

≡ tkpti

■■■ HEINRICH BÖLL STIFTUNG

BELVEDERE
MERIDIONALE

Szerkesztette
Szabó Andrea
Susánszky Pál
Oross Dániel

Mások vagy ugyanolyanok?

A hallgatók politikai aktivitása,
politikai orientációja
Magyarországon (2019)

Elkészült az Aktív Fiatalok kutatócsoport 2019. februári egyetemista és főiskolás adatfelvételének részletes elemzése. Magyarországon egyedülálló, hogy egy társadalmi réteget, jelesül a nappali tagozatos hallgatókat szisztematikusan és rendszeresen ugyanazon módszerekkel vizsgálják.

A mostani kutatás jelentősége abban áll, hogy a mintába került fiatalok – akik között egyébként megjelentek a 2000-ben születettek – túlnyomó többségének politikai szocializációja a 2010 óta hatalmon lévő Orbán-kormányok időszakában történt. A kötetben közölt eredmények tehát jelezhetik mindazokat a változásokat, amelyek a nappali tagozatos hallgatók politikai, közéleti érdeklődésében, politikai gondolkodásában és magatartásában, valamint politikai profiljában az elmúlt 9 évben bekövetkeztek.

A kötet elemzése alapján a hallgatók politikai gondolkodása, politikai ideológiája és részvétele inkább eltér a kortárs magyar fiatalokétól és az idősebb népesség más csoportjaitól, mint hasonlít hozzá.

Mások vagy ugyanolyanok?

MÁSOK VAGY UGYANOLYANOK?

A HALLGATÓK POLITIKAI AKTIVITÁSA,
POLITIKAI ORIENTÁCIÓJA
MAGYARORSZÁGON (2019)

Szabó Andrea,
Susánszky Pál
és Oross Dániel
szerkesztésében

Heinrich Böll Stiftung – TK PTI –
Belvedere Meridionale

■■■ HEINRICH BÖLL STIFTUNG

≡ tkpti

BELVEDERE
MERIDIONALE
2019

A kutatás megvalósítását finanszírozta
a Heinrich Böll Stiftung Prágai Irodája

■■■ HEINRICH BÖLL STIFTUNG

ISBN 978-615-6060-09-9 [print]

ISBN 978-615-6060-10-5 [online PDF]

© szerzők, 2019

© Heinrich Böll Stiftung, 2019

© Szabó Andrea, Susánszky Pál, Oross Dániel, szerkesztők, 2019

© Belvedere Meridionale, TK PTI, kiadók, 2019

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
MOBILIZÁCIÓ, MOBILIZÁLÓK ÉS MOBILIZÁLTAK	17
<i>Bene Márton: A magyar egyetemisták politikai tájékozódása</i>	19
<i>Oross Dániel – Szabó Andrea: Aktív és fiatal = magyar egyetemista?</i>	35
<i>Susánszky Pál: A demobilizáció forrásai: A tüntetési részvétel kockázatai</i>	67
<i>Sebestyén Annamária: A pártpolitikai aktivizmus előfeltételei a magyar nappali tagozatos hallgatók körében</i>	91
PÁRTOK ÉS SZAVAZÓIK A HALLGATÓK POLITIKAI ORIENTÁCIÓI	125
<i>Galgóczi Eszter: Törésteszt: Valóban meghaladja a törésvonalakat a Momentum? A Momentum fiatalok közötti támogatottságának okai</i>	127
<i>Kmetty Zoltán: A narancs árnyalatai – Fiatal és idős Fidesz szavazók diplomán innen és túl</i>	145
<i>Róna Dániel: Múló dicsőség? A Jobbik egyetemisták közötti támogatottsága 2019-ben</i>	163
<i>Oross Dániel: Miért népszerű a Magyar Kétfarkú Kutya Párt az egyetemi hallgatók körében?</i>	181
<i>Szabó Andrea: Baloldali egyetemisták és főiskolások, 2019</i>	195
TÚL PÁRTON ÉS POLITIKÁN? NÉHÁNY FONTOS ÜGY, TÉMA HALLGATÓI MEGÍTÉLÉSE	221
<i>Papházi Viktor: Velük élő szocializmus? A magyar nappali tagozatos hallgatók Kádár-korszakhoz való viszonya</i>	223
<i>Jelenfi Gábor: Az egyetemi hallgatók kulturális-politikai nézetrendszere és a bevándorlás. Az információs csatornák szerepe az autoriter vonások, politikai-ideológiai attitűdök és a válságpercepció kapcsolatában</i>	245
<i>Mikecz Dániel: A zöld, környezetvédő gondolat hallgatói megítélése</i>	275
<i>Szabó Andrea: A 2019-es Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás módszertana</i>	295
SZERZŐK	301

ELŐSZÓ

Négy esztendő után elkészült az Aktív Fiatalok kutatócsoport egyetemista és főiskolás vizsgálatának újabb adatfelvétele. Magyarországon egyedülálló, hogy egy társadalmi réteget, jelesen a nappali tagozatos hallgatókat szisztematikusan és rendszeresen ugyanazon módszerekkel vizsgálják. A kutatócsoport 2011-ben határozta el, hogy egyedi módszerrel kutatja ezt a réteget, amely társadalmi- és politikai aktivitás szempontjából mintaadóul szolgál a teljes magyarországi ifjúság számára. Három akkori doktorandusz, Keil András, Oross Dániel és Róna Dániel kezdeményezésére 2011 decemberében, a Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi Kar, valamint az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar politológus hallgatói indították útjára az eddig 4 hullámot megélt egyetemista és főiskolás kutatássorozatot. A 2011-es, 2013-as és 2015-ös adatfelvétel után idén (2019 februárjában) ismét, negyedjére is megszerveztük a kutatást a Heinrich Böll Stiftung finanszírozásában (az adatfelvételtől lásd Szabó 2019a jelen kötetben).

Politikai szociológiával, politikatudománnyal foglalkozó kutatókként kiemelten fontos társadalmi csoportnak tartjuk az egyetemistákat. Egyrészt az empirikus szociológia „ösi” megfigyelése, hogy a magas iskolai végzettségűek másként viselkednek, mint a középfokú vagy alacsonyabb iskolákat végzettek. Máshogy, máshonnan tájékozódnak, jobban érdeklődnek a közéleti kérdések iránt, aktívabban vesznek részt a politikában. Az egyetemet végzettek kicsit másként látják a világot. Hogy ez miért alakult így, annak persze többféle magyarázata lehetséges, de az biztos, hogy az iskolai és egyetemi szocializáció szerepet játszik ezekben a különbségekben. (A témáról bővebben lásd Oross–Szabó 2019a, 31–51).

Másrészt, a most főiskolára és egyetemre járók (legalább részben) a magyarországi értelmiség részét fogják képezni. Fontos tehát megismerni, hogyan vélekedik, milyen értékeket vall, és hogyan gondolkodik a magyar politikai közösségről a jövő elitje.

A mostani kutatás jelentősége abban is áll, hogy a mintába került fiatalok – akik között egyébként megjelentek a 2000-ben születettek – túlnyomó többségének politikai szocializációja a 2010 óta hatalmon lévő Orbán-kormányok időszakában történt. A kötetben közölt eredmények tehát jelezhetik mindazokat a változásokat, amelyek a nappali tagozatos hallgatók politikai, közéleti érdeklődésében, politikai gondolkodásában és magatartásában, valamint politikai profiljában az elmúlt 9 évben bekövetkeztek.

Hogy milyenek is a „mai fiatalok”, egészen pontosan a mai egyetemisták és főiskolások és miben különböznek, mitől mások, mint a társadalom egésze? Először is létszámuk fokozatosan csökkenő tendenciát mutat. Az 1990/1991-es tanévtől egészen a 2007/2008-as tanévig dinamikusan bővült a nappali tagozatra járó fiatalok száma. Csak érdekességképpen 1990/1991-ben még 71 ezer, a csúcsevben pedig 243 ezer nappali tagozatos hallgatót regisztrált a statisztika. A 2018/2019-es tanévben létszámuk azonban lecsökkent 200 000 főre, ami a 2000-es évek legelejének felel meg.

Társadalmi összetételük vajmi keveset változott az elmúlt évtizedben. Úgy látjuk, hogy a magyar felsőoktatás immár több évtizedes problémája a túlzott társadalmi szelekció. Ennek eredménye, hogy az oktatási hierarchia csúcsa a magasabbban iskolázott szülők gyermekei számára jelent továbbtanulási lehetőséget. 2019 tavaszán – összhangban a 2015-ös felvétel eredményeivel – mindössze a hallgatók két százaléka érkezett olyan kibocsátó családból, ahol az édesapa/nevelőapa legfeljebb 8 osztályt végzett, további 16 százalékuknak pedig édesapja szakmunkás végzettségű. Véleményünk szerint ezek az adatok annak fényében különösen érdekesek, hogy a magyar felsőoktatási rendszerben jelenleg bent lévő nappali tagozatos hallgatók közül viszonylag nagy arányban (akár 5–10 százalékban is) hiányozhatnak a felső középosztály és felső osztály gyermekei, akik eleve inkább külföldön kezdték meg tanulmányaikat.

Az Aktív Fiatalok kutatócsoport kutatásai szerint 2015-höz képest nem mérséklődött érdemben a Magyarországon kívüli munkavállalási hajlandóság a magyar nappali tagozatos hallgatók körében. Mintegy kétharmaduk tervez rövidtávú külföldi munkavállalást, 50 százalékuk akár több hónapra, néhány évre is elmenne dolgozni, ugyanakkor külföldi letelepedést pontosan egyharmaduk fontolgat. Örvendetes, hogy 2015-höz képest ez az arány már csökkenő jellegű, ugyanakkor tartós tendenciára utal, mert megegyezik a 2013-as hullám eredményeivel.

Nagyon érdekes változások figyelhetők meg a hallgatók ideológiai, politikai gondolkodásában és aktivitásában. A nappali tagozatos hallgatók alapvetően az ideológiai paletta közepén helyezkednek el, de nem egyforma mértékben. Az első, 2011/2012-es adatfelvételünk óta ugyanis érzékelhető egy fokozatos mérséklődés, egy enyhe balratolódás, valamint egy liberálisabb beállítódás. Mindez azért érdemel különös figyelmet, mert a magyar felnőtt társadalom alapvetően jobboldali, konzervatívabb, ugyanakkor kétségtelenül mérsékelt karaktert mutat (Gerő–Szabó 2019). A hallgatók az ifjúsági társadalomtól és az idősebb népességtől eltérő vélemény- és magatartásstruktúrája ezen a téren teljesen nyilvánvaló.

A hallgatók értékpreferenciái mindamellet következetesek, hiszen a liberális, szabadgondolkodású értékcsímkét tekintik az önmagukhoz legközelebb állónak, amit az európai, nyugatos és a zöld, környezetvédő követ. Ezek az értékcsímkék egymással szoros kapcsolatban állnak, az ideológiai térben nagyon közel helyezkednek el egymáshoz (Szabó 2019b, 51) Az eredményeink arra

utalnak, hogy a jelenleg felsőoktatásban hallgató fiatalok számára Európa egyfajta természetes közeg, olyan külső adottság, amit normálisnak, a hétköznapi élet részének tekintenek. Európainak, nyugatos gondolkodásúnak lenni nem különbség, hanem egy önazonos gondolkodásmód. Így nem meglepő, hogy a négy évvel korábbi vizsgálatunkhoz képest épp azok a pártok törtek előre, amelyek a fenti értékcímkeket „nem magyarázzák”, nem olyanok akarnak lenni, hanem azok. Mindenekelőtt a Momentum Mozgalom (lásd Galgóczi 2019 jelen kötetben), amely jött, látott és győzött a 2019 februári mérésünk szerint, ami nagyon rövid idő alatt meglepően magas népszerűsége tette a hallgatók körében. Úgy véljük, hogy a progresszív, újító szellemű politikai aktorok iránt folyamatosan nagy az érdeklődés és igény a magyar nappali tagozatos hallgatók körében. Mind a négy eddigi kutatásunk ugyanis azt jelzi, hogy mindig annak a pártnak volt a legnagyobb támogatottsága, amely meghallotta az idők szavát, amely hozzájuk szólt, a saját nyelvükön, a saját, korszellemnek megfelelő értékek mentén. 2011/2012-ben ilyen párt volt a Jobbik és az LMP, ami generációteremtő képződménynek tűnt jó néhány éven keresztül, majd az Együtt, ami tipikusan a nagyvárosi, elsősorban fővárosi liberális, európeai fiatalok pártja volt, és végül 2019-ben a Momentum. A Jobbik és az LMP, illetve a Momentum előbb lett országos párt a fiatalok/hallgatók körében, mint a társadalom egészében, és előbb mutatta ki fontosságukat és jelentőségüket az ifjúságkutatás, mint az országos mintákon dolgozó közvélemény-kutatás (Szabó–Kern 2011; Szabó 2019b). Mindhárom politikai szereplő generációs identitással rendelkezett/rendelkezik, amelyet néppárttá válva vagy sikerült kitágítaniuk, vagy beleragadtak egy életkori támogatottsági karanténban, ami szerepük és befolyásuk fokozatos leértékelődését vonta maga után.

2019 februárjában a másik igen jelentős támogatottsággal rendelkező, gyakorlatilag új politikai párt a Magyar Kétfarkú Kutya Párt (MKKP). Oross Dániel kötetünkben írt cikke szerint a Momentum Mozgalom és a Kétfarkú Kutya Párt egyetemista támogatóit meg lehet különböztetni, bár a határvonalak kissé elmosódtak. A Momentum egyetemista szavazói liberálisabbak és választási részvételüket, valamint kifejezetten pártpolitikai tevékenységekben való aktivitásukat tekintve aktívabbak, míg az MKKP-t választók ideológiai kötődése kevésbé kiforrott, s elsősorban a közélet és a közéleti tevékenységek, ezen belül is a helyi részvételi demokráciát ösztönző aktivitási formák vonzóak számukra. A Momentumot támogatók tehát a politikai alrendszeren belüli cselekvésben látják a megoldást, az MKKP támogatói is cselekednek, ugyanakkor ezt inkább lokálisan, sokkal kevésbé politikaorientáltan teszik. De teszik. És ez nagyon érdekes újdonsága az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatásnak. Olyan pártok felemelkedését látjuk ezekben az ifjúsági rétegekben, amelyek nem titkolják a politikai/közéleti aktivitás és részvétel fontosságát (gondoljunk csak a kultikussá vált „passzivisták” kifejezésre), amelyek számára a mobilizáció – persze különböző szinten és különböző

célokból – természetes, nem valami ördögtől való, már-már bűnös tevékenység. Talán nem véletlen, hogy a hallgatók politikai érdeklődése növekedett az elmúlt években, és messze meghaladja akár a kortársaik, akár a magyar társadalom egészét. A hallgatók mássága a politikai részvétel vonatkozásában is megmutatkozik. Egyszerűen nem tartható az a máig közkeletű vélekedés, hogy romkocsmákban merengő, semmivel sem törődő hallgatók vannak a magyar felsőoktatásban. Oross Dániel és Szabó Andrea tanulmánya számadatokkal bizonyítja, hogy nemcsak kortársaikhoz, de a felnőtt népességhez képest is nagyságrendekkel magasabb a politikai aktivitásuk, legyen az hagyományos, pártokhoz kötődő, közvetlen erős bevonódást igénylő, vagy éppen online participáció. Van azonban egy érdekesség, amit érdemes hosszú távon is figyelemmel kísérni. Tapasztalataink azt mutatják, hogy nemcsak a magyar társadalom egésze, de a hallgatók is elindultak egy hibrid rezsimekre jellemző részvételi struktúra irányába (Oross–Szabó 2019b). Ennek a lényege, hogy a politikai részvétel sokszínű, szinte beláthatatlan formavilágából egyre inkább a választási aktus lesz a meghatározó és kiemelkedő. Ennek következményeként viszont a nem választási részvételi formák visszaszorulnak, a társadalom „elcsendesedik”, ha létezik is elégedetlenség, az inkább búvópatakszerűen, a társadalom mélyrétegeiben, vagy éppen otthon a négy fal közötti elégedetlenkedés formájában jelenik meg. A 2019-es Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás azt jelzi, hogy a politikai részvétel majd minden dimenziójában csökkent a hallgatói aktivitás, kivéve a választási és a választásokhoz kötődő aktivizmust. Természetesen egy adatfelvétel még önmagában kevés bármilyen alapvető fordulat alátámasztására, de, ha lesz következő egyetemista vizsgálat, ezt a témakört érdemes alaposan körüljárni.

Fontos szólni a hallgatói rétegen belül 2011 óta szinte állandó támogatottsági arányt magáénak tudó Fideszről. A kormánypárt kétségtelenül stabilan tudja maga mögött a hallgatók hatodát, hetedét. Ahogy erre Kmetty Zoltán (2019 jelen kötetben) tanulmánya rámutat, a Fidesz lassan 10 éve van újra hatalmon, így a mostani egyetemista korosztály a politikai szocializáció szempontjából kiemelt időszakát végig Fidesz kormányok alatt töltötte. Az Aktív Fiatalok kutatások eredményei alapján a Fidesz támogatása stabil alapokon nyugszik, amiben kulcsszerepet játszik a vallásosság, de számít a hallgató jobb társadalmi helyzete és a szülői szocializáció is. A fideszes hallgatók alapvetően elfogadják a szüleik hozzájuk hasonló politikai véleményét, és aszerint cselekszenek, ahogy ők. Érdekes kérdés lehet a következő években, hogy az egyre szélesebbé váló, extra állami támogatásban részesülő egyházi iskolarendszerben tanuló, de alapvetően nem vallásos fiatalok milyen szocializációs impulzusokat kapnak, és miként fognak viszonyulni a kormányzópárthoz.

A Fideszhez való viszony ugyanis a hallgatói preferenciák és vélemények egyik fontos kiindulópontja. Azt tapasztaljuk, hogy az elmúlt években csökkent a távolság – az egyszerűség kedvéért – ellenzékinék nevezett egyetemisták és főiskolások

között, ugyanakkor ez a távolság meglehetősen tág a kormánypárti és az ellenzéki hallgatók között. Korábban is úgy véltük, hogy a fideszes hallgatók önálló, karakterisztikus részét képezik az ifjúsági társadalomnak (Oross–Róna–Szabó 2018), és ezen véleményünket a legfrissebb eredményeink még inkább megerősítik. Nem ugyanazt a világot látják, nem ugyanúgy érzékelnek, és nem ugyanazt a következtetést vonják le belőle. Hogy csak egy példával támasszuk alá állításunkat, az egyszerűség kedvéért ellenzékinek nevezett, nem Fideszt támogató hallgatók létező demokráciáról alkotott képe kifejezetten negatív (bár javult az elmúlt években), a demokrácia tartalmát illetően egységesen borúlátó és az elmúlt adatfelvételhez képest kedvezőtlenebb véleményt fogalmaznak meg. A Fidesz-szavazók viszont gyökeresen másként látják a hazai demokrácia működését és tartalmát. Alig-alig látnak hibát, problémát, a negatív véleményt kifejtők aránya szinte elhanyagolható, és 2015-höz képest még javult is a véleményük.

Összességében, a kötet elemzései alapján, a hallgatók politikai gondolkodása, politikai ideológiája és részvétele inkább eltér, ifjúsági társadalom egészétől, vagy az idősebb népesség más csoportjaitól. Véleményünk szerint a magyar egyetemisták és főiskolások jóval globalizáltabbak, mint bármely más hazai társadalmi réteg (Oross–Szabó 2019c). Jövőbeni terveik, nyelvtudásuk, a tájékozódásuk szerkezete alapján a hallgatók olyan mobil csoportot képeznek, akik a Lajta átlépését ma már nem valamilyen elérhetetlen vágyalomnak tekintik, hanem természetesen, hétköznapi módon gondolnak Európára, a nyugatra és az ottani hasonló státusú egyetemistákra és főiskolásokra. Úgy tűnik, hogy 15 évvel az Európai Unió csatlakozás után a magyar hallgatók megérkeztek oda, ahová mindig is tartoztak, Európába.

A KÖTET TARTALMA

A kötet három nagyobb egységből áll: Az első részben a politikai részvételtől, a politikai aktivitásról, vagyis a mobilizáció kérdéséről lesz szó. A második részben a kormány és ellenzéki pártok támogatói táborait mutatják be a szerzők. Az utolsó, harmadik részben pedig a politika világához kapcsolódó értékekről, értékrendsze-kről kaphat képet az olvasó.

Bene Márton tanulmánya a politikai tájékozódás mintázatait, a magyar főiskolás és egyetemista hallgatók politikai információfogyasztását vizsgálja, figyelembe véve az időbeli változásokat, illetve más társadalmi csoportokkal való hasonlóságokat és különbségeket is. Az elemzésből kiderül, hogy a Facebook politikai hovatartozástól függetlenül eléri a választókat, kormánypárti és ellenzéki választók egyaránt elsődlegesen a közösségi oldalról tájékozódnak politikájáról. A politikai tartalmak jelentős részével azonban a felhasználók saját ismerőseik nyilvános aktivitásán keresztül találkoznak. Az eredményekből az látszik, hogy egy szűk kisebbség az, aki hallatja a hangját politikai témákban a Facebookon, e kör azonban politikai hovatartozás alapján nem különbözik a minta egészétől.

Szabó Andrea és Oross Dániel tanulmánya azt vizsgálja, valóban tekinthetők-e a magyar társadalom politikailag legaktívabb rétegének a felsőoktatásban részt vevő hallgatók, vagyis a részvétel különböző formáiban mért aktivitásuk meghaladja-e az ifjúság, valamint a teljes lakosság körében kapott eredményeket. Vizsgálják továbbá a hallgatók közélet és a politika iránti érdeklődését, azt feltételezve, hogy a politika szóra továbbra is stigmatiként tekintenek a fiatalok, míg a közélet kifejezés elfogadottsága magasabb. Eredményeik bizonyítják, hogy az online participáció önálló, a többitől eltérő részvételi formaként definiálható a hallgatói társadalomban. A vizsgálatból az is kiderül, hogy a korábbi adatfelvételekkel összevetve az egyetemisták részvétele csökkent, a részvételi mintázatban a közvetlen részvétel visszaszorult: a 2019-es adatok a választási részvétel kiemelt fontosságát tükrözték. A szerzők következtetése szerint a kapott eredmények a politikai rendszerben bekövetkezett változásra utalnak, a demonstrációk trendjének alakulása megfelel a hibrid rezsimekre jellemző mintázatnak.

Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatássorozat kiemelten foglalkozik a hallgatók politikai részvételének témakörével. Korábbi elemzéseink visszatérő megállapítása volt, hogy a direkt részvétel a hallgatók politikai involválódásának kulcsa. Miközben a tüntetésen való részvételt ösztönző tényezők vizsgálata a nemzetközi és hazai szakirodalmi érdeklődés középpontjában áll, a visszatartó erőkkel jóval kevesebb kutatás foglalkozik. Susánszky Pál tanulmányának középpontjában a részvételi kockázatok állnak. A kutatási eredményekből kiderül, hogy a felsőoktatásban tanuló fiatalok tüntetési hajlandósága lényegesen magasabb, mint a teljes felnőtt népességé: az egyetemisták körében a mozgósítás és rekrutálás jobban működik, mint a társadalom más csoportjaiban. Éppen ezért az egyetemista fiatalok tiltakozási hajlandóságát befolyásoló (de)mobilizációs folyamatokra különösen oda kell figyelnie a kutatóknak.

Mind a hazai nagymintás ifjúságkutatások, mind az Aktív Fiatalok kutatássorozat eredményei arra mutatnak rá, hogy rendkívül alacsony a pártokhoz és ifjúsági szervezeteikhez kapcsolódó fiatalok aránya hazánkban. A 2019-es adatfelvétel nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy mérhetővé tegye e csoportot. Sebestyén Annamária tanulmánya azokat a tényezőket mutatja be, amelyek hazánkban a pártpolitikai aktivizmushoz vezető szocializáció folyamatát alkotják, majd a kapott eredmények tükrében a szerző arra vállalkozik, hogy feltárja, milyen sajátosságok különböztetik meg a pártaktivista fiatalokat a hallgatói társadalom többi részétől.

A Momentum egyetemista szavazóit elemző fejezetben Galgóczi Eszter röviden bemutatja a párt történetét, valamint feltárja, milyen politikai ideológia vezérli e csoport tagjait, milyen a világnézetük, milyen a politikai szocializációjuk, illetve mennyire aktívak a politikai cselekvés különböző dimenzióiban. A tanulmány emellett arra a kérdésre keresi a választ, hogy a Momentum képes-e meghaladni a hazai társadalmi, illetve ideológiai törésvonalakat.

A Fidesz táborának nagysága nem változott jelentősen a korábbi kutatási hullámok között. Kmetty Zoltán tanulmánya megállapítja, hogy a párttal való szimpátia mögött ugyanazok a mechanizmusok működtek: a vallásosság mellett a jobboldali kötődés az, amely leginkább befolyásolta a kormánypárt támogatását. A szerző kiemelten vizsgálja, hogy ideológia szempontból mennyire tér el a Fidesz szavazóbázisa más pártoktól és saját szülei ideológia beállítódásától, valamint a tanulmány második felébe az eredményeket tágabb kontextusba helyezve azt vizsgálja, hogy iskolai végzettség és korcsoport bontások szerint milyen különbségek vannak a Fidesz szimpatizánsok között.

A Jobbik eddigi története legnagyobb választási kudarcát élte a 2019-es Európai Parlamenti választáson. Bár az Aktív Fiatalok adatfelvételében az egyetemisták között 19 százalékos eredményt ért el a párt, a választások idején sok problémával kellett megküzdenie a Jobbiknak, ezért Róna Dániel elemzése a pártot választó hallgatók jellemzésén túl a párt visszaesésének okait, a veszteség karakterét is vizsgálja.

A Magyar Kétfarkú Kutya Párt a teljes népességben mért eredményekhez képest meglepően magas, 14 százalékos támogatottsággal bír az egyetemisták körében az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatássorozat legfrissebb eredményei alapján. Oross Dániel elemzése a párt történetének rövid ismertetését követően kitér a kutyapárt hallgatók körében mért népszerűségének okaira, majd bemutatja a pártot választó hallgatók demográfiai jellemzőit, közelethez, demokráciához való viszonyát, valamint politikai aktivitását. A tanulmány egyúttal arra is válaszokat kínál, mi az oka annak, hogy a párt nem tudta a hallgatók körében mutatkozó népszerűségét mandátumra váltani a 2019-es Európai Parlamenti választásokon.

Annak érdekében, hogy az önmagukat baloldalinak tartó hallgatók csoportját tágabb kontextusban megvizsgálja, Szabó Andrea fejezete nem egyszerűen az MSZP–P és a DK egyetemista, főiskolás szavazóit elemzi, hanem arra keres választ, hogy a baloldali gondolat, a baloldaliság is megkopott-e a főiskolások és egyetemisták körében. A tanulmány célja bemutatni, honnan ered a hallgatók baloldalisága, milyen politikai szocializációs háttér az, amelynek következménye a baloldali pártok támogatása, illetve az ideológiai baloldal elfogadása.

Jelenfi Gábor az egyetemi és főiskolai hallgatók bevándorlással kapcsolatos vélekedés-rendszerét tárja fel. Az attitűdök, vélekedések szorosabb egymáshoz kapcsolódásának feltérképezése mellett ezen attitűdök alapján csoportokat különít el. Megkülönböztet három látens klasztert, amelyekben az autoriter és idegenellenes attitűdök három mögöttes osztályát fedezi fel, az erősen tekintélyelvű csoporttól, egy semleges csoporton át egy “demokratikus” csoportig. A tanulmány bizonyítja, hogy a menekültképet, illetve a tekintélyelvűséggel kapcsolatos vélekedés-rendszer alapjaiban befolyásolja a médiafogyasztás, az interperszonális kommunikáció, a közösségi média használat, illetve a személyes tapasztalat, és az ezt megtestesítő életforma. A fejezet végül kitér a bevándorlással kapcsolatos attitűd és a pártválasztás közötti kapcsolatra.

Papházi Viktor a magyar nappali tagozatos hallgatók Kádár-korszakhoz való viszonyát vizsgálja. A fejezet arra a kérdésre keres választ, hogy a politikai szocializációs mechanizmusok mennyiben „örökíthettek át” a vizsgált hallgatókra a rendszerváltás előtti időkre jellemző mintákat, illetve milyen képet alakítottak ki bennük a Kádár-rendszerről. A vizsgálat érdekes eredménye, hogy a szociális érzékenység hiánya (a szegények „hibáztatása” saját helyzetükért) láthatóan valószínűsíti a jelenkori berendezkedés iránti preferenciát éppúgy, mint a politikával kapcsolatban szülőktől/nagyszülőktől hallott pozitív megnyilvánulások és a diploma-szülői háttér.

Mikecz Dániel a zöld, környezetvédő főiskolások és egyetemisták csoportját vizsgálja. Bár korábbi elemzések alapján a zöld ideológiai önbesorolás nem alakít ki egységes politikai csoportot, és a pártválasztás és a politikai részvétel tekintetben sem jelenthető ki, hogy a környezettudatos egyetemista zöldpárti szavazó és a politika aktív résztvevője, a klímamozgalom megjelenése új csoportok bevonódását teszi lehetővé, amiben a magukat zöldnek valló hallgatók fontos csoportot jelentenek. A tanulmány arra a kérdésre keres választ, adottak-e a lehetőségei társadalmi bázisát tekintve a klímamozgalomnak Magyarországon.

A szakma szabályainak megfelelően minden, a kötetben megjelent cikk többszörös tudományos szűrőn esett át. A cikkeket 2019. szeptember 26-án a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézetében több opponens bevonásával, egyesével megvitattuk, majd a szerkesztők minden szerzővel külön is konzultáltak az írásokról. Köszönjük azon kollégáinknak, akik részt vettek a vitákon, hogy értékes észrevételeikkel hozzájárultak a tanulmányok jobbításához.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A 2019-es Aktív Fiatalok Magyarországon nem jött volna létre Köves Nóra munkája, és a Heinrich Böll Stiftung támogatása nélkül. A Heinrich Böll Stiftung biztosította azt az anyagi keretet, amely lehetővé tette az adatfelvételt, az elsődleges eredményeket bemutató magyar és angol nyelvű könyv megjelenését. Az alapítvány jelen tanulmánykötet kiadásához is hozzájárult.

Köszönet illeti Sebők Miklóst, a Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet igazgatóját, aki helyet biztosított a kutatói teamnek, segítette a kötet kiadását.

Köszönjük továbbá a Belvedere Meridionale Kiadónak és személy szerint Jancsák Csabának, hogy korábbi és jelen kötetünk kiadásának intézményes háttérét biztosította.

Végül hálásan köszönjük Sebestyén Annamáriának azt a megfizethetetlen áldozatos munkát, amit a kutatás megszervezéséért és lebonyolításáért végzett 2019 január és február folyamán.

IRODALOM

- Galgóczi Eszter (2019): Törésteszt: Valóban meghaladja a törésvonalakat a Momentum? A Momentum fiatalok közötti támogatottságának okai. In: Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – Heinrich Böll Stiftung – TK PTI.
- Gerő Márton – Szabó Andrea (2019): *A magyar társadalom és a politika, 2019. A magyar társadalom politikai gondolkodásmódja, politikai integráltsága és részvétele*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont.
- Kmetty Zoltán (2019): A narancs árnyalatai – Fiatal és idős Fidesz szavazók diplomán innen és túl. In: Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – Heinrich Böll Stiftung – TK PTI
- Oross Dániel (2019): Miért népszerű a Magyar Kétfarkú Kutya Párt az egyetemi hallgatók körében? In: Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – Heinrich Böll Stiftung – TK PTI
- Oross, Dániel – Róna, Dániel – Szabó, Andrea (2017): Patterns of civic participation among politically active students in Hungary https://socio.hu/uploads/files/2017eng_socmov/2017eng_ross_rona_szabo.pdf DOI: 10.18030/socio.hu.2017en.71
- Oross Dániel – Szabó Andrea (2019a): *A politikai és a magyar fiatalok*. Budapest, Noran Libro Kiadó.
- Oross Dániel – Szabó Andrea (2019b): Aktív és fiatal = magyar egyetemista? In: Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – Heinrich Böll Stiftung – TK PTI
- Oross Dániel – Szabó Andrea (2019c): Állampolgári nevelés és a fiatalok demokráciaképe. In: Böcskei Balázs - Sebők Miklós (szerk.): *Itt van Amerika*. Budapest, Athenaeum Kiadó Kft.
- Szabó Andrea (2019a): A 2019-es Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás módszertana. In: Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – Heinrich Böll Stiftung – TK PTI.
- Szabó Andrea (2019b): *A hallgatók politikai integrációja, 2019*. Political integration of hungarian students, 2019. Prague, Heinrich Böll Stiftung

Szabó Andrea – Kern Tamás (2011): A magyar fiatalok politikai aktivitása. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan? Nemzedék. Ifjúság 2000–2010.* Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet. 37–80. p.

Budapest, 2019. október

Szabó Andrea, Susánszky Pál, Oross Dániel
szerkesztők

**MOBILIZÁCIÓ,
MOBILIZÁLÓK ÉS
MOBILIZÁLTAK**

BENE MÁRTON
**A MAGYAR EGYETEMISTÁK POLITIKAI
TÁJÉKOZÓDÁSA**

ABSZTRAKT

A fejezet megvizsgálja, hogy a kutatás első hulláma óta hogyan változtak az egyetemisták médiafogyasztási szokásai, és ennek milyen hatásai vannak a hallgatók politikai viselkedésére. A kutatás központi hipotézise, hogy a tradicionális és a digitális médiafogyasztás eltérő hatást gyakorol a hallgatókra, így utóbbi várható felértékelődése az egyetemisták politikához való általános viszonyulását is megváltoztathatja. A kutatás leíró statisztikák és klaszter-elemzési eljárások segítségével azonosítja a fiatalok médiafogyasztási mintá-zatait, többváltozós statisztikai modelleken keresztül pedig az egyes médiatí-pusok hatásait vizsgálja meg.

BEVEZETÉS

A politikai tájékozódás mintázatai társadalmi és technikai átalakulások függvé-nyében történetileg változó képződmények. Különböző korszakokban más és más médiumok határozták meg a társadalom szélesebb rétegeinek politikai informá-ciófogyasztását. Ezek aztán jelentős hatást gyakoroltak a politikai kommunikáció működésére és az állampolgárok politikai viselkedésére. Ezt tanúsítja az is, hogy a politikai kommunikáció történetét korszakoló munkák is általában a politikai tá-jékozódás mintázatainak jelentős változásához kötik az egyes korszakhatárokat. A politikai kommunikáció második korszakát, illetve a modern kampányt a televízió elterjedésével kapcsolják össze a kutatók, míg a harmadik korszak és a posztmo-dern kampány a kereskedelmi televíziózás és az internetes tájékozódás előtérbe kerüléséhez köthető (lásd Blumler–Kavanagh, 1999; Norris 2000). Az elmúlt évti-zedekben újabb jelentős változások zajlottak le, az állampolgári kommunikáció és a közösségi médiából való tájékozódás elterjedése nyomán egyre többen beszél-nek újabb korszak eljövételéről (Blumler 2016).

Az egyetemisták különösen alkalmazkodni látszanak a technológiai változásokhoz. Már a 2015-ös adatok vizsgálatából is az derült ki, hogy a digitális tájékozási eszközök gyorsan népszerűvé váltak a körükben (Bene, 2017). A 2019-es vizsgálat lehetőséget nyújt arra, hogy az azóta eltelt változásokat megvizsgáljuk, a 2018-ban lezajlott Választáskutatás¹ hasonló jellegű kérdései pedig a szélesebb társadalmi és generációs összetételt teszik lehetővé. Ebben a tanulmányban ezért arra teszek kísérletet, hogy az egyetemista fiatalok politikai tájékozódásának mintázatait tágabb kontextusban értelmezsem, és az időbeli változásokat, illetve más társadalmi csoportokkal való hasonlóságokat és különbségeket is megvizsgáljam. Az eredmények azt mutatják, hogy az egyetemisták sajátos politikai tájékozási szokásokkal rendelkeznek, amelyek az időben koherenciát és trendszerűséget is mutatnak.

KUTATÁSI KÉRDÉSEK, ADATOK, MÓDSZEREK

A kutatás célja tehát részletesen feltérképezni az egyetemista fiatalok politikai tájékozódásának jellemzőit. Az írás elsősorban arra a kérdésre fókuszál, hogy milyen médiumtípusokat, illetve médiumokat használnak a hallgatók, és ebben milyen eltérések tapasztalhatóak politikai hovatartozás szerint. Ez utóbbi kérdés vizsgálata jelen magyar kontextusban különösen fontos, hiszen az elmúlt években számos kutatás a médiafogyasztás pártos polarizálódásáról számolt be, és azt mutatták, hogy a médiafogyasztási mintákat a pártpolitikai szimpátiák erősen befolyásolják (Janky et al. 2019; Polyák et al. 2019). E kérdések kapcsán az időbeli dinamika, valamint a teljes társadalomtól, illetve a nem tanuló generációtól való eltérések szintén figyelmet kapnak. Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás 2015-ös és 2019-es² adatainak összevetésén keresztül képet kaphatunk arról, hogy a hallgatók tájékozási mintázatai hogyan változtak négy év alatt, míg a 2018-as Választáskutatás adataival való összehasonlítás arra mutat rá, hogy az egyetemisták politikai információfogyasztása miben tér el a teljes társadalom, illetve a hasonló korú, de nem egyetemista fiatalok tájékozási szokásaitól. A kutatási kérdéseket az adatok leíró jellegű elemzésének segítségével válaszolja meg a kutatás.

1 MTA TK PTI Választáskutatási panelvizsgálat. NKFI-6, NKFI-119603 *Részvétel, képviselet, pártosság. Választáskutatás, 2018*. Kutatásvezető: Szabó Andrea. Választáskutatási panelvizsgálat első hullám. N=2000 fő. Az adatfelvétel ideje: 2017. december – 2018. január. A három hullámból álló panel második hulláma 2018 márciusában (N=1500 fő) a harmadik pedig 2018. május–június folyamán készült (N=1100 fő).

2 A 2015-ös vizsgálatról részletesen lásd: Róna–Szabó 2017; a 2019-es vizsgálatról részletesen lásd Szabó 2019 jelen kötetben.

AZ EGYETEMISTÁK POLITIKAI TÁJÉKOZÓDÁSÁNAK FORRÁSAI

Ebben a fejezetben azt vizsgálom meg, hogy az egyetemisták politikai tájékozódására milyen mintázatok jellemzőek, hogyan változott ez 2015-höz képest, illetve mennyiben tér el ez el a teljes társadalomban megfigyelhető mintázatoktól.

Az 1. táblázat azt mutatja, hogy az egyetemista fiatalok milyen médiumtípusokból tájékozódnak politikai kérdésekről. A fiatalokat arra kérte a kérdőív, hogy jelöljék be, hogy a különböző médiatípusokból milyen gyakran fogyasztanak politikai tartalmakat. A kérdőív a televízió és a rádió esetében külön kérdezett rá a köz-, illetve a kereskedelmi TV-ből, illetve rádióból való tájékozódásra, az alábbi táblázatban azonban ezeket összevonva elemzem³, az eltéréseket a későbbi fejezetekben vizsgálom meg.

1. táblázat

Az egyetemisták politikai tájékozódásának forrásai, 2019 (százalék)

	minden nap	hetente többször	hetente	ritkábban	soha	N
TV	5	13	19	31	32	800
Rádió	2	7	14	29	48	799
Újság	1	4	8	29	58	800
Hírportál	34	26	18	17	5	800
Facebook	45	28	12	10	5	798

Pontos kérdés: Milyen gyakran szoktál politikai hírekről tájékozódni az alábbi médiumokból?
Aktív Fiatalok Magyarország 2019.

Az egyetemisták körében a legfontosabb információforrásnak a Facebook számít: csaknem minden második fiatal napi szinten, további 28 százalékuk pedig hetente több alkalommal találkozik hírekkel a legfontosabb közösségi oldalon. A fiataloknak kevesebb mint 5 százaléka mondta azt, hogy soha nem olvas politikai tartalmakat a Facebookon.

Az egyetemisták politikai tájékozódásában az online hírportálok játszanak még fontos szerepet. Bár napi szintű információfogyasztásra némileg kevesebben használják a hírportálokat, mint a Facebookot, az egyetemisták harmada napi olvasónak számít. Itt is igaz az, hogy a válaszadók mindössze 5 százaléka nem találkozik egyáltalán a hírportálok híreivel, a nagy többség legalább időnként ezekből tájékozódik a közélet történéseiről.

3 A két típus magasabb gyakoriságot megtestesítő elemét vettem az újonnan létrehozott TV, illetve rádió változó értékének. Tehát, ha valaki azt válaszolta, hogy a kereskedelmi televíziókból hetente többször, míg a köztelevíziókból csak hetente tájékozódik politikáról, akkor ő a TV-ből való tájékozódásnál a hetente többször kategóriába került, hiszen a köztelevízió-fogyasztás mértékétől függetlenül igaz rá, hogy hetente többször informálódik televízióból.

A digitális tájékozási források mellett a hagyományos médiumok az egyetemisták körében jelentősen háttérbe szorultak. Politikai információk televízión, rádión vagy újságokon keresztül rendszeres követése csak egy kisebbségre jellemző. A válaszadók jelentős része, a televízió esetében 32%, a rádiónál 48%, az újságoknál pedig 58% soha nem tájékozik politikáról ezeken a csatornákon keresztül. Rajtuk kívül nagy arányban vannak olyanok is, akik heti rendszerességnél ritkábban néznek, hallgatnak vagy olvasnak híreket a hagyományos médiafelületeken keresztül.

A 2015-ös adatokkal összevetve néhány fontos változás szembetűnő (2. táblázat). A 2015-ös hullámmal való összehasonlítást nehezíti, hogy akkor 3 válaszlehetőség közül választhattak a fiatalok, míg a 2019-es kutatásban 5 féle gyakoriság közül választhattak. A kategóriák elnevezése azonban segíthet a válaszok egymásnak való megfeleltetésében: a „soha” válaszlehetőség azonos a két hullámban, a 2019-es hullám „minden nap” és „hetente többször” válaszai pedig könnyen összehasonlíthatók a 2015-ös adatok „rendszeresen”, míg a „hetente” és a „ritkábban” opció az „alkalmanként” válaszokkal.

2. táblázat

Az egyetemisták politikai tájékozódásának forrásai, 2015, 2019 (százalék)

	2015			2019		
	Rendszeresen	Alkalmanként	Soha	Rendszeresen	Alkalmanként	Soha
TV	26	41	33	18	50	32
Rádió	19	39	43	9	43	48
Újság	8	28	65	5	37	58
Hírportál	43	44	13	60	35	5
Facebook	52	34	15	73	22	5
N	799			800		

Pontos kérdés: „Milyen gyakran tájékozódsz politikai kérdésekben az alábbi forrásokból?”
Aktív Fiatalok Magyarország 2015 és 2019.

Már 2015-re is igaz volt, hogy a fiatalok a digitális tájékozási forrásokat részesítik előnyben, és míg a rendszeres tájékozódásban a Facebook játszott a főszerepet, az alkalmankénti hírolvasásban a hírportálok számítottak inkább. Mind a Facebook, mind a hírportálok dominanciája nőtt azonban a két időpont között: a Facebookról rendszeresen tájékozódók aránya 52 százalékról 73 százalékra ugrott, míg ugyanez az arány a hírportálok esetében 43 százalékról 60 százalékra vál-

tozott⁴. Mindeközben mindkét információforrásnál jelentősen esett azok aránya, akik soha nem találkoznak e platformokon keresztül hírekkel.

A legjelentősebb változás azonban 2015-höz képest az, hogy a digitális és hagyományos médiaforrások között jelentősen tágult a szakadék. Bár már 2015-ben is a digitális információforrások voltak a legfontosabbak, a TV és a rádió még komoly szerepet játszottak a fiatalok politikai tájékozódásában, még ha az újságolvasás már ekkor is ritkának számított. A TV-ből rendszeresen tájékozódók aránya 26 százalékról 18 százalékra, a rádióból rendszeresen informálódók aránya pedig 19 százalékról 9 százalékra esett, az újságolvasóknál pedig a már 2015-ben is csak 8 százaléknyi rendszeres olvasó csökkent le 5 százalékra.

A két időpont között tehát a legnagyobb változás, hogy a már 2015-ben is érzékelhető trendek 2019-re tovább fokozódtak: a digitális tájékozódási források egyre jobban dominálnak, míg a hagyományos médiumok politikai informálásban játszott szerepe fokozatosan visszaszorul. Az egyetemisták politikai tájékozódásának központi terepe a Facebook, amely szinte mindenkit képes elérni a politikai hírekkel.

Érdeemes azt is megnézni, hogy a politikai tájékozódási minták tekintetében az egyetemista fiatalok mennyiben különböznek a magyar társadalom, illetve a fiatal generáció egészétől. Ebből az összevetésből kirajzolódik, hogy az egyetemisták tájékozódási szokásai mennyiben illeszkednek az általános társadalmi, illetve generációs trendekhez. A 2018-as választás idején folytatott Választáskutatásban a politikai tájékozódásra vonatkozó kérdés nem felel meg az Aktív Fiatalok-kutatás kérdésfeltevésének, de a főbb mintázatok összehasonlítására alkalmas lehet. A Választáskutatás során a válaszadókat arra kérték, hogy 0-tól 10-ig tartó skálán értékeljék az egyes médiumtípusok esetében, hogy azok milyen szerepet játszanak a politikáról való tájékozódásukban. Itt tehát nem használati gyakoriságra volt kíváncsi a kutatás, hanem a politikai tájékozódás egészen belül betöltött szerepre.

A 3. táblázat teljes társadalomra vonatkozó oszlopai mutatják az egyes források értékelésének átlagos értékeit a mintán belül. Ebből látható, hogy a teljes társadalomban a hagyományos médiaforrások az újságokat kivéve továbbra is kitüntetett szerepet játszanak a választók politikai tájékozódásában. A választók elsődleges információforrása a televízió, átlagosan csaknem kétszer olyan fontos, mint a hírportálok és a Facebook. Az egyetemisták körében domináns digitális tájékozódási eszközöknél a társadalom egészében még a rádió is fontosabbnak számít. A digi-

4 A hírportálokról való tájékozódást a 2015-ös kérdőív máshogy mérte, mint 2019-ben. Ekkor négy hírportál, az index.hu, az origo.hu, a 444.hu és a kuruc.info használatára kérdezett rá a kérdőív, és ezek összevonásából született meg a hírportálokról való tájékozódás változója. Mivel e változó a felsoroltakon kívül más portálokat nem foglal magában, ezért némileg alulbecsülheti a hírportálokról tájékozódók pontos arányát. A torzítás arányát lehetetlen megbecsülni, de az fontos adalék lehet, hogy a 2019-es adatokon a konkrét hírportált megnevezők között a válaszadóknak csak 14%-a nem jelölte a 2015-ben kért portálok valamelyikét. A hírportálokról rendszeresen tájékozódók aránya 2015 és 2019 között ennél valamivel nagyobb mértékben nőtt (17%).

tális eszközökön belül is eltérő a helyzet, mint az egyetemista mintában: a hírportálok valamivel fontosabbnak számítanak, mint a Facebook. Azt is fontos azonban megjegyezni, hogy a szórás minden esetben meglehetősen nagy, változatos kép jellemzi a társadalom politikai tájékozódási mintázatait.

3. táblázat

**Politikai tájékozódási eszközök fontossága a teljes társadalomban, illetve a nem egyetemista, fiatal korosztályban.
(0–10 fokú skála átlagai)**

	Teljes társadalom*		19 – 27 éves, nem tanulók	
	átlag (szórás)	N	átlag (szórás)	N
TV	6,63 (3,14)	2026	5,46 (3,33)	234
Rádió	4,10 (3,47)	2020	3,60 (3,39)	234
Újság	2,93 (3,24)	2014	2,52 (3,19)	233
Hírportál	3,61 (3,57)	2003	4,82 (3,39)	232
Facebook	3,27 (3,53)	2006	4,70 (3,50)	232

Pontos kérdés: „A politikáról való tájékozódásában milyen szerepet játszanak az alábbi információforrások?” (0 = „egyáltalán nem játszik szerepet” – 10 = „nagy szerepet játszik”). Adatok forrása: Választáskutatás 2018, első hullám, 2017. december – 2018. január.

A generációs mintázatok megismerése érdekében az eredményeket a 19 és 27 év közötti, nem tanuló válaszadók körében is megvizsgáltam. Ebből az összevetésből kiderül, hogy a megfigyelt mintázatok az adott korosztály generációs sajátosságának, vagy specifikusan az egyetemisták jellemzőinek tekinthetőek. A 3. táblázat második részéből jól látható, hogy a fiatalok körében a digitális eszközök már jóval nagyobb szerepet játszanak, a hagyományos eszközök pedig kevésbé fontosak, mint a társadalom egészében: a hírportálok átlagértéke ebben a körben 1,2-vel, a Facebooké 1,43-al magasabb, míg a TV-é 1,17-el, a rádióé pedig 0,5-el alacsonyabb. A fiatalok körében is igaz azonban, hogy a TV a legfontosabb információforrás, a digitális eszközök némileg még mindig lemaradnak hozzá képest. Itt is fontos megemlíteni, hogy a szórás ebben az esetben is meglehetősen magas.

Az egyetemisták és a teljes társadalom politikai tájékozódási forrásai között tehát nagyon jelentős eltérések vannak. Míg a társadalom számára a TV számít a legfontosabb információforrásnak, a fiatalok már elsődlegesen a Facebookról tájékoznak politikáról. Generációjuk egészétől is eltérnek abban, hogy a televízió egyre kevésbé érdekli őket, a hagyományos médiafelületeken más fiatalokkal ellentétben nehezen érhetőek el.

RÁDIÓ- ÉS TELEVÍZIÓ

A rádió és televízió kapcsán fontos különbséget lehet tenni a közszolgálati- és a kereskedelmi média csatornák között. A közmédia struktúrája 2015-ben jelentősen átalakult (lásd Bajomi-Lázár 2019; Polyák – Urbán 2016), működését pedig folyamatos politikai kritika kíséri, ami éppen a kutatás felvételét megelőzően, 2018 végén ért a csúcspontjára, amikor is több tüntetésre és akcióra is sort került a közmédia székházánál. Mindezek alapján azt is feltételezhetjük, hogy a TV- és rádió-fogyasztás visszaszorulása az egyetemisták körében annak köszönhető, hogy sokan közülük 2015-höz képest elfordultak az ellenzék által politikai elfogultsággal vádolt közmédia tartalmaitól. Ezt a feltételezést azért érdemes külön is megvizsgálni, mert amennyiben az helytálló, akkor a tájékozódási mintázatok megváltozása mögött egy, az aktuális helyzetre reflektáló politikai reakció húzódik meg, és nem egy általánosabb trend tanúi vagyunk. A két időpont összehasonlítása érdekében ebben az esetben is a 2019-es adatok „minden nap” és „hetente többször” válaszait a 2015-ös adatok „rendszeresen”, a „hetente” és „ritkábban” válaszokat pedig az „alkalmanként” kategóriának feleltetem meg (lásd 4. táblázat).

4. táblázat

**A kereskedelmi és közszolgálati televízió- és rádiócsatornákból való tájékozódás mintázatai az egyetemista fiatalok körében, 2015, 2019.
(százalék)**

	2015			2019		
	Rendszeresen	Alkalmanként	Soha	Rendszeresen	Alkalmanként	Soha
Kereskedelmi TV	22	38	39	14	46	38
Közszolgálati TV	11	33	55	11	41	47
Kereskedelmi rádió	13	34	52	8	38	53
Közszolgálati rádió	9	26	64	5	31	62
N	799			800		

Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

Az eredmények nem támasztják alá a fenti feltételezést, sőt a televízió esetében éppen ezzel ellentétes tendencia tűnik fel. Bár továbbra is a kereskedelmi televíziókból tájékozódnak inkább az egyetemisták, a két típus közötti különbség jelentősen csökkent. A kereskedelmi televíziók 2015-höz képest sok rendszeres nézőt vesztek, akik már csak alkalmanként tájékozódnak politikáról e csatornákból. Bár a kereskedelmi televízióktól teljesen elzárkózó válaszadók arányában nincsen lényegi különbség, a rendszeresen ilyen csatornákból informálódó válasz-

adók aránya 22 százalékról 14 százalékra esett vissza, míg ehhez hasonló arányban nőtt az alkalmankénti tájékozódók aránya. Mindeközben a közszolgálati csatornákon rendszeresen híreket nézők aránya nem csökkent, az alkalmanként innen tájékozódók aránya pedig 8 százalékkal még nőtt is. Tehát az egyetemisták csak a kereskedelmi televízió politikai tartalmaitól fordultak el, a köztelevízió politikai tájékoztatásban játszott szerepe erősödött. Ez azt is jelenti, hogy a két típus közötti különbség egyre szűkebb, a közszolgálati televízió politikai informáló potenciálja megközelíti a kereskedelmi televízióét.

A rádió esetében a két típus hasonló mértékben szorult vissza, a rendszeresen tájékozódók arányának csökkenése, az alkalmankénti tájékozódók hasonló arányú növekedésével járt együtt mindkét esetben. A kereskedelmi rádió itt is előnyben van a közszolgálati rádióval szemben, de a TV-vel ellentétben az előny mértékét 2019-ben is meg tudta tartani. Ez azonban azt is jelenti, hogy a rádióhasználók visszaszorulása nem a közszolgálati rádiótól való elfordulásnak köszönhető, a médiatípus általában értékelődött le.

Mindezzel együtt a közszolgálati médiából való tájékozódás még mindig ritkának számít az egyetemisták körében: mindössze 4 százalékuk olvas vagy hallgat híreket rendszeresen, 11 százalékuk pedig hetente többször ezeken a csatornákon, míg 38 százalékukat egyáltalán nem érik el a közmédia tartalmai.

Ha a közszolgálati média fogyasztást az egyetemisták pártpreferenciájával⁵ vetjük össze, akkor szignifikáns⁶, de nem túl erős kapcsolat figyelhető meg, amely a két időpont között minimálisan erősödött csupán⁷. 2015-ben a kormánypártiak 30 százalékát érték el rendszeresen a közszolgálati média politikai tartalmai, míg ellenzéki szavazók körében ez az arány 16% volt. 2019-re a kormánypártiak rendszeres elérése 23 százalékra csökkent, viszont jelentősen nőtt az alkalmi elérés, így csökkent azon kormánypártiak aránya, akik soha nem találkoznak a közmédia politikai tartalmaival: 30 százalékról 21 százalékra módosult ez az arány, míg az ellenzéki érzelmű egyetemistáknál lényegi változás ezen a téren nem ment végbe (44 százalékról 42 százalékra csökkent). Az ellenzéki szavazóknál a rendszeres elérésben sem történt jelentős átalakulás, 14 százalékukhoz 2019-ben is rendszeresen eljutottak a közszolgálati médiumok tartalmai.

ONLINE HÍRPORTÁLOK

Az egyetemisták tájékozódásában a professzionális médiumok közül 2015-ben és 2019-ben is az online hírportálok játszották a legfontosabb szerepet. 2015-ben négy konkrét hírportál használatára kérdezett rá a kérdőív (lásd 5. lábjegyzet), 2019-ben viszont arra kértük a hírportálokról legalább heti rendszerességgel tá-

5 Az egyszerűség kedvéért a kormánypártokra és az ellenzéki szavazók között tettem különbséget, az ellenzéken belül további differenciálást nem végeztem.

6 2015: $\chi^2 = 12,074$, $df = 2$, $p < .01$; 2019: $\chi^2 = 19,391$, $df = 2$, $p < .001$.

7 2015: Cramer's $V = 0,162$; 2019: Cramer's $V = 0,184$.

jékozódo válaszadókat (78%), hogy nevezzék meg a két leggyakrabban látogatott online újságot. Az 5. táblázat mutatja az öt legolvasottabb hírportált az egyes kategóriákban. E portálok az online újságokból tájékozódoók döntő többségét lefedik. A kérdésre válaszoló 88 százaléka az index.hu, a hvg.hu, a 444.hu, az origo.hu vagy a 24.hu valamelyikét jelölte a leggyakrabban látogatott online portálként, 63 százalékuk a mindkét megnevezett portált ezek közül választotta, 94 százalékuk pedig legalább egyiket jelölte a két megadható híroldalnál.

5. táblázat
A leggyakrabban látogatott hírportálok, 2019⁸
(százalék)

	Leggyakrabban látogatott hírportál	Második leggyakrabban látogatott hírportál	A két leggyakrabban látogatott oldal valamelyikeként megjelölők aránya
Index.hu	50	18	77 (49%)
hvg.hu	14	18	34 (21%)
444.hu	10	20	33 (20%)
origo.hu	9	17	28 (17%)
24.hu	4	8	13 (8%)
N	596	501	501 (800)

Megjegyzés: a cellákban az adott kérdésre válaszolókon belüli arány látható. A harmadik oszlopban zárójelben az összes válaszadón belüli arányt tüntettem fel.

Aktív Fiatalok Magyarországon 2019.

E portálok közül is kiemelkedik az index.hu, mely az egyetemisták első számú professzionális médiaforrásának számít. Az oldalt a kérdésre válaszoló 77 százaléka jelölte a számára legfontosabb hírportálként, ami az összes megkérdezett 37 százalékát jelenti. A két legfontosabbnak tekintett hírportál valamelyikeként a kérdésre válaszoló 77 százaléka, az összes megkérdezett csaknem fele (49%) írta be az index.hu-t. A többi hírportál jócskán elmarad az Index népszerűségétől, a második legnépszerűbb hvg.hu-t a kérdésre válaszadó 14 százaléka jelölte első helyen, 34 százaléka pedig az első két hely valamelyikén, a leglátogatottabb kormánypárti oldalt, az origo.hu-t, pedig mindössze 9% helyezte az első helyre és 28% nevezte meg a két legfontosabb oldal egyikeként.

Az index.hu már 2015-ben is kiemelkedően fontos tájékozódo forrásnak számított az egyetemisták körében, hiszen az összes válaszadó 35 százaléka mondta azt, hogy rendszeresen tájékozódik a hírportálról és további 46% alkalmanként olvasta az oldal cikkeit. Ekkor még azonban nem sokkal maradt el tőle az origo.hu, ami a válaszadó 19 százalékát érte el rendszeresen és további 47 százalékot

8 Amennyiben legalább hetente tájékozódik hírportálokból politikai hírekről, akkor „Melyek ezek a hírportálok? (A két leggyakrabban látogatottat nevezd meg).”

alkalmanként. A 2019-es adatok azonban azt mutatják, hogy az azóta jelentősen átalakuló, a kormánypártok támogatását egyre nyíltabban felvállaló hírportál sokat veszített vonzerejéből az egyetemisták körében, hozzájárulva ezáltal ahhoz, hogy az index.hu hegemon pozícióba került a hírportálok körében.

A legnépszerűbb oldalak áttekintéséből már sejthető, hogy az online hírportálokról való tájékozódásban jelentős kormánykritikus fölény érvényesül. Ez csak megerősítést nyer, amikor minden megnevezett oldalt figyelembe vesszünk. Az első helyen megjelölt online hírforrások 82 százaléka tekinthető kormánykritikusnak⁹, és mindössze 11 százaléka kormánypártinak¹⁰. Helyi/regionális médiumot, illetve külföldi hírportált 1,5 – 1,5%, politika szempontból besorolhatatlan vagy nem politikai jellegű oldalt pedig 4% jelölt meg első helyen. Ha az első két helyen megjelölt médiumokat egyaránt figyelembe vesszük, akkor kissé csökken a kormánykritikus felületek túlsúlya, de még itt is azt látjuk, hogy a megnevezett weboldalak 77 százaléka ellenzéki beállítottságú és csak 16 százaléka kormánypárti.

Bár az elmúlt években jelentősen bővült a kormánypárti médiakínálat az online szférában, az origo.hu-n kívül nincs olyan portál, amely a válaszok több mint 1 százalékban megjelent volna. Ez annak fényében különösen szembeűnő, hogy ezek egy része kifejezetten a fiatalabb korosztályt próbálja megszólítani. A 888.hu formátumában és elnevezésében is arra utal, hogy a fiatalok körében nagy népszerűségnek örvendő 444 versenytársa kíván lenni, sőt, a kutatást megelőző hónapokban közvetlenül az egyetemistákat célozták az ún. „egyetemi metoo” sorozatukkal¹¹, mely során a hallgatók egyetemeken érzékelt politikai sérelmeinek kívántak platformot biztosítani. Ennek ellenére az oldalt első helyen mindössze 3 hallgató jelölte, de második helyen is csak 8 válaszadó, ami az összes válasz mindössze 1 százalékát tette ki a 444.hu 15 százalékával szemben. Fontos persze megjegyezni, hogy a 2013-ban induló 444.hu-nak két év előnye van a 2015-től létező 888.hu-val szemben, de előbbi oldalról két évvel indulása után már az egyetemisták 15 százaléka rendszeresen, 33 százaléka pedig alkalmanként tájékozódott a 2015-ös Aktív Fiatalok kutatás adatai szerint. Még rosszabb helyzetben van az egyetemisták körében a szintén a fiatalabb korosztályok megszólítására törekvő pestisracok.hu, vagy éppen a figyelo.hu, amelyet egyetlen megkérdezett hallgató sem jelölt a két legfontosabb online tájékozási forrása között, de a radikálisabb hangvétellel operáló vadhajtasok.hu-t is csak 1-1 válaszadó nevezte meg az első, illetve második helyen. A nagy múltú Magyar Nemzet hírportálja szintén nem vonzza a fiatalokat, mindössze egy válaszadó jelölte meg a korábban Magyar Idők néven is futó oldalt második számú hírforrásaként.

Figyelemreméltó az is, hogy a hírportált megjelölő kormánypárti válaszadók 54 százaléka is első helyen kormánykritikus online médiumot nevezett meg, és

9 168ora.hu, 24.hu, 444.hu, alfahir.hu, atv.hu, azonnali.hu, hvg.hu, index.hu, magyarhang.hu, magyarnarancs.hu, merce.hu, nepszava.hu, portfolio.hu, tilos.hu, valaszonline.hu

10 888.hu, hirado.hu, kossuthradio.hu, lokal.hu, magyar nemzet.hu, mandiner.hu, origo.hu, tv2.hu, vadhajtasok.hu,

11 <https://888.hu/ketharmad/errol-szol-az-egyetemi-metoo-4162893/>

csak 31 százalékuk tájékozódik elsődlegesen kormánypárti oldalról. Az ellenzéki pártok szavazóinak mindössze 7 százaléka jelölt meg első helyen kormánypárti médiumot, 88 százalékuk kormánykritikus hírportálokat részesít előnyben. Az ellenzéki honlapok ráadásul még az elsődlegesen kormánypárti hírforrásból tájékozódó egyetemistáknak is fontos tájékozódási eszközt jelentenek. A két honlapot megnevező egyetemisták között (N = 373) mindössze 7 olyan kormánypárti válaszadó volt (2%), aki az elsődleges kormánypárti forrást ne egészítené ki második helyen ellenzéki médiummal, és további 6 Fidesz–KDNP-t támogató egyetemista, aki az elsődleges kormánypárti hírportál mellé nem nevezett meg második számú online hírforrást. Összességében elmondható, hogy az online hírforrást megjelölő kormánypárti szavazó egyetemisták 86 százaléka, az összes Fidesz–KDNP-t támogató egyetemista 58 százaléka az első két hely valamelyikén kormánykritikus médiumot jelölt meg. A hírportált megjelölő ellenzéki szavazóknak csak a 20 százaléka, az összes ellenzéki egyetemista 16 százaléka jelölt a két legfontosabb médium között kormánypárti hírportált. A párthovatartozásában bizonytalan válaszadók döntő többsége is ellenzéki honlapokról tájékozódik elsődlegesen, a hírportált megjelölő, de támogatott pártot meg nem nevező megkérdezettek 85 százaléka első helyen ellenzéki, 10 százalékuk pedig kormánypárti portált adott meg.

FACEBOOK

A Facebook párthovatartozástól függetlenül eléri a fiatalokat. Kormánypárti és ellenzéki szavazók hasonló arányban tájékozódnak a legnagyobb közösségi oldalról, a két változó között nincsen szignifikáns összefüggés¹². A Facebook ráadásul különösen sikeres a politika iránt nem érdeklődők elérésében. A politikai érdeklődésüket ötfokú skálán 1 vagy 2 értékkel jellemző válaszadók csaknem felét (47%) legalább hetente többször érik el politikai tartalmak a Facebookon és mindössze 5 százalékukat kerülik el teljesen a hírek e platformon. A többi médium közül az ezen a téren második legjobban teljesítő hírportálok is csak a nem érdeklődők 28 százalékát érik el rendszeresen, a többi médiumnál ez az arány 15% alatt marad.

Bár a politikai érdeklődés és a Facebookról való tájékozódás között erősebb összefüggés¹³ áll fenn, mint a rádióból¹⁴, vagy az újságból való tájékozódás¹⁵ esetében, nem is beszélve a televízióról, ahol a két változó között nincsen szignifikáns kapcsolat¹⁶, mégis az látszik, hogy a nem érdeklődők politikai információkkal való elérésében a Facebook kulcsszerepet játszik. A Facebook szerepét az is mutatja, hogy miközben a válaszadók hetede (14%) egyetlen professzionális médiumot sem követ heti rendszerességgel, csaknem háromnegyedüket (73%) a Facebookon

12 $\chi^2 = 1,108$; $df = 4$; $p > 0,1$

13 Cramer's V = 0,203; $\chi^2 = 130,71$; $df = 16$; $p < 0,001$

14 Cramer's V = 0,099; $\chi^2 = 31,426$; $df = 16$; $p < 0,05$

15 Cramer's V = .108; $\chi^2 = 37,294$; $df = 16$; $p < 0,01$

16 $\chi^2 = 23,435$; $df = 16$; $p > 0,1$

keresztül legalább hetente eléri politikai információk, 46 százalékukat hetente többször is. Minden tízedik egyetemista (10%) csak a Facebookról tájékozik legalább heti rendszerességgel politikáról, minden más professzionális médiumot ennél ritkábban követ.

A Facebook politikai tájékozódásban betöltött jelentősége miatt az is fontos kérdés, hogy kiknek a hangja hallatszik e platformon. A Facebookon terjedő politikai információk jelentős részéért a felhasználók ismerősei a felelősek, az ők posztolási, megosztási, esetleg kommentelési és lájkolási aktivitásuk tesz széles körben láthatóvá politikai tartalmakat. Bár a felhasználók közvetlenül is követhetnek politikai információkat közzé tevő oldalakat (politikusok, médiumok, véleményvezérek stb.), az oldal hírfolyamát szabályozó algoritmusnak köszönhetően ezek is akkor jutnak el legnagyobb eséllyel a felhasználókhoz, ha reakciókat váltanak ki a többi felhasználtól, illetve az ismerősöktől (lásd Bucher 2012)

A 6. táblázatban látható, hogy bár az egyetemisták jelentős része a Facebookról tájékozik, csak egy szűk kisebbség az, aki a tartalomlétrehozó- és terjesztő aktivitásban is részt vesz. A válaszadók mindössze 12 százaléka posztolt a megelőző 12 hónapban politikáról, 20% osztott meg politikai jellegű tartalmat, illetve 15% fűzött nyilvános kommentárt ilyen posztokhoz. Egyedül a tartalmak lájkolása tekinthető széles körben elterjedt politikai aktivitási formának, az egyetemisták 56 százaléka fejezte ki ily módon véleményét politikai témában. Az eredmények szerint tehát egy aktív kisebbség az, amely a többség politikai tájékozódásában kitüntetett szerepet játszik. Bár az ellenzéki érzelmű egyetemisták minden dimenzióban aktívabbak valamivel a kormánypártiaknál, ez egyedül a lájkolás esetében jelent szignifikáns különbséget. A tartalomterjesztés szempontjából fontosabb dimenziók esetében nem állítható, hogy politikai hovatartozás szerint valamilyen irányban torzítana a hangadók köre.

6. táblázat

Az egyetemista fiatalok Facebook-aktivitásának jellemzői (%)

	Posztolás	Megosztás	Kommentelés	Lájkolás	N
Kormánypárti	11	18	15	50	452
Ellenzéki	15	23	18	62	123
Teljes*	12	20	15	56	800

Megjegyzés: A szignifikáns ($p < 0,05$) eltérések félkövérrel szerepelnek. *Tartalmazza a politikai hovatartozást nem jelölő válaszadókat is.

Pontos kérdés: (Igen válaszok aránya az „Az alábbi tevékenységek közül részt vettél-e valamelyikben az utóbbi 12 hónapban?” kérdésre).

Aktív Fiatalok Magyarországon 2019.

ÖSSZEGLÉS

A kutatás részletesen áttekintette az egyetemista fiatalok politikai tájékozódásának főbb jellemzőit, azok változásait 2015-höz képest, illetve a 2018-as Választás-kutatás adataival összevetve a teljes társadalomtól és a nem tanuló fiataloktól való eltéréseket is vizsgálta. Az eredmények szerint az egyetemisták politikai tájékozódásai szokásai jelentősen eltérnek a társadalomban megfigyelhető mintázatoktól, de még saját generációjukétól is különböznek. Az egyetemista hallgatók a többségi társadalommal ellentétben egyértelműen a digitális tájékozódási forrásokat részesítik előnyben, a hagyományos médiumok, így a teljes népesség elérésére leginkább képes televízió, politikai információfogyasztásukban háttérbe szorulnak. A digitális médiumok felértékelődése generációs jelenségnek tűnik, azonban az egyetemistáknál ez a nem egyetemista fiatalokhoz képest még hangsúlyosabban jelenik meg, és még az elmúlt 4 év során is észrevehetően erősödött. Az adatok fényében tehát feltételezhetjük, hogy itt egy általánosabb trendről van szó, a fiatalabb korosztályok, azon belül is elsősorban az egyetemisták a hagyományos médiaforrások felől egyre inkább a digitális tájékozódási eszközök felé fordulnak.

A hagyományos média, azon belül is a televízió, évtizedek óta dominálja az állampolgárok politikai tájékozódását. Az egyetemistáknál ez a dominancia megtört, ezért fontos kérdés lehet, hogy ennek milyen következményei lesznek a jövőre nézve. A 2015-ös adatokon végzett kutatásból már látható volt, hogy a különböző tájékozódási eszközök eltérő hatással lehetnek a politikai valóságérzékelésre (Bene, 2017), ezért lehetséges, hogy hosszabb távon a többségi társadalom és az egyetemista fiatalok közötti politikai viselkedésbeli eltérések mélyülni fognak, ami növelheti a generációs és/vagy értelmiségi/nem értelmiségi politikai jellegű szembenállásokat. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy az infokommunikációs technológiák terén feltehetően korai adoptálóknak (Rogers 1962) számító egyetemisták egy általánosabb trend előfutárai, és a körükben megfigyelhető változások idővel szélesebb társadalmi rétegekben is megjelennek. Az előttünk álló évek tudnak csak erre a kérdésre választ adni, jelenleg csak az egyetemisták tájékozódási mintázatainak a társadalomtól erősen elkülönülő jellegét dokumentálhatjuk.

A csökkenő televízió- és rádiófogyasztás nem az erős politikai támadások alatt álló közszolgálati csatornáktól való elfordulásnak köszönhető, ezek nézettségén és hallgatottságán nem rontottak az elmúlt évek történései. A kereskedelmi televízióktól azonban egyre többen eltávolodnak, így a közszolgálati és kereskedelmi televíziók elérése közötti szakadék egyre inkább szűkül az egyetemisták körében. Ezzel együtt a közszolgálati média csekély szerepet játszik az egyetemisták politikai tájékozódásában, bár egyre nagyobb hatékonysággal képes a kormánypárti szimpatizánsok legalább alkalmankénti elérésére.

Az egyetemisták számára a legfontosabb professzionális hírszolgáltatónak egyértelműen az index.hu számít. Ez az egyetlen olyan médiatermék, amely a hallga-

tók jelentős részét rendszeresen képes politikai tartalmakkal elérni. 2015-ben még az Index szoros versenytársának számított az origo.hu, de az elmúlt években megváltozott tulajdonosi szerkezetű és profilú oldal az egyetemisták körében jelentősen visszaszorult 2019-re. Bár az online hírportálok kínálata meglehetősen széles, mégis kisszámú hírszolgáltatónál összpontosul az egyetemisták figyelmének jelentős része. E figyelmet ráadásul elsősorban ellenzéki hangvételű médiumok kötik le. Bár az elmúlt években jelentős mértékben nőtt a kormánypárti hírportálok kínálata, az origo.hu-n kívül egyetlen más oldal se képes elérni az egyetemista fiatalokat, és a vezető ellenzéki lapok alternatívájává válni. Az ellenzéki hírportálok a kormánypárti szimpatizáns egyetemisták számára is fontos tájékozási forrásként szolgálnak, ezzel szemben a kormánypárti oldalak nem érik el az ellenzéki vagy el nem kötelezett fiatalokat. Ezek az eredmények fontos adalékkal szolgálnak az utóbbi időben kibontakozó médiafölénnyel kapcsolatos közéleti és akadémiai vitákhoz is (lásd Polyák et al. 2019; Kiss – Szabó, 2019). Míg a hagyományos médiatermékek szférájában jelentős átrendeződés zajlik a nyilvánosságban (Bátorfy 2017; Polyák – Urbán 2016), az online szférában a kínálat növekedése nem vonja mag után nagyobb elérést, itt továbbra is ellenzéki médiafölény mutatkozik. Az itt közölt eredmények azért is fontosak, mert az elmúlt években létrejövő kormánypárti hírportálok egyik kitüntetett célcsoportját jelentik a fiatalok, és azon belül is az egyetemi hallgatók, de ezek megszólítása mégsem tűnik sikeresnek.

Az egyetemisták elsődleges információforrása 2015-höz hasonlóan a Facebook, de fontossága az elmúlt négy évben tovább erősödött. A Facebook politikai hovatartozástól függetlenül eléri a választókat, kormánypárti és ellenzéki választók egyaránt elsődlegesen a közösségi oldalról tájékozódnak politikáról. Ráadásul a platformon keresztül a politikai iránt nem érdeklődő, a professzionális médiatermékek által nehezen elérhető egyetemisták is találkoznak politikai tartalmakkal. A Facebookon ugyanis a tartalmak jelentős részével véletlenül, más tevékenység végzése közben találkoznak a felhasználók, így a politikai tartalmak elkerülése nehézkesnek számít (Valeriani – Vaccari 2016; Bode 2016), miközben ezek is hatással vannak a politikai valóságérzékelésre és figyelemre (pl. Diehl et al. 2016; Feezel 2018), különösen azáltal, hogy személyes ismerősök közvetítik ezeket a tartalmakat (Anspach 2017).

Természetesen a Facebook sokszínű információs közeg (Barnidge 2017), a fiatalokat elérő információk jellegéről pedig a kutatás nem gyűjtött információkat. A politikai tartalmak jelentős részével azonban a felhasználók saját ismerőseik nyilvános aktivitásán keresztül találkoznak (Bene 2019). Az eredményekből az látszik, hogy egy szűk kisebbség az, aki hallatja a hangját politikai témákban a Facebookon, e kör azonban politikai hovatartozás alapján nem különbözik a minta egészétől: az ellenzékiek nem osztanak meg, posztolnak vagy kommentelnek nagyobb arányban, mint a kormánypárti egyetemisták, egyedül a lájkolás tekintetében van szignifikáns eltérés. A Facebook tehát összességében politikailag heterogén, kiegyensúlyozott közegnek tűnik az eredmények fényében.

A tanulmány tehát betekintést nyújt az egyetemista hallgatók sajátos politikai tájékozódási szokásaiba. Az a jövő kérdése, hogy vajon e minták később általánossá válnak-e, vagy inkább a generációk és társadalmi csoportok közötti szakadék tágul-e tovább.

IRODALOM

- Anspach, N. M. (2017). The New Personal Influence: How Our Facebook Friends Influence the News We Read. *Political Communication*, 34(4), 590–606. <https://doi.org/10.1080/10584609.2017.1316329>
- Bajomi-Lázár, P. (2019). A patrónusi-kliensi médiarendszer és az újságírói szükségletek Maslow-piramisa. *Médiakutató*, 20(1), 41-58.
- Barnidge, M. (2017). Exposure to Political Disagreement in Social Media Versus Face-to-Face and Anonymous Online Settings. *Political Communication*, 34(2), 302–321. <https://doi.org/10.1080/10584609.2016.1235639>
- Bátorfy, A. (2017). Az állam foglyul ejtésétől a piac fogvatartásáig. Orbán Viktor és a kormány médiamodellje 2014 után. *Médiakutató*, 18(2), 7-30.
- Bene, M. (2017). Egymásra hangolva. A Facebook információforrássá válásának hatása az egyetemista fiatalok politikai viselkedésére. In: Szabó A. – Oross D. (szerk.), *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011-2015)* (pp. 50–77). Szeged: Belvedere Meridionale.
- Bene, M. (2019). *Virális politika: Politikai kommunikáció a Facebookon. Doktori disszertáció*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem.
- Blumler, J. G. (2016). The Fourth Age of Political Communication. *Politiques de communication*, N° 6(1), 19–30.
- Blumler, J. G., – Kavanagh, D. (1999). The Third Age of Political Communication: Influences and Features. *Political Communication*, 16(3), 209–230. <https://doi.org/10.1080/105846099198596>
- Bode, L. (2016). Political News in the News Feed: Learning Politics from Social Media. *Mass Communication and Society*, 19(1), 24–48. <https://doi.org/10.1080/15205436.2015.1045149>
- Diehl, T., Weeks, B. E., – Gil de Zúñiga, H. (2016). Political persuasion on social media: Tracing direct and indirect effects of news use and social interaction. *New Media – Society*, 18(9), 1875–1895. <https://doi.org/10.1177/1461444815616224>
- Feezell, J. T. (2018). Agenda Setting through Social Media: The Importance of Incidental News Exposure and Social Filtering in the Digital Era. *Political Research Quarterly*, 71(2), 482–494. <https://doi.org/10.1177/1065912917744895>
- Janky B., Kmetty Z. – Szabó G. (2019). Mondd mire figyelsz, megmondom mit gondolsz! Politikai tájékozódás és véleményformálás a sokcsatornás kommunikáció korában. *Politikatudományi Szemle*, 28(2), 7.33.

- Kiss, Balázs – Szabó, Gabriella (2019). A médiafölénnyről. *Politikatudományi Szemle, Megjelenés alatt.*
- Róna Dániel – Szabó Andrea (2017): A 2015-ös adatfelvétel módszertana. In: Szabó Andrea, Oross Dániel (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged–Budapest, Belvedere Meridionale, MTA TK PTI, 208–210. p.
- Szabó Andrea (2019): A 2019-es Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás módszertana. In: Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – Heinrich Böll Stiftung – TK PTI.
- Norris, Pippa (2000). *A virtuous circle: Political communications in postindustrial societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Polyák, G., Szávai, P., – Urbán, Á. (2019). A politikai tájékozódás mintázatai. *Médiakutató*, 20(2), 63-80.
- Polyák, G., – Urbán, Á. (2016). Az elhalkítás eszközei. Politikai beavatkozások a médiapiac és a nyilvánosság működésébe. *Médiakutató*, 16(3-4.), 109-123.
- Rogers, E. M. (1962). *Diffusion of innovations*. New York: Free Press of Glencoe. (KSU-Kent Campus See Building Guide HM101 .R57).
- Valeriani, A., – Vaccari, C. (2016). Accidental exposure to politics on social media as online participation equalizer in Germany, Italy, and the United Kingdom. *New Media – Society*, 18(9), 1857–1874. <https://doi.org/10.1177/1461444815616223>

OROSS DÁNIEL – SZABÓ ANDREA
**AKTÍV ÉS FIATAL = MAGYAR
EGYETEMISTA?**

ABSZTRAKT

Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatássorozat kitüntetett figyelmet fordít a hallgatók politikai részvételében mutatkozó változások feltérképezésére, s a változó részvételi formák nyomán követésére. A fiatal korosztályok érdeklődésén túl fontos a részvételi lehetőségek, mobilizációs csatornák megváltozását is figyelembe venni, tanulmányunkban ezért megkülönböztetünk hagyományos, direkt és online politikai részvételt (Szabó–Oross 2012, 69). A tanulmány az egyes részvételi formák népszerűségének változásán túl a részvétel mögötti demográfiai összefüggések, a hallgatók különböző társadalmi csoportjainak vizsgálatának elemzésével arra a kérdésre is választ ad, vajon továbbra is a direkt részvétel tekinthető-e a hallgatók politikai bevonódásának kulcsfontosságú területének, illetve elemzi, hogy az online részvétel mely csoportok bevonódását segíti elő.

A tanulmány végén megvizsgáljuk, hogy valóban aktívak-e az egyetemisták a társadalom többi rétegeihez, különösen a kortársak és a tőlük idősebbekhez képest.

BEVEZETÉS

Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás létrejötté nem kis részben annak köszönhető, hogy a 2011-ben összeállt kutatói team szeretne volna cáfolni vagy legalábbis pontosítani azt a sztereotípiát, miszerint a magyar fiatalok apolitikusak és politikailag passzívak. Az elmúlt kötetekben több olyan írást tettünk közre (Szabó–Oross 2012; Oross–Szabó 2014; Oross–Szabó 2017), amelyekben valóban sikerült árnyalnunk ezt a sztereotíp álláspontot. Azt tapasztaltuk ugyanis, hogy a hallgatók jelentős része, ha nem is a politikai, de a közéleti kérdések iránt igenis nyitott és fogékony, valamint az a megállapítás is legalábbis pontosításra szorult, hogy politikailag passzívak lennének. Több részvételi modellt

vázoltunk fel, amelyek segítségével jeleztük, hogy a hallgatói aktivitás kulcsa az ún. közvetlen részvétel, amelyet egyfajta kapuként kereteztünk. Úgy véltük a fentebb jelzett írásainkban, hogy ha valaki involválódik valamilyen közvetlen participációs formában, minden más részvételi dimenzióban (hagyományos és online) is sokkal könnyebben és nagyobb intenzitással fog részt venni. Azt is vizsgáltuk korábbi kutatásaink során, hogy az online politikai részvétel mennyiben jelent újdonságot, valós alternatívát a hallgatók számára. Eredményeink azt mutatták azonban, a részvétel demokratizálódása szempontjából nem hozott lényegesen új lehetőséget az online tér, legalábbis az egész hallgatói társadalom számára biztosan nem.

A politikai részvétel alapja a közéleti, politikai érdeklődés, affinitás minimális szintje. Ezt a sarkos állítást az elmúlt évek több elemzésében is bizonyítottuk (Oross–Szabó 2014, 2017, 2018). Akár nemzetközi, akár magyar adatok azt mutatták ugyanis, hogy a politika iránt (esetleg közélet iránt) valamennyire érdeklődő fiatalok és idősebbek aktívabban és tudatosabban vesznek részt a közéleti ügyek intézésében. Természetesen nem állítjuk azt, hogy politikai affinitás nélkül ne lehetne aktivitás, de az esély ebben az esetben jóval kisebb, és a repertoár is inkább a választásra, mint más, személyes bevonódást és elköteleződést igénylő participációs típusokra korlátozódik. Joggal feltételezhető, hogy a politikai érdeklődés alakulása – közvetetten ugyan, de – utal a politikai részvétel tendenciájára is.

Egyre több olyan tanulmány születik, amely a magyar demokrácia minőségének leromlását a hibrid rezsim, mint egy szürke zóna leírására alkalmas kategória (Gyulai 2017; Böcskei–Szabó 2019) mentén vizsgálja. Feltevésünk az, hogy a politikai versengés terén a demokratikus váltogazdaság esélyeinek csökkenése összefügg az állampolgárok politikai részvételének átalakulásával, egészen pontosan csökkenésével, s ez a trend a hallgatók részvételében is tükröződik. Az Aktív Fiatalok Magyarországon negyedik hullámának eredményeit egyrészt a 2015-ös hullám hasonló részeihez viszonyítjuk – vizsgálva a tendenciákat, másrészt viszont – figyelembe véve a módszertani különbségeket és nehézségeket – az ifjúság és a felnőtt népesség különböző csoportjaival vetjük össze. Arra keressük ugyanis a választ, hogy a hallgatói aktivitás ténylegesen eltérő mintázatot mutat-e az ifjúsági társadalométól, illetve az idősebb, „felnőtt” népességétől. A kérdést úgy is feltehetjük, hogy aktívak-e az „Aktív Fiatalok”, a hallgatói réteg vélelmezett politikai aktivitása kimutatható-e a fiatalabbakhoz, más ifjúsági státusúakhoz, illetve az idősebbekhez képest.

KUTATÁSI KÉRDÉSEK, HIPOTÉZISEK

1. Korábbi kutatási eredményeinkből kiindulva azt feltételezzük, hogy a politika szóra továbbra is stigmaként tekintenek a fiatalok, míg a közélet kifejezés elfogadottsága magasabb. A politikával szembeni averzió egyfajta politikai elidegenedésére is utalhat.
2. Eddigi vizsgálataink alapján azt feltételezzük, hogy az online participáció önálló, a többitől eltérő részvételi formaként definiálható a hallgatói társadalomban.
3. Korábbi eredményeink alapján úgy véljük, hogy a magyar társadalomtól eltérően, az egyetemisták részvételi mintázataiban a közvetlen részvételnek lesz a legnagyobb szerepe.
4. Azt feltételezzük, hogy a magyar felsőoktatásban részt vevő hallgatók a társadalom politikailag legaktívabb rétegét jelentik, vagyis a részvétel különböző formáiban mért aktivitásuk meghaladja az ifjúság, valamint a teljes lakosság körében kapott eredményeket.

ADATBÁZISOK ÉS MÓDSZERTAN

A részvétellel kapcsolatos eredmények bemutatása 3 adatbázison végzett elemzések segítségével történik. Értelemszerűen az adatok elsődleges forrása az Aktív Fiatalok kutatássorozat.¹⁷ Másrészt 2016 őszén készült el a Magyar Ifjúság Kutatás 2016 adatfelvétel (továbbiakban MIK 2016), amely 8000 15–29 éves fiatalot kérdezett meg (lásd Székely 2018). A nagymintás ifjúságkutatás több olyan kérdést is tartalmaz, amelynek forrása az Aktív Fiatalok kutatássorozat volt. A harmadik adatbázis a 2018-as országgyűlési választások kapcsán készített panelkutatássorozat, amelynek a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet (továbbiakban MTA TK PTI VP 2018/3) a megrendelője.¹⁸ Jelen elemzéshez a 2018. választás utáni harmadik hullám eredményeit használjuk fel.

A Magyar Ifjúság Kutatás 2016 esetében a mintát leszelektáltuk a 18–29 éves nem egyetemistákra, tehát az érintett korosztály nem hallgató részére, míg a választáskutatási projekt esetében a 29 éven felülieket, tehát a társadalom idősebb, nem egyetemista generációinak véleményét mutatjuk be.

17 Az Aktív Fiatalok Magyarországon 2019-es hullám módszertanáról részletesen lásd Szabó 2019 jelen kötetben, míg a 2015-ös módszertant bemutatja Róna–Szabó 2017.

18 MTA TK PTI Választáskutatási panelvizsgálat. NKFI-6, NKFI-119603 *Részvétel, képviselet, pártosság. Választáskutatás, 2018*. Kutatásvezető: Szabó Andrea. Választáskutatási panelvizsgálat első hullám. N=2000 fő. Az adatfelvétel ideje: 2017. december – 2018. január. A három hullámból álló panel második hulláma 2018 márciusában (N=1500 fő) a harmadik pedig 2018. május–június folyamán készült (N=1100 fő).

EREDMÉNYEK

Közélet, politika, helyi politika

Kutatásunk előző hullámában, az Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 vizsgálat során külön-külön tettünk fel kérdéseket a közélet, a politika és a helyi politika iránti érdeklődésről. A kutatás célolta, hogy a hallgatók elzárkóznak a közéleti kérdésektől. A hallgatók közéleti érdeklődése magasabbnak bizonyult, mint a politika iránti affinitása, aminek fő oka a politika negatív megítélése volt. A helyi politika iránti érdeklődés nem bizonyult magasabbnak, mint az országos politikára kapott érték (ez utóbbi szempont vizsgálatát a 2019-es kutatásban elhagytuk).

A kutatás kérdőívében ezúttal is külön-külön vizsgáltuk a politikai és a közéleti érdeklődést. A hallgatóknak a kérdőív különböző részein kellett a politikai és a közélet iránti érdeklődésüket egy 1-től 5-ig terjedő nonverbális skálán értékelniük. Előző kutatási hullámunkban a közéleti érdeklődés és a politikai érdeklődés szintjének csökkenését regisztráltuk, amellyel párhuzamosan, illetve – véleményünk szerint – ennek következményeként a politikai aktivitás is mérsékeltebbé vált (Oross–Szabó 2017).

1. táblázat.

A közélet és a politika megítélése az egyetemisták és főiskolások között, 2011/2012, 2013¹⁹, 2015 és 2019 (átlagok)

	2011/2012	2013	2015	2019
közélet	3,7	3,7	3,5	3,6
politika	3,1	3	2,7	3,1

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015.

Míg 2015-ben a magyar egyetemisták és főiskolások 53 százaléka jelezte, hogy valamilyen mértékben érdeklődik a közéleti kérdések, társadalmi problémák iránt, addig 2019-ben 55 százalék az érdeklődők aránya (ami nem jelent érdemi elmozdulást). Ezzel párhuzamosan 4 év alatt 12 százalékról 10 százalékra csökkent a nem érdeklődők aránya. Az elmúlt hullámhoz képest tehát érdemi elmozdulás ezen a téren nem történt, tulajdonképpen azt mondhatjuk, hogy a hallgatók standard módon magas érdeklődést mutatnak a közéleti kérdések, társadalmi ügyek iránt. Erre utal az 1. táblázatban jelzett átlagértékek kismértékű, hibahatáron belüli elmozdulása is.

A politika iránti érdeklődés ugyanakkor emelkedett négy év alatt, és visszavért a 2011/2012-es szintre (ami persze még mindig jócskán a közéleti érdek-

¹⁹ A 2011-es kutatás módszertanáról részletesen Róna–Szabó (2012). A 2013-as kutatás módszertanáról részletesen Szabó (2014).

lődés alatt található). 2011/2012-ben és 2019-ben egyaránt 3,1 átlagpont volt a politikai érdeklődés átlaga, amit a közéleti érdeklődéshez hasonlóan egytől ötig terjedő nonverbális skálán mértünk. Eloszlásokat tekintve ez azt jelenti, hogy míg 2015-ben 27 százaléknyi érdeklődő állt 45 százaléknyi nem érdeklődővel szemben, addig 2019-ben kétötödnyi érdeklődőt regisztráltunk szemben az egyharmadnyi nem érdeklődővel. Ez statisztikai értelemben szignifikáns elmozdulás (t -próba=9,010, $\text{sig}=0,000$).

Érdemes megjegyezni, hogy a társadalom más populációihoz képest – nem hallgató kortársak, valamint idősebb nemzedék – az egyetemisták közéleti és politikai érdeklődése érdemben magasabb (2. táblázat). Az a sztereotípiá tehát, hogy a „fiatalok apolitikusak (és passzívak)” nem támasztható alá. Van egy réteg ugyanis, jelesül az egyetemisták és főiskolásoké, akik nemhogy apolitikusak, hanem kifejezetten magas politikai affinitással rendelkeznek.

2. táblázat
A politikai érdeklődés átlaga a fiatalok,
az egyetemisták és a 29 éven felüli népesség körében

index	MIK2016 (18–29 éves)*		AFM 2019 (egyetemisták és főiskolások)		MTA TK PTI VP 2018/3 (29+ éves)*	
	egyáltalán nem érdeklő (%)	érdeklődési átlag	egyáltalán nem érdeklő (%)	érdeklődési átlag	egyáltalán nem érdeklő (%)	érdeklődési átlag
N	1317		800		884	
közélet	23	2,5	2	3,61	13	2,98
politika	41	2,12	12	3,09	18	2,79

*egyetemisták és főiskolások nélkül.

Forrás: MIK 2016, Aktív Fiatalok Magyarországon 2019 és MTA TK PTI VP 2018/3. Saját számítás.

Szemben az előző hullámmal, amikor a politikai és a közéleti érdeklődés közötti kapcsolat (Cramer’V 0,364) közepesen erős volt, 2019-ben robusztusabb kapcsolatról beszélhetünk (Cramer’V 0,440). Ennek eredménye, hogy a közélet iránt kevésbé érdeklődők a politika iránt sem érdeklődnek különösebben, a magasabb szintű közéleti érdeklődéshez pedig magasabb politikai érdeklődés kapcsolódik. Mindamelllett a politika iránt érdeklődők is inkább érdeklődnek a közélet iránt. Nemcsak növekedett tehát a hallgatók politikai érdeklődése, de szimmetrikusabbá is vált, jobban követi a normális eloszláshoz hasonló lefutást (3. táblázat).

3. táblázat.
A közéleti és a politikai érdeklődés együtt járása, 2019
(százalékos megoszlás)

Mennyire érdekelnek Téged a közéleti problémák?	Mennyire érdekel Téged a politika?					Összesen
	1 egyáltalán nem	2	3	4	5 nagyon érdekel	
1 egyáltalán nem	89	11	0	0	0	100
2	33	51	12	52	2	100
3	16	32	41	10	1	100
4	4	12	31	46	7	100
5 nagyon érdekel	1	4	5	35	55	100
Mennyire érdekel Téged a politika?	Mennyire érdekelnek Téged a közéleti problémák?					Összesen
	1 egyáltalán nem	2	3	4	5 nagyon érdekel	
1 egyáltalán nem	17	22	47	13	1	100
2	1	19	54	22	4	100
3	0	4	51	42	3	100
4	0	1	12	64	23	100
5 nagyon érdekel	0	1	3	20	76	100

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2019.

2015-höz hasonlóan a 2019-es adatfelvétel során is arra kértük a hallgatókat, hogy saját szavaikkal fogalmazzák meg, hogy mit jelent számukra a politika. Míg korábban úgy véltük, hogy a politika fogalma a túlnyomóan negatív kontextusból a teljesen negatív kontextusba került át (Szabó–Oross 2018), addig 2019-ben ezen a téren is érzékelhető némi elmozdulás. Bár a szöveg 4 év alatt érdemileg nem változott, szinte ugyanazok a szavak dominálnak, mint a korrupció, viszont a hazugság említettsége kisebb lett. Ezzel szemben Orbán Viktor neve karakteresebbé vált 2019-ben, és a parlament, a hatalom, mellett a veszekedés/viszály/megosztottság is feltűnővé vált. És egyébként is érdekes, hogy jóval több szó, szókapcsolat jelenik meg 2019-ben, mint 2015-ben. Olyan új fogalmakkal is találkozunk, mint az OIG és a Soros. Mintha a politikára tapadó negatív kontextus egy hajszálnyit enyhült volna, ezt az állításunkat azonban érdemes egy későbbi kutatással részletesen is megvizsgálni. A szöveg azt is jelzi ugyanakkor, hogy a hallgatói réteg rapid módon reagál a politikai kommunikáció változására, a fiatalok egészével kapcsolatos sztereotípiák ebben az értelemben sem igazolhatók.

1. ábra.

Mi az az első (egyetlen) szó, ami eszedbe jut erről a kifejezésről: politika? szófelhő – említések gyakorisága alapján, 2015, 2019*

2015

2019

*szó szerinti asszociációk, helyesírási hibák kijavítása után.

Forrás: Oross–Szabó 2017 104. és Szabó 2019.

A szociodemográfiai, szociokulturális tényezők mellett, de inkább azokat megelőzve a közéleti, politikai érdeklődésre leginkább a szocializációs tényezők hatnak (Oross–Szabó 2014 és 2017). Azt tapasztaltuk korábban, hogy a családi szocializáció, a szülőkkel való kommunikáció befolyásolja legnagyobb mértékben a politikai érdeklődés kialakulását. Természetesen ez a faktor nem független a szülő iskolázottságától, a család anyagi helyzetétől, és más szociodemográfiai háttértényezőktől. A 2015-ös vizsgálat eredményeit felhasználva, megismételtük azt a többváltozós statisztikai elemzést, ami a politikai érdeklődésre ható tényezőket tesztelte. Az eredményeink árnyalják a családi szocializációról írt állításainkat.

A 2019-es Aktív Fiatalok kutatás ugyanis külön, több kérdésből álló kérdésblokkot szentelt a szocializációs mechanizmusok vizsgálatára. Nem kizárólag azt kérdeztük, hogy milyen gyakran beszélgetnek a hallgatók szüleikkel és barátaikkal közéleti, politikai kérdésekről, mennyire értenek egyet azzal, ahogy a szüleik élnek, illetve politikai kérdésekben ők és a felmenőik egy állásponton vannak-e, de rákérdeztünk a középiskolai időszak közéleti diskurzusa (család, kortársak és iskola szintjén), valamint a beszélgetések hangvételére is.

Az általunk futtatott bináris logisztikus modell²⁰ alapján a politikai affinitás kialakulásának a kortárs szocializáció a legfontosabb tényezője ($\text{Exp}(B)=6,517$), minél többet beszélget tehát barátaival, ismerőseivel a hallgató, annál valószínűbb, hogy érdeklődni fog a politikai iránt²¹. Érdeemes megjegyezni, hogy négy évvel korábban még a családi szocializáció meghatározó jelentőségéről írtunk.

20 Az eredményeket lásd a tanulmány mellékletében.

21 A szocializációval összefüggő kérdések részletes kifejtését lásd Szabó Andrea baloldali fiatalokról írt cikkét jelen kötetben.

iskolások körében. Sőt, adataink szerint azoknál magasabb a politikai érdeklődés, akik egyik szülővel sem értenek egyet. Azt vélelmezzük, hogy a vita, a vélemények ütköztetése, az eltérő álláspontok meghallgatása az, ami a politikai érdeklődés kialakulását elősegíti. Erre utal, hogy a modellbe negatív előjellel kerül be az a kérdés, hogy a szülők, nagyszülők milyen hangvétellel beszélgettek a politikáról. A negatív hangvételű beszélgetések tehát szignifikánsan befolyásolják a politikai affinitás kialakulását. Szintén a fenti tételt támasztja alá, hogy a nyolc lépcsőből álló regressziós modell nyolcadik lépéseként bekerül a szignifikáns változók közé a szülői alapelvekkel való egyetértés vagy egyet nem értés, méghozzá negatív előjellel. A szülők által vallott elvek elutasítása növeli a politikai érdeklődést. Nem győzzük hangsúlyozni tehát a beszélgetés, a vita, az eszmecsere fontosságát a politikai affinitás alakításában.

A politikai érdeklődés kisebb mértékben különböző szociodemográfiai és szociokulturális tényezőkkel is kapcsolatban áll. Ezek közül is a legfontosabb a település típusa. A nagyobb településeken élőkénél magasabb a politikai affinitás. Fontos ezentúl a nem. Ha a hallgató férfi, akkor a politikai érdeklődés *ceteris paribus* 1,7-szeresére növekszik.

Összességében a politikai aktivitás kulcstényezője, a politikai érdeklődés egy többtényezős, bonyolult szocializációs folyamat eredménye. Ebben a folyamatban az elsődleges szocializációs ágenseknek, tehát a barátoknak és a családnak van a legnagyobb szerepe. Nagyon érdekes, hogy az iskolai szocializáció hatása ugyanakkor nem mutatható ki, mint ahogy az is fontos, hogy a középiskolai szocializáció (legyen akár kortárs, akár családi szocializáció) kisebb hatást gyakorol, mint az egyetemi évek alatti kommunikáció. Az elemzés tanulsága, hogy a szülői politikai értékekkel és alapvető elvekkel való szembenállás növeli leginkább a politikai érdeklődést. Az alapelveket elfogadóknál és a szülők politikai gondolkodásmódját maximálisan elfogadóknál kisebb a politikai érdeklődés.

A tanulmány következő szakaszában a politikai aktivitás tendenciáit mutatjuk be.

A MAGYAR EGYETEMISTÁK POLITIKAI AKTIVITÁSÁNAK ALAKULÁS

A 2017-ben írt tanulmányunk felépítéséhez hasonlóan (Oross–Szabó, 2017) magyar egyetemisták és főiskolások részvételi mintázatainak elemzése ezúttal is több lépcsőben történik. Egyrészt részletesen jellemezzük a 2019-es adatokat, másrészt bemutatjuk az időbeli változásokat. Újdonság, hogy elemzésünk végén összehasonlítjuk az Aktív Fiatalok kutatás eredményeit egy országos lakossági és egy nagymintás ifjúsági adatfelvétel eredményeivel.

A részvétel mintázatok időbeli változása

A politikai részvétel változó formáinak vizsgálata ma a nemzetközi politikatudományi kutatások egyik kiemelt területét jelenti. A politikai részvétel kifejezésének szinte végleten repertoárja áll az állampolgárok rendelkezésére. A kérdés elméleti jelentősége azért óriási, mert az állampolgárok részvételi hajlandóságának mérésekor korántsem mindegy, mely részvételi formákat vonjuk be a vizsgálatba. Miután különösen a fiatalok azok, akik kísérletező, újító szellemmel vesznek részt a politikában, a fiatalokra vonatkozó vizsgálatok körében különösen fontos e szempont figyelembe vétele. Miközben egyes hagyományos részvételi formákra a vizsgálatok rendszeresen rákérdeznek, bizonyos új, gyorsan épszerűvé váló formák rendre kimaradnak. Ebből adódik, hogy a részvétel egyes formáinak népszerűtlenné válásából könnyű olyan, téves következtetést levonni, hogy az állampolgárok aktivitása csökken. A politikai részvétel változását összefoglaló könyvükben Yannis Theocharis és Jan W. van Deth (2017) korábbi elméleti munkákat és empirikus kutatások eredményeit áttekintve, a különböző koncepciók és módszerek közötti közös nevező kialakítására törekedtek. A különböző mérések egységesítése érdekében egy olyan fogalmi besorolást alakítottak ki, amely az állampolgári kezdeményezések változására nyitottan határozza meg azt, mi tekinthető politikai részvételnek (4. táblázat).

Theocharis és van Deth (2017) a politikai részvétel első csoportjába olyan önkéntes, nem hivatásos politikai részvételi formákat sorol, amelyek a politika és a kormányzás terepén belül találhatóak. Ez a kategória a szavazat leadása mellett a politikussal kapcsolatba lépést, a politikai összejövetelen való részvételt, illetve a politikai pártnak vagy jelöltnek végzett munkát foglalja magába. A második kategória a politika és kormányzás terepén kívüli, ám azokon belüli változást célzó cselekedeteket foglal magába, ezek között a petíció aláírását, tüntetést, politikai akciócsoportban végzett tevékenységet és egyéb kreatív, expresszív tiltakozási formákat említenek. A politikai részvétel harmadik csoportját a szerzők megközelítésében egy adott közösség igényeire szabott, önkéntes cselekvési formák jelentik, így ide sorolják a jótékony, társadalmi célra történő pénzadományt a jótékonyági szervezetben végzett önkéntes tevékenységet, valamint a helyi közösségi projektben történő részvételt. A negyedik csoportba a digitalizáció által lehetővé tett, hálózatos politikai cselekvési formákat sorolták, értve e kategória alatt a politikai témák közösségi médiában való megosztását, a közösségi médiában történő kommentelést, valamint biztatását arra, hogy politikai témákban aktívak legyenek a közösségi médiában. Az ötödik kategória a fogyasztói szokásokat politikai vélemény kifejezésére alkalmassá tevő részvételi formákat foglalja magába, vagyis adott termék vásárlását, illetve bojkottálását politikai vagy etikai okokból.

4. táblázat
A politikai részvétel változó formáinak áttekintése

Részvételi kategória	A részvétel formáinak összefoglaló elnevezése	Részvételi formák	Saját felosztás
Politikai részvétel I.	Szavazás	Szavazat leadása	választási részvétel
	Intézményes részvétel	Kapcsolatba lépett politikussal Politikai összejövetelen részt vett Politikai pártnak vagy jelöltnek dolgozott	hagyományos részvétel
Politikai részvétel II.	Tüntetés	Petíció aláírása Tüntetés Tevékenység politikai akciócsoportban Egyéb kreatív, expresszív tiltakozás	közvetlen részvétel
Politikai részvétel III.	Önkéntesség	Pénzt adományoz jótékony, társadalmi célra Önkéntes tevékenység jótékonyági szervezetben Részvétel helyi közösségi projektben	közvetlen részvétel – későbbiekben civil aktivitás
Politikai részvétel IV.	Digitális, hálózatos részvétel	Politikai témák megosztása a közösségi médiában Kommentelés politikai témákban a közösségi médiában Mások biztatása arra, hogy politikai témákban aktívak legyenek a közösségi médiában	online részvétel
Politikai részvétel V.	Fogyasztói részvétel	Adott termék bojkottálása politikai vagy etikai okokból Adott termék vásárlása politikai vagy etikai okokból	közvetlen részvétel

Forrás: Theocharis-van Deth, 2017, 106–107. alapján OD–SZA.

Úgy véljük, hogy Theocharis és van Deth (2017) által felállított csoportosítás és az általunk 2011 óta használt repertoár felosztás nagyon közel áll egymáshoz. Korábbi kutatásaink során ugyanis megkülönböztettünk választási, közvetlen és hagyományos offline és online participációt. Választási aktivitás alatt értettük az országgyűlési és az önkormányzati választásokhoz kötődő részvételt, amely vonatkozhatott a múltra, retrospektív módon (részt vett-e az előző országos méretű választáson) és a jövőre, prediktív módon (részt venne-e egy most vasárnap esedékes országos méretű választáson). A választásokon túli offline participációt hagyományos és közvetlen típusokra osztottuk korábbi elemzéseink során (Szabó–Oross 2014).

Hagyományos részvételnek tekintettük a politikai intézményrendszerhez, aktorokhoz, hagyományos szervezetekhez kötődő aktivitásokat, valamint azokat, amelyek demokrácia hajnala óta használt aktivitási lehetőségek. Ezek a formák magukban foglalták azt, ha a válaszadó kapcsolatba lépett országos politikussal, országgyűlési képviselővel, illetve helyi, önkormányzati képviselővel, polgármesterrel, más helyi politikussal. szintén tartalmazta a politikai pártban való tevékenységet, rendezvényeken való részvételt, a kampánytevékenységet, a szavazásra buzdítást, valamint azt, ha valaki megválasztott tisztségviselő volt valamilyen közelethez, társadalmi, politikai szervezetben. Végül szintén ide értettük, ha pénzt adományozott civil szervezetnek vagy pártnak, illetve, ha részt vett hallgatói önkormányzati (HÖK) választáson.

A közvetlen részvétel a hallgatók személyes bevonódását inkább megkívánó cselekvések, amelyek változó intenzitású és változó tartosságú elköteleződést igényelnek. A részvételhez szükséges erőforrások tekintetében megkülönböztetjük a sok erőforrást igénylő, intenzív bevonódást követelő face to face akciókat, valamint a kevés erőforrást és alacsony bevonódást igénylő formákat. Az állampolgári részvétel minősített, sok erőforrást és face to face akciót igénylő esete a politikai tüntetésekben való mobilizáció. Közvetlen formák ily módon, a részvétel aláírásgyűjtésben, a papír alapú politikai nyilatkozat, népszavazási kezdeményezés, tiltakozó petíció aláírása, a törvényes (előre bejelentett) demonstráción, tüntetésen való részvétel, a spontán demonstráció, tüntetésen, utcai vonuláson, megmozduláson való aktivitás, a szándékos árubojkott, valamint a politikai üzenetet hordozó jelvények, jelképek hordozása.

Magyarországon elsők között vizsgáltuk a fiatalok, ezen belül a hallgatói társadalom online participációját. Kutatásainkban az online részvétel alatt az internet, mint generikus felület által lehetővé tett, a hagyományos és direkt részvétel közé sorolt cselekvési formákat egyaránt magában foglaló, sokoldalú részvételt önálló részvételi formaként vizsgáltuk, s az ebbe a kategóriába sorolt részvételi formák számát a különböző vizsgálatok során folyamatosan bővítettük.

Az egyetemisták és főiskolások részvételi mintázata 2019 tavaszán érdekes képet mutat. Minden más repertoárhoz képest magasabb az országgyűlési vá-

lasztáson való megjelenés (84%). Saját bevallásuk szerint tehát az egyetemisták az egy évvel korábbi országgyűlési választáson feltűnően nagy arányban vettek részt (egyébként a valós választási részvétel 70,22% volt).²² 4 évvel korábbi vizsgálatunkban az önkormányzati választást kérdeztük, mert akkor az volt a tavaszi adatfelvételhez legközelebb eső országos választási esemény, ami szintén extrém magas említettséget ért el.

A második legmagasabb értéket – hasonlóan 2015-höz – a most esedékes parlamenti választáson való biztos részvételi szándék mutatja (60% szemben a 4 évvel korábbi 46%-hoz). A választási aktus felértékelődését támasztja alá, hogy a „valakit szavazásra buzdították a kampányban” kategória 4 évvel ezelőttihez képest szinte megduplázódott. Tehát 2019 tavaszán magas politikai érdeklődés mellett magas választási részvétel (hajlandóság) jellemzi a hallgatókat. Kormány-ellenzék dichotómiában a magas részvételi arány egyaránt érvényesül, úgyhogy a választási aktivitás erősödése független a pártpreferenciáktól.

2015-höz képest azonban a többi participációs forma gyakoriságában inkább csökkenés, mint növekedés következett be. Fontos azonban egy kérdezőtechnikai változtatásra felhívni a figyelmet. Míg 2015-ben a kérdés pontosan így hangozott: „Az alábbi tevékenységek közül részt vettél-e valamelyikben, csináltad-e már?”, addig 2019-ben, a többi országos adatfelvétellel való jobb összehasonlíthatóság kedvéért specifikáltuk a kérdést az elmúlt 12 hónapra (tehát nagyjából a 2018-as országgyűlési választás kampányától az új ciklus első évére): „Az alábbi tevékenységek közül részt vettél-e valamelyikben az utóbbi 12 hónapban?”. A 2015 óta bekövetkező változásokat nem lehet tehát maradéktalanul a részvétel csökkenéseként értékelni. Lehetséges ugyanis, hogy a kérdés változása indukálta az eredmények átalakulását, erre azonban csak egy következő, hasonló módon feltett kérdés eredményeinek elemzésekor tudunk érdemi választ adni.

Különösen érdekes ennek fényében, hogy voltak olyan nem-választási aktusok, amelyek gyakorisága mégis emelkedett 4 év alatt, így a „lájkkoltál blogokon, közösségi oldalakon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos bejegyzéseket” 47-ről 56 százalékra, illetve a szándékos jelképviseles. Ez utóbbi esetben a 2018-as országgyűlési választás kampányhatását érhetjük tetten.

Mindenesetre összességében tény, hogy a 21 vizsgált részvételi forma²³ közül öt esetében történt emelkedés (2%+), ötnél stagnálás ($\pm 2\%$) és 11-nél csökkenés (2%). Legnagyobb arányú csökkenés a hők-választáson való részvétel esetében történt (34-ről 18 százalékra). Szintén jelentős a csökkenés (meghaladja a 10 százalékpontot) a „megosztottál közösségi oldalon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban eseményeket, véleményedet tükröző képeket, videókat, posztokat”, a pénzadományozás valamilyen civil szervezet vagy párt számára, il-

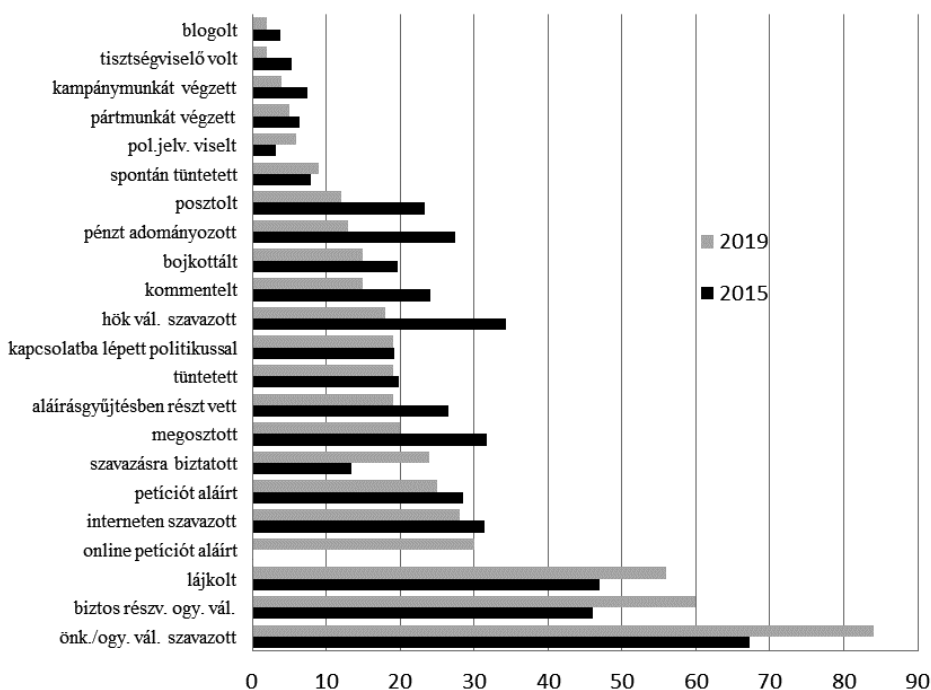
22 A 84 százalék 44 százaléka azt jelezte, hogy részt vett és a kedvenc pártjára szavazott, 40 százalék pedig úgy vett részt, hogy „rossz szájízzel szavazott, mivel nem volt más alternatíva”.

23 Az ábrában 22 repertoár található, de 2015-ben az online és offline petíció aláírása még nem volt szétválasztva.

letve egy másik online forma, a „posztoltál közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos témában” esetében. Általában is úgy tűnik, hogy az online részvételi formák gyakorisága, mintha csökkent volna, szemben a hagyományos, pártokhoz kötődő típusokkal.

2019-ben, akárcsak 2015-ben, a legkevésbé kedvelt (10 százalék alatti említettségű) részvételi formák, a spontán tüntetés, a politikai célú jelvényviselés, a pártmunka, a kampánymunka, a választott tisztségviselés és a blogbejegyzés írása közügyekkel, társadalmi témákkal kapcsolatban. Ez utóbbit tartósan (vizsgálatról–vizsgálatra) a hallgatók 2–3 százaléka választotta.

3. ábra.
A politikai részvétel különböző formái, 2015 és 2019 (%)*

Az egyes kategóriák pontos elnevezései

1. részt vettél aláírásgyűjtésben,
2. aláírtál (papír alapú) politikai nyilatkozatot, népszavazási kezdeményezést, tiltakozó petíciót,
3. részt vettél törvényes demonstráción, tüntetésen,
4. részt vettél spontán tüntetésen, utcai vonuláson,
5. szándékosan nem vásároltál, bojkottáltál árucikket, elkerültél üzletláncot,
6. kampánytevékenységet folytattál (ajánlószelvény gyűjtése, plakátragasztás, stb.),
7. valakit szavazásra buzdítottál a kampányban,

8. szándékosan viseltél politikai jelvényeket, jelképeket,
9. kapcsolatba léptél országos politikussal, országgyűlési képviselővel;
10. kapcsolatba léptél helyi, önkormányzati képviselővel, polgármesterrel, más helyi politikussal (2015-ben e két kategória együtt szerepelt);
11. tevékenykedtél politikai pártban, részt vettél a rendezvényein,
12. pénzt adományoztál civil szervezetnek vagy pártnak,
13. részt vettél önkormányzati választáson, illetve 2019-ben országgyűlési választáson;
14. megválasztott tisztségviselő voltál egy szervezetben,
15. részt vettél hallgatói képviselőválasztáson,
16. aláírtál online petíciót, online politikai nyilatkozatot, online népszavazási kezdeményezést (csak 2019)
17. lájkoltál blogokon, közösségi oldalakon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos bejegyzéseket,
18. szavaztál interneten valamilyen közélettel, társadalommal kapcsolatos kérdésben,
19. megosztottál közösségi oldalon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban eseményeket, véleményedet tükröző képeket, videókat, posztokat,
20. kommenteltél, hozzászóltál blogokon, közösségi oldalakon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban,
21. posztoltál közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos témában.
22. blogoltál közügyekkel, társadalmi témákkal kapcsolatban,

Valamint: Ha most vasárnap parlamenti választást tartanának (és jogosult volnál szavazni)” biztosan elmennék szavazni” kategóriát választók.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015, 2019.

A 22 változót egy főkomponenselemzésbe rendezve meglepően sok, 9 főkomponenst kapunk²⁴, amelyek érdekes csoportokat képeznek. A legnagyobb varianciájú főkomponensben a kulcsváltozó a törvényes demonstráción, tüntetésen való részvétel (faktorsúly: 0,563), de hasonló a súlya az online térben való közéleti tartalmú posztok megosztásának, a szavazásra buzdításnak, és a papír alapú politikai nyilatkozatok aláírásának. Mind a 4 változó intenzívebb közéleti aktivitásra utal, és azt jelzi, hogy a részvételek összekapcsolódnak egymással. Az online és az offline aktivitás nem független egymástól, sőt kiegészítik egymást. Nagyon érdekes, hogy a második legnagyobb varianciájú főkomponens meghatározó változói nem egyszerűen közéleti aktivitást mutatnak, hanem kifejezetten pártpolitikai jellegűek: tevékenykedtél politikai pártban (0,509), kampánytevékenységet folytattál (0,469), megválasztott tisztségviselő voltál egy szervezetben (0,464), valamint kapcsolatba léptél országos politikussal, országgyűlési képviselővel (0,437). A közvetlen választási aktivitás (akár a retrospektív, akár a prediktív jellegű) két főkomponensben is magas súllyal tűnik fel úgy, hogy az egyikben szinte egyedül

24 KMO statisztika: 0,809, sig=0,000; Cumulative %=62,13.

áll, úgy is fogalmazhatnánk, hogy a választási részvétel önálló aktivitási formaként jelenik meg. Ebben az értelemben megerősíti azon korábbi, elméleti alapon hozott döntésünket, hogy a választási részvételt önálló aktivitási formaként kezeljük.

Megjegyzendő továbbá, hogy két klasszikus civil közéleti aktivitás (pénz adományozása civil szervezetnek vagy pártnak, aláírásgyűjtés) önálló főkomponensbe rendeződik. Theocharis modellje önálló, harmadik kategóriába rendezi az önkéntességet és az adományozást. Miután a hazai adatok és a nemzetközi szakirodalom is megerősíti, hogy a civil közéleti aktivitás sajátos, önálló forma, ezért a későbbiekben kutatásaink során nem 4, hanem ötféle aktivitást fogunk vizsgálni.

A főkomponenselemzés és az előző hullámok során készített tanulmányaink tanulságai is alátámasztják azt az álláspontunkat, hogy a részvételi formákat választási, online és offline típusba, és ezeken belül hagyományos, illetve közvetlen formákra osztottuk, amelyet a következő kutatásainktól kezdődően kiegészítünk egy offline civil részvétellel.

Az Aktív Fiatalok negyedik, 2019. februárjában elkészült hullámában az offline közvetlen részvétel 6, a hagyományos részvétel 8 formáját vizsgáltuk. A táblázat alján lévő adatokból kitűnik, hogy választási típusú aktivitásban szinte mindenki részt vett az egyetemisták és főiskolások közül, és az is jól látható, hogy az online és offline formák közül az online gyakorisága magasabb. Az offline participáció választáson túli részéből a közvetlen formák gyakoribbnak, mert ott csak 6 típus van, mégis magasabb az aktivitási index értéke (0,93 pont).

5. táblázat
A részvétel vizsgált formái

	választási részvétel (2)	közvetlen, direkt (6)	hagyományos, tradicionális (8)	online részvétel (7)
1	előző országgyűlési választáson való részvétel	részt vettél aláírásgyűjtésben	Kapcsolatba léptél országos politikussal, országgyűlési képviselővel	aláírtál online petíciót, online politikai nyilatkozatot, online népszavazási kezdeményezést
2	biztosan részt venni a most esedékes parlamenti választáson	aláírtál (papír alapú) politikai nyilatkozatot, népszavazási kezdeményezést, tiltakozó petíciót	kapcsolatba léptél helyi, önkormányzati képviselővel, polgármesterrel, más helyi politikussal	lájkkoltál blogokon, közösségi oldalakon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos bejegyzéseket,
3		részt vettél törvényes (előre bejelentett) demonstráción, tüntetésen	tevékenykedtél politikai pártban, részt vettél a rendezvényein	szavaztál interneten valamilyen közélettel, társadalommal kapcsolatos kérdésben,

4		részt vettél spontán demonstráción, tüntetésen, utcai vonuláson, megmozduláson	kampánytevékenységet folytattál (pl. ajánlás gyűjtése, plakátragasztás, szórólapozás, stb.)	megosztottál közösségi oldalon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban eseményeket, véleményedet tükröző képeket, videókat, posztokat,
5		szándékosan nem vásároltál, bojkottáltál árucikket, elkerültél üzletláncot	valakit szavazásra buzdítottál a kampányban	kommenteltél, hozzászóltál blogokon, közösségi oldalakon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban,
6		szándékosan viseltél politikai üzenetet hordozó jelvényeket, jelképeket	megválasztott tisztségviselő voltál valamilyen közéleti, társadalmi, politikai szervezetben	posztoltál közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos témában.
7			pénzt adományoztál civil szervezetnek vagy pártnak	blogoltál közügyekkel, társadalmi témákkal kapcsolatban
8			részt vettél hallgatói önkormányzati (HÖK) választáson	
	részvételi átlag: 1,56	0,93	0,84	1,62
	nincs aktivitása: 7%	51%	50%	31%

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2019.

Az alábbi táblázat az offline részvétel tendenciáját mutatja be 2013–2015–2019 időszakában. 12 olyan repertoár található az adatfelvételekben, amelyek mind a három évben lekérdezésre került (ezek között az országgyűlési és önkormányzati választási részvétel nem szerepel). Az offline politikai részvétel tendenciája a táblázat alapján világos: ha eltekintünk a választási aktivitástól 2015-höz képest érdemben, 8 százalékponttal növekedett azok aránya, akik nem vettek részt a 12 féle forma egyikében sem. Lényegében stagnált az egyszeres részvétel, és csökkent a sokszoros aktivitás. Még egyszer hangsúlyozzuk ugyanakkor, hogy 2019-ben 2013-hoz és 2015-höz képest a kérdésfeltevés csak az elmúlt 12 hónapra szűkölt, ami magyarázhatja a sokszoros (3 vagy többféle offline forma) érdemi csökkenését.

Adataink szerint tehát a 2019-es hallgatói aktivitás egyik legfontosabb újdonsága az, hogy erősen választásorientált, ami a korábbi vizsgálatainkban még kevésbé volt kimutatható.

6. táblázat.

12 összehasonlítható offline részvételi forma* alakulása a magyar egyetemisták és főiskolások között, 2013, 2015, 2019**

	2013	2015	2019
nincs részvétele	26	29	37
egyféle részvétele van	22	25	24
kétféle részvétele van	17	20	17
3 vagy többféle részvétele van	35	26	22
	100	100	100

12 olyan offline részvételi típus van, amely 2013-ban, 2015 és 2019-ben egyaránt lekérdezésre került: részt vettél aláírásgyűjtésben; aláírtál (papír alapú) politikai nyilatkozatot, népszavazási kezdeményezést, tiltakozó petíciót; részt vettél törvényes (előre bejelentett) demonstráción, tüntetésen; részt vettél spontán demonstráción, tüntetésen, utcai vonuláson, megmozduláson; szándékosan nem vásároltál, bojkottáltál árucikket, elkerültél üzletlancot; kampánytevékenységet folytattál (pl. ajánlás gyűjtése, plakátragasztás, szórólapozás, stb.); szándékosan viseltél politikai üzenetet hordozó jelvényeket, jelképeket; kapcsolatba léptél helyi vagy országos politikussal, országgyűlési képviselővel; tevékenykedtél politikai pártban, részt vettél a rendezvényein; megválasztott tisztségviselő voltál valamilyen közéleti, társadalmi, politikai szervezetben; pénzt adományoztál civil szervezetnek vagy pártnak; részt vettél hallgatói önkormányzati (HÖK) választáson.

*2019-ben a pontos kérdés így hangzott: Az alábbi tevékenységek közül részt vettél-e valamelyikben az utóbbi 12 hónapban?

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013, 2015 és 2019. Saját számítás

AZ AKTIVITÁS SZOCIOLÓGIAI KARAKTERE

Közvetlen participáció

A közvetlen participációt tekintve aktív hallgatóknak tekinthetők a futtatott ANOVA statisztikák alapján, a bölcsészek (1,25 indexpont), a jogászok (1,06) és mindenekelőtt a társadalomtudományi szakos hallgatók (1,33 átlagpont).²⁵ Szignifikáns különbség mutatható ki a közvetlen részvételt tekintve az állandó lakhely alapján is. Az adatok szerint ugyanis a fővárosi egyetemisták és főiskolások messze aktívabbak ebben a részvételi típusban, mint a többi lakhelyen élők (1,14 átlag-

²⁵ Az alacsony elemszám miatt csak tájékoztató, érdekes adat, hogy a művészeti képzésben és művészetközvetítésben résztvevő hallgatók aktivitása még a társadalomtudományokat hallgató fiatalokénál is magasabb, megközelíti a 2 átlagpontot.

pont). Szintén releváns szempont a vallásosság. Minél kevésbé vallásos a hallgató, annál magasabb a közvetlen részvétele. Az önmagukat ateistáknak vallóknál 1,21 pont szemben az egyháziasan vallásos 0,70 átlagponttal. Végül érdemes megemlíteni, hogy a saját bevallásuk szerint anyagilag „nehezen élők” körében extrém magas, 2,12 pont a közvetlen részvétel átlaga. Igaz ugyanakkor, hogy ebben a kategóriát kevesen, mindösszesen 17-en választották (nélkülözések között élek és hónapról hónapra anyagi gondjaim vannak kategória együttesen).

Ahogy a tanulmány bevezetőjében jeleztük, minden korábbi kutatásunk arra a következtetésre jutott, hogy a politikai aktivitás kulcsa a minimális politikai érdeklődés. Nincs ez másképpen 2019-ben sem. A politikai (és tegyük hozzá a közéleti) érdeklődés emelkedésével párhuzamosan emelkedik a különböző részvételi formák átlaga is. A közvetlen repertoár esetében például 3,75-szeresére nő a részvételi index értéke a politikai iránt egyáltalán nem érdeklődőktől a politika iránt nagyon érdeklődők felé haladva. Lényegében ugyanekkora a változás a hagyományos aktivitási formák vonatkozásában is.

Hagyományos participáció

Érdekes a hagyományos aktivitási formákban résztvevő hallgatók szociodemográfiai, szociokulturális háttere. Lényegében egyetlen tényező, a nem különbözteti meg statisztikai értelemben szignifikáns módon a hallgatókat. A férfiak aktívabbak, mint a nők, ugyanakkor más megkülönböztető háttérdimenziót $p \leq 0,05$ -es szignifikancia szinten nem rögzíthetünk (szemben a közvetlen formákkal).²⁶

Összességében tehát, a magasabb személyes bevonódást igénylő, több elköteleződéssel járó részvételi típusok karakteresebb képet mutatnak, mint a hagyományos részvétel. Inkább humán beállítódású, fővárosi hallgatókra jellemző, akik kevésbé vallásosak, ugyanakkor fokozottan érdeklődnek a közéleti, társadalmi, politikai ügyek, kérdések iránt. Ez a leírás alig különbözik attól, amit a 2015-ös Aktív Fialatok kutatás alapján készített elemzésünkben megállítottunk (Oross–Szabó 2017).

Online részvétel

Az online részvétel mibenlétét illetően sokáig nem volt szakirodalmi konszenzus. A társadalomtudósok egy része úgy vélte, hogy az online participáció nem önálló részvételi ág, vagyis nem több mint a hagyományos és kollektív formák technikailag új megoldása (Bakker–De Vreese 2011). Mára azonban bizonyítást nyert (Oser–Hooghe–Marien 2013, 98), hogy az online részvétel a politikai rész-

²⁶ Vizsgált változók: az intézmény fenntartója, képzési szint, képzési terület, korcsoport, állandó lakhely, vallás, anyagi helyzet, apa iskolázottsága.

vétel önálló területét jelenti. A digitális, hálózatos részvétel nem a korábban már létező részvételi formák kiterjesztése, hanem kreatív, kifejező és egyénre szabott részvételi forma (Theocharis-van Deth 2017, 96). Az online részvétel ebben a megközelítésben olyan lehetőség, amely képes korábban nem mobilizált csoportok bevonására.

Magyarországon több kísérlet is zajlott az online participáció részletesebb vizsgálatára. Korábban a magyar fiatalok online politikai aktivitását vizsgáló kutatási eredmények azt találták, hogy az internetben rejlő politikai potenciált azon csoportok tudják kihasználni, akik már eleve elkötelezettek és aktívak, vagyis a hagyományosan privilegizálnak tekintett társadalmi csoportok láthatóan teljes átfedést mutatnak a háló elittel (Hári 2010, 104, Szabó–Oross 2012; Oross–Szabó 2014). A 2015-ös vizsgálat eredményei azt mutatták (Oross–Szabó, 2017), hogy vannak olyan hallgatói alcsoportok, amelyek az online bevonódás terén aktívabbak: a bölcsész, agrár, illetve a jogtudományi képzésre járók mellett a férfiak körében, valamint a baloldali és az erős nemzeti érzésűeknél az online tér új csoportok bevonódását teszi lehetővé. Az Aktív Fiatalok Magyarországon 2019-es adatfelvétele lehetővé tette ezen forma minden korábbinál részletesebb elemzését.

Ahogy az a fentebb közölt ábrákból, táblázatokból kitűnt, minden korábbi hullámhoz képest több, hét online részvételi formát soroltunk fel a kérdőívben (eggyel többet, mint négy éve), erről kellett a kérdezettnek megmondania, hogy részt vett-e valamelyikben, csinálta-e már valamelyiket az adatfelvételt megelőző 12 hónapban. A felsorolt aktivitási típusok úgy lettek megfogalmazva, hogy ne csak általában posztolásról, lájkolásról szóljon, hanem specifikusan, társadalmi problémákra asszociáljon a kérdezett.

A 2019-es adatok alapján az online participáció sajátos, hierarchikus jelleget mutat. A legmagasabb részvételi arányt a lájkolás érte el 56 százalékkal. Ez 9 százalékpontos emelkedés 2015-höz képest, de meghaladja a korábbi hullámok eredményeit is. Arra kérdésre, hogy „szavaztál interneten valamilyen közélettel, társadalommal kapcsolatos kérdésben” a válaszadók 28 százaléka válaszolt igennel. Ez kisebb mértékben 2015-höz, jóval nagyobb mértékben az azt megelőző, még részben online felvételi módszerrel készült kutatási eredményekhez jelent csökkenést. A válaszadók 15 százaléka kommentelt a vizsgálatot megelőző 12 hónapban közéleti témában, míg közéleti tartalmú szöveget 12 százalékkuk posztolt. Mindkét esetben jelentős, statisztikai hibátáron túli csökkenés látható a tendenciákban, ugyanakkor ismét jelezni szükséges, hogy 2013-ban és 2015-ben a részvétel nem volt időben korlátozva, 2019-ben az utóbbi 12 hónapra vonatkoztattuk a kérdést. A közéleti témájú blogírás teljesen „kiment a divatból”, kikerült a hallgatók eszköztárából, ugyanis mindössze két százalékkuk írt hosszabb lélegzetű írást nyilvános online felületen.

Összességében – a kérdés változásával párhuzamosan –, különösebb statisztikai hozzáértés nélkül is látható a táblázatból az online részvétel visszaszorulása az elmúlt 4 év alatt.

7. táblázat.

Az online részvétel alakulása 2013, 2015 és 2019
(2013: az alkalmi és a rendszeres részvétel együttes százalékos megoszlása
2015 és 2019: az igen válaszok százalékos megoszlása)**

közéleti témában	2013	2015	2019
blogolt	12	4	2
posztolt	–	23	12
hozzászólt, kommentelt	32	24	15
megosztott	41	32	20
szavazott	52	32	28
aláírt online petíciót	–	–	30
lájkkolt	49	47	56

*2019-ben a pontos kérdés így hangzott: Az alábbi tevékenységek közül részt vettél-e valamelyikben az utóbbi 12 hónapban?

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013, 2015 és 2019. Saját számítás.

Arra a kérdésre, hogy kik vesznek inkább részt online participációban, hasonló eljárással tudunk válaszolni, mint a hagyományos és közvetlen részvétel esetében tettük. ANOVA statisztikákat futtattunk 8 háttérváltozóval. Nem szignifikáns tényező az intézmény fenntartója, a képzés szintje, a kérdezett neme, a korcsoportja, az állandó lakhelye, anyagi helyzetének szubjektív megítélése, valamint a vallási hovatartozása. Egyetlen olyan dimenzióról beszélhetünk, amely mentén elkülönülnek a hallgatók, ez pedig a képzési terület. Az offline közvetlen formához képest, ahol a humán tudományágakhoz tartozó hallgatók dominanciáját láttuk, ebben az esetben két olyan képzési területet is ki kell emelni, amely más formák esetében nem volt kiugró. A természettudományi szakos hallgatók online participációs átlaga 1,99 indexpont, második legmagasabb, illetve a pedagógusoké 1,93 indexpont, harmadik legmagasabb érték az összes mérhető képzési terület közül. E két csoport tehát az offline részvétel helyett inkább az online participációt preferálja, ugyanakkor a humán szakos egyetemisták és főiskolások ebben az esetben is átlag feletti részvételre képesek.

Miután az összes többi háttérdimenzió nem szignifikáns, az online participáció demokratizáló hatásait nehezen látjuk bizonyíthatónak. Sokkal plauzibilisebb az a forgatókönyv, hogy az offline participációban aktív hallgatók kiterjesztik befolyásukat, aktivitásukat az online térre is. A szakirodalomban leírtaknak megfelelően ugyanakkor van néhány hallgatói csoport, amelyek számára az online tér kétségtelesenül részvételi alternatívát nyújt.

8. táblázat

Az online részvétel átlagai képzési területeként (átlagok)*

A főszaokod milyen képzési területhez tartozik?	online részvétel	
bölcsetudomány	2,20	átlag feletti online részvétel
termésetudomány	1,99	
pedagógusképzés	1,93	
társadalomtudomány	1,88	
jogtudomány	1,76	
gazdaságtudomány	1,57	átlag alatti online részvétel
egésetudomány (nem orvosi)	1,54	
orvostudomány	1,48	
agrártudomány	1,46	
informatika	1,40	
műszaki tudományok	0,92	
minta átlaga	1,62	

*a táblázatban azok a képzési területek szerepelnek, ahol az elemszám eléri a 30 főt.

Forrás: Aktív Fialok Magyarországon, 2019. Sajat számítás.

A POLITIKAI RÉSZVÉTEL HORIZONTÁLIS MODELLJE 2019

Kutatássorozatunk egyik, ha nem a legfontosabb újdonsága volt a politikai részvétel komplex, hullámról hullámra bővülő vizsgálata. Az elmúlt években e témában készített tanulmányaink (Szabó–Oross 2012; Oross–Szabó 2014; Szabó–Oross 2014) igyekeztünk egy olyan módszertant kidolgozni, amellyel részletesen bemutatatható a magyar főiskolások és egyetemisták részvételi mintázata. Arra törekedtünk, hogy a választási, a hagyományos, a közvetlen (direkt demokratikus) és az online (Online) participációt egyaránt beemeljük a horizontális modellünkbe. Nem általában vizsgáltuk a részvételt, hanem azokat az itemeket választottuk ki, amelyek valamilyen módon kötődnek a politikai alrendszerhez, vagy politikai véleményartikulációként értelmezhetők.²⁷ Mindamelltt a részvétel mellett a szervezethez is figyelembe vettük, tehát azt, hogy milyen közéleti csoportokhoz, egyesületekhez kapcsolódik egy-egy hallgató. Ezen túlmenően pedig erős meg-szorításokat tettünk a részvételek számát és mélységét illetően is.²⁸

27 2014-ben megjelent tanulmányunkban elkészítettük a tág és a szűk részvételi modell összehasonlítását (Szabó–Oross 2014).

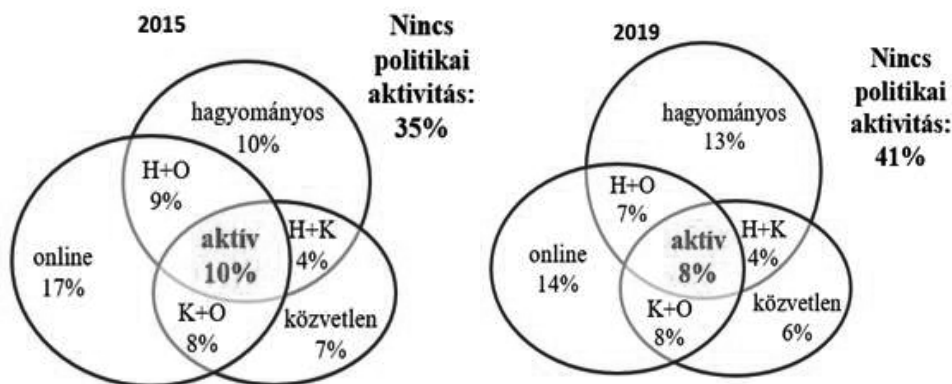
28 A horizontális modell elkészítésének metódusát előző cikkünkben részletesen bemutatottuk. Jelen tanulmányunkban pontosan azt az eljárást követtük, mint 4 évvel korábban, de a 2015-ben újonnan lekérdezett és 2019-ben megismételt részvételi típusokat is beemeltük a modellbe. Épp ezért a 2015-ös modellt 2019-ben újraalkottuk. (0–1 értéket vehet fel a hagyományos részvétel a közéleti szervezethez együtt + 0–1 többes közvetlen részvétel és + 0–1 többes online részvétel). (Oross–Szabó 2017).

Azt tapasztaltuk, hogy egyrészt a részvétel vonzza a részvételt, vagyis, ha a hallgató involválódik egy-egy részvételi formában, akkor más részvételben is aktívabbá válik. Másrészt úgy láttuk, hogy a magyar főiskolások és egyetemisták politikai aktivitásában a direkt részvételi formák bizonyultak a legnépszerűbbnek, és ez tűnt a politikai participáció kulcsának. Azt állítottuk, hogy akinek van – az egyén szintjén egyre magasabb szintű bevonódást, egyre jelentősebb költséget és ezzel párhuzamosan csökkenő kollektív jószágot eredményező – kollektív részvétele, az nagyon nagy valószínűséggel hagyományos részt vevő is lesz, és ezzel párhuzamosan az online térben is inkább kifejti saját véleményét, álláspontját. Harmadik megállapításunk pedig az volt, hogy az online participáció jelentősége felértékelődött 2013-hoz képest, ugyanakkor 2015-ben még nem kívántuk ennek az elmozdulásnak a jelentőségét megítélni.

A 2019-ös vizsgálati hullám eredményeiből készített grafikon nem mutat lényegesen eltérő mintázatot a 2015-ös ábrához képest. Történtek azonban kisebb, fontosnak tűnő elmozdulások. 2015-ben a hallgatók 35 százalékának nem volt politikai participációja, ez az arány 41 százalékra növekedett, tehát kisebb részvételi apályról beszélhetünk (megjegyezve ismételten, hogy 2015-ben korábbi a részvételre, 2019-ben az utolsó 12 hónap aktivitására kérdeztünk rá).

3. ábra.

A politikai részvétel az egyetemisták és főiskolások körében, 2015 és 2019

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015. Saját számítás.

Látható a grafikonból az is, hogy következetesen, lényegében minden kategóriában csökkent a participáció egyet, a hagyományos formákat kivéve: 2015-höz képest – ugyanolyan módszertannal vizsgálva – nem csökkent, hanem nőtt a közvetlen szervezethez kötődést és a hagyományos repertoárt magába foglaló kategória aránya. Magyarozatként megjegyezzük, hogy amint erre fentebb többször is rámutattunk, lényegesen emelkedett a választási aktivitás (biztosan részt vesz egy

most vasárnap esedékes parlamenti választáson), továbbá a 2018-as országgyűlési választások közelsége miatt a szavazásra buzdítás aránya is jelentősen, több mint 10 százalékponttal emelkedett. A közéleti szervezettség, azaz a különböző közélettel kapcsolatos szervezetekhez kötődés (pl. HÖK, pártok és azok ifjúsági szervezetei, környezetvédelmi, emberjogi szervezetek, stb.) viszont nem emelkedett 4 év alatt, így a választásokkal kapcsolatos részvételnövekedés állhat az átalakulás mögött.

2015-ben azt tapasztaltuk, hogy a korábbi hullámokhoz képest emelkedett a többszörös, valamint az önálló online részvétel mértéke, de ennek jelentőségét és szerepét nem kívántuk érdemben megítélni. A 2019-es eredmények világosan jelzik az online participáció meghatározó fontosságát a hallgatói aktivitásban. Két, egymást követő hullámban is 15 százalék körüli azon hallgatók aránya, akik kizárólag online participációban vettek részt, és nincs többes aktivitásuk. Viszont további 15–16 százaléknyi hallgató az online részvétel mellett más formákban is aktív.

2015-ben a kifejezetten aktív hallgatók, vagyis a minden részvételi formában involválódtak aránya 10 százalék volt, 2019-re ez az arány 8 százalékra csökkent. A nappali tagozatos hallgatók 8 százaléka tehát a hagyományos, a közvetlen és az online részvételi forma mindegyikét valamilyen formában használja politikai értékei, ideológiájának kifejtésére.

A horizontális modellünkben a többes részvétel egyébként a hallgatói réteg több mint egynegyedét érinti, tehát az a megállapításunk, hogy a részvétel részvételt vonz nemcsak egy-egy típuson belül, hanem a különböző részvételi formák együttesében is érvényes. Igaz azonban, hogy négy év alatt – párhuzamosan az aktivitás csökkenésével – a többes részvétel is alacsonyabb lett.

A legaktívabb, „részvételt halmozó” egyetemisták és főiskolások jellemzéséhez kétváltozós keresztábra elemzéseket készítettünk. Vizsgáltuk a kibocsátó család, valamint a hallgató saját szociodemográfiai, szociokulturális hátterét, egyes politikai szocializációs tényezőket és egyéni kompetenciákat, jellegzetességeket (hallgatói státusból eredő vonásokat és ideológiai kötődéseket). Az elemzések alapján jól körülhatárolható az aktív hallgatók karaktere. Egy, a politika iránt kimagasló mértékben érdeklődő, a családban és a barátok között a témáról gyakran beszélgető hallgató képe bontakozik ki, akik már középiskolás korukban is rendszeresen beszélgettek közéleti témákról nemcsak a családban, de az iskolában, illetve a korabeli barátok körében. Rendelkeznek valamilyen (karakteres baloldali vagy karakteres jobboldali, liberális, illetve radikális) ideológiai kötődéssel. A politikailag elkötelezett hallgatók tehát a politikai aktivitásban is halmozottan involválódnak. Mindez persze azt is jelenti, hogy van politikai preferenciájuk, ami a jelenlegi kormány–ellenzék dichotómiát figyelembe véve elsősorban az ellenzéki pártok támogatását jelenti (leginkább Magyar Kétfarkú Kutya Párt és Momentum Mozgalom). Bináris logisz-

tikus regressziós modellben tesztelve a magyarázó változók hatásait kitűnik, hogy a politikai érdeklődés (ha nem a politikai, akkor a közéleti érdeklődés) a legfontosabb, legnagyobb magyarázó erejű változó. Hatása olyan nagy, hogy minden más szocializációs és szociokulturális/szociodemográfiai változó fele, harmadakkora. A politikai mellett a szuperaktivitás létrejöttéhez meghatározó jelentőségűnek tűnik a középiskolás kor, az ottani iskolai beszélgetések gyakorisága, illetve a jelenlegi baráti/kortárcsoporti – ennek híján – a jelenlegi családi szocializáció. Több magyarázó változó nem befolyásolja a szuperrészvétel kialakulását.

Az adatok tükrében nem győzzük eléggé hangsúlyozni a minimális társadalmi, közéleti, politikai érdeklődés kialakulását, ami nélkül a politikailag aktív hallgató lényegében nem létezhet.

VALÓBAN AKTÍVAK-E A HALLGATÓK?

A tanulmány utolsó részében arra a kérdésre keressük a választ, hogy valóban aktívak-e a társadalom különböző csoportjaihoz képest a magyar egyetemisták és főiskolások. Ahogy arra korábban utaltunk az Aktív Fiatalok kutatás 2019-es hullámán kívül az összehasonlításához felhasználtuk a Magyar Ifjúság Kutatás 2016 adatbázisát (MIK 2016)²⁹, valamint az MTA TK PTI választási panel vizsgálatának 2018-as országgyűlési választások utáni 3. hullámát (MTA TK PTI VP 2018/3). Az adatfelvételek három különböző időpontban, három eltérő mintán készültek, így az összehasonlítás csak a tendenciák bemutatását teszi lehetővé. A MIK 2016, valamint a választási panel kutatások adatainak elemzésekor az egyetemisták és főiskolások véleményét nem vettük figyelembe. A kérdés, amire választ keresünk tehát, hogy igaz-e az az állítás, miszerint a hallgatók a magyar társadalom többi rétegeihez képest eltérő részvételi mintázattal rendelkeznek, sokkal aktívabbak, mint bármely másik nagycsoport.

A három adatbázisban külön-külön 14 olyan részvételi típus található, amelyek összehasonlítása lehetséges. Ezekből 6 közvetlen, 4–4 pedig hagyományos, illetve online repertoár.³⁰ Az alábbi (8.) táblázat több fontos tanulsággal szolgál.

29 Az adatfelvétel 2016 őszén készült 8000 15–29 éves magyar fiatal körében. A 8000 fős minta egyik 2000 fős, önmagában is reprezentatív almintájában kerültek lekérdezésre a politikai részvétellel kapcsolatos kérdések.

30 Közvetlen: politikai nyilatkozatok aláírása; aláírásgyűjtés; demonstráción való részvétel; spontán demonstráción való részvétel; bojkott; jelképviseles.

Hagyományos: kapcsolatba lépett országos, illetve helyi politikussal; politikai pártban tevékenykedett; kampánytevékenységet folytatott; pénzt adományozott civil szervezetnek vagy pártnak.

Online: kommentelt, szavazott, lájkolt, megosztott közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban.

8. táblázat

Részvételi indexek alakulása a fiatalok, az egyetemisták és a 29 éven felüli népesség körében

index	MIK2016 (18–29 éves)*		AFM 2019 (egyetemisták és főiskolások)		MTA TK PTI VP 2018/3 (29+ éves)*	
	nincs aktivitás	aktív. átlag	nincs aktivitás	aktív. átlag	nincs aktivitás	aktív. átlag
N	1418		800		884	
hagyományos (0–4)	94	0,08	73	0,37	86	0,24
közvetlen (0–6)	89	0,17	51	0,93	81	0,34
online (0–4)	68	1,05	37	1,18	80	0,44
összrészvétel (0–14)	62	1,29	21	2,48	68	1,03

*egyetemisták és főiskolások nélkül.

Forrás: MIK 2016, Aktív Fiatalok Magyarországon 2019 és MTA TK PTI VP 2018/3. Saját számítás.

1. az online aktivitás a 18–29 évesek, az egyetemisták és a 29 évnél idősebbek körében is a leggyakoribb részvételi forma, annak ellenére, hogy a hagyományos részvételhez képest kisebb a maximum értéke. Az egyetemistákon kívüli fiataloknál az online aktivitás 2,5-szer haladja meg a felnőtt népességét, nem éri el azonban az egyetemistákét. A két fiatal minta azonban az online részvétel vonatkozásában sokkal jobban hasonlít egymásra, mint a 29 éven felüliekéhez. Indokolt tehát az online participáció önálló kategóriaként való kezelése.
2. A 18–29 évesek körében a hagyományos, politikai alrendszerhez, pártokhoz kötődő aktivitási formák rendkívül népszerűtlennek tűnnek, hiszen a szóba jöhető 4 részvételi formából egyben sem vesz részt 94 százalékuk. Ehhez képest a 29 évnél idősebbek esetében az inaktívak aránya 86 százalék. A közvetlen formákban viszont 5–6 százalékponttal magasabb az aktivitás, ugyanakkor érdemes felhívni a figyelmet, hogy ebben az esetben nem 4, hanem 6 forma közül választhattak a kérdezettek.
3. Kétségtelenül az egyetemisták a többi fiatalhoz és az idősebb polgárokhoz képest is aktívabbak, még hozzá jelentősen. Különösen igaz ez a közvetlen részvétel vonatkozásában, ahol a 15–29 évesekhez képest hatszoros, az idősebbekhez képest majd háromszoros a részvételi indexek közötti különbség. A hallgatók tehát aktívabbak, és ezen aktivitásuk a magasabb elköteleződés, személyes részvételt igénylő formákban hatványozottan jelentkezik.
4. Jól látszik az egyetemisták aktivizmusa, ha az összrészvétel eredményeit hasonlítjuk össze, hiszen az Aktív Fiatalok 2019-es kutatása szerint egy

hallgatóra 2,5 aktivitás jut (tehát egy hallgató nemcsak egyféle, de általában többféle részvételben is involválódik), míg a 18–29 éveseknél és a 29 éven felülieknél az összrészvétel indexe 1 átlagpont körül szóródik. Az egyetemistákon és főiskolásokon túli kortárs nemzedék relatíve magas összrészvétele azonban jórészt az online aktivitásból ered. Összességében a fiatalok hattizede, az idősebbek mintegy héttizede passzív, semmilyen közéleti, politikai részvétellel nem rendelkezik. A hallgatóknál ez az arány mindössze 21 százalék. A hallgatók tehát minden szempontból kiemelkednek akár a kortárs, akár az idősebb nemzedéket vizsgáljuk. A hagyományos, inkább pártokhoz kötődő, az erősebb bevonódást kívánó közvetlen részvétel és az online participáció is az egyetemisták és főiskolások terepe. A magas össz-részvételi átlag azt mutatja, hogy a hallgatók képesek több részvételi mezőben megjelenni.

Arra a kérdésre, hogy igaz-e a hallgatói népesség aktivizmusa, határozottan igen választ tudunk adni, legalábbis a vizsgált dimenziók alapján. Az is látható, hogy a részvételi mintázat eltérő a fiatalokétól és az idősebbekétől is, karakteresebb az erőteljes bevonódást, úgy is fogalmazhatnánk, hogy nagyobb kockázatot jelentő közvetlen formákban, de az is látszik, hogy a hallgatók kevésbé határolódnak el a politikai alrendszerhez kötődő participációs típusoktól, mint más társadalmi csoportok.

ÖSSZEFOGLALÁS

Immár négy kutatási hullám egybehangzó eredménye, hogy a politikai és a közéleti érdeklődés megítélése elválnak a hallgatók körében. Legújabb kutatásunkban azt találtuk, hogy növekedett a hallgatók politikai érdeklődése. Mindamellet a politikailag érdeklődők a közéleti kérdések iránt is inkább érdeklődnek. Nemcsak növekedett tehát a hallgatók politikai érdeklődése, de szimmetrikusabbá is vált. Ezzel párhuzamosan a szóasszociációk alapján a politikára tapadó negatív kontextus egy hajszálnyit mintha enyhült volna.

A hallgatók politikai szocializációjának korábbiaknál részletesebb vizsgálatából fakadó fontos új eredményként azt találtuk, hogy a vita, a vélemények ütköztetése, az eltérő álláspontok meghallgatása az, ami a politikai érdeklődés kialakulását elősegíti.

Tanulmányunkban igyekeztünk komplex képet adni arról, miként alakul a hallgatók politikai részvétele, ennek érdekében megkülönböztettünk választási, hagyományos, direkt és online politikai részvételt és azokhoz a részvétel változó formáinak, eszközeinek megértésére huszonnégy változót rendeltünk. Yannis Theocharis és Jan W. van Deth (2017) cikke és a saját többváltozós eredményeink alapján azt a kutatói döntést hoztuk, hogy a későbbiekben ezen felosztást egy új részvételi típussal, a civil aktivitással bővítjük.

A 2019-es kutatási adatok a választási részvétel kiemelt fontosságát tükrözték, a válaszadók több, mint négyötöde (84%) részt vett országgyűlési választásokon. A választási aktus felértékelődését támasztja alá továbbá, hogy a „valakit szavazásra buzdították a kampányban” kategória 4 évvel ezelőttihez képest szinte megduplázódott. A többi participációs forma gyakoriságában inkább csökkenés, mint növekedés következett be, s az aktivitás csökkenését az is jelzi, hogy 2015-höz képest érdemben, 8 százalékponttal növekedett azok aránya, akik nem vettek részt a 12 féle forma egyikében sem, míg a minden részvételi formában involválódtak aránya 10 százalékról 8 százalékra csökkent.

A részvétel jelzett változása, különösen a demonstrációk trendjének alakulása megfelel a hibrid rezsimekre jellemző mintázatnak: Magyarországon közepes választási részvétel mellett, alacsony a demokratikus részvétel szintje (Szabó–Oross 2019). Korábban a részvétel ezen jellegzetessége nem volt ennyire markáns, így a kapott eredmények tényleges változásra utalnak.

A direkt részvétel terén a legaktívabb csoportot képzési terület szerint a jogászok és a társadalomtudományi szakos hallgatók adják, az állandó lakhely alapján is szignifikáns különbség mutatható ki: fővárosi egyetemisták és főiskolások messze aktívabbak ebben a részvételi típusban, mint a többi lakhelyen élők. Emellett szintén releváns szempont a vallásosság.

Kutatási eredményeink fényében az online részvétel önálló részvételi típusává válása, valamint jelentőségének növekedése igazolódott. A 2015-ös vizsgálat után 2019-ben is 15 százalék körüli azon hallgatók aránya, akik kizárólag online participációban vettek részt, és nincs többes aktivitásuk. Emellett további 15–16 százaléknyi hallgató online részvétel mellett más formákban is aktív.

Vizsgálati eredményeink alapján két csoport, természettudományi szakos, valamint a pedagógus hallgatók körében kiemelkedően népszerű az online részvétel más részvételi formákkal összevetve. Ugyanakkor a humán szakos egyetemisták és főiskolások ebben az esetben is átlag feletti részvételre képesek.

Elemzésünk a részvételt halmozó hallgató profilja úgy körvonalazható, mint egy, a politika iránt kimagasló mértékben érdeklődő, a családban és a barátok között a témáról gyakran beszélgető hallgató képe bontakozik ki, akik már középiskolás korukban is rendszeresen beszélgettek közéleti témákról nemcsak a családban, de az iskolában, illetve a korabeli barátok körében. Rendelkezik valamilyen (karakters baloldali vagy karakteres jobboldali, liberális, illetve radikális) ideológiai kötődéssel. A politikailag elkötelezett hallgatók tehát a politikai aktivitásban is halmozottan involválódnak. Mindez persze azt is jelenti, hogy van politikai preferenciájuk, ami a jelenlegi kormány–ellenzék dichotómiát figyelembe véve elsősorban az ellenzéki pártok támogatását jelenti

Elemzésünk igazolta azt, hogy a hallgatók a társadalom legaktívabb csoportját jelentik. A hallgatók részvételi mintázata eltér mind az összes a fiatalétól, mind a felnőtt társadalométól: karakteresebb az erőteljes bevonódás tapasztalható a na-

gyobb kockázatot jelentő közvetlen formákban való részvétel terén, valamint az is látszik, hogy a hallgatók kevésbé határolódnak el a politikai alrendszerhez kötődő participációs típusoktól, mint más társadalmi csoportok.

Indokoltnak tűnik a korábbiaknál szélesebb skálán mérni a fiatalok politikai részvételre vonatkozó attitűdjeit. A jövőbeli közvélemény-kutatások részvételre vonatkozó kérdésparkjának bővítése hozzájárulhat ahhoz, hogy az általunk vizsgált kérdéseket a magyar társadalom egészét érintően is megvizsgálhassuk.

IRODALOM

- Böcskei, Balázs (szerk.); Szabó, Andrea (szerk.): *Hibrid rezsimek: A politikatudomány X-aktái*. Budapest, Magyarország : MTA TK Politikatudományi Intézet; Napvilág Kiadó (2019) , 180 p. ISBN: 9789633384411
- Gyulai Attila 2017: Magyarország a sűrű zónában? A magyar politikai rendszer hosszú hibridizációja. In: BODA Zsolt–SZABÓ Andrea (szerk.): *Trendek a magyar politikában 2. A Fidesz és a többiek: pártok, mozgalmak, politikák*. MTA TK PTI–Napvilág Kiadó, Budapest. 15–42.
- Jennings, M. K. – Stoker, L. – Bowers J. (2009): Politics across Generations: Family Transmission Reexamined. *The Journal of Politics*, Vol. 71, No. 3, July 2009, Pp. 782–799. doi:10.1017/S0022381609090719
- Oross Dániel (2015): *Ifjúsági részvétel a pártpolitikán túl*, Doktori értekezés. <http://phd.lib.uni-corvinus.hu/859/>
- Oross Dániel (2013): Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In: *Magyar Ifjúság 2012. Tanulmánykötet*, Budapest 2013 Kutatópont. 283–313.
- Oross Dániel – Szabó Andrea (2014): A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főiskolások körében. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan Lázadó Hallgatók II.*, Budapest–Szeged. MTA TK PTI–Belvedere Meridionale, pp. 77–99.
- Oross Dániel – Szabó Andrea (2017): Trendek a magyar egyetemisták és főiskolások politikai részvételében, 2011–2015. In Szabó A. (szerk.) *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged–Budapest: Belvedere Meridionale – MTA TK PTI, pp. 100–122.
- Oser, J., Hooghe, M., Marien, S. (2013): Is Online Participation Distinct from Offline Participation? A Latent Class Analysis of Participation Types and Their Stratification. *Political Research Quarterly*, Vol 66, Issue 1. 91–101. pp
- Róna Dániel – Szabó Andrea (2017): A 2015-ös adatfelvétel módszertana. In: Szabó Andrea, Oross Dániel (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged–Budapest, Belvedere Meridionale, MTA TK PTI, 208–210. p.

- Szabó Andrea – Oross Dániel (2012): A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főiskolások körében. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012*. Szeged, Belvedere Meridionale.
- Szabó Andrea – Oross Dániel (2018): A politikai érdeklődésre ható tényezők európai perspektívában – a magyar eset. *Socio.hu*, 2018/ 2. pp. 72–93
- Szabó Andrea – Oross Dániel (2019): Két modell között? A politikai rendszerek megítélése és a politikai aktivizmus mintázatai Magyarországon In: Böcskei Balázs – Szabó Andrea (szerk.): *Hibrid rezsimek – A politikatudomány X-aktái*. Budapest, MTA TK PTI – Napvilág Kiadó, 35–58. p.
- Szabó Andrea (2019): A 2019-es Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás módszertana. In: Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – Heinrich Böll Stiftung – TK PTI.
- Theocharis, Y, – van Deth, J. W. (2017): *Political Participation in a Changing World. Conceptual and Empirical Challenges in the Study of Citizen Engagement*. New York, Routledge.

MELLÉKLET

A politikai érdeklődés bináris logisztikus modellje (Wald eljárás)
(függő változó=politikai érdeklődés)

		B	Exp(B)	Wald	Sig.
Step 1	baráti beszélgetés gyakorisága	6,517	1,874	88,113	,000
	Constant	,918	-,086	,530	,467
Step 2	családi beszélgetés gyakorisága	2,735	1,006	20,364	,000
	barát beszél	4,622	1,531	53,278	,000
	Constant	,839	-,175	2,061	,151
Step 3	családi beszélgetés gyakorisága	2,537	,931	16,813	,000
	baráti beszélgetés gyakorisága	4,539	1,513	50,761	,000
	volt-e meghatározó politikai esemény?	2,581	,948	12,599	,000
	Constant	,657	-,419	8,880	,003
Step 4	szülő politikai nézeteivel való egyetértés	,590	-,528	6,879	,009
	családi beszélgetés gyakorisága	3,024	1,107	21,080	,000
	baráti beszélgetés gyakorisága	4,127	1,418	43,363	,000
	volt-e meghatározó politikai esemény?	2,466	,903	11,189	,001
	Constant	,778	-,251	2,644	,104
Step 5	szülő politikai nézeteivel való egyetértés	,586	-,535	6,967	,008
	családi beszélgetés gyakorisága	2,922	1,072	19,249	,000
	baráti beszélgetés gyakorisága	4,061	1,401	41,694	,000
	hogyan beszélnek a szülők a politikáról?	,606	-,500	6,290	,012
	volt-e meghatározó politikai esemény?	2,643	,972	12,662	,000
	Constant	2,066	,726	3,027	,082
Step 6	szülő politikai nézeteivel való egyetértés	,600	-,511	6,296	,012
	családi beszélgetés gyakorisága	2,766	1,017	16,915	,000
	baráti beszélgetés gyakorisága	4,200	1,435	42,610	,000
	hogyan beszélnek a szülők a politikáról?	,596	-,518	6,629	,010
	volt-e meghatározó politikai esemény?	2,587	,950	11,815	,001
	település típusa	1,101	,096	6,244	,012
	Constant	1,361	,308	,470	,493

Step 7	szülő politikai nézeteivel való egyetértés	,597	-,515	6,411	,011
	családi beszélgetés gyakorisága	2,794	1,027	17,168	,000
	baráti beszélgetés gyakorisága	4,109	1,413	40,704	,000
	hogyan beszélnek a szülők a politikáról?	,609	-,496	5,995	,014
	volt-e meghatározó politikai esemény?	2,521	,925	10,983	,001
	nem	,583	-,540	5,038	,025
	település típusa	1,105	,099	6,575	,010
	Constant	2,969	1,088	3,619	,057
Step 8	szülői alapelveivel való egyetértés	,643	-,441	4,474	,034
	szülő politikai nézeteivel való egyetértés	,682	-,383	3,220	,073
	családi beszélgetés gyakorisága	2,888	1,061	18,022	,000
	baráti beszélgetés gyakorisága	3,988	1,383	38,833	,000
	hogyan beszélnek a szülők a politikáról?	,595	-,520	6,395	,011
	volt-e meghatározó politikai esemény?	2,529	,928	10,994	,001
	nem	,572	-,558	5,295	,021
	település típusa	1,109	,104	7,041	,008
	Constant	3,740	1,319	5,057	,025

Step	-2 Log likelihood	Cox – Snell R ²	Nagelkerke R ²
1	487,730a	0,241	0,325
2	465,677b	0,277	0,374
3	452,451b	0,298	0,402
4	445,372b	0,309	0,416
5	438,927b	0,319	0,429
6	432,520b	0,328	0,442
7	427,443b	0,336	0,453
8	422,885b	0,342	0,462

SUSÁNSZKY PÁL
**A DEMOBILIZÁCIÓ FORRÁSAI: A Tüntetési
Részvétel Kockázatai**

ABSZTRAKT

A protest politikai részvételről szóló irodalomban sokat és alaposan kutatott kérdés, melyek azok a tényezők, amelyek a tüntetésen való részvételt elősegítik. Az elégedetlenség, a politika és a közélet iránti érdeklődés, az politikai hatékonyságáról való vélekedés olyan tényezők, melyek a protest részvétel irányába lökik az embereket. Az ellentétes irányba ható, visszatartó erőkről azonban jóval kevesebb vizsgálat készült.

A cselekvésemélet alapján feltételezhető, hogy a politikai részvétel negatív következményei a részvétel gátját jelenthetik. Ha egy tüntetésen nagy az esélye a rendőri túlkapásoknak, akkor várhatóan a részvételi hajlandóság csökken. A szociológiai és pszichológiai kutatások azonban vegyes képet mutatnak. Egyes, főleg kvalitatív kutatások arról számolnak be, hogy a társadalmi mozgalmak aktivistái gyakran kerülnek szembe olyan kockázatokkal, ami eltántorítja őket a részvételtől. Karl-Dieter Opp és kutatótársai kvantitatív vizsgálatai viszont azt mutatják, hogy a részvétel észlelt kockázatai és a demonstráción való részvétel pozitívan korrelálnak egymással, vagyis minél kockázatosabb egy tiltakozó akció, annál magasabb a részvételi hajlandóság. Az észlelt kockázat és a részvétel közötti kapcsolat leírásához Opp kétféle mechanizmust azonosít. Egyrészt az elrettentés mechanizmusa direkt, közvetlen negatív hatást jelent a részvételre. Másrészt viszont működik a radikalizálódási mechanizmus is, egy olyan indirekt, közvetett hatás, ami szerint a magasabb észlelt kockázatok növelik az elégedetlenséget, ami pedig fokozza a részvételi hajlandóságot.

Az eddigi kutatások leggyakrabban a fizikai sérülés kockázataival foglalkoztak és tudomásom szerint kizárólag autoriter politikai rendszerekben végeztek kvantitatív vizsgálatokat.

Jelen tanulmányban a kollektív cselekvés elméleti irodalmára alapozva négyféle kockázati tényezőt azonosítottok, melyek demobilizálhatják a potenciális résztvevőket. Ezek közül kettő a fizikai kockázatok alá sorolható (ellentün-

tetők és a rendőrök fellépése a tüntetőkkel szemben), kettő pedig a nem-fizikai kockázatot jelent (barátok rosszallása, retorziók az egyetemen).

BEVEZETÉS

A protest politikai részvételről szóló irodalomban sokat és alaposan kutatott kérdés, hogy melyek a tüntetésen való részvételt ösztönző tényezők. Az ellentétes irányba ható, visszatartó erőkkkel azonban jóval kevesebb kutatás foglalkozik. Jelen tanulmány középpontjában a részvételi kockázatok állnak, melyeket egy empirikus vizsgálatra támaszkodva mutatok be, felhívva a figyelmet a területen zajló vizsgálatok hiányosságaira, és az eddigi eredmények elméleti jelentőségére.

A tüntetési részvétel kockázataival kapcsolatban több összefoglaló tanulmány (review) is kiemeli, hogy csak keveset tudunk a tüntetésen való részvétel és a tüntetés észlelt kockázatai közötti kapcsolatról (Earl 2011; Honari 2018). Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy az elmúlt években komoly kutatások indultak ezen a területen, főleg az Egyesült Államokban (Christensen–Garfias 2018; Young 2019; Curtice és Arnon 2019).

Véleményem szerint abban, hogy a téma háttérbe szorult az ösztönzők vizsgálatához képest, három tényező játszott szerepet.

1. Az elméleti kérdésfeltevésekben rejlő probléma, hogy a politikai részvételhez kapcsolódó első kutatások a „miért vesznek részt?” kérdésre fókuszáltak. Azzal a feltételezéssel éltek, hogy a magyarázatok a részvétel tekintetében szimmetrikusak (Ward 2016), tehát ha megértjük a tüntetésen való részvétel okait, akkor megértjük a távolmaradás okait is. Ha azok demonstrálnak, akik elégedetlenek, akkor azok, akik nem tüntetnek, nem elégedetlenek. A magyarázati modellek fenti feltételezését úgy látom még nem adták fel a kutatók.
2. A kisebb fokú figyelem mögött húzódhat egy technikai ok is. Míg az ösztönzők mérésének kialakítása régóta és lényegében a részvétel kérdésétől függetlenül zajlik, addig a részvételi kockázatok mérésére nem jött létre egységes kérdéssor. A részvétel magyarázatában a belső és külső politikai hatékonyság (political efficacy) fontos szerepet játszik. A mérőeszköz kidolgozását a pszichológusok még az 1950-es években kezdték (Campbell–Gurin–Miller 1954), így a szociológusok könnyen át tudták venni saját kutatásaikhoz. A tüntetéshez kapcsolódó kockázatok esetén ilyen kérdéssor nem áll a rendelkezésünkre. Márpedig a kutatók a leggyakrabban olyan kérdéseket szeretnek használni, amit már korábban teszteltek.
3. A téma elhanyagolása mögött húzódó tényező lehet továbbá, hogy a politikai részvételhez kapcsolódó kockázatok sokkal kisebb mértékben fordulnak elő demokratikus berendezkedésű országokban, mint autoriter rendszerekben, diktatúrában. A nyugat-európai szociológiának tehát, a fentiek mellett, azért volt vakfoltja ez a kérdés, mert nem érzékelték releváns problémának a részvételi kockázatokot. Márpedig, ha úgy gondolják, hogy a részvételnek nin-

csenek kockázatai, vagy azok lényegében elhanyagolhatóak, akkor nyilván a kérdésben kutatásokat sem szerveznek.

Magyarországon azonban az emberek egy jelentős része gondolja, úgy, hogy a tüntetésnek jelentős kockázatai vannak (Majtényi–Kopper–Susánszky 2019). Ezt jelen kutatásunk is megerősíti, hiszen az eredmények szerint a magyar egyetemista fiatalok 20–47 százaléka komolyan tart attól, hogy tüntetési részvétele valamilyen negatív következménnyel járhat.

Az egyetemista fiatalok tüntetési részvételének és (de)mobilizációjának vizsgálata különösen érdekes, hiszen a fiatalok nagyobb arányban vesznek részt (Sloam 2013) tüntetéseken, valamint a fiatalok csoportján belül az egyetemistákat nagyobb eséllyel hívják demonstrálni, mint a társadalom más csoportjait (Schussman–Soule 2005). Az elmúlt évtizedben az egyetemisták és diákok Magyarországon is több tüntetési hullámban vettek részt, sőt fontos szervező szerepet is játszottak. Csak néhány példát említve ezek közül: 2011-ben kezdődött a felsőoktatási keretszámok elleni tiltakozás majd ezzel egy időben jött létre a Hallgatói Hálózat (HaHa) (Gerő–Susánszky 2014a, 2014b), ami a tiltakozásokat szervezte. 2016 elején diákok és tanárok együtt tüntettek az oktatás központosított irányítása ellen, ami „kockásinges tüntetés” néven lett ismert³¹. Napjainkban (2019 ősz) pedig a fiatalok jelentik a környezetvédelem fontosságát hangsúlyozó tiltakozás sorozat támogatói és szervezői bázisát is³² (lásd Mikecz Dániel fejezetét jelen kötetben).

Tanulmányom első részében bemutatom a tiltakozó akciókban való részvételre vonatkozó magyarázó modellek alapstruktúráját. Ezt követően tisztázom a részvételhez kapcsolódó kockázat fogalmát és alaptípusait. A harmadik részben összefoglalom az eddigi empirikus vizsgálatok eredményeit, majd az előzőekre alapozva megfogalmazom a kutatási hipotéziseket. Ezután bemutatom a kutatás eredményeit, végül pedig összefoglalom és tágabb keretek között értelmezem azokat.

A PROTEST RÉSZVÉTEL MAGYARÁZATÁNAK MIKRO-MODELLJE

A politikai részvétellel kapcsolatban az egyik legszembetűnőbb jelenség az emberek eltérő viselkedése. A politikai szociológia kutatások talán legrégebb óta vizsgált kérdése, hogy mivel és hogyan magyarázható a politikai aktivitás, miért vesznek részt az emberek politikai eseményeken?

A kutatások kiindulópontja szerint a tüntetésen való részvétel egy egyéni döntés eredményeként megvalósuló cselekvés. Több diszciplína is foglalkozik a kérdéssel (szociológia, közgazdaságtan, szociálpszichológia, mozgalmakutatás, stb.), és mindegyik megalkot egy-egy elméleti modellt a kérdés megválaszolására. Ezek között számtalan

31 https://index.hu/belfold/2016/02/17/a_nap_amely_divatta_tette_a_kockas_inget/

32 <https://444.hu/2019/09/27/soha-ennyi-fiatal-nem-tuntetett-meg-budapesten-a-klimavaltozas-miatt>

(fontos) különbség található, de egy dologban hasonlóak: vannak olyan tényezők, amelyek segítik, a részvételre motiválják, és vannak, amelyek gátolják vagy demotiválják az egyént cselekvésében. Például részvételre motiváló tényező lehet a cselekvés haszna³³, az elégedetlenség, vagy a cselekvés hatásáról alkotott vélekedések. Ugyanakkor a részvétel ellenében ható faktornak tekintik a cselekvés költségeit illetve kockázatait. Úgy is elképzelhető a tüntetési részvételről szóló döntés, mint egy több tényezőből álló, bonyolult egyenlet, aminek általános alakja: $A=B-C$. Vagyis a cselekvés mellett szóló döntés (A), a hasznok (B) és az áldozatok, költségek (C) különbségétől függ³⁴.

REPRESSZIÓ, ÉSZLELT KOCKÁZAT, KÖLTSÉGEK

A mobilizációval, a részvételre való ösztönzéssel ellentétben a demotiváló, a cselekvés ellen ható tényezők vizsgálatára a kutatók sokkal kevesebb energiát és figyelmet szenteltek. A mozgalmakutatási és a politikatudományi irodalomban, azonban nagy erőfeszítéseket tettek a protest részvétel strukturális feltételeinek elméleti és empirikus leírására. A protest mobilizációknak kedvező feltételek (decentralizált és reszponzív állam) mellett alapos kutatások születtek azokról az állami gyakorlatokról, melyeknek célja az elégedetlenkedők vagy a veszélyesnek ítélt csoportok elnyomása. Boykoff (2007) tízféle módozatot azonosít, amivel az állam az elégedetlen(kedő) csoportokat elhallgattathatja. Ezek lehetnek egészen brutális akciók, mint a fizikai támadások vagy a bebörtönzés, de lehetnek egészen puha eszközök is, mint az, hogy a médiában rossz fényben tüntetik fel az ellenzéki csoportot.

Ezek mind eszközt jelentenek az állami hatalom kezében, hogy a vele szemben kritikus szerveződések támogatóit demobilizálja. Ez végeredményben azt jelenti, hogy a politikai hatalom, megnöveli a tiltakozás költségeit (Tilly 1978). Az előző részben bemutatott elmélet szerint pedig akkor valósul meg részvétel, ha a részvételből származó hasznok relatív magasak, vagy a költségek relatív alacsonyok.

A tüntetőknek meglehetősen sokféle költségtétellel kell számolniuk. Költség lehet például az idő, amit a résztvevők a tüntetésre szánnak, a buszjegy, amivel a helyszínre utaznak, vagy a transzparens, amit a vonuláskor tartanak. A költségeknek és hasznoknak létezik egy speciális fajtája, amit szelektív ösztönzőknek hívnak (Opp 2009, 3. fejezet). Ezek olyan büntetési illetve jutalmazási rendszerek, melyek a részvételtől függően lépnek működésbe. Például egy üzemi sztrájk esetén a szakszervezet negatív szelektív ösztönzőt alkalmaz, amikor a sztrájktróket pénzbírsággal sújtja. A szelektív ösztönzők egy másik fajtája a személyes kapcsolatokon keresztül működik. Ebben az esetben a jutalmazást általában a társak elismerése, a büntetést pedig azok megvetése, haragja jelenti.

33 Ez lehet materiális tényező, mint egy iparági béremelésből származó többlet jövedelem, vagy nem materiális, mint mondjuk a munkahelyi presztízs növekedése, de akár a társasági élmény is.

34 Ilyen típusú „egyenletet” fogalmazott meg a szavazási részvétellel kapcsolatban például Riker–Ordershook 1968; Blais 2000, vagy a tüntetésekkel kapcsolatban Muller–Opp 1986, illetve Klandermands 1984.

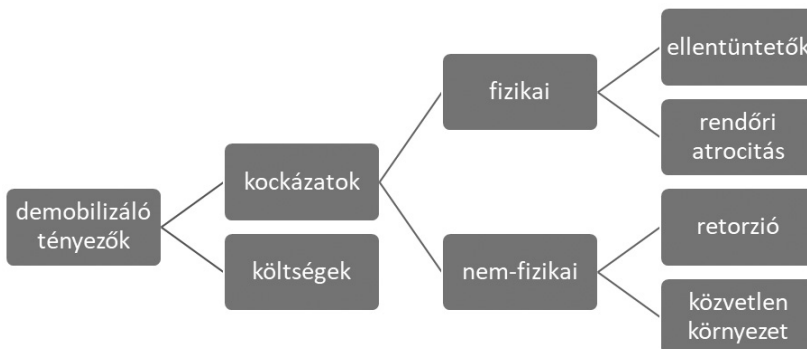
Doug McAdam kutatásaiban világosan különbséget tesz a részvétellel járó költségek és kockázatok között (McAdam 1986, Wiltfang és McAdam 1991). Láthattuk, hogy a cselekvés költségeit azok a tényezők teszik ki, amelyek a cselekvés végrehajtásához szükségesek (idő, pénz, erőfeszítés stb.). A kockázat McAdam meghatározása szerint az „aktivista [a tüntető] szubjektív értékelése vagy várakozása a mozgalmi részvétele nyomán fellépő költségekre vonatkozóan” (Wiltfang–McAdam 1991, 989). A tüntetés kockázatára példa lehet a tüntetők értékelése, hogy a rendőrség alkalmaz-e erőszakot a tüntetőkkel szemben, vagy várhatóak-e letartóztatások.

Az empirikus kutatások alapján elkülöníthető az észlelt kockázatok két dimenziója. Különbséget tehetünk ugyanis (1) a rendőrök vagy más szereplők (pl.: más állami hatalmi szervek, ellentüntetők) által alkalmazott fizikai megtorlás, atrocitás, valamint (2) a nem fizikai következmények között. Fizikai kockázatok közé sorolják a bebörtönzést, a megverést, a kínzást vagy a halálos sérülést (Wiltfang–McAdam 1991; Opp 1994), az aktivista lakóhelyének megrongálását (Young 2018), vagy a szexuális bántalmazást, erőszakot (Ayanian–Tausch 2016; Young 2019). A negatív nem fizikai következmények kevésbé brutálisak, ilyen például a munkahely elvesztése (Shriver 2000), vagy a „közeli hozzátartozók számára adódó problémák” (Opp 1994), illetve a társas kapcsolatok elvesztése (Tóth–Kertész 2016).

A represszióról szóló irodalmak az állami hatalom működését írják le, amit leginkább úgy fognak fel, mint a tüntetések politikai környezetét. Tehát a represszióval makrotársadalmi jelenségként foglalkoznak. Az egyén szintjén (mikro szint) meg kell különböztetni a megvalósuló költségeket (pl.: buszjegy, bebörtönzés), és azok realizálódásának valószínűségeit jelző szubjektíven észlelt kockázatokot. A részvétel kockázatain belül megkülönböztethetjük a fizikai és nem-fizikai kockázatokot (1. ábra).

A tanulmányban az észlelt kockázatok négy fajtáját fogom vizsgálni: (1) a közvetlen környezet (barátok, ismerősök, rokonok) rosszállását; (2) az egyetemi, munkahelyi retorziókat; (3) az ellentüntetők, valamint (4) a rendőrök fizikai atrocitásait.

1. ábra
A tüntetéshez kapcsolódó kockázatok csoportosítása

KORÁBBI KUTATÁSOK

Egy, a tüntetésekkel kapcsolatos represszióról és kockázatokról szóló összefoglaló tanulmány megállapította, hogy a mikroszintre koncentráló, a költségekről és kockázatokról szóló kutatások meglehetősen ritkák (Earl 2011, 187). Ráadásul ezek a kutatások elsősorban autoriter rendszerekre korlátozódnak, de sporadikusan előfordulnak empirikus adatok a fejlett, demokratikus országokból is. Vizsgálták többek között a potenciális résztvevők demobilizációjában fontos szerepet játszó nem fizikai eszközöket (pl: Boykoff 2007; Marx-Ferree 2004; Deng–O’Brian 2013). Shriver (2000) az Egyesült Államokban végzett kutatásában pedig megállapítja, az aktivisták komoly kockázatnak tartották, hogy politikai aktivitásuk miatt elveszthetik állásukat vagy társadalmi pozíciójukat, ami súlyosan nehezítette a mobilizációt és csökkentette a részvételi hajlandóságot (Shriver 2000, 335).

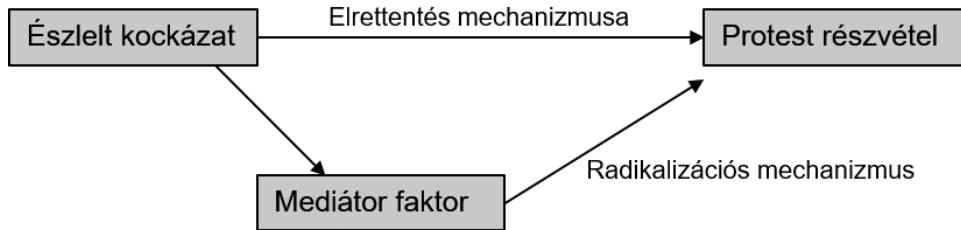
Ezek az eredmények mind azt mutatják, hogy az állampolgároknak egy sor olyan kockázati tényezővel kell számolniuk, ami valószínűleg csökkenti a részvételi kedvet, és nehezebbé teszi számukra a részvételt. Az esettanulmányok és kvalitatív (interjú) kutatások sora mutatta be, hogy az észlelt kockázatok a részvétel gátjaivá válhatnak (Boykoff 2007; Earl 2011). Ugyanakkor készült néhány kvantitatív (kérdőíves) kutatás is a témában, amelyek során a kutatók nem egy-egy aktivistát kérdeztek meg, hanem a résztvevők egy nagyobb csoportját. Ezek a vizsgálatok meglepő módon pozitív kapcsolatot tártak fel a két jelenség között. Opp és munkatársai az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején, Nyugat-Németországban végzett survey alapú kutatásaikban azt találták, hogy a válaszadók minél magasabb kockázatot látnak a részvételükkel kapcsolatban, annál inkább részt vennének egy tiltakozó tüntetésen (Opp–Roehl 1990; Opp–Gern 1993; Opp 1994).

Az elméletek és az empirikus eredmények között húzódó ellentmondás feloldására Opp két lehetséges mechanizmust írt le, amelyek összekapcsolják a kockázatokat a részvétellel (2. ábra). Egyrészt az elrettentés mechanizmusa direkt, közvetlen negatív hatást jelent a részvételre. Másrészt viszont működik a radikalizálódási mechanizmus is, egy olyan indirekt, közvetett hatás, ami szerint a magasabb észlelt kockázatok növelik a részvétellel kapcsolatos pozitív ösztönzőket (ún. mediátor faktor), ami pedig fokozza a részvételi hajlandóságot (Opp 1994).

Opp megoldása szerint tehát az észlelt kockázatok egyrészt az elrettentés mechanizmusán keresztül csökkentik a részvételi hajlandóságot (direkt hatás), másrészt viszont fokoznak bizonyos mediátor tényezőket (indirekt hatás), amelyek növelik a részvételi hajlandóságot. Akkor tapasztalunk pozitív összefüggést a kockázatok és a részvétel között, ha a pozitív indirekt hatás nagyobb, mint az elrettentés negatív hatása. Ha valaki a tüntetési részvétel kockázatával szembesül, akkor megnő az elégedetlensége, vagy az a meggyőződése, hogy a jó állampolgár aktívan részt vesz a politikában (állampolgári kötelesség). Attól függően találunk negatív, pozitív vagy zero összefüggést az észlelt kockázatok és a részvételi haj-

landóság között, hogy milyen mértékben kompenzálják a pozitív ösztönzők a kockázatok negatív hatását.

2. ábra Radikalizálódási és elrettentési mechanizmusok

A téma az utóbbi időben ismét elkezdett néhány kutatót foglalkoztatni, leginkább olyan országokra fókuszálva, ahol a hétköznapi tüntetések után is nagyon komoly állami megtorlások következtek. Egyiptomban (Ayanian–Tausch 2016), Zimbabwe-ben (Young 2019), vagy Kínában (Deng–O’Brian 2013) a tüntetők gyakran akár halálos sérülésre is számíthattak. Az eddigi kutatások egyik hiányossága, hogy néhány kivételtől eltekintve (pl.: Young 2019) nem tettek különbséget a fizikai erőszak és a puhább, nem-fizikai kockázati tényezők között.

HIPOTÉZISEK

A kockázatokról szóló részben bemutattam, hogy az elméletek és az empirikus kutatások többféle kockázat típust különböztetnek meg. A kutatók azonban azt feltételezik (pl.: Opp 1994; Young 2019), hogy az észlelt kockázatok egy általánosabb, látens kockázateszlelési faktor részét képezik. Ezért a kutatásban használt, a magyarországi kontextushoz igazított, négy kockázati tényezőről az feltételezhető, hogy egy faktorba rendeződnek.

H1: A részvételi kockázatok egy látens faktorba rendeződnek.

A racionális döntéseméleten alapuló szociológiai elméletek azt jósolják, hogy az észlelt kockázatok csökkentik a részvételi hajlandóságot. Ugyanakkor a megfigyeléses (keresztmetszeti, survey-típusú kutatások), empirikus vizsgálatok azt mutatják, hogy éppen ellenkezőleg a vártakkal, az észlelt kockázatok növelik a részvételi hajlandóságot. Ezek alapján én is azt várom, hogy a kockázatok növekedésével a hajlandóság is növekszik, aminek magyarázata lehet az Opp által leírt radikalizálódási mechanizmus.

H2: Az észlelt kockázatok pozitívan korrelálnak a tüntetésen való részvételi hajlandósággal.

Ismereteim szerint eddig nem vizsgált kérdés, hogy a tüntetéshez kapcsolódó kockázatok észlelése, hogyan függ össze a társadalmi háttérrel (pl.: apa iskolai

végzettsége, a család szubjektív anyagi helyzete), politikai attitűdökkel (pl. bal – jobb ideológiai álláspont), illetve a pártpreferenciákkal. Ezért a kockázatok észlelésének magyarázatára vonatkozó hipotéziseimet feltáró jellegük miatt általánosságban fogalmazom meg.

H3.1: Az észlelt kockázatok befolyásolja a társadalmi háttér és a demográfiai helyzet például a nem, a kor, az apa iskolai végzettsége, a család anyagi helyzete, a lakóhely és a képzési szint.

H3.2: Az észlelt kockázatok befolyásolják a politikai attitűdök. A bal-jobb, liberális-konzervatív, mérsékelt-radikális tengelyeken való pozíció, a demokráciával való elégedetlenség, valamint a politika iránti érdeklődés.

H3.3: Az észlelt kockázatok befolyásolja a pártpreferencia is.

ADATOK ÉS MÓDSZEREK

Az Aktív Fiatalok 2019 kutatás során 800 főt kérdeztünk meg, a minta az egyetemi karokra, a képzési szintre (BA, MA, PhD) és nemre reprezentatív.³⁵

A kérdőívnek egy egész blokkja foglalkozott a tüntetési részvételhez kapcsolódó kérdésekkel. A válaszadónak először arról kellett nyilatkoznia, hogy „*Ha nagyon elleneznéd a kormány valamely intézkedését, akkor részt vennél-e tüntetésen, demonstráción?*”. Részvételi hajlandóságát egy hatfokú skálán jelölhette, ahol az egyes azt jelentette, hogy biztosan nem menne el, a hatos pedig, hogy biztosan elmenne. Majd ezután megkérdeztük, hogyan értékeli esetleges részvételének kockázatait: „*Mit gondolsz, ha úgy döntenél, hogy részt veszel a kormány valamely intézkedése elleni tüntetésen, mennyire kellene attól tartanod, hogy*”

1. a közvetlen környezetedhez tartozók (barátok, ismerősök, rokonok) ellenzik majd a részvételed?
2. valamilyen hátrány érhet emiatt az egyetemen, munkahelyeden?
3. valamilyen atrocitás érhet (pl.: ellentüntetők akciói miatt)?
4. a rendőrség fellép a tüntetőkkel szemben?

Az észlelt kockázat erősségét, minden felsorolt kockázati tényező esetében, egy hétfokú Likert skálán minősíthette, ahol az egyes azt jelentette, hogy egyáltalán nem kellene ettől tartania, a hetes pedig azt, hogy nagyon kellene ettől tartania.

A tüntetés kockázataira koncentrálnó kérdéssort először 2014-ben kérdeztünk a Peripato kutatócsoport vizsgálatában³⁶. Ezt követően 2016-ban egy online mintán is kérdeztük a válaszadóinkat a tüntetési kockázatokról³⁷, de ekkor már egy sok tekintetben korrigált verzióval dolgoztunk³⁸.

35 A 2019-es vizsgálatról részletesen lásd Szabó 2019 jelen kötetben.

36 MTA-ELTE-Periparto Research Centre: “Válság és Innováció” (2014). MTA-TK-KDK. DOI:10.17203/KDK384 Peripato 2014.

37 MTA-ELTE-Periparto Research Centre: „Bevándorlás, Válság és Értékek” (2016)

38 A kérdéssor kialakításában sokat segített Tardos Róbert, Tóth Gergely és Gerő Márton.

A kérdésekben szereplő kockázat típusok, a tüntetési részvétel veszélyeinek többféle dimenzióját lefedik. A barátok rosszállása és a munkahelyi retorziók nem fizikai kockázatok, amelyek a tüntetés előtt vagy után jelentkeznek, de nem a tüntetés ideje alatt. Ezzel szemben az ellentüntetők és a rendőrség atrocitásai fizikai kockázatot jelentenek, amelyek azonnal, a tüntetéssel egy időben jelentkeznek.

Mivel mind a részvételi hajlandóság, mind pedig az észlelt kockázatok eloszlása ferde és lényegesen eltér a normál eloszlástól, a regressziós elemzésekhez a változókat dichotomizáltam.

A részvételi hajlandóság esetén 1-es értékre kódoltam a valószínűleg és a biztosan részt venne válaszokat (a hatfokú skálán ötös és hatos értékek). A részvételi kockázatok esetén pedig a közepes értéknél nagyobb válaszokat kódoltam 1-es értékre (a hétfokú skálán 4-esnél nagyobb értékek) a négyes vagy ennél kisebb értékeket pedig 0-ra.

A társadalmi háttér vizsgálatához a következő változókat használtam:

- nem (férfi, nő)
- apa iskolai végzettsége (legfeljebb szakmunkás, középfokú érettségivel, felsőfokú)
- a család anyagi helyzete (nehezen vagy éppen kijön, beosztással kijön, gondok nélkül megél)
- lakóhely (falu, város, Budapest)
- képzési szint (alapképzés (BA), és mester képzés (MA, PhD))

A politikai attitűdök közül az ideológiai tengelyeket használtam (bal-jobb, liberális-konzervatív, mérsékelt-radikális), a demokráciával való elégedetlenség (dummy változó: elégedetlen vs. nem elégedetlen), valamint a politika iránti érdeklődést. A folytonos változókat standardizáltam, így a változók átlaga 0, szórásuk pedig 1.

A pártpreferencia vizsgálatához azt a kérdést használtam, amelyben megkérdeztük a hallgatókat, hogy melyik párt listájára szavaznának. A válaszokat öt kategóriába rendeztem: (1) Fidesz szavazók; (2) Jobbik szavazók; (3) Momentum szavazók; (4) Egyéb ellenzéki pártra szavazók; (5) Nem tudja vagy nem mondta meg, hogy kire szavazna, nem akar szavazni. Az egyéb ellenzéki szavazókat és a nem tudja, nem szavazna válaszokat azért vontam egybe, mert túlságosan kevés eset jutott volna egy kategóriába.

Minden elemzésekhez az R környezetben³⁹ található parancsokat és csomagokat használtam. A faktor elemzéshez a *psych* csomagot⁴⁰, a táblázatok előállításához pedig az *sjPlot* csomagot⁴¹.

39 R Core Team (2013). R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. URL <http://www.R-project.org/>.

40 Revelle, W. (2018) *psych: Procedures for Personality and Psychological Research*, Northwestern University, Evanston, Illinois, USA, <https://CRAN.R-project.org/package=psych> Version = 1.8.12.

41 Lüdtke D (2019). *sjPlot: Data Visualization for Statistics in Social Science*. doi: 10.5281/zenodo.1308157 (<https://doi.org/10.5281/zenodo.1308157>), R package version 2.6.3, URL://CRAN.R-project.org/package=sjPlot

EREDMÉNYEK

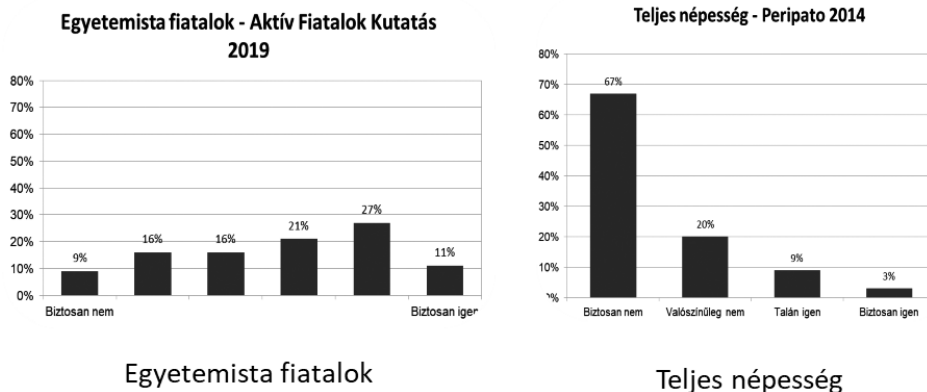
Részvételi hajlandóság és észlelt kockázatai

Az egyetemista fiatalok alapvetően pozitívan állnak a tüntetésen való részvételhez. 38 százalékuk úgy véli, ha nagyon elégedetlen lenne, akkor valószínűleg elmenne tüntetni (a hatfokú skálán 5-öst vagy 6-ost jelölt be). 2014-ben a Peripato Kutatócsoport kutatása szerint a teljes felnőtt népességen belül azok aránya, akik talán vagy biztosan elmennének tüntetni mindössze 12 százalék volt⁴².

A 3. ábrán látható a két változó (hajlandóság a fiatal mintában és felnőtt mintában) eloszlására. A fiatal egyetemisták esetén az eloszlás jobbra ferde, míg a teljes felnőtt népesség esetén balra ferde, ami azt jelenti, hogy míg az egyetemisták nagyobb arányban lennének hajlandók tüntetni, addig a teljes felnőtt mintában a részvételi hajlandóság ehhez képest jóval alacsonyabb alacsony. Ez az eredmény szakirodalomban leírtakkal összhangban van.

3 ábra

Tüntetésen való részvétel hajlandósága az egyetemista fiatalok és a teljes népesség körében

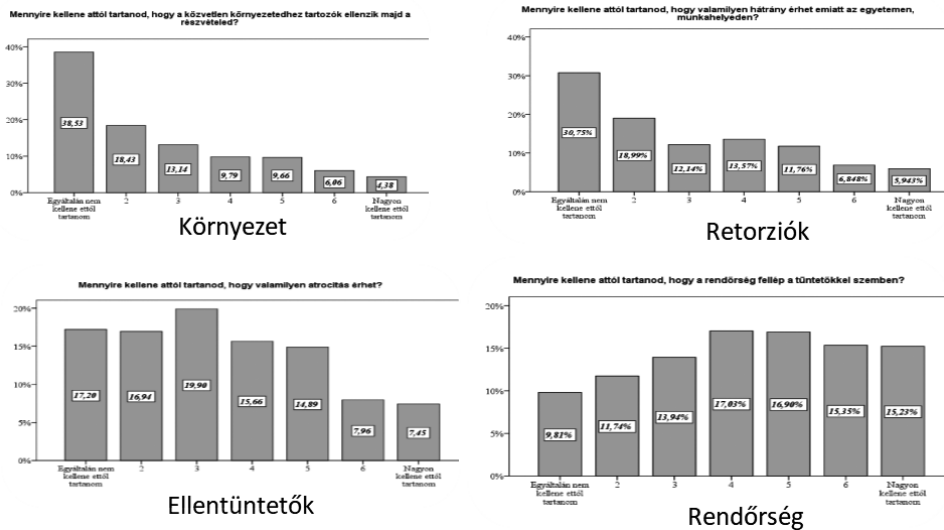
Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019 és Peripato 2014.

42 A két adat összevetésénél óvatosságnak kell lenni, mivel a két kérdés skálája nem azonos. 2014-ben 4-fokú, míg jelen kutatásban 6-fokú skálán mértük a hajlandóságot. A két arány közötti különbséget tekinthetjük konzervatív becslésnek, hiszen felnőtt mintán a 3-as és 4-es válaszok arányát vettem, míg az Aktív Fiatalok kutatásban a bizonytalannak tekinthető középső értékeket kihagytam. Nem elhanyagolható továbbá az a tény sem, hogy a Peripato kutatás és az AF kutatás között 5 év tel el. Mindezeket figyelembe véve is úgy gondolom, hogy a különbség jelentős.

Az egyetemista fiatalok a tüntetési részvételhez kapcsolódó különböző kockázatokat nem ugyanolyan mértékben tartják valószínűnek. Az első, a második és a harmadik kockázat típus eloszlása balra ferde, a rendőrségi rajtaütés kockázata pedig inkább jobbra ferde (4. ábra). Ez azt jelenti, hogy az egyetemista fiatalok leginkább a rendőrségi fellépéstől (erőszaktól) inkább tartanak, a többi három kockázattípust kevésbé tartják valószínűnek.

Ezek a különbségek az átlagokban is megjelennek: A tüntetésen való részvétel esetén a legalacsonyabbra értékelt kockázat a barátok rosszsallása (átlag=2,7), ezt követi az egyetemen vagy a munkahelyen tapasztalható esetleges negatív következmények (átlag=3,0), az ellentüntetők miatti kellemetlenségek, esetleges támadások (3,5), végül pedig a rendőrök támadása a tüntetők ellen (átlag 4,3).

4. ábra
A tüntetéshez kapcsolódó kockázatok eloszlása

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019.

Mivel az itemek eloszlása nem mutat normál eloszlást, érdekesebb azok arányát vizsgálni, akik az adott kockázattípus veszélyét a hétfokú Likert skálán a 4-es középértéknél nagyobbra értékelték. Ezeket az arányokat figyelembe véve az egyetemisták egyötöde (20%) tart a közepesnél nagyobb mértékben attól, hogy a közvetlen környezetében elleneznek a tüntetésen való részvételét, és közel a felük (47%) attól, hogy a rendőrség fellép a tüntetőkkel szemben (7. táblázat).

7. táblázat
A tüntetéshez kapcsolódó kockázatok

	Átlag	Medi- án	Közepesnél jobban tart tőle
Kockázat 1: Barátok rosszállása	2,693	2	20%
Kockázat 2: Hátrány egyetem, munkahelyen	3,009	3	25%
Kockázat 3: Ellentüntetők	3,478	3	30%
Kockázat 4: Rendőrség	4,265	4	47%

Forrás: Aktív Fialatok Magyarországon 2019 és Peripato 2014.

Az első hipotézis (H1) vizsgálatához nézzük meg, hogy milyen az észlelt kockázatok faktorstruktúrája. Az itemek kommunalitását vizsgálva megállapítható, hogy a barátok rosszállásának és az egyetemi, munkahelyi retorzióknak a kockázata nem illeszkedik jól a faktorhoz. Valamivel jobb eredményt kapunk, ha kihagyjuk az első kockázat fajtát a faktorból, de még így is a skála megbízhatósága (Cronbach alfa) csak kicsivel magasabb, mintha négy itemből állna a faktor, és a második item faktorra való korrelációja így is inkább alacsony (2. táblázat).

Úgy tűnik tehát, hogy a tüntetéshez kapcsolódó észlelt kockázatok leíró faktor nem áll össze, vagyis a vizsgált itemek a kockázat észlelés különböző dimenzióit jelenítik meg. Sajnos az sem jelent megoldást, ha a négy itemet két faktorba rendezzük⁴³. Legnagyobb részben a tüntetés helyszínén jelentkező, fizikai veszélyek jelennek meg a faktorban, a tüntetésen való részvételt követően jelentkező nem-fizikai kockázatok viszont nem részei a faktornak.

Mindezek alapján az első hipotézisben megfogalmazott feltevést, vagyis hogy létezik egy látens tüntetési kockázatok észlelését magában foglaló faktor, el kell vetni. Az adatok ezt a hipotézist nem erősítik meg.

8. táblázat
A tüntetéshez kapcsolódó kockázat faktor

	kockázat észlelés faktor (4 item)		kockázat észlelés faktor (3 item)	
	kommunalitás	faktorsúly	kommunalitás	faktorsúly
Kockázat 1: Barátok rosszállása	0,10	0,32	---	---
Kockázat 2: Hátrány egyetem, munkahelyen	0,26	0,51	0,24	0,49
Kockázat 3: Ellentüntetők	0,58	0,76	0,54	0,74
Kockázat 4: Rendőrség	0,44	0,66	0,50	0,71
Cronbach Alfa	0,64		0,67	

Aktív Fialatok Magyarországon, 2019

43 Az eredményeket itt nem közlöm.

HOGYAN FÜGG ÖSSZE A RÉSZVÉTELI HAJLANDÓSÁG AZ ÉSZLELT KOCKÁZATOKKAL

A második hipotézis teszteléséhez regressziós modellt futtattam, ami megmutatja, a kockázatok észlelése hogyan függ össze a részvételi hajlandósággal. Mivel a részvételi hajlandóság eloszlása ferde, a változót dichotomizáltam⁴⁴ és logisztikus regressziót illesztettem. Az észlelt kockázatok mellett kontroll változóként szerepel a modellben a nem, az apa iskolai végzettsége, a képzési szint, a lakóhely és a szubjektív anyagi helyzet.

A modell eredményei szerint (9. táblázat) a négyféle kockázattípus összefüggése a tüntetésen való részvételre való hajlandósággal eltérő. Azok, akik a barátok rosszállásának és az ellentüntetők atrocitásainak kockázatait magasabbra értékelik, alacsonyabb valószínűséggel mennének el tüntetni. Ugyanakkor a rendőrségi támadás kockázata növeli részvételi hajlandóságot, az egyetemi és a munkahelyi retorzióktól való félelem pedig nem mutat összefüggést a hajlandósággal.

9. táblázat

Logisztikus regressziós modell a részvételi hajlandóság magyarázatára

Magyarázó változók (Intercept)	Részvételi hajlandóság		
	OR	CI	p
Kockázat 1: Barátok rosszállása	0,91	0,83-0,99	0,033
Kockázat 2: Hátrány egyetem, munkahelyen	1,04	0,95-1,14	0,410
Kockázat 3: Ellentüntetők	0,90	0,81-1,00	0,051
Kockázat 4: Rendőrség	1,11	1,00-1,23	0,049
Nem: nő ref.: férfi	1,63	1,19-2,24	0,002
Apa iskolai végzettsége (érettségi) ref.: legfeljebb szakmunkás	1,28	0,83-1,99	0,269
Apa iskolai végzettsége (felsőfokú) ref.: legfeljebb szakmunkás	0,85	0,54-1,33	0,480
Lakóhely: Budapest ref.: falu	1,51	1,02-2,22	0,039
Lakóhely: MJV ref.: falu	1,12	0,77-1,65	0,545
Képzési szint: MA és PhD ref.: BA	1,38	0,98-1,95	0,063
Anyagi helyzet: beosztással kijön ref.: nehezen vagy éppen kijön	0,92	0,56-1,53	0,754
Anyagi helyzet: gondok nélkül ref.: nehezen vagy éppen kijön	0,84	0,48-1,48	0,554
N	716		
T _{jur} R ²	0,044		

OR=Esélyhányados, MJV=Megyei Jogú Város

Forrás: Aktív F fiatalok Magyarországon, 2019

44 Lásd Adatok és módszerek részt

A H2 hipotézisben azt feltételeztem, hogy az észlelt kockázatok pozitívan korrelálnak a részvételi hajlandósággal. Ezt a feltevést a fenti modell eredményei általánosságban nem erősítik meg. A négyféle kockázat típusból csak egy, a rendőrségi atrocitás kockázatára igaz a pozitív összefüggés. Ezek alapján azt lehet mondani, hogy a hipotézisben megfogalmazott állítás általánosságban nem igaz, de bizonyos kockázatformákra igen.

AZ ÉSZLELT KOCKÁZATOK MAGYARÁZATA

Az előző részben bemutattam, hogy az észlelt kockázatok közül a barátok, ismerősök rosszallása csökkenti, a rendőrök atrocitásaitól való félelmek pedig növelik a részvételi hajlandóság esélyét. A társadalmi háttérváltozók kontroll alatt tartása mellett ez a két tényező függ össze leginkább a részvételi hajlandósággal. A következőkben bemutatom, hogy milyen tényezők magyarázzák a kockázateszélelés fenti két típusát.

Mind a kétféle kockázat észlelésére három-három logisztikus regressziós modellt készítettem (4.-5. táblázatok a Függelékben találhatóak). A függő változó értéke 1, ha a közepes értéknél nagyobb kockázatot észlelt, a többi esetben pedig 0. Az első modell (Modell I) mindkét esetben csak a szocio-ökonómiai háttérváltozókat tartalmazza, a második modellben (Modell II) szerepelnek a politikai attitűdök is, a harmadikban (Modell III) pedig már a pártpreferenciák is szerepelnek.

Az eredmények szerint (Modell I., 4. táblázatban) közvetlen környezet (barátok, rokonok, ismerősök) rosszallásának értékelése ugyan a standard szignifikancia szint mellett ($p < 0,05$) nem tekinthető szignifikánsnak, de tendenciaszerű ($p = 0,075$) összefüggést mutat a lakóhellyel. A megyei jogú városokban élők a falun élőkhez képest kisebb eséllyel gondolják úgy, hogy közvetlen környezetük ellenezné a tüntetési részvételüket. A másik két modellben azonban, amikor az attitűdök is szerepelnek a modellekben, ez az összefüggés erősebbnek tűnik. Ennek alapján elmondható, hogy a falun élőkhez képest a megyei jogú városokban élők kevésbé tartanak a közvetlen környezet rosszallásától. Ugyanakkor a válaszadók neme, az apa iskolai végzettsége, a szubjektív anyagi helyzet, és a képzés szintje nem játszanak jelentős szerepet a kockázat észlelésében.

A második modellben (Modell II) társadalmi háttérváltozók mellett szerepeltek a politikai attitűdváltozók is. A modell eredményei szerint a konzervatív attitűdök csökkentik a kockázat észlelésének esélyét, a jobboldali attitűdök pedig növelik azt. Egy egység (1 szórás) elmozdulás a bal-jobb ideológiai tengelyen a jobboldali attitűdök felé 1,3 szorosára növeli annak az esélyét, hogy valaki attól tart, hogy a közvetlen környezete negatívan reagálna, ha egy tüntetésen részt venne. Továbbá egy egység (1 szórás) elmozdulás a liberális-konzervatív tengelyen 1,26 szorosára⁴⁵ növeli a kockázat észlelésének esélyét. Úgy tűnik tehát, hogy a liberális

45 A táblázatban 0,79-es érték reciproka: $1/0,79 = 1,26$

értékeket vallók és a jobboldali értékeket tartók jobban tartanak a saját közvetlen környezetük rosszallásától, mint a konzervatívok és a baloldaliak. Ezek az összefüggések nem magyarázhatóak egyszerűen, hiszen a két ideológiai tengely működése egymásnak ellentmondó tendenciákról árulkodik. A feltett kérdés arra vonatkozott, hogyan reagálna a válaszadó közvetlen környezete arra, ha részt venne egy a kormánnyal kritikus tüntetésen. Ezért arra következtethetünk, hogy a jobboldali, baloldali, illetve a liberális, konzervatív ideológiákkal egyetértő hallgatónak a társas környezete eltérő, illetve eltérően működik. Elképzelhető, hogy a jobboldali hallgatók egy olyan közegben élnek, ahol nem nézik jó szemmel, ha valaki a jelenlegi kormányt kritizálja és ellene tüntet. Ebben az esetben a rosszallás jelenthet konfrontációt, vitát és veszekedést, ami az egyén számára érzelmileg megterhelő lehet. Pontosabban a válaszadók úgy gondolják, hogy a környezetük negatívan reagálna, ha a kormánnyal szembe helyezkednének. Egy liberális közegben élő fiatal ilyen típusú reakciókkal kis valószínűséggel találkozhat, aminek egyik oka, hogy a hatalmon lévő Fidesz-kormány a liberális értékekkel szemben határozza meg magát (elég csak az illiberális állam koncepciójára utalni). Tehát egy liberális közegben a kormány kritikája és a kormány elleni tüntetés minden bizonnyal nem számít ritkának és főleg nem áll szemben a csoportban domináns vélekedésekkel. Ez alapján az gondolható, hogy a részvétel ellenzése kevésbé a rosszallást, és a negatív szelektív ösztönzőket jelenti, hanem inkább a szülők, barátok féltését. Sajnos azonban a társas kapcsolatokra, a politikai mikromiliőre vonatkozóan nem tettünk fel kérdéseket a kutatásban, ezért az ezzel kapcsolatos fejtegetést nem tudom tesztelni.

A politika iránti érdeklődésnek, a mérsékelt-radikális attitűdnek, illetve a demokráciával való elégedetlenségnek nincs szignifikáns hatása a függő változóra, ezekkel a tényezőkkel a modell szerint nem függ össze.

A harmadik modellben (Modell III) az előző magyarázó változókhoz hozzávettem a pártpreferenciát is. A modell alapján azonban úgy tűnik, ennek a fajta kockázatnak az észlelése nem függ össze a pártpreferenciákkal sem.

A közvetlen környezet rosszallásának kockázatával szemben a rendőrök atrocitására vonatkozó kockázat észlelését jelentősen befolyásolja a társadalmi háttér. Az első modell (Model I, táblázat) szerint a nők a férfiakhoz képest kevésbé értékelik kockázatosnak a rendőrségi agresszió előfordulásának lehetőségét ($OR=0,63$, $p=0,002$) egy kormány elleni tüntetésen. Továbbá a magasabb státusú családokból származók (az apa iskolai végzettsége magasabb, a család anyagi helyzete jó) kisebb eséllyel vélik úgy, hogy ettől a fajta veszélytől tartaniuk kell. Ugyanakkor a magasabb képzési szinten tanulók (MA, PhD) nagyobb eséllyel tartanak a rendőrségi akcióktól, mint a BA hallgatók. Lakóhely szerint nem mutatkoznak különbségek.

A második modell alapján (5. táblázat) elmondható, hogy a politika iránt érdeklődők kisebb, a demokrácia állapotával elégedetlenek viszont nagyobb eséllyel

tartanak a rendőrségi atrocitástól. Az ideológiai tengelyeket vizsgálva úgy tűnik, hogy sem a liberális-konzervatív, sem pedig a bal-jobb attitűdökkel nem függ össze a függő változó. A mérsékelt-radikális tengelyen a radikális irányba való egy egységnyi (1 szórás) elmozdulás 1,17-szeresére növeli a kockázat észlelésének esélyét.

A harmadik modellben (Modell III) magyarázóváltozóként a pártpreferenciák is szerepelnek. Az eredmények szerint azok a hallgatók, akik a Fideszre szavaznának, szignifikánsan kisebb eséllyel tartanak a rendőrségi agressziótól, mint azok, akik nem tudják, hogy mire szavaznának, vagy egyáltalán nem szavaznának.

A kockázatok észlelését meghatározó tényezők vizsgálatát összefoglalva megállapítható, hogy a közvetlen környezet negatív reakciója kockázatának észlelését a társadalmi háttér és a pártpreferenciák lényegében nem magyarázzák. A jobboldali és a liberális attitűdök viszont növelik a kockázat észlelésének esélyét.

A rendőrségi atrocitás kockázat észlelésével azonban a társadalmi háttér, a pártpreferenciák és a politikai attitűdök is összefüggnek. Az alacsonyabb státusú családokból származók, a férfiak, és azok, akik a demokrácia állapotával elégedetlenek nagyobb eséllyel tartanak a rendőri atrocitásoktól. A Fidesz-szavazók és a politika iránt érdeklődők pedig kisebb eséllyel tartanak ettől. A magyarországi politikai környezet polarizáltságát figyelembe véve (lásd pl.: Patkós 2017) az eredményekből kirajzolódik egy általánosabb kép is. A kormányt támogatók (Fidesz szavazók, demokráciával elégedettek) alacsonyabbra értékelik a rendőrségi atrocitás kockázatát. Ezzel egybevág, hogy a jobb körülmények között élők körében, – ahol magasabb a Fideszre való szavazás esélye (lásd Kmetty 2019 ebben a kötetben) – szintén alacsonyabbak az észlelt kockázatok. Elképzelhető, hogy a kormánypárti fiatalok nem olvassák, vagy másként értékelik a tüntetési kockázatokról szóló híreket (lásd lent). Egyszerűen nem hiszik el, hogy egy tüntetőnek – bármilyen értelemben – baja eshet egy tüntetésen, vagy akár adott esetben az is lehetséges, hogy egyetért a rendőrség fellépésével. Azt azonban mégsem mondhatjuk, hogy a kockázatészlelést teljes egészében a kormányhoz való viszonyulás határozza meg, hiszen a politika iránti érdeklődés, a nemi különbségek, az apa iskolai végzettsége és a képzési szint nem illeszkednek ebbe a koncepcióba.

A bemutatott modellek alapján számomra úgy tűnik, hogy a jövőben a kockázatészlelés pontosabb magyarázatához szükség lesz olyan pszichés tényezők bevonására, amelyek elméletileg alátámaszthatók az adott téma vonatkozásában. Az adatok és modellek alapján a H3.1-H3.3 hipotézisekben megfogalmazottakat csak részben tudtam megerősíteni. A közvetlen környezet negatív reakcióinak magyarázatában egyedül a politikai attitűdök (bal-jobb és liberális-konzervatív orientációk) játszanak szerepet, tehát sem a társadalmi háttérváltozók, sem a pártpreferencia nem mutatnak szignifikáns összefüggést. A rendőrségi atrocitást magyarázó modellekben azonban mind a három tényezőcsoport (társadalmi háttér, politikai attitűdök, pártpreferencia) szignifikánsan összefügg a kockázatészleléssel.

DISZKUSSZIÓ

Az Aktív Fiatalok 2019 kutatásból kiderült, hogy az egyetemista fiatalok 20-47 százaléka komolyan tart attól, hogy tüntetési részvétele valamilyen negatív következménnyel járna. A kutatás nem tért ki az észlelt kockázatok forrására, vagyis arra, miből gondolják a fiatalok, hogy a tüntetés valamilyen veszéllyel járhat. Ezért az alábbiakban összegyűjtöttem néhány olyan a sajtóban megjelent példát, amelyek alapvetően formálhatták a fiatalok tüntetésekről alkotott képét. Jól látszik, hogy az elmúlt években a tüntetési tudósításokban mind a négy típusú kockázat megjelent.

A legnehezebb olyan forrást találni, ami arról számol be, hogy egy tüntetőnek megromlott a kapcsolata a barátaival, vagy a rokonaival, mert politikai tiltakozásokban vesz, vett részt. Erről ritkán szoktak beszámolni az újságok. Néhány évvel ezelőtt azonban egy kutatás során olyan önkéntesekkel, aktivistákkal készítették interjúkat, akik menekültek jogvédelmével és helyzetének javításával foglalkoztak. Az egyik interjúalany arról számolt be, hogy azok, akik ilyen segítőmunkát végeznek, sok esetben konfliktusba kerülnek a családjukkal, ismerőseikkel, kollégáikkal (Tóth–Kertész 2016, 116). Ilyen munkahelyi konfliktusról számolt be egy férfi, aki egy tüntetésen beszédet mondott. Az esetről szóló beszámoló⁴⁶ arra utal, hogy a férfit a tüntetésen való szereplése miatt kirúgták az állásából. Egy másik esetben a tüntetésen felszólaló szervezőnek a tüntetést követően a rendőrök lefoglalták a számítógépét⁴⁷. Ezek a cikkek a tüntetések nem-fizikai kockázatairól szólnak, olyan veszélyeket, lehetséges költségeket mutatnak be, amelyek a tüntetést követően merülnek fel.

Fizikai sérüléssel járhatnak azonban azok a konfliktusok, amelyek tüntetők és az ellentüntetők között alakulnak ki. Egy cikk arról számolt be, hogy megvertek egy hazafelé tartó tüntetőt, mert nála volt az a tábla, amit a tüntetésen feltartott⁴⁸. 2012-ben pedig egy tüntetésen megjelentek szélsőjobboldali ellentüntetők, akik a tömegben masíroztak⁴⁹. Néhány esetben ugyanakkor a fizikai kockázatot a rendőrség fellépése jelenti. Ilyesmi békés tiltakozások után is előfordulhat. 2018 év végén egy tüntetőt a rendőrök egész éjszakára a fogdába zárták⁵⁰, egy másikat pedig állítólag a rendőrautóban megvertek⁵¹.

Ezek az egyedi történetek természetesen nem jelentenek valamiféle kockázatelemzést, vagy az objektív veszélyek leírását. Ezek a hírek, újságcikkek csak azt

46 hvg.hu/itthon/20171221_Szombaton_felszolalt_egy_pecsi_tuntetesen_keddre_kirugtak_az_allasabol

47 24.hu/szorakozas/2018/01/25/rendorok-foglaltak-le-rekasi-karoly-es-detar-eniko-fianak-szamitogepet/

48 https://index.hu/belfold/2017/04/20/megvertek_egy_ferfit_a_szombati_tuntetes_utan/

49 https://index.hu/belfold/2012/01/02/zengett_a_viktator_az_alaptorveny_unnepen/

50 https://hvg.hu/itthon/20181214_A_rendorseg_rendszereben_eltunt_tunteto

51 <https://www.youtube.com/watch?v=t21duwkpO1w>; https://hvg.hu/itthon/20181214_Videon_ahogy_a_rendorok_lerohanjak_a_21_eves_ferfit_a_Koruton

szemléltetik, hogy Magyarországon a politika iránt érdeklődők könnyen találkozhatnak olyan történetekkel, amelyekből az derül ki, hogy a tüntetéseken való részvételnek van valamekkora kockázata. Azt nem kívánom értékelni vagy vizsgálni, hogy ezek az esetek tényleg a bemutatott módon történtek-e meg. Ha a vizsgált populációhoz, az egyetemista fiatalokhoz eljutottak ezek a hírek, akkor az minden bizonnyal befolyásolta a tüntetésről és annak kockázatáról való gondolkodásukat. Úgy gondolom a jövőben érdemes lesz külön vizsgálni a témával kapcsolatos hírfogyasztási szokásokat. A tüntetésekkel kapcsolatban milyen hírek, vélemények jutnak el az emberekhez, és vajon ezeknek a cikkeknek milyen hatása van a részvételi szándéokra, illetve az észleli kockázatok nagyságára vagy más politikai attitűdökre.

A – kormányval kritikus – sajtóban megjelennek olyan történetek, amelyek szerint a tüntetésen való részvétel és a tüntetések szervezése ma Magyarországon különböző kockázatokkal jár. Ezek a kockázatok érinthetik a fiatal egyetemistákat is, nem tudok olyan veszélyről, ami kizárólag a „felnőtt” népeiséget érintené. Ez alól a munkahelyi vagy iskolai retorziók sem jelentenek kivételt, hiszen az egyetemisták egynegyede (24%) dolgozik rendszeresen és nagyjából ugyanennyien (25%) gondolják úgy, ezzel a veszéllyel számolniuk kell, ha elmennek tüntetni.

A kutatásból kiderült az is, hogy a felsőoktatásban tanuló fiatalok tüntetési hajlandósága lényegesen magasabb, mint a teljes felnőtt népességé. A hallgatók 38 százaléka lenne hajlandó részt venni tüntetésen, míg ez az arány 2014-ben a teljes népességen belül csak 12 százalék volt. Ez a szándékbeli különbség aztán megjelenik a protest akciókban való részvételben is. Úgy tűnik tehát, hogy az egyetemisták körében a mozgósítás és rekrutálás jobban működik, mint a társadalom más csoportjaiban. Éppen ezért az egyetemista fiatalok tiltakozási hajlandóságát befolyásoló (de)mobilizációs folyamatokra különösen oda kell figyelnie a kutatóknak.

Az észlelt kockázatok és a részvételi hajlandóság közötti kapcsolat azonban komplex és közel sem egyértelmű. Az első regressziós modell alapján azt a következtetést vontam le, hogy az észlelt kockázatok közül van olyan, amelyik csökkenti és van, amelyik növeli a részvételi hajlandóság esélyét. Ez azért fontos eredmény, mert korábban Opp (1994) az észlelt kockázatok vizsgálatakor egy aggregált, általános kockázat változót használt. Ennek következtében elveszett annak a lehetősége, hogy a különböző kockázati típusok és a részvételi hajlandóság összefüggéseit külön elemezze. Magam is kísérletet tettem egy kockázatészlelési faktor létrehozására, de ezen a mintán nem működött, a faktor csak gyengén állt össze. A fenti eredmények szerint különösen nagy haszonnal jár, ha a magyarázó változóként külön szerepeltetjük a kockázati tényezőket a modellben. Az Opp-féle elméleti keretben a kockázat észlelése és a részvételi hajlandóság közötti kapcsolat kétféle mechanizmussal írható le, az elrettentési és a radikalizálódási mechanizmusokkal. Attól függ, hogy melyik mechanizmus mennyire aktiválódik, hogy a kockázatészlelés mennyire növeli meg a pozitív ösztönzőket.

A fenti elméleti keret alapján elmondható, hogy az eltérő kockázati típusoknál eltérő mechanizmusok működhetnek. Az Opp által megfogalmazott radikalizálódási mechanizmus szerint, az emberek a kockázatok észlelésével párhuzamosan a tüntetés irányába ható pozitív ösztönzők is aktiválódnak. Például, aki magasabbra értékeli a rendőrségi atrocitás valószínűségét, az igazságtalanabbnak tartja a rendőrk eljárását, vagy a politikai rendszert. A társas környezet viszont komoly viszsztatartó erővel bír, hiszen a modelltől az is kiderült, hogy akik tartanak a barátaik, rokonaik rosszallásától, azok kisebb eséllyel vennének részt tüntetésen.

A rendőrségi atrocitás esetén a radikalizálódási mechanizmus, a közvetlen környezet rosszallása és az ellentüntetők atrocitása esetén pedig az elrettentési mechanizmus érvényesül, míg az egyetemi, munkahelyi retorzió esetén a kétféle mechanizmus kiolthatja egymást.

Érdekes kérdés tehát, hogy a hatalom – szándékolt, vagy nem szándékolt – félelemkeltése, represszív működése milyen eredménnyel jár. Az embereket inkább elrettenti a tiltakozástól, vagy épp ellenkezőleg inkább arra ösztönzi? Az ilyen típusú események inkább mobilizálnak, vagy inkább demobilizálnak? Hogyan hat mindez az egyetemista fiatalokra?

Ezeknek a mechanizmusoknak a működése azonban kísérleti elrendezésekben vizsgálhatóak precízen.

IRODALOM

- Ayanian, A.H. and Tausch, N., 2016. How risk perception shapes collective action intentions in repressive contexts: A study of Egyptian activists during the 2013 post-coup uprising. *British journal of social psychology*, 55(4), pp.700-721.
- Barnes, S. and Kaase, M., 1979. Political action.
- Blais, A., 2000. *To vote or not to vote?: The merits and limits of rational choice theory*. University of Pittsburgh Pre.
- Boykoff, J. 2007. Limiting Dissent: The Mechanisms of State Repression in the USA. *Social Movement Studies* 6, no. 3 (2007): 281–310.
- Campbell, A., Gurin, G., Miller, W. E. (1954). *The Voter Decides*. Evanston, IL, Row, Peterson.
- Christensen, D., – Garfias, F. (2018). Can you hear me now? How communication technology affects protest and repression. *Quarterly journal of political science*, 13(1), 89.
- Curtice, T. B., – Arnon, D. (2019). *Deterring threats and settling scores: How coups influence respect for physical integrity rights*. Conflict Management and Peace Science. <https://doi.org/10.1177/0738894219843240>
- Deng, Y., and O'Brien, K. 2013. Relational Repression in China: Using Social Ties to Demobilize Protesters. *The China Quarterly* 215: 533–552.

- Earl, J., 2011. Political repression: Iron fists, velvet gloves, and diffuse control. *Annual review of sociology*, 37, pp.261-284.
- Gerő, M., – Susánszky, P. (2014a). Hallgatói mozgalmak és felsőoktatási politika. *EDUCATIO. Mérleg 2010-2014*.
- Márton, G., és Susánszky P. (2014b). A Hallgatói Hálózat mobilizációs jellemzői. in: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó fiatalok*
- Klandermans, B., 1984. Mobilization and participation: Social-psychological expansions of resource mobilization theory. *American sociological review*, pp.583-600.
- Majtényi, B., Kopper, Á., – Susánszky, P. (2019). Constitutional othering, ambiguity and subjective risks of mobilization in Hungary: examples from the migration crisis. *Democratization*, 26(2), 173-189.
- Marx, F.M., 2004. Soft Repression. *Research in Social Movements, Conflicts, and Change*, 25, pp.85-101.
- McAdam, D., 1986. Recruitment to high-risk activism: The case of freedom summer. *American journal of sociology*, 92(1), pp.64-90.
- McAdam, D., Tilly, C., and Tarrow, S. 2001. *Dynamics of contention*. Cambridge, CUP.
- Muller, E.N. and Opp, K.D., 1986. Rational choice and rebellious collective action. *American Political Science Review*, 80(2), pp.471-487.
- Opp, K.D. and Gern, C., 1993. Dissident groups, personal networks, and spontaneous cooperation: The East German revolution of 1989. *American sociological review*, pp.659-680.
- Opp, K.D. and Roehl, W., 1990. Repression, micromobilization, and political protest. *Social Forces*, 69(2), pp.521-547.
- Opp, K.D., 1994. Repression and revolutionary action: East Germany in 1989. *Rationality and Society*, 6(1), pp.101-138.
- Patkós, V. 2017. Politikai polarizáció és gazdasági sikertelenség az európai demokráciákban. *Politikatudományi Szemle* 26(4): 29-52.
- Riker, W.H. and Ordeshook, P.C., 1968. A Theory of the Calculus of Voting. *American political science review*, 62(1), pp.25-42.
- Schussman, A. and Soule, S.A., 2005. Process and protest: Accounting for individual protest participation. *Social forces*, 84(2), pp.1083-1108.
- Shriver, T. E. 2000. Risk and Recruitment: Patterns of Social Movement Mobilization in a Government Town. *Sociological Focus* 33, no. 3 (2000): 321–337.
- Sloam, J. (2013). ‘Voice and equality’: Young people’s politics in the European Union. *West European Politics*, 36(4), 836-858.

- Szabó Andrea (2019): A 2019-es Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás módszertana. In: Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – Heinrich Böll Stiftung – TK PTI.
- Tóth, F. M, and Kertész A. 2016 Beyond the Humanitarian Miracle – Volunteers’ Role During the Refugee Crisis. In *The Social Aspects of the 2015 Migration Crisis in Hungary*, edited by Bori Simonovits and Anikó Bernát, 101–119. Budapest: TÁRKI Social Research Institute
- Verba, S. and Nie, N.H., 1987. Participation in America: Political democracy and social equality. University of Chicago Press.
- Verba, S., Schlozman, K.L. and Brady, H.E., 1995. *Voice and equality: Civic voluntarism in American politics*. Harvard University Press.
- Ward, M. (2016). Rethinking social movement micromobilization: Multi-stage theory and the role of social ties. *Current Sociology*, 64(6), 853-874.
- Wiltfang, G.L. and McAdam, D., 1991. The costs and risks of social activism: A study of sanctuary movement activism. *Social Forces*, 69(4), pp.987-1010.
- Young, L. (2019). The Psychology of State Repression: Fear and Dissent Decisions in Zimbabwe. *American Political Science Review*, 113(1), 140-155. doi:10.1017/S000305541800076X

MELLÉKLET

10. táblázat

A közvetlen környezet rosszallásának kockázatészlelését befolyásoló tényezők vizsgálata

Magyarázó változók	Modell I			Modell II			Modell III		
	OR	CI	p	OR	CI	p	OR	CI	p
(Intercept)	0,33	0,18-0,62	0,001	0,43	0,21-0,88	0,021	0,46	0,21-1,03	0,061
Nem: nő ref.: férfi	1,06	0,74-1,53	0,741	1,02	0,69-1,50	0,938	1,03	0,70-1,53	0,874
Lakóhely: Budapest ref.: falu	0,79	0,50-1,25	0,317	0,79	0,49-1,27	0,333	0,81	0,50-1,30	0,383
MJV ref.: falu	0,66	0,41-1,04	0,075	0,61	0,38-0,99	0,047	0,61	0,37-0,99	0,045
Apa iskolai végzettsége2 ref.:	0,75	0,45-1,24	0,259	0,66	0,39-1,12	0,123	0,65	0,38-1,10	0,106
Apa iskolai végzettsége3	1,02	0,62-1,67	0,946	0,91	0,55-1,51	0,716	0,90	0,54-1,51	0,702

Anyagi helyzet:2 ref.:	0,87	0,50-1,53	0,633	0,86	0,49-1,54	0,620	0,88	0,49-1,57	0,656
Anyagi helyzet:3 ref.:	0,77	0,41-1,44	0,408	0,68	0,35-1,30	0,242	0,68	0,35-1,30	0,241
Képzési szint: MA és PhD ref.: BA	1,34	0,91-1,97	0,139	1,25	0,83-1,87	0,282	1,25	0,83-1,88	0,285
Politika iránti érdeklődés				1,17	0,89-1,53	0,252	1,18	0,90-1,54	0,240
Demokráciával való elégedetlenség (dummy)				0,89	0,59-1,35	0,579	0,95	0,58-1,56	0,854
(liberális-) konzervatív attitűd				0,86	0,74-0,99	0,039	0,75	0,59-0,95	0,017
(baloldali-) jobboldali attitűd				1,22	1,04-1,43	0,015	1,27	1,01-1,58	0,039
(mérsékelt-) radikális attitűd				1,09	0,95-1,26	0,231	1,13	0,93-1,37	0,222
Pártpref.: Fidesz ref.: Nem választ, nem tudja							1,15	0,59-2,25	0,675
Pártpref.: Jobbik ref.: Nem választ, nem tudja							0,83	0,44-1,55	0,555
Pártpref.: Mo- mentum ref.: Nem választ, nem tudja							0,60	0,31-1,14	0,116
Pártpref.: Többi ellenzéki párt ref.: Nem választ, nem tudja							0,68	0,39-1,18	0,169
N	755			734			734		
Tjur's R ²	0,013			0,036			0,043		

OR=Esélyhányados, MJV=Megyei Jogú Város

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2019

11. táblázat

A rendőrségi atrocitás kockázatészlelését befolyásoló tényezők vizsgálata

Magyarázó változók	Modell I			Modell II			Modell III		
	OR	CI	p	OR	CI	p	OR	CI	p
(Intercept)	2,62	1,51-4,54	0,001	1,32	0,70-2,47	0,392	1,57	0,78-3,14	0,203
Nem: nő ref.: férfi	0,63	0,47-0,84	0,002	0,64	0,47-0,88	0,006	0,64	0,46-0,88	0,006
Lakóhely: Budapest ref.: falu	1,15	0,80-1,67	0,453	1,06	0,72-1,57	0,769	1,06	0,71-1,57	0,781
MJV ref.: falu	0,84	0,58-1,20	0,330	0,73	0,50-1,08	0,114	0,72	0,49-1,06	0,097
Apa iskolai végzettsége: középfokú ref.: alacsony	0,63	0,41-0,96	0,031	0,66	0,42-1,02	0,062	0,70	0,45-1,09	0,111
Apa iskolai végzettsége: felsőfokú ref.: alacsony	0,47	0,31-0,71	0,001	0,48	0,31-0,75	0,001	0,50	0,32-0,78	0,003
Anyagi helyzet: elfogadható ref.: rossz	0,67	0,41-1,09	0,105	0,71	0,43-1,17	0,181	0,67	0,40-1,12	0,126
Anyagi helyzet: jó ref.: rossz	0,55	0,32-0,93	0,026	0,61	0,35-1,06	0,080	0,58	0,33-1,02	0,058
Képzési szint: MA és PhD ref.: BA	1,42	1,02-1,96	0,036	1,49	1,06-2,11	0,022	1,54	1,09-2,18	0,015
Politika iránti érdeklődés				0,74	0,60-0,92	0,007	0,75	0,60-0,94	0,012
Demokráciával való elégedetlenség (dummy)				2,32	1,64-3,30	<0,001	1,87	1,26-2,78	0,002
(liberális-) konzervatív attitűd				1,05	0,93-1,18	0,434	1,17	0,96-1,41	0,114
(baloldali-) jobboldali attitűd				0,96	0,85-1,10	0,558	0,98	0,82-1,18	0,832
(mérsékelt-) radikális attitűd				1,17	1,04-1,31	0,009	1,24	1,05-1,46	0,010

Pártpref.: Fidesz ref.: Nem választ, nem tudja							0,49	0,27-0,89	0,020
Pártpref.: Jobbik ref.: Nem választ, nem tudja							1,09	0,66-1,83	0,729
Pártpref.: Mo- mentum ref.: Nem választ, nem tudja							1,48	0,89-2,47	0,130
Pártpref.: Többi ellenzéki párt ref.: Nem választ, nem tudja							1,08	0,70-1,68	0,718
N	756			736			736		
Tjur's R ²	0,049			0,102			0,114		

SEBESTYÉN ANNAMÁRIA
**A PÁRTPOLITIKAI AKTIVIZMUS ELŐFELTÉTELEI
A MAGYAR NAPPALI TAGOZATOS HALLGATÓK
KÖRÉBEN**

ABSZTRAKT

A fiatalok politikai aktivitásával foglalkozó szerzők álláspontja szerint a szakirodalom túl sok figyelmet szentel a hagyományos részvételnek és túl keveset az attól eltérő participációs módozatoknak. A valóság azonban eltérő képet mutat: csak igen kisszámú kutatás foglalkozik azokkal a fiatalokkal, akik az érdekképviselő alternatív lehetőségeinek elterjedése ellenére továbbra is az olyan hagyományos részvételi formák tagságát erősítik, mint a pártok és ifjúsági szervezeteik. Ezekhez kapcsolódva tanulmányomban a magyar fiatalok egy speciális rétege, a nappali tagozatos egyetemista és főiskolai hallgatók körében készült vizsgálat adatainak tükrében mutatom be, melyek azok a tényezők, amelyek hazánkban a pártpolitikai aktivizmushoz vezető szocializáció folyamatát alkotják, és milyen sajátosságok különböztetik meg a pártaktivista fiatalokat a hallgatói társadalom többi részétől.

BEVEZETÉS

A politikai részvétellel foglalkozó kutatások az elmúlt évtizedekben Európaszerte a fiatal korosztályok növekvő passzivitásáról adtak számot. Eredményeik alapján a korábbi nemzedékekhez képest a mai fiatalokat kevéssé érdekli a politika, nem tájékozódnak, kevésbé hajlandók szavazni, pártokhoz és más politikai szervezetekhez csatlakozni. Magukat a politikai folyamatok hatókörén kívül helyezik el, és többnyire semmilyen felelősséget nem éreznek azok alakulásáért és a belőlük fakadó problémákért (Wilkinson 1996; Henn et al. 2002; Fieldhouse et al. 2007; Perea 2011; Wattenberg 2011). Ezek a megállapítások azonban gyakran szembeültek azzal a kritikával, hogy túl szűken értelmezik a politika fogalmát és nem veszik figyelembe azt a tényt, hogy a fiatalok számára a politikai részvétel ma már

nem elsősorban és nem is feltétlenül a hagyományos részvételi formákat jelenti, így elhamarkodottan jutnak arra a következtetésre, hogy a fiatalok mind jobban kapcsolódni látszanak a politika világából veszélyeztetve ezzel az állampolgárság és a demokrácia alapjait (Galston 2001; Offe–Fuchs 2002; Inglehart 2003; Dalton 2013). De még ha meg is maradunk a politika szűk mezsgyéjén belül, akkor is félrevezető egyedül a fiatalok oldaláról közelíteni a kérdéshez. A tradicionális bekapcsolódási lehetőségekben való gyenge részvételi hajlandóságot nem egyedül a fiatalok megváltozott szemlélete vagy éppen az érdeklődésük hiánya magyarázza, hanem annak a személyi és intézményi környezetnek a sajátosságai is, amelynek a feladata felkelteni a fiatalok érdeklődését a politika iránt és rábírní őket az abban való közreműködésre (Hooghe–Stolle 2004; 2005). A részvétel ilyenformán nem csupán individuális, de legalább ugyanannyira szocializációs kérdés is, egyoldalú megközelítése ezért nemcsak hogy elégtelen, de messzemenően rányomja a bélyegét az elemzés végkövetkeztetéseire. E megfontolásokat szem előtt tartva jelen tanulmányban, amely a hagyományos politikai participáció egy sajátos esete, a pártpolitikai aktivizmus előfeltételeinek vizsgálatára vállalkozik a nappali tagozatos hallgatók körében, megkísérlem az ifjúság részvételhez való viszonyát mindkét aspektusból szemügyre venni.

A rendszerváltás óta született hazai ifjúságkutatások rendre a fiatalok alacsony szintű jelenlétét regisztrálták a pártokban és a hozzájuk kapcsolódó ifjúsági szervezetekben (Stumpf 1995; Szabó–Örkény 1998; Gázsó–Szabó 2002; Bauer–Szabó 2005; 2009; Oross 2013). Ez alól nem jelentenek kivételt a legfrissebb adatok sem, a 15–29 éves korosztálynak jelenleg csak kevesebb mint 1 százaléka (Bauer et al. 2016, 84), míg a nappali tagozatos hallgatóknak 1,1 százaléka kötődik valamely párthoz és 1,5 százaléka tagja pártifjúsági szervezetnek. Ezek az eredmények egyaránt utalhatnak a pártok fiatalok körében való népszerűtlenségére és e szervezetek alacsony mobilizálási hajlandóságára vagy képességére. Indokolt ezért részletesebben megvizsgálni, hogy a fiatalok hogyan viszonyulnak a pártszervezetekhez, mennyire tartják azokat alkalmasnak az érdekeik képviselésére, másfelől pedig, hogy maguk a pártok mennyire bátorítják a fiatalokat a bennük való részvételre, kik azok, akiket elsősorban megszólítanak és felkérésük mennyire bizonyul sikeresnek. A pártpolitikai cselekvéspotenciál kialakulásában ugyanakkor nem egyedül a politikai szervezetek mobilizálásának, hanem számos egyéb szocializációs mechanizmusnak is szerepe van, amelyeknek az azonosítása és egymáshoz viszonyított hatásának feltárása szintén fontos feladat. A nemzetközi kutatások szolgálnak némi iránymutatással e tekintetben, kérdésfeltevéseik és eredményeik ezért fontos kiindulópontul szolgálnak a hazai fiatalok vizsgálatához. Figyelembe kell azonban venni, hogy bár vannak közös, nemzeteken átívelő tendenciák és jelenségek, amelyek miatt óhatatlan és bizonyos mértékig szükséges is, hogy egymást tegyük meg a viszonyítás alapjául, de legalább ugyanannyira fontos ezeknek a saját környezetükben való megismerése, miképpen előfordulhat, hogy ugyanaz a

jelenség országonként más és más jellegzetességekre vezethető vissza, ily módon igazán csak az adott társadalom kontextusában érthető meg.

Az alábbiakban első lépésben a pártpolitikai részvételre vonatkozó legfontosabb elméleteket és kutatási eredményeket tekintem át, majd ezekre építve a vizsgálat konceptuális kereteit, kérdéseit és módszertanát ismertetem. Ezt követően az eredmények bemutatása következik, végül pedig a főbb megállapítások összegzésére és átfogó értelmezésére kerül sor.

POLITIKAI PÁRTOK ÉS AZ IFJÚSÁG.

A KORÁBBI EMPIRIKUS FELMÉRÉSEK TANULSÁGAI

A párttagság szerepének leértékelődése és ezzel párhuzamosan a párttagok számának csökkenése mára valamennyi európai demokrácia általános tapasztalatává vált (Dalton–Wattenberg 2000; Scarrow–Gezgor 2010; Whiteley 2011; van Biezen et al. 2012). E negatív tendencia a pártok körében a politikai piac keresleti és kínálati oldaláról egyaránt magyarázható. Az előbbi perspektívából közelítő interpretáció középpontjában a nyugati társadalmak második világháborút követő társadalmi, gazdasági és kulturális áttagolódása áll. A gazdasági fellendülés, a jóléti állam kiépülése és megerősödése, a fogyasztói és szolgáltatói ipar térnyerése, valamint az oktatási, s különösen a felsőoktatási lehetőségek megnyílása nyomán az életfeltételek alapvetően alakultak át. A társadalmi egyenlőtlenségek ugyan nem szűntek meg, de az általános jólét növekedésével valamennyi társadalmi csoport életszínvonala egyszerre mutatott jelentős javulást csökkentve az egyéni nézetek és cselekvések társas-társadalmi meghatározottságát, a konformitás és az autoritás normáinak, valamint a hagyományos konfliktusok mentén képződött társadalmi-politikai törésvonalak érvényét. Az életszínvonal emelkedésével és a személyes autonómia növekedésével párhuzamosan az állampolgári követelések és cselekvési attitűdök is átalakultak. Egyfelől új, a materiális igényeken túlmutató, úgynevezett posztmateriális politikai elvárások és ügyek jelentek meg, mint például a politikai döntésekben való közvetlen részvétel igénye, a környezetvédelem, az életformák sokszínűségének támogatása vagy éppen az erkölcs újraértelmezése. Másfelől e követelések érvényesítésének módja is megváltozott. A fiatal generációk a tradicionális értékek mentén szerveződő közösségek, a tartós és hierarchikus szervezeti és működési keretek helyett mindinkább az ezektől eltérő, közvetlenebb és kifinomultabb véleménynyilvánításra lehetőséget adó, egy-egy ügyet felvállaló horizontális szerveződési formákat részesítették előnyben. Az olyan közösségeket, amelyek rugalmasan működnek, személyes érdekeikhez és érdeklődésükhöz igazodnak, és nem igényelnek hosszabb távú elköteleződést (Inglehart 1977; 2003; Hustinx–Lammertyn 2003; Hustinx 2005; Dalton 2013). A nagy társadalmi csoportok igényeire berendezkedett, hagyományosan építkező és működő pártok nem tudtak lépést tartani az igények változásával, a fiatalok új típusú politikai elvárásaival és participációs kultúrájával, csökkentve az újonnan belépő

korosztályok hozzájuk kapcsolódásnak valószínűségét (Whiteley 2007; Hooghe–Stolle 2005; Cross–Young 2008).

A kínálati oldalról közelítő magyarázat a politikai verseny fokozódásában és a pártok funkcióváltozásában látja a pártpolitikai részvétel visszaesésének okait. Az 1970-es évektől kezdve gombamód megszorodó új társadalmi mozgalmak és különféle civil kezdeményezések megingatták a hagyományos pártokra alapozott politikai részvétel és képviselőlet alapjait. Mindezek társadalmi bázisán új, kisebb, egy-egy konfliktust felvállaló, mozgalmi pártok alakultak, amelyek a nyolcvanas évek folyamán betörték a politikába és maguk után vonták a pártrendszerek fragmentálódását. Eközben a korábban intézményesült, hagyományos nagy pártok is jelentősen átalakultak, egyre erőteljesebben professzionalizálódtak, csökkent a közöttük lévő politikai-ideológiai távolság és programjaikban mind jobban közeledtek egymáshoz. A tömegkommunikációs technikák fejlődése és tömegesedése lehetővé tette a számukra a választópolgárok közvetlen elérését, a korporatív szervezetek anyagi hozzájárulásai vagy éppen az állami finanszírozás bevezetése révén pedig már kevésbé szorultak rá az egyének segítő-, toborozó, mobilizáló tevékenységére, tagdíjaira és adományaira. A pártok ezért mindinkább felhagytak azon törekvésükkel, hogy a választókat szervezetileg is tartósan magukhoz kössék, a tevékenységük súlya az állandó és nagy létszámú párttagság fenntartásáról a potenciális szavazóbázis kiszélesítésére került át (Dalton–Wattenberg 2000; Webb et al. 2002; Enyedi–Körösenyi 2004). E mobilizációs csatornák szűkülése a politikailag inaktív fiatalok számának növekedéséhez járult hozzá, a politikailag aktív fiatalok körében pedig a közösségi, közéleti részvétel új formáinak felemelkedését erősítette (Hooghe–Stolle 2004–2005).

Egy további kínálati aspektusból megfogalmazott és az állami támogatás bevezetéséhez és növekedéséhez szorosan kötődő magyarázat Richard S. Katz és Peter Mair (1995) pártok kartellesedésére vonatkozó tézise. Megközelítésükben a kartellpárt kifejezés olyan parlamenti hatalomhoz jutott pártokra vonatkozik, amelyek megszűnnek a civil társadalom és az állami szféra közötti közvetítőként működni, egyre inkább az állam részeivé válnak és csak saját hatalmi érdekeik követésére és megvédésére koncentrálnak, előidézve ezzel a társadalom erősödő ellenszenvét és bizalmatlanságát velük szemben. A kartellpártok anyagi háttérét az állami finanszírozás biztosítja, amelyet a törvényhozás és a kormányzás résztvevőiként maguk szabályoznak, és ehhez hasonlóan maguk szabják meg a közmédiумokhoz való hozzáférés lehetőségeit is. E pártok felülkerekednek a kormányzat és az ellenzék szembenállásán, a közöttük fennálló verseny mérséklődik, együttműködésre töreksenek tekintet nélkül az ideológiai elhelyezkedésükre, osztoznak az erőforrásokon és a hatalmi pozíciókon, miközben igyekeznek megakadályozni az új pártok színrelépését és alkudozásban való részvételét. Mindez számos következménnyel jár a pártversenyre és a pártok szervezeti felépítésére nézve: a versenyt a kartellpárti tevékenység korlátozza; a pártpolitika pusztá – ideológiától mentes – karrierúttá válik; a pártok kormányzati arculata és felső vezetése megerősödik a szerve-

zeti arculattal és a párttagsággal szemben; a tagság formálissá válik, nem jár sem különösebb jogokkal, sem különösebb kötelezettségekkel, funkciója a támogatás nyilvánosság előtti reprezentálásában merül ki; a pártszervezet pedig átalakul, és arra a strataarchia – a helyi és központi pártszervek kölcsönösen biztosított autonómián nyugvó viszonya – lesz jellemző.

A tudományos érdeklődés számára ugyanakkor nem csupán a párttagság jelentőségvesztésének és csökkenésének a magyarázatai érdekesek, hanem e tendencia rendszerszintű tétjei és következményei is. Jürgen Habermas közismert kordiagnózisa szerint korunk legitimációs válsága éppen abból ered, hogy a modern politikai berendezkedésben a döntéshozói szféra és a civil társadalom között egyre mélyülő szakadék tátong (Habermas 1994). A társadalom politikai osztály iránti bizalmatlansága,⁵² a politikai pártokból történő fokozódó kiábrándulása, a pártok államosodási tendenciája és növekvő elszigetelődése mind a képviseleti funkciójuk gyengülését és a pártpolitika leértékelődését jelzik, felvetve a kérdést, hogy vajon megmaradnak-e hosszú távon a pártok a demokratikus berendezkedés integráns szereplőinek vagy a jövő demokráciáinak nélkülük kell majd működniük? A többség az első scenárió mellett foglal állást, a pártok társadalmi változásokhoz való alkalmazkodási képességét hangsúlyozza és felszámolásuk helyett fennmaradásukat valószínűsíti (Dalton–Wattenberg 2000; Fricz 2001; Bartolini–Mair 2003; Schmitter 2013). Emellett szóló egyik legfontosabb érv, hogy a pártok civil társadalomba való beágyazottságának csökkenése nem járt együtt a politikai befolyásuk visszaszorulásával, s nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a képviseleti funkció gyengülése, a taglétszám visszaesése és csökkenő választási részvétel ellenére a teljes „kiürülés” nem fenyeget. Az európai demokráciákban továbbra is érvényes választásokat tartanak, s a pártok továbbra is ellátják az olyan szervezési eljárási vagy intézményi funkcióikat, mint a vezetők toborzása és szocializációja, a végrehajtó és parlamenti hivatalok megszervezése és működtetése.

A pártok és a társadalom megváltozott viszonyáról folytatott diskurzusban az ezredfordulót követően mind több figyelem irányult a pártokban és a pártifjúsági szervezetekben közreműködő fiatalokra. A tagság csökkenése ugyanis nem jár egyedül, vele párhuzamosan megfigyelhető tendenciaként rajzolódik ki a párttagok elöregedése. A kérdéssel foglalkozó munkák megállapították, hogy a párttagok között erősen felülreprezentáltak a középkorúak vagy annál idősebbek és alulreprezentáltak a fiatalok. A tagság átlagéletkora a vizsgált országok esetében szinte kivétel nélkül 50 év feletti volt (Seyd–Whiteley 2004; Gallagher–Marsh 2004; Cross–Young 2008; Kosiara–Pedersen 2016).

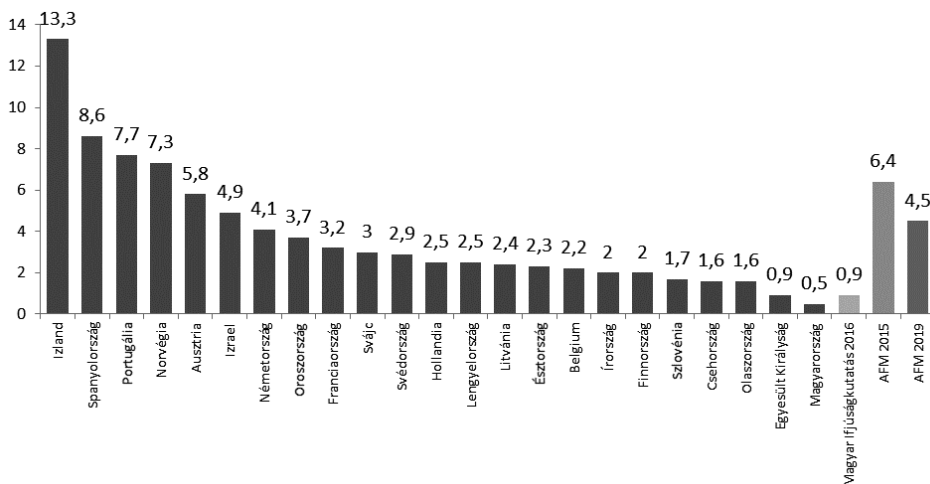
A frissebb adatok szintén a fiatalok gyenge részvételi hajlandóságát tükrözik a pártokban. A European Social Survey (ESS) eredményei alapján Európában a

52 Egy 2018 őszi, az Európai Unió tagállamaiban végzett közvélemény-kutatás adatai szerint az európai állampolgárok 77 százaléka bizalmatlan a pártokkal szemben, továbbá a 28 tagállam felében 80 százalékot is meghaladó a bizalmatlanok aránya. Standard Eurobarometer 90, Autumn 2018. Public Opinion in the European Union Report, 39–45. o.

18-30 éves korosztálynak csak igen csekély része, mindössze 3,5 százaléka kapcsolódott párthoz a kérdezést megelőző 12 hónapban. Az országokénti megoszlás alapján az is látható, hogy Izland kivételével a pártpolitikai részvétel aránya a fiatalok körében mindenhol 10 százalék alatti, az Egyesült Királyságban és Magyarországon pedig a legalacsonyabb, még az 1 százalékot sem éri el (1. ábra).⁵³

1. ábra

A 18-30 éves korosztály pártpolitikai részvétele 23 európai országban
(százalékos megoszlás az összes válaszadó körében)

Forrás: ESS 2016. N=8673. Saját számítás.

A pártokhoz hasonlóan a pártifjúsági szervezetek tagsága is jelentősen megcsappant az elmúlt évtizedekben. Svédországban például az ifjúsági szervezetek közel harminc év leforgása alatt tagjaik több mint hatvan százalékát veszítették el (Rothstein 2002, 294). Hasonló folyamat zajlott le Németországban is, ahol az egyik legerősebb ifjúsági szervezet, a Szociáldemokrata Párthoz tartozó Jusos taglétszáma számottevően megfogyatkozott a 2000-es évek elejére (Offe–Fuchs 2002, 216). Egy Belgiumban végzett összehasonlító vizsgálat adatai pedig arra mutattak rá, hogy a pártok ifjúsági szervezeteinek a tagsága sokkal gyorsabb ütemben csökken, mint maguknak a pártoknak a tagsági bázisa (Hooghe–Stolle 2005, 45). Vannak természetesen ellenpéldák is, mint a finn vagy a dán pártok ifjúsági szervezetei, amelyek körében a 2000-es évek elejétől kezdve némi ingadozás mellett ugyan, de folyamatos létszámnövekedés mutatkozik (Falck 2007; Kosiara Pedersen 2016). Átfogó empirikus elemzések hiányában csupán feltételezhető, hogy a 2008-as világgazdasági válság nyomán

53 A 15–29 éves korosztály körében a Magyar Ifjúság Kutatás 2016 valamivel magasabb (0,9 százalék), a nappali tagozatos hallgatók körében az Aktív Fiatalok, 2015 és 2019 pedig lényegesen magasabb arányt mért (6,4 százalék és 4,5 százalék).

– átmenetileg vagy akár tartósabban – több ország politikai ifjúsági szervezeteiben is a csökkenő trend megfordulása volt tapasztalható.

A témában készült korábbi vizsgálatok jellemzően három kérdés megválaszolására koncentráltak. Egyfelől arra voltak kíváncsiak, hogy mivel magyarázható a fiatalok eltávolodása a pártszervezetektől (pl. Hooghe–Stolle 2005; Kosiara–Pedersen 2016), másfelől arra, hogy milyen motivációi és jövőbeli aspirációi vannak azoknak a fiataloknak, akik továbbra is e hagyományos részvételi formáját erősítik (Bruter–Harrison 2009a, 2009b). E két kérdés mellett hosszú múltra nyúlik vissza és a mai napig központi jelentőségű témaként van jelen a pártszervezetekbe vezető szocializációs pályák és azok változásainak az elemzése, a pártaktivizmus élettörténeti összefüggéseinek a megismerése (Lasswell 1948; Prewitt 1965; Recchi 1999, Young–Cross 2008; Bruter–Harrison 2009a).

Az első kérdést vizsgáló kutatások figyelemreméltó eredményeként említendő, hogy a pártszervezetektől való távolmaradás egyik legfőbb magyarázataként a mobilizáció hiányára világítottak rá. A pártok és az ifjúsági tagozataik kevésbé mutatkoznak nyitott és befogadó szervezetként a társadalom előtt. A fiatalok többsége nem azért csatlakozik hozzájuk, mert azok megkeresik, megszólítják őt, hanem azért, mert valaki a környezetükben felkéri a belépésre. Ez a személy rendszerint a pártban tevékenykedő szülő vagy valamely párttag rokon, vagyis a tágon felfogott család az a támogató környezet, amely a pártszervezetek felé irányítja a fiatalokat. A párttagok családi szocializáció révén érvényesülő vonzó hatása ugyanakkor nem képes ellensúlyozni a társadalomban egyre általánosabbá váló, pártokkal szembeni negatív vélekedések taszító hatását, amelynek következtében a politikailag aktív fiatalok számára egyre inkább a pártokon kívüli részvételi formák jelentik a politikába való bekapcsolódás lehetőségét (Recchi 1999; Cross–Young 2008; Verba et al. 2018).

Karina Kosiara Pedersen (2016) a dán politikai ifjúsági szervezetekből kilépett fiatalok perspektívájából vizsgálta meg a létszámcsökkenés okait. A megkérdezettek leggyakrabban az ifjúsági szervezet működésével – ezen belül elsősorban a vezetők és a tagok hozzáállásával – való elégedetlenséget, valamint az anyapárt és az ifjúsági szervezet egyenlőtlen viszonyát nevezték meg a távozásuk fő okaként. Mindkettő háttérben a változtatás lehetőségének hiánya állt, a kilépett tagoknak nem volt módjuk a szervezet működésének és döntéseinek saját igényeik szerinti befolyásolására, tevékenységük így a politikában való valódi részvétel helyett az anyapárt kiszolgálására korlátozódott. A vizsgálat tapasztalatai alapján a kilépők túlnyomó többsége „oldalt mozdult”, vagyis nem vált politikailag inaktívvá, hanem egy másik politikai ifjúsági szervezethez vagy mozgalomhoz csatlakozott a távozását követően. Mindez alátámasztja azt a feltételezést, hogy amennyiben a pártszervezetek nem képesek megújulni, változtatni a stratégiájukon, úgy az ifjúság igényeihez jobban alkalmazkodó, pártokon kívüli érdekérvényesítési csatornák felé terelik a fiatalokat. A kutatás további fontos tanulsága, hogy abban, hogy e szervezetek mennyire képesek hatékonyan működni, adekvát válaszokat adni

az ifjúság részéről velük szemben támasztott elvárásokra, nagy szerepe van a már bennük tevékenykedő fiataloknak is. Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódik Michael Bruter és Sarah Harrison (2009a; 2009b) hat európai ország – köztük Magyarország – politikai pártjai⁵⁴ körében készített felmérése, melyben azt vizsgálták meg, hogy milyen indíttatással rendelkeznek a 18-25 éves pártaktivisták, és ebben vannak-e különbségek az egyes pártcsaládok, és a különböző országok között. Kutatásukban kitértek annak az elemzésére is, hogy a fiatal tagok hogyan viszonyulnak a pártjukhoz, és mennyire működnek közre aktívan annak tevékenységében.

A szerzők három általános kategóriát különböztettek meg: az erkölcsi meggyőződésűeket (*moral-minded*), akik valamilyen erkölcsi érték (pl. altruizmus, szolidaritás) jegyében vesznek részt a pártban; a közösségi kapcsolatokat keresőket (*social-minded*), akiket a társaság, a közösséghez tartozás igénye, a társas cselekvés vágya vitt a szervezet felé; és a karrier-orientáltakat (*profession-minded*), akiknél a karrier-ambíció, az érvényesülés reménye adja a pártaktivizmus motivációs alapját. A megkérdezett 2919 fiatal 39,8 százaléka az első, 34,2 százaléka a második, míg 26 százaléka a harmadik csoportba került. A kutatás eredményei alapján igazolódott a szerzők azon feltevése, hogy a karrier-orientált fiatalok bizonyulnak a legkevésbé kritikusan a pártjukkal szemben. Ők azok, akik a három csoport közül a leginkább igazodnak az idősebb párttagok elvárásaihoz és a leghatékonyabban veszik ki a részüket a szervezeten belüli tevékenységekből. Ezzel szemben a közösségi kapcsolatot keresők között csak igen kevesen vannak a hasonlóan gondolkodók, mi több, többségük kifejezetten kritikusan ítéli meg a pártja működését. Aktivitásuk tekintetében azonban messze elmaradnak a karrier-orientált fiatalok mögött. Az erkölcsi meggyőződésűek valahol a kettő között helyezkednek el, viszont ők azok, akik a legkevésbé gondolnak hivatásként a tevékenységükre és a leginkább hajlandóak más szervezetekhez is csatlakozni. Mindebből arra következtethetünk, hogy azok a fiatalok, akik a szervezet vonatkozásában hosszú távú tervekkel rendelkeznek, inkább merev, mintakövető magatartással jellemezhetők, amely nem kedvez a szervezet megújulásának. Azok a fiatalok pedig, akik potenciálisan magukban hordozzák az innováció lehetőségét, nincsenek érdekeltté téve abban, hogy változtassanak. Egyrészt azért nem, mert az anyapárt sem érdekelt a változtatásban mindaddig, amíg utánpótlása garantált, másrésztől a fiataloknál a kivonulás lehetősége (mint pl. egy másik szervezethez csatlakozás) sok esetben ellehetetleníti a fennálló keretek kritikáját, a változásért való tenni akarást (Hirschman 1995).

Az egyes kategóriák nem mutattak összefüggést a szervezetben eltöltött idő mértékével, sem pedig a kérdezett életkorával, ami például azt jelenti, hogy a professzio-

54 A vizsgálatba bevont pártok országonként: Franciaország: Szocialista Párt (PS), Zöldek (Les Verts), Francia Kommunista Párt (PCF), Nemzeti Front (FN). Egyesült Királyság: Munkás Párt (Labour Party), Liberális Demokraták (LD). Németország: Kereszténydemokrata Unió (CDU), Szociáldemokrata Párt (SPD), Szabaddemokrata Párt (FDP). Spanyolország: Szocialista Párt (PSOE), Néppárt (PP). Norvégia: Konzervatív Párt (Hoyre), Munkáspárt (Labour). Magyarország: MSZP, Fidesz.

nális szemlélet nem néhány év tagság során alakult ki, hanem eleve ilyen ambíciókkal vált az illető a szervezet tagjává. Szignifikáns különbségek mutatkoztak ugyanakkor a pártcsaládok között, és az adott ország politikai rendszere is egyértelműen befolyásolta az egyes táborokba tartozók arányát. A liberális pártokban túlsúlyba kerültek a közösségi kapcsolatokat keresők, míg a szocialista és a konzervatív pártokban az erkölcsi meggyőződésű fiatalok voltak többségben. A polarizált pártrendszerű országokban felülreprezentáltak voltak az erkölcsi meggyőződésű fiatalok, míg a pártalapú oszloposodás hagyományával bíró országokban a közösségi szemléletű fiatalok alkották a legnépesebb csoportot. A karrier-orientált fiatalok azokban az országokban kerültek többségbe, ahol a pártok ráhatással bírnak a közszférában betölthető pozíciók elosztására. Ebbe a kategóriába tartozott Magyarország is, ahol a vizsgált országok között messze a legmagasabb volt a professzionális szemléletűek aránya. A fiatal párttagok közel fele (45,5 százalék) került ebbe a csoportba, míg például Németországban, amely rögtön a második helyen szerepelt ebben a tekintetben, a fiataloknak csak kevesebb mint harmada bizonyult karrier-orientáltnak (Bruter–Harrison 2009b, 1272).

Amíg a motivációkra összpontosító kutatások a pártpolitikailag aktív fiatalok különböző csoportjainak azonosítására fókuszálnak, addig a szocializáció-vizsgálatok a teljes csoportot homogén egésznek tételezik fel és arra kíváncsiak, hogy vajon melyek azok a sajátságok, amelyek elkülönítik e szűk aktív kisebbséget a fiatal társadalom többi részétől. Az alapvető differenciák mindenekelőtt a szociokulturális és demográfiai karakter, a szocializáció, valamint a politikai attitűdök és a pártokkal kapcsolatos vélekedések mentén rajzolódhatnak ki. A szociodemográfiai hátteret vizsgálva a kutatások kimutatták, hogy az iskolázottság és a jövedelem vonatkozásában a fiatal pártaktivisták a populációs átlag felett helyezkednek el, felülreprezentáltak közöttük a magas státuszú kibocsátó családból származók, az önmagukat közép- és felső-középosztálybeliek közé sorolók, valamint a férfiak, továbbá a jobboldali párttagoknál a vallásosság is jelentős hatással bír. Ugyanakkor az is látszik, hogy az idő előrehaladtával csökkent e változók mentén mért különbségek mértéke, és a párttagok egyre hasonlóbbá váltak a párton kívüliekhez (Cross–Young 2008, 352–360; Scarrow–Gezgor 2010, 834). Ez alól egyedül a nemi hovatartozás jelent kivételt. A sok helyütt bevezetett női kvóták ellenére a nők továbbra is alulreprezentáltak a pártpolitikai szervezetekben. Az állampolgári részvétel vonatkozásában a pártokkal szemben a nők előnyben részesítik, és azoknál hatékonyabbnak ítélik meg a civil szervezeteket és az önkéntes tevékenységet (Cross–Young 2008, 352; Sik 2014, 135). Mindezek azt mutatják, hogy a nemi szocializációnak komoly hatása van a különböző cselekvéstípusok közötti választásra.

A strukturális és demográfiai változók mellett a szakirodalom kiténtetett szerepet tulajdonít a pártpolitikai részvételi hajlandóság kialakulásában a családi és a kortársi szocializációnak. Azokban a családokban, ahol a szülők politikailag aktívak és a családi kommunikációnak rendszeresen részét képezi az országos és helyi politikáról való párbeszéd, a felnövekvőkben is nagyobb eséllyel alakul ki a téma

iránti fogékonyság és annak a képze, hogy a politikában való részvétel elengedhetetlenül része a mindennapi életnek. A család ilyenformán egyfajta szokást alakít ki az egyénben, amely előkészíti a terepet a későbbi pártpolitikai cselekvésnek (Prewitt 1965, 107–109; Merelman–King 1986). A kortárscsoportnak különösen bizonyos életkor felett, kiváltképp a serdülőkortól kezdve van markáns szerepe a politikai identitás formálásában. A serdülőkor az önmeghatározás, az identitáskeresés, a szülőkről való érzelmi leválás, s egyúttal a szülőkkal szembeni kritikai viszonyulás időszaka. Ebben az életszakaszban egyre inkább a kognitív szempontok kerülnek előtérbe az érzelmiakkal szemben, s ekkor szilárdulnak meg az egyén ismeretei, véleményei és attitűdjei. A kortársakkal folytatott politikai tárgyú beszélgetések és véleménycserék olyan aktusok, amelyek révén a felnővekvők önmaguk számára is letisztítják, konkretizálják a politikai azonosságukat. Nem ritkán a kortársak segítik a fiatalokat a családban elsajátított attitűdök és viselkedési minták átértékelésében és átformálásában, és természetesen ők szolgálnak a politikai cselekvés partnereikül is. Azok a fiatalok, akik kimaradnak e folyamatokból, nagyobb eséllyel válnak politikai értelemben is passzívvá (Sik 2014, 131). Végül a harmadik dimenziót, a párttagok politikai attitűdjeit és pártokkal kapcsolatos véleményeit vizsgáló kutatások megállapították, hogy a pártaktivista fiatalok az átlagnál jobban érdeklődnek a politika iránt, nem meglepő módon, jobban bíznak a pártok és a hagyományos politikai szervezetek hatékonyságában, és nagyobb arányban választanak szélső értékeket a politikai értékskálákon (Cross–Young 2008, 357; Scarrow–Gezgor 2010).

Mindezen eredmények ismeretében immár lehetőségünk nyílik bizonyos várakozások megfogalmazására a magyar nappali tagozatos hallgatók pártpolitikai részvételére vonatkozóan, ezért a következő fejezetben a hazai kontextus rövid ismertetését követően a vizsgálat konceptuális kereteinek, kérdéseinek és módszertanának felvázolására kerül sor.

A PÁRTPOLITIKAI AKTIVIZMUS ELŐFELTÉTELEI A NAPPALI TAGOZATOS HALLGATÓK KÖRÉBEN

A probléma hazai kontextusa

Magyarországon a többi posztszocialista országhoz hasonlóan a párttagok száma lényegesen elmarad a nyugat-európai demokráciákéi mögött, amelyben több tényező hatása együttesen érvényesül (van Biezen et al. 2012, 35). A rendszerváltás elitvezérelt jellege többnyire felülről építkező pártokat eredményezett, amelyek stratégiájában a tömegbázisra épülő szervezeti háttér megteremtése helyett a választási mobilizációra került a hangsúly (Enyedi–Linek 2008). A demokratikus intézményrendszer kiépülésével megszűnt a politikai tömegszervezetek korábbi szimbiózisa a munkahelyekkel és az iskolákkal, a társadalom tagjaira nem nehezedett többé olyan kényszer, amely a szervezetek felé vitte

volna őket, s igaz ez az ifjúsági szervezetekhez való csatlakozás esetében is. A strukturálisan biztosított rekrutáció megszüntetésével az új pártifjúsági szervezetek egyike sem tarthatott számot az állampárti ifjúsági szervezet tagsági bázisát megközelítő taglétszámra. Az államszocializmus évtizedei ráadásul erőteljes pártellenes attitűdöt generáltak a társadalom nagy részében. Ahogy Szabó Ildikó és Örkény Antal szerzőpár fogalmazott, a korábbi politikai szervezeteket „az emberek nem szerették és nem érezték magukéinak, de hozzájuk szoktak, ha kellett, hozzájuk is idomultak és megtanulták egyéni és csoportos érdekérvényesítéseik alibijeként használni őket” (Szabó–Örkény 1998, 100). E tapasztalataik nyomán a rendszerváltást követően létesült új szervezeteket eleve gyanakvással fogadták, s ezt a fajta hozzáállást közvetítették a felnövekvőknek a családi szocializáció során. A politikai szervezetek teremtette hatalommal való visszaélési lehetőség bizonyítékául szolgáló olyan ügyek, mint a Zuschlag János volt szocialista politikus és FIB (Fiatal Baloldal) elnökhelyettes nevével fémjelzett korrupciós botrány vagy a Fidelitas több korábbi vezetőjéhez is kötődő Új Nemzedék Központ körüli botrányok még inkább megerősítették a közvélekedést, e szervezetekkel szemben támasztott társadalmi előfeltevéseket.

Ha csak a taglétszámot vesszük figyelembe, sem a pártok, sem az ifjúsági szervezetek nem tűnnek a közélet meghatározó szereplőinek, csak igen kevés embert vonz a tevékenységükben való részvétel.⁵⁵ A választópolgároknak alig 1,2 százaléka, a nappali tagozatos hallgatóknak 1,1 százaléka tagja valamely pártnak és 1,5 százaléka vesz részt valamely párt ifjúsági szervezetében. A tagság csökkenése ugyanakkor hazánkban is megfigyelhető tendencia. A kilencvenes években a párttagok száma még meghaladta a 200 ezret, a 2000-es évek folyamán ez a szám már csak 100 ezer fő körül mozgott, napjainkban pedig nem éri el a 100 ezret sem (Horváth–Soós 2015, 252).⁵⁶ Az Aktív Fiatalok kutatás egymást követő hullámaiban szintén e csökkenő trend volt tapasztalható mind a párttagok, mind a pártifjúsági szervezetek tagjai esetében (2. ábra).

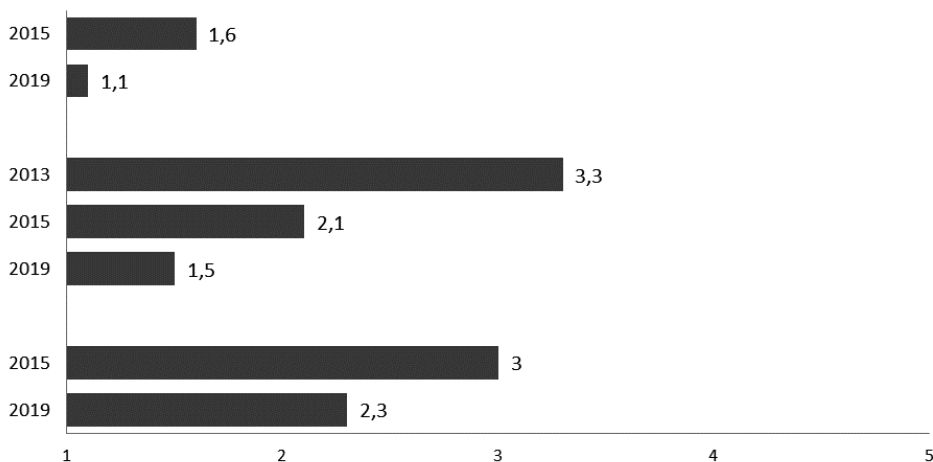
55 Az ifjúsági szervezetek tekintetében nem rendelkezünk friss adatokkal. A korábbi mérések alapján három szervezet – a Fidelitas, a Jobbik IT és a KDNP ifjúsági szervezete – több ezer fős (kb. 5-10.000 fő) tagsággal rendelkezik. A 2000-es évek közepén a FIB-nek (*Fiatal Baloldal*) még 3500 tagja volt, azonban a Zuschlag-botrányt követően Societas néven újjáalakult MSZP ifjúsági szervezetének mára mindössze 1600 tagja maradt. Az LMP ifjúsági szervezete (Lehet Más a Jövő) csak 150 taggal rendelkezik, a DK ifjúsági szervezetének (Ifjú Demokraták) szintén 150 tagja van. A Párbeszéd Magyarországért ifjúsági tagozata (ZöldFront) pedig 127 taggal bír (Balogh 2005; 24.hu, 2017.06.24). Az alacsony létszám érzékeltetésére érdemes példaként hozni a német Jusost, amely a csökkenő létszám ellenére még mindig mintegy 70.000 taggal rendelkezik vagy az osztrák Junge ÖVP-t, amelynek több mint 100.000 tagja van. (<http://web.archive.org/web/20150412222345/http://tagesschau.de/inland/parteiennachwuchs-101.html>; <http://junge.oevp.at>).

56 A szerzők felhívják a figyelmet arra, hogy a párttagok pontos száma nem tudható, mivel a párttagságra vonatkozó adatok a pártok önbevallásán alapulnak, így előfordulhat az is, hogy nagyobb taglétszámot kommunikálnak, mint ahány taggal valójában rendelkeznek a politikai súlyuk növelése érdekében.

2. ábra

Pártok és pártifjúsági szervezetek tagjainak aránya a nappali tagozatos hallgatók körében

(százalékos megoszlás az összes válaszadó körében)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2013; 2015; 2019⁵⁷. N=800. Saját számítás.

A gyenge társadalmi beágyazottság mellett más kartellpárti vonások is kimutathatóak a hazai pártok körében. Általános jelenség a pártok államtól való növekvő függősége és nagyarányú állami támogatása. Bevételeiknek messze legnagyobb része, 60-90 százaléka a költségvetési támogatásból keletkezik, míg a párttagok által fizetett tagdíjak és adományok az anyagi erőforrásaik között csupán elenyésző jelentőséggel bírnak. Megfigyelhető bizonyos versenykorlátozásra irányuló önvédelmi mechanizmusok jelenléte is, mint például a pártok bevételeinek és kiadásainak nagyobb átláthatóságára irányuló kísérletek kiiktatása, a parlamenti küszöb megemelése, a pozícióhalmozást lehetővé tevő összeférhetlenségi szabályozás, vagy a pártalapítványok támogatásának bevezetése, amely a már intézményesült pártok érdekeit szolgálta. Ellenben a helyi és a központi pártszervek mellérendelt viszonya nem jellemzi a hazai pártokat, többségük erősen centralizált felépítést követ, a kartellpártiság tézise így csak részben igazolható (Horváth–Soós 2015: 267–275). A civil társadalom korlátozott mozgásterét és döntéshozatali képessége miatt a pártok a gyenge és csökkenő társadalmi beágyazottságuk ellenére is erősen meghatározóak az érdekek aggregálásában és artikulációjában, nem különben a kormányzásban is. Az elmúlt időszakot pedig láthatóan még inkább a társadalmi részvétel minimalizálása, a civil szervezetek és kezdeményezések politikai játéktérrel való kiszorítása jellemezte (Körösenyi et al. 2016; Király et al. 2017).

⁵⁷ A 2013-a vizsgálat módszertanáról részletesen lásd (Szabó 2014) 2015-ös vizsgálat módszertanáról részletesen lásd: Róna–Szabó 2017, míg a 2019-es vizsgálat módszertanát bemutatja Szabó 2019a jelen kötetben.

A VIZSGÁLAT ELMÉLETI KERETEI ÉS MÓDSZERTANA

A pártokban és a pártifjúsági szervezetekben közreműködő fiatalokról a magyar ifjúságkutatásban ez idáig kevés ismerettel rendelkezünk. Ennek okát feltehetően abban kell keresnünk, hogy a participáció e formája az ifjúságnak csak egy igen szűk rétegére jellemző, továbbá hazánkban dominánsabb megoldandó problémát képez a fiatalok döntő részének politikai apátiája, ennek okainak és lehetséges kimeneteinek a feltárása (Szabó–Örkény 1998; Gázsó–Szabó 2002; Bauer–Szabó 2005, 2009; Székely 2014). A pártaktivista fiatalok és szocializációjuk megismerése ugyanakkor fontos kiegészítésként szolgálhat e kutatások számára, rávilágíthat olyan tényezőkre, amelyeket a vizsgálódásuk során eddig nem vagy nem kellőképpen vettek figyelembe.

A politikai participáció elméleti modelljei rendszerint kizárólag egyetlen aspektusból közelítenek a részvétel mechanizmusához, ez alól kivételt jelent Bert Klandermans és Dirk Oegema (1987) modellje, amely mind a mozgósító szervezetek, mind a mozgósított egyének szemszögéből igyekszik végiggondolni a bevonódás folyamatát. Fontos megjegyezni, hogy a szerzők e koncepciót nem a pártpolitikai jellegű részvételre, hanem a társadalmi mozgalmak által szervezett konkrét akciókban való közreműködésre vonatkozóan dolgozták ki, ugyanakkor elméletük számos olyan megfontolást tartalmaz, amelyek révén bizonyos kiegészítésekkel és szocializációs aspektusok bevonásával alkalmasnak bizonyul a pártpolitikai aktivizmus előfeltételeinek elemzésére is.

1. táblázat

A mobilizáció néglépcsős modellje Klandermans és Oegema alapján

A mobilizáció lépései		A bevonódás lépései
1.	A mobilizációs potenciál kialakítása	A potenciálisan mobilizálható csoport részévé válás
2.	A mozgósítási hálózat kialakítása és aktivizálása	A mozgósítás célcsoportjába kerülés
3.	A részvétel iránti motivációk erősítése	Motiválttá válás
4.	A részvételi akadályok elhárítása	A részvételt akadályozó tényezők átlépése

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2013; 2015; 2019. N=800. Saját számítás.

A szerzők négy lépést különítenek el mind a mobilizáció, mind a résztvevővé válás folyamatában, amelyek mindegyikének teljesülnie kell a részvétel megvalósulásához. Az első lépést a szervezetek oldaláról a mobilizációs potenciál kialakítása, míg az egyének oldaláról a mobilizációs potenciálba való beletartozás adja. A mobilizációs potenciál azon személyek körét jelenti, akik támogatják a mozgósító szervezet céljait és/vagy eszközeit. E lépés előfeltételezi, hogy ezek az emberek már valamilyen módon tudomást szereztek a szervezet működéséről és céljairól, amelyekkel kapcsolatosan pozitív véleményt alakítottak ki. Ezen aspektus vizsgálata különösen fontos

hazánkban, ahol a nyugat-európai gyakorlattal szemben a politikai jellegű ifjúsági csoportosulások nem lehetnek jelen a köz- és a felsőoktatási intézményekben, továbbá számos településen a pártok és különösen az ifjúsági szervezeteik egyáltalán nem rendelkeznek helyi szervezettel, következésképpen a fiataloknak nincs lehetőségük e szervezetekkel és az általuk szervezett rendezvényekkel való találkozásra, ami már ezen a ponton ellehetetlenítheti a potenciális résztvevővé válásukat (Oross–Szabó 2019, 35). Ezt a deficitet azonban a külföldi kutatások tanulságai alapján ellensúlyozhatják a családi és a kortársi szocializáció folyamatai.

A szervezet ismerete és pozitív értékelése ugyanakkor még korántsem elegendő feltétele a részvételnek, ehhez szükség van mozgósító hálózatra is, vagyis olyan aktorokra, akik felkeresik és felkérlik a potenciális támogatókat a közreműködésre. A szerzők megközelítésében mindez azt is implikálja, hogy a mozgósítás sikertelen lesz azon személyek esetében, akik a mobilizációs potenciálon kívül esnek, vagyis korábban nem kerültek kapcsolatba a szervezettel vagy nem alakult ki bennük szimpátia vele szemben.

A következő két lépés a motiválás és a motiválttá válás, valamint az akadályok leküzdésének a folyamata. A szervezeteknek nem elegendő pusztán felkérni az egyéneket, hanem meg is kell őket győzniük a részvételük fontosságáról és hasznosságáról. Ez a lépés bizonyos értelemben összefügg az utolsó, akadályok semlegesítésére vonatkozó lépéssel, ugyanis kellő motiváltság esetén számos részvétel elé gördülő akadály kiiktatható. Klandermans és Oegema ez utóbbiak alatt az akció-orientált megközelítésükből következően csak az olyan nem várt eseményeket értik, amelyek az adott napon meghiúsíthatják a közreműködést, mint például egy már korábban leszervezett program, rossz időjárás vagy megbetegedés. Ezek körét a pártpolitikai részvétel esetében érdemes kibővíteni. Sydney Verba és munkatársai (2018) részletesen foglalkoztak a részvételt megakadályozó tényezőkkel és munkájukban a távolmaradás három ideáltipikus forgatókönyvét vázolták fel. E szerint az egyének vagy azért nem vesznek részt a politikai cselekvésben, mert nem akarnak, vagy azért, mert nem tudnak, vagy pedig azért, mert senki nem kérte őket fel a részvételre. Az első esetben a pszichológiai motívumok – mint például az érdeklődés, az érintettség és a részvétel eredményességében való hit – hiányára, míg a másodikban az erőforrások – mint például az idő, a pénz és az adekvát képességek – hiányára kerül a hangsúly. Belátható, hogy mind a kettő elengedhetetlen feltétele a részvételnek. A megfelelő erőforrások birtoklása még korántsem garantálja a politikai életben való részvételi hajlandóság meglétét, és fordítva, az egyén hiába érdekelt egy adott ügyben, ha nincsenek megfelelő kapacitásai annak befolyásolására. Ezeket szükséges, hogy a mozgósító szervezetek valamilyen módon kiigazítsák.

A harmadik, a mobilizációs dimenzió megfeleltethető a Klandermans-Oemega modell második lépcsőjének, ugyanakkor a szerzők szerint, ez se nem szükséges, se nem elégséges feltétele a részvételnek. Egyfelől az egyének akár felkérés nélkül is csatlakozhatnak, másfelől pedig a felkérésre mondhatnak nemet is. A felkérés

aktusa ugyanakkor fontos indikátora lehet annak, hogy a mobilizációs csatornák mennyire elérhetők az egyének számára. Verba és szerzőtársai hipotézise szerint a mobilizáció elsősorban a cselekvésre eleve hajlandó személyeknél működik a részvétel katalizátoraként, vagyis nagyobb eséllyel fog csatlakozni a felkérésre az személy, akit a szocializációja nyitottá tett a politikai cselekvésre, mint az, akinél hiányoznak a cselekvésre predisponáló szocializációs tapasztalatok. Ebben az értelemben a szocializáció elengedhetetlen szerepet tölt be a részvétel pszichológiai alapjainak megteremtésében (akar/nem akar dimenzió) (Verba et al. 2018, 50).

Az Aktív Fiatalok Magyarországon, 2019 kutatás kérdőíve számos olyan kérdést foglalt magában, amelyekkel e kiegészített részvételi modell egyes lépcsőfokai, ha nem is teljeskörűen, de viszonylag kielégítően elemezhetők a nappali tagozatos hallgatók körében. A kutatás emellett egyedülálló módon egyaránt vizsgálta a pártokban és a pártifjúsági szervezetekben formális tagsággal rendelkező hallgatók jellemzőit és azokat is, akik bár tagsággal nem feltétlenül rendelkeznek, de a kérdezést megelőző egy év során részt vettek valamely párt munkájában vagy tevékenységében. E két részvételi forma az elköteleződés különböző – erősebb és gyengébb – szintjeit jeleníti meg, adataink alapján azonban nem célszerű e két csoportot külön vizsgálni, miképpen megállapítható, hogy a párt- és a pártifjúsági szervezet tagoknak közel harminc százaléka egyáltalán nem vett részt pártpolitikai rendezvényen vagy tevékenységben a kérdezést megelőző 12 hónap során, a párttevékenységben közreműködő hallgatóknak viszont csak kicsivel több mint harmada kötődik formálisan is pártpolitikai szervezethez. Az egyes szegmensek kiszűrésével fontos információkat vehetünk a pártpolitikai részvételre hajlamosító szocializációs tényezők vonatkozásában, ebből kifolyólag az elemzésben a pártaktivista hallgatók alatt egyaránt értem a szervezeti tagsággal rendelkező és a nem rendelkező, de pártpolitikailag aktív egyetemista és főiskolás fiatalokat. E két csoport együttesen a teljes minta 5,1 százalékát adja, amiből arra következtethetünk, hogy a pártpolitikailag aktív magyar fiatalok egy jelentős része a nappali tagozatos hallgatók közül kerül ki.

A vizsgálat során egy- és kétváltozós elemzéseket alkalmaztam,⁵⁸ a pártpolitikai részvételt befolyásoló tényezők beazonosításához és egymáshoz viszonyított hatásának feltárásához pedig binomiális logisztikus regresszió analízist végeztem.⁵⁹ Ahhoz, hogy ezek később pontosan értelmezhetőek legyenek, a fejezet hátralévő részében az elemzés során felhasznált változócsoportokat mutatom be. Az egyes változókat és a hozzájuk tartozó kérdőívbeli kérdéseket pedig táblázatos formában közlöm.

58 Az alacsony elemszám miatt a khi-négyzet próbát a szokásosnál megengedőbb feltétellel alkalmaztam. Ez alapján az összes cella maximum 20 százalékában lehet az elvárt gyakoriság száma kevesebb, mint 5.

59 A logisztikus regresszió elemzés enter módszerrel történt. A binomiális logisztikus regresszió erényeként említendő, hogy mind metrikus, mind nem metrikus független változók használatát megengedi, továbbá nem kívánja meg a varianciahomogenitás teljesülését és nem törődik a modell változóinak eloszlásával sem, ezért a lineáris regressziónál vagy a diszkriminanciaelemzésnél szélesebb körben alkalmazható.

A vizsgált változók

1. *Mobilizáció és mobilizációs potenciál.* Az elemzés első részében alkalmazott változók a mobilizáció és a mobilizációs potenciál kérdését járják körül. Az elméleti modell alapján a mobilizációs potenciál kialakulásának fontos feltétele a szervezetek láthatósága, ismertsége, mert csak ennek teljesülése mellett tudnak az egyének valamilyen, akár pozitív, akár negatív véleményt kialakítani velük kapcsolatban. Az Aktív Fiatalok Magyarországon 2019 kutatás adatai alapján nem tudjuk megmondani, hogy a megkérdezett fiatalok mennyire ismerik a pártok és az ifjúsági szervezeteik működését, feltehetően az előbbiekről jóval több információjuk van, mint az utóbbiakról. Ugyanakkor az alapján, hogy meg tudják-e ítélni vagy sem a működésüket, már némi képet alkothatunk arról, hogy mennyire láthatóak számukra e szervezetek. A mobilizáció szintje, vagyis hogy a pártok és az ifjúsági szervezeteik mennyire szólítják meg és ösztönzik részvételre a hallgatókat, illetve a csatlakozással járó felkérések száma szintén segít a potenciálisan mobilizálható csoport nagyságának a felmérésében. Annak a vizsgálata pedig, hogy a ténylegesen résztvevők mekkora szegmense működik felkérés alapján közre a szervezetekben, megmutatja, hogy a pártpolitikai mobilizációnak mennyire kiterjedt szerepe van a részvételben.

A 15–29 éves korosztályt vizsgáló, Magyar Ifjúság Kutatás 2016 eredményei tükrében mindemellett arra is választ adhatunk, hogy az ifjúságon belül a hallgatók hogyan látják a pártpolitika szereplőit és mennyire érzékelik őket nyitottnak a fiatalok véleményei iránt.

Változócsoportok	Változó neve	Kérdés a kérdőívben
Mobilizáció	Pártpolitikai mobilizáció (összevont változó)	Megkeresett-e párt/pártifjúsági szervezet azzal a szándékkal, hogy csatlakozz hozzá? (nem; igen, és pedig...)
Mobilizációs potenciál	A pártifjúsági szervezetek megítélése	Véleményed szerint mennyire töltene be a hazai pártok ifjúsági szervezetei fontos szerepet a fiatalok érdekeinek kifejezésében és képviseletében? (11 fokú skála, ahol 0=egyáltalán nem; 10=teljes mértékben)
	A politikai szereplőkbe vetett bizalom	Mennyire bízik Ön a politikusokban? (egyáltalán nem; inkább nem; inkább igen; teljes mértékben) (Magyar Ifjúság Kutatás 2016)
	A döntésekbe való bebeszólás lehetőségének megítélése	Mennyi lehetőségük van a fiataloknak bebeszólni a helyi ügyekben? Mennyi lehetőségük van a fiataloknak bebeszólni az országos ügyekben? (egyáltalán nincs lehetőségük; inkább nincs lehetőségük; is-is; inkább van lehetőségük; nagyon nagy lehetőségük van) (Magyar Ifjúság Kutatás 2016)
	Példaértékű személyek	Kérem, mondja meg, hogy van-e Önnek példaképe, és ha igen, ki az? (családtag; barát; celeb; művész; politikus; történelmi személyiség; sportoló; tanár; üzletember) (Magyar Ifjúság Kutatás 2016)

2. *Politikai attitűdök és részvétel.* Az elemzés következő részében a politikával kapcsolatos attitűdök és a különböző részvételi formákban kifejtett aktivitás vizsgálatára kerül sor. Ezekben a dimenziókban a nemzetközi kutatások azon központi kérdését vesszük szemügyre, hogy a pártaktivista hallgatók milyen változók mentén különböznek a hallgatói társadalom többi részétől, és mekkorák ezek a különbségek.

Változócsoportok	Változó neve	Kérdés a kérdőívben
Attitűdök	Ideológiai orientáció	Kérlek jellemez magad az alábbi tulajdonságpárok segítségével: baloldali-jobboldali; liberális-konzervatív; mérsékelt-radikális (7 fokú skála)
	Pártpreferencia	Melyik párt listájára szavaznál?
	Politika iránti érdeklődés	Mennyire érdekel téged a politika? (5 fokú skála, ahol 1=egyáltalán nem érdekel, 5=nagyon érdekel)
	A politika percepciója	Mi az az első (egyetlen) szó, ami eszedbe jut erről a kifejezésről: politika?
	Közéleti, társadalmi problémák iránti érdeklődés	Mennyire érdekelnek téged a közéleti kérdések, társadalmi ügyek, problémák? (5 fokú skála, ahol 1=egyáltalán nem érdekel, 5=nagyon érdekel)
	Demokráciával való elégedettség	Mennyire vagy elégedett a demokrácia működésével az országban? (4 fokú skála, ahol 1=egyáltalán nem vagyok elégedett, 4=teljes mértékben elégedett vagyok)
	Az ország jelenlegi politikai, gazdasági, társadalmi helyzetével való elégedettség	Mennyire értesz egyet a következő állítással: 'A mai magyar politikai, gazdasági, társadalmi helyzet megfelel a várakozásaimnak.' (5 fokú skála, ahol 1=egyáltalán nem értek egyet, 5=teljes mértékben értek egyet)
Részvétel	Pártpolitikai aktivizmus (összevont változó)	Kötődsz-e (tagja/aktivistája vagy-e) politikai pártnak/párt ifjúsági szervezetének? Az elmúlt 12 hónapban tevékenykedtél-e politikai pártban? <i>nem/igen</i>
	Online részvétel	Hány darab online részvétele volt az elmúlt 12 hónapban?
	Offline részvétel	Hány darab offline részvétele volt az elmúlt 12 hónapban?
	Szervezeti tagság	Hány szervezethez kötődik?

3. *Szocio-demográfiai karakter és szocializáció.* Végül, a harmadik részben azokat a szociodemográfiai változókat és szocializációs mechanizmusokat vizsgáljuk meg, különös tekintettel a nemi, a családi és a kortársi szocializáció hatásaira, amelyeknek feltehetően domináns szerepe van a pártpolitikai cselekvésre való nyitottság vagy az attól való elzárkózás kialakulásában, és ezen keresztül a mozgósításra adott válaszbán is.

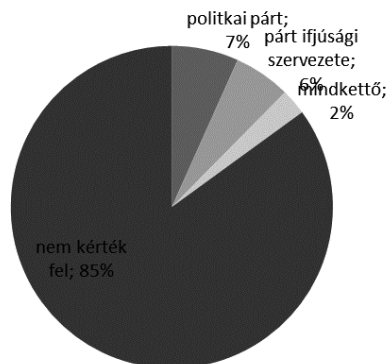
Változócsoportok	Változó neve	Kérdés a kérdőívben
Szociodemográfiai adatok	Nem	A kérdezett neme
	Településtípus	Allandó lakhely (Budapest; megyei jogú város; egyéb város; község; külföld)
	Szubjektív jövedelemérzet	Hogyan jellemeznéd az anyagi helyzetedet? (nélkülözések között élek; hónapról-hónapra anyagi gondjaim vannak; éppen hogy kijövök a jövedelmemből; a pénzem okos beosztásával jól kijövök; gondok nélkül élek)
	Szülők iskolai végzettsége	Mi az édesapád/nevelőapád, illetve édesanyád/nevelőanyád legmagasabb befejezett iskolai végzettsége? (legfeljebb 8 osztály; szakképzett; érettségizett; diplomás)
	Képzési szint	Milyen szinten tanulsz jelenleg? (alapképzés; osztatlan képzés; mesterképzés; PhD/Dla)
	Képzési terület	A fő szakod milyen képzési területhez tartozik?
Szocializáció	Politikai tárgyú családi kommunikáció	Milyen gyakran szoktál családdal közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról beszélgetni? (soha; alkalmanként; rendszeresen)
	Politikai tárgyú baráti kommunikáció	Milyen gyakran szoktál barátaiddal közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról beszélgetni? (soha; alkalmanként; rendszeresen)
	Politikai tárgyú családi kommunikáció a középiskolás évek alatt	Középiskolás korodban, otthon a családban milyen gyakran beszélgettetek közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról? (soha; alkalmanként; rendszeresen)
	Politikai tárgyú baráti kommunikáció a középiskolás évek alatt	Középiskolás korodban, az akkori barátaiddal milyen gyakran beszélgettetek közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról? (soha; alkalmanként; rendszeresen)
	Politikai nézeteket meghatározó esemény	Volt-e olyan esemény, történet (akármilyen jellegű), amely alapvetően határozta meg a jelenlegi politikai nézeteidet? (jelenlegi politikai nézeteim nem egy esemény hatására alakultak ki; volt, és pedig...)

EREDMÉNYEK

Az Aktív Fiatalok Magyarországon 2019 kutatás adatai a politikai pártok és ifjúsági szervezeteik gyenge mozgósítási hajlandóságát és képességét tükrözik. A kutatás nemcsak arra volt kíváncsi, hogy a pártszervezetek mennyire ösztönzik a nappali tagozatos egyetemista és főiskolás hallgatókat a bennük való részvételre, hanem arra is, hogy mely pártok fektetnek hangsúlyt a fiatalok mobilizálására. A kapott válaszok alapján a hallgatóknak eddigi élete során mindössze 15 százalékát kereste fel párt vagy annak ifjúsági szervezete azzal a szándékkal, hogy csatlakozzon hozzá (3. ábra). A mintabeli arányukhoz képest a felkért fiatalok között enyhén felülreprezentáltak a budapestiek, a férfiak, valamint a pedagógus-, a társadalomtudományi és a jogtudományi képzést folytató hallgatók. A felkérések pontos számát nem tudjuk megmondani, az azonban biztosan tudható, hogy valamivel magasabb a felkért fiatalok számánál, minthogy azok a hallgatók, akik meg is neveztek az őket megszólító pártot, sok esetben több párt megkereséséről is számot adtak. Ez alapján a pártok közül a három dobogós helyet a Fidesz, a Jobbik és az új politikai erő, a Momentum mozgalom foglalja el, s szintén ez a sorrend mutatható ki a pártifjúsági szervezetek esetében is. A fiatalok megkeresésében élen jár a Fidelitas, a második helyen a Jobbik Ifjúsági Tagozat szerepel, őt követi a Momentum TizenX, a Societas – Baloldali Ifjúsági Mozgalom, valamint az LMP ifjúsági szervezete, a Lehet Más a Jövő (3. táblázat).

3. ábra

Megkeresett-e az alábbi szervezetek közül valamelyik azzal a szándékkal, hogy csatlakozz hozzá?
(százalékos megoszlás)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019. N=800. Saját számítás.

2. táblázat

A fiatalokat mobilizáló pártok és pártifjúsági szervezetek sorrendje a felkérések száma alapján

Politikai párt		Pártifjúsági szervezet	
Fidesz	27	Fidelitas	25
Jobbik	20	Jobbik IT	17
Momentum	10	Momentum TizenX	5
MSZP	6	Societas	3
DK	6	Lehet Más a Jövő	2
LMP	5		
P	3		
KDNP	3		
MKKP	2		

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019. Saját számítás.

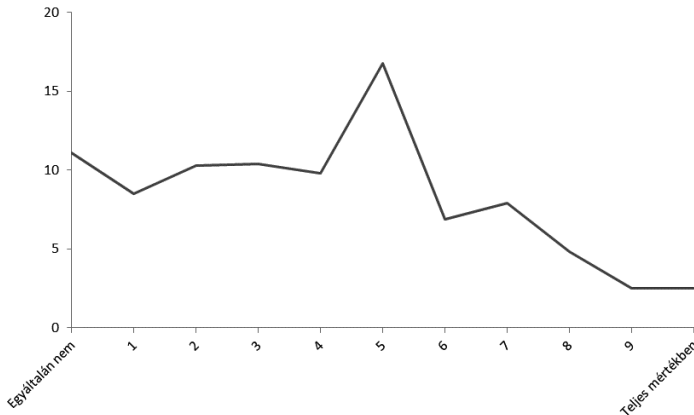
A pártok mobilizációs tevékenysége első látásra kevésbé tűnik eredményesnek, a megkeresett fiataloknak csak mintegy 7,4 százalékánál járt csatlakozással a felkérés. A pártifjúsági szervezetek valamivel sikeresebbek voltak ebben a tekintetben (9 százalék), mint az anyapártjaik (2,6 százalék). Ennek ellenére nem szabad alábecsülni a mozgósítás erejét, miképpen megállapítható, hogy a pártszervezetekhez kötődő fiataloknak pontosan fele felkérésre csatlakozott, a formálisan nem kötődő, de az elmúlt 12 hónapban politikai pártban tevékenykedő fiataloknak pedig több mint felét, 53 százalékát kérte fel párt vagy annak ifjúsági szervezete a részvételre. Ezek az eredmények alátámasztani látszanak Verba és szerzőtársai (2018) arra vonatkozó hipotézisét, hogy a mobilizáció elsősorban a cselekvésre eleve nyitott fiataloknál működik a részvétel katalizátoraként.

A hallgatók véleményei a pártifjúsági szervezetek gyenge láthatóságáról árulkodnak. Arra kérdésre, hogy e szervezetek mennyire képviselik hatékonyan a fiatal korosztály érdekeit, a hallgatóknak közel tíz százaléka nem tudott választ adni, több mint harmaduk pedig középső értékeket jelölt, amely arra utal, hogy a fiatalok kevésbé ismerik az ifjúsági szervezeteket, nem rendelkeznek elegendő információval róluk ahhoz, hogy meg tudják ítélni a működésüket (4. ábra). A nem válaszoló hallgatók között meglepő módon nem a községekben élők, hanem a fővárosiak voltak többségben. Legnagyobb arányban a megyei jogú városokban és a községekben élő hallgatók adtak érdemi és elsősorban negatív jellegű választ a kérdésre. Érdekes jelenség, hogy az ifjúsági szervezetek tagjainak közel fele szerint sem töltenek be igazán fontos szerepet a pártifjúsági szervezetek a fiatalok érdekartikulációjában.

4. ábra

Véleményed szerint mennyire töltnek be a hazai pártok ifjúsági szervezetei fontos szerepet a fiatalok érdekeinek kifejezésében és képviseletében?

(százalékos megoszlás az összes válaszadó körében)

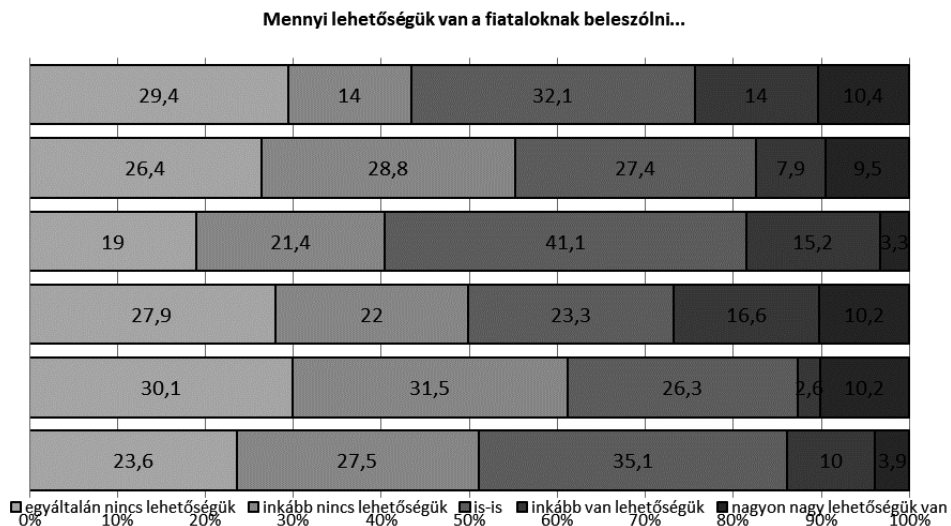

Forrás: Aktív Fiatalok 2019. N=800. Saját számítás.

A pártszervezetek oldaláról a láthatóság és a mobilizáció mellett a harmadik fontos lépcsőfok a motiválás, vagyis a fiatalok részvételben való érdekelttségének a kialakítása. Ahogyan azt Raymond Hudon és Benoît-Paul Hébert (1999) megfogalmazta, a fiatalok – és persze nemcsak ők – akkor vesznek részt a politikában, amikor az figyelembe veszi az érdekeiket, illetve azért, hogy figyelembe vegye azokat. Bár az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás 2019-es hulláma nem vizsgálta azt a kérdést, hogy a nappali tagozatos hallgatók mennyire tartják a politikai folyamatokat általuk befolyásolhatónak, a négyévente megismételt *Ifjúság* kutatássorozat adatai alapján joggal feltételezhetjük, hogy a pártpolitikai mobilizáció hiánya mellett a participáció elmaradásában annak is meghatározó szerepe van, hogy sok fiatal egyáltalán nem látja értelmét a politikába való bekapcsolódásnak. A 15–29 éves korosztálynak 74-78 százaléka véli úgy, hogy sem a helyi, sem az országos politika szereplőit nem érdekli a fiatalok véleménye (Oross 2013, 307). Ennek ismeretében egyáltalán nem meglepő, hogy túlnyomó többségük szerint a fiatalok semmilyen befolyással nem rendelkeznek a helyi és az országos szintű ügyek alakulására. A Magyar Ifjúság Kutatás 2016 eredményei szerint az alapképzésben résztvevő hallgatóknak mintegy 43 és 50 százaléka, a mesterképzésben résztvevőknek 55 és 62 százaléka, míg az osztatlan képzésben résztvevőknek 40 és 51 százaléka gondolja azt, hogy a fiataloknak egyáltalán nem, vagy csak korlátozottan van ráhatása a helyi és az országos szintű politikára (5. ábra). A demokratikus intézményrendszer szereplői közül a politikusokkal szemben a leginkább bizalmatlanok a hallgatók (6. ábra) és őket tartják a legkevésbé példaértékűnek a számukra felkínált különböző személyek közül (2. táblázat). Mindezen eredmények szintén magyarázatul szolgálnak a pártpolitikai szervezetekben való alacsony részvé-

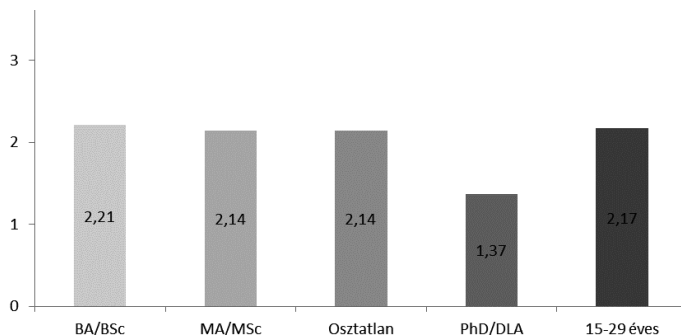
teli hajlandóságukra. Mint ahogyan korábban láthattuk, Magyarországon elsősorban a politikai karrier-orientáltakat vonzzák a pártok (Bruter–Harrison 2009a; 2009b), a fiatalok közül ugyanakkor csak kevesen vágnak ilyen karrierútra, a többség számára a hivatásszerű politizálás presztízse továbbra is változatlanul alacsonynak bizonyul.

5. ábra A döntésekbe való beleszólás lehetőségének megítélése (százalékos megoszlás az összes válaszadó körében)

Forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2016. N1=249 N2=118 N3=518. Saját számítás.

6. ábra A politikai szereplőkbe vetett bizalom (1-től 4-ig terjedő skála átlagai az érvényes választ adók körében: 1=egyáltalán nem bízunk, 4=teljes mértékben bízunk)

Forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2016. N1=249 N2=118 N3=518 N4=11. Saját számítás.

3. táblázat

Példaértékű személyek az alap-, a mester- és az osztatlan képzésen tanulók számára
(százalékos megoszlás)

	BA/BSc	MA/MSc	Osztatlan
családtag	11,2	11,4	8,1
sportoló	7,5	8	4,9
művész	4,3	4,5	3,7
tanár	3,9	2,5	2,9
történelmi személy	2,8	1,7	2,5
barát	2,6	3,8	2
üzletember	2,5	2,2	1,2
celeb	2,2	0,8	1,5
politikus	1,8	0	0,4

Forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2016. N1=249 N2=118 N3=518. Saját számítás

A megvalósult pártpolitikai részvételt vizsgálva az Aktív Fiatalok Magyarországon 2019 adatai alapján megállapítható, hogy a mintabeli arányukhoz képest a nappali tagozatos, pártpolitikailag aktív hallgatók között felülreprezentáltak a városi és a fővárosi állandó lakhellyel rendelkezők, az alap- és az osztatlan képzésben résztvevők, valamint a tanulmányaikat gazdaságtudományi, jogi és bölcsészettudományi szakokon folytató hallgatók.

A pártválasztást illetően több mint harmaduk Fidesz szavazó, őket szorosan követik a Momentum választói, míg a harmadik helyen a Magyar Kétfarkú Kutya Párt szimpatizánsai szerepelnek. Tőlük jelentősen lemaradva és a negyedik helyet megosztva a Jobbik és az LMP hívei következnek, az MSZP és a DK szimpatizánsai pedig a legkevesebben vannak közöttük. A mobilizációnál tapasztalt párt-sorrenddel szemben itt tehát kiszorult a dobogós pozíciókból a Jobbik és helyébe lépett a Momentum, valamint a fiatalok mobilizálásában – adataink alapján – korántsem aktív Kétfarkú Kutya Párt. A bal-jobb ideológiai orientációt mérő skála mentén a pártaktivista hallgatók közel egyenlő arányban oszlanak meg a bal, a közép és a jobboldali mezőben, s nem különböznek szignifikánsan a hallgatói társadalom többi részétől. Hozzájuk képest valamivel kisebb arányban helyezték magukat középre és nagyobb arányban választottak szélsőbb értékeket, különösen jellemző volt ez a Fidesz-szimpatizáns hallgatókra. Ugyanez megállapítható a liberális-konzervatív tengely mentén, míg mérsékelt-radikális értékorientációs dimenzióban éppen fordítva, a középső értéket választók aránya volt a magasabb és a szélső értékeket választóké a kisebb, ugyanakkor elmondható, hogy a pártaktivista fiatalok jóval radikálisabbnak bizonyulnak a nem pártaktivista társaiknál (4. táblázat).

4. táblázat

Ideológiai orientáció a bal-jobboldali, liberális-konzervatív, valamint a mérsékelt-radikális skálán

(1-től 7-ig terjedő skála átlagai)

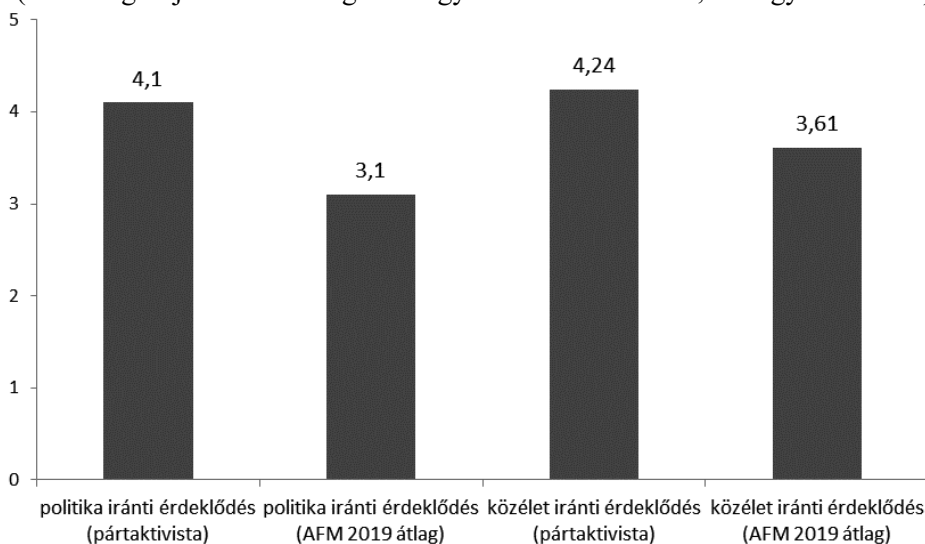
	Pártaktivista	Nem pártaktivista	AFM 2019
baloldali-jobboldali	4,2	4	4
liberális-konzervatív	3,9	3,5	3,5
mérsékelt-radikális	3,8	3,3	3,3

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019. N1=41 N2=759 N3=800. Saját számítás.

7. ábra

Mennyire érdekel a politika? Mennyire érdekelnek a közéleti, társadalmi problémák?

(1-től 5-ig terjedő skála átlagai: 1=egyáltalán nem érdekel, 5=nagyon érdekel)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019. N1=41 N2=800. Saját számítás

Vizsgálódásunk szempontjából fontos adat, hogy a pártpolitikailag aktív hallgatók politika és társadalmi problémák iránti érdeklődése egyértelműen átlagon felüli (7. ábra), továbbá kimagasló online és különösen kimagasló offline politikai részvétellel rendelkeznek. Míg a nem pártaktivista fiatalok átlagosan csak egyféle offline és másfél online politikai tevékenységet végeztek az elmúlt 12 hónapban, addig a pártaktivistáknak több mint öt offline és közel három online részvétele volt (4. táblázat). Különösen erős kapcsolat mutatkozott az olyan tevékenységekkel, amelyek a pártszervezetekhez kötődnek, mint például az aláírásgyűjtés, a pártpolitikai szereplőkkel való kapcsolatfelvétel és a kampánymunka.

A magas szintű politikai affinitás és involváltság, valamint a politikai szereplőkkel való kapcsolat megléte ugyanakkor nem eredményezi a politika világának sokkal kedvezőbb megítélését. A pártaktivisták politikával kapcsolatos asszociációi kellőképp hasonlítanak a hallgatói társadalom többi részének asszociációihoz. Az ő válaszaikban is a „korrupció” szó dominál és viszonylag sokan említettek a politika átláthatatlanságára utaló olyan szavakat, mint a „zavaros” vagy „fejvesztett”. Annyi azonban megállapítható, hogy a nem pártaktivista társaikhoz képest valamivel nagyobb arányban kaptak helyet a „hatalom” és az „érdek”, illetve kisebb arányban a „hazugság” és a „csalás” szavak a politikára vonatkozó saját értelmezésükben. A demokráciával és a fennálló társadalmi viszonyokkal való elégedettség tekintetében a pártaktivista hallgatók válaszai ugyancsak a többség véleményeit követik. Döntő részük elégedetlennek bizonyul mind a magyar demokráciával (61 százalék), mind a jelenlegi magyar politikai, gazdasági és társadalmi helyzettel (63 százalék).

5. táblázat

Offline és online részvétel az elmúlt 12 hónapban, szervezeti kötődés (fő)

Hány darab offline részvétele volt az elmúlt 12 hónapban		Hány darab online részvétele volt az elmúlt 12 hónapban		Hány szervezethez kötődik	
Egy sem	1	Egy sem	4	Egy sem	9
Egy	2	Egy	7	Egy	7
Kettő vagy három	10	Kettő vagy három	17	Kettő vagy három	18
Háromnál több	28	Háromnál több	13	Háromnál több	7
Pártaktivista csoport átlaga	5,2	Pártaktivista csoport átlaga	2,8	Pártaktivista csoport átlaga	2,1
Nem pártaktivista csoport átlaga	1,24	Nem pártaktivista csoport átlaga	1,5	Nem pártaktivista csoport átlaga	1,1

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019. N=41. Saját számítás.

Az Aktív Fiatalok Magyarországon, 2019 adatai megerősítik a korábbi, nemzetközi kutatások nemi sajátosságra vonatkozó eredményeit. A pártaktivista hallgatók körében is jelentősen többen – közel kétszer annyian – vannak a férfiak (66 százalék) mint a nők (34 százalék). A szociokulturális változók közül azonban sem a szülők iskolai végzettsége, sem a kérdezett szubjektív jövedelemérzete nem mutatott szignifikáns összefüggést a pártpolitikai részvétellel. Ez alapján úgy tűnik, hogy a hallgatók körében kevésbé érvényesül a megelőző nagymintás ifjúságkutatások által a hagyományos részvétel vonatkozásában megállapított társadalmi lejtő (Gazsó–Szabó 2002; Bauer–Szabó 2005, 2009; Szabó–Oross 2012). A társadalmi struktúra különböző rétegeibe tartozó hallgatók hasonló hajlandóságot mutatnak a pártpolitikai cselekvésre. Ezt a következtetést azonban árnyalja a társadalmi összetételük. A nappali tagozatos főiskolások és egyetemisták között relatív túlsúlyban

vannak az előnyös anyagi helyzetűek és azok a fiatalok, akiknek legalább az egyik szülője diplomás (59 százalék) (Szabó 2019b, 14–16). Alighanem ez a sajátosság tükröződik a fenti eredményben.

A pártpolitikai részvételt befolyásoló szocializációs tényezők beazonosításához és egymáshoz viszonyított hatásának feltárásához az elemzés során binomiális logisztikus regressziót alkalmaztam, amelyben a kimeneti változót a kétértékű pártpolitikai aktivizmus változó adta, míg a független változókat a kérdezett nemére, állandó lakhelyére, serdülőkori és későbbi politikai szocializációs tapasztalataira, illetőleg pártpolitikai mobilizációjára vonatkozó kérdések alkották. Az alábbi regressziós táblázat a magyarázó változókat, a hozzájuk tartozó B értékeket, esélyhányadosokat, erőssrendjük bemutatására szolgáló standardizált regressziós együtthatókat, valamint a modell magyarázóerejét foglalja össze.⁶⁰

6. táblázat

A pártpolitikai aktivizmus előfeltételei: a binomiális logisztikus regresszió elemzés eredményei

változó neve	B	Sig.	Exp(B)	β_{YX}
nem	-0,303	0,44	0,739	-0,047
településtípus	0,162	0,38	1,175	0,053
pártpolitikai mobilizáció	1,882	0,00	6,566	0,209
politikai tárgyú családi kommunikáció rendszeressége	1,333	0,00	3,794	0,246
politikai tárgyú családi kommunikáció rendszeressége a középiskolás évek alatt	-0,110	0,78	0,896	-0,021
politikai tárgyú baráti kommunikáció rendszeressége	-0,287	0,45	0,751	-0,057
politikai tárgyú baráti kommunikáció rendszeressége a középiskolás évek alatt	0,605	0,05	1,831	0,131
politikai nézeteket meghatározó esemény	0,792	0,04	2,208	0,112
A modell magyarázó ereje: R_L^2	0,229			

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2019. N=707; Saját számítás.

60 Az SPSS által felkínált két mutató (COX-SNELL és NAGELKARKE-féle R^2) helyett – Székelyi Mária és Barna Ildikó szerzőpáros álláspontja szerint – célszerűbb R_L^2 statisztikát alkalmazni, ezért ezt vettem figyelembe. R_L^2 azt fejezi ki, hogy a független változók bevonása a modellbe milyen mértékben csökkenti a $-2LL(0)$ ($D0$) értékét (Székelyi – Barna 2002: 392). E mérőszám alapján a modell magyarázóereje 22,9 százalék, ami megnyugtatóan magas. A standardizált regressziós együttható létrehozása a $\beta_{YX} = \frac{B_{YX} \cdot s_{X^*}}{s_{\logit(\hat{Y})}}$ képlet alapján történt, ahol β_{YX} a független változó B értékét, az s_{X^*} a független változó szórását, R a modell illeszkedését jelző OLS R-t, az $s_{\logit(\hat{Y})}$ pedig a logisztikus regresszió függő változójának szórását jelöli.

Az adatokon végig tekintve az első meglepő eredmény a nemmel való kapcsolat hiánya, amely arra enged következtetni, hogy a nemi szocializációs különbségek ereje más mechanizmusok hatásaihoz képest marginális a hallgatók körében. A modell alapján úgy tűnik, hogy a pártpolitikai aktivizmushoz vezető hatások mindenképp a pártokhoz, a családhoz, a személyes élményekhez és a kortárscsoporthoz kapcsolódnak. Ezek közül is messze kiemelkedik a pártok mobilizációjának a szerepe. Azok között, akiket felkértek a pártok a bennük való részvételre több mint hatszor nagyobb eséllyel bukkannak pártaktivista hallgatóra, mint azok között, akiket ilyen célból nem szólítottak meg. A politikai tárgyú családi beszélgetések érzékenyítő és részvételre orientáló hatása régóta ismeretes a szakirodalomban és a magyarázó modellben is visszaköszön. A többi független változó kontroll alatt tartása mellett a családi politikai kommunikáció rendszerességével egyértelműen nő a pártpolitikai aktivizmus esélye. A standardizált regressziós együttható arra is felhívja a figyelmet, hogy a család még egy kicsivel erősebb hatást is gyakorol, mint a mobilizáció. E kettő tényezőnél valamivel gyengébben ugyan, de a családon kívül szerzett tapasztalatok is közrejátszanak a pártpolitikai részvételben. A többi független változó hatását kiszűrve több mint kétszer nagyobb az aktivizmus esélye azoknál a hallgatóknál, akiknek történt az életében olyan esemény, amely befolyásolta a politikai nézeteit, mint azoknál, akiknek az életében nem volt ilyen. Ez az eredmény némileg előre látható volt, hiszen a pártpolitikailag aktív hallgatóknak közel 60 százaléka számolt be a politikai orientációját alapvetően meghatározó élményről, míg a nem pártaktivisták között ennek aránya csak kevesebb mint 30 százalék.⁶¹

A modell tanulsága szerint nem a jelenlegi, mint inkább a középiskolai évek alatti politikai tárgyú baráti beszélgetések gyakoriságának van kiemelkedő jelentősége. Azok a fiatalok, akiknek gyakran volt része ilyen beszélgetésekben, nagyobb eséllyel váltak nyitottá a pártpolitikai aktivitásra. Figyelemre méltó eredmény, hogy a középiskolai évek alatt folytatott politikai témájú családi kommunikációt mérő változó nem mutatott szignifikáns összefüggést, ami alighanem arra utal, hogy a politikai szocializáció egyes ágensei, így a család és a kortársak is a személyiségfejlődés különböző szakaszaiban kerülnek előtérbe, összességében azonban mindkettő nélkülözhetetlen funkciót tölt be a cselekvéspotenciál formálódásában.

ÖSSZEFOGLALÁS

A pártaktivista fiatalok szocializációja a hazai szakirodalom kontextusában új, eddig legfeljebb érintőlegesen felmerült terület. Az Aktív Fiatalok Magyarorszá-

61 A politikai szocializáción nyomot hagyó személyes tapasztalatok spektruma meglehetősen szélesnek bizonyul, a pártpolitikailag aktív fiatalok egyaránt említettek nemzetközi (pl. „9/11”; „2008-as gazdasági válság”; „menekültkrízis”) és hazai történéseket (pl. „MTV-székház ostroma”, „2014-es országgyűlési választás”, „Kockás inges tüntetés”), személyi (pl. „osztályfőnök”, „párttag szülő”, „párttag barát”), tárgyi (pl. „film- és olvasásélmény”) és társadalmi környezeti impulzusokat (pl. „női politikusok hiánya”; „kisebbség helyzete”).

gon, 2019 az első olyan kutatás, amely részletesebben foglalkozik a kérdéskörrel és lehetőséget kínál a probléma többoldalú megközelítésére. Tanulmányomban e lehetőséggel élve arra törekedtem, hogy valamennyi aspektusból feltérképezzem azokat a tényezőket, amelyek a pártokba és a pártifjúsági szervezetekbe vezető szocializáció folyamatát alkotják és megismerjem, hogy e szocializációs folyamat részesei mennyiben különböznek azoktól, akik kimaradnak e folyamatból.

A nemzetközi szakirodalom alapvető kiindulópontja a pártok elzárkózó magatartása az ifjúsággal szemben, amely a fiatalok eltávolodását és bizalmatlanságát eredményezi. A fenti elemzés tükrében a hazai pártok többségére is ez a hozzáállás a jellemző. A pártszervezetek mobilizációs potenciálja meglehetősen szűk a hallgatók körében, ennek folyományaként a mobilizációs tevékenységük sem bizonyul eredményesnek. A pártokban és ifjúsági szervezeteikben közreműködő hallgatók száma csökkenő tendenciát mutat, amelyet még az újonnan színre lépő és a fiatalok mobilizálására nagy hangsúlyt fektető Momentum Mozgalom sem képes megállítani. Ebbéli törekvése azonban korántsem láthatatlan, hiszen a hallgatói aktivisták száma tekintetében meglehetősen rövid idő alatt sikerült felküzdenie magát a Fidesz mögé, a második helyre. A Magyar Kétfarkú Kutya Párt ugyancsak megjelenik a palettán. Bár adataink alapján a Fidessel és a Momentummal ellentétben nem jeleskedik a fiatalok közvetlen felkérésében, viccpárti karaktere és formabontó tevékenysége e nélkül is vonzóznak bizonyul a pártpolitikai cselekvésre nyitott fiatalok körében.⁶² A mobilizáció szerepét azonban nem szabad alábecsülni a pártaktivizmushoz vezető szocializáció folyamatában, miképpen megállapítható, hogy a pártaktivista fiatalok több mint fele a pártok felkérésére vesz részt a tevékenységükben, továbbá a pártpolitikai aktivizmust elősegítő szocializációs mechanizmusok között is erősen kitűnik a pártpolitikai mobilizáció hatása. Önmagában persze a pártok aligha képesek döntő hatás gyakorolni az aktivitásra, szükség van arra is, hogy a családi és a baráti kommunikáció ennek kedvező klímát teremtsen. Továbbá nem nélkülözhetők a politikai nézetekre hatással bíró események és személyes élmények sem, amelyek szintén a részvétel felé billentik a mérleg nyelvét.

A pártaktivista hallgatók politika iránti érdeklődése, online és offline politikai részvétele kimutathatóan magasabb a pártpolitikai szervezetekben nem résztvevőkénél, mivel azonban már megvalósult cselekvést vizsgáltunk, ezen különbségek eredetét nehéz lenne megmondani. Előfordulhat, hogy eleve nyitottabbak voltak a különféle politikai aktivitásokban való közreműködésre és az is, hogy maguk a pártszervezetek különböző részvételi formákba vonják be e fiatalokat, érdemben növelve ezzel a politikai involváltságukat. Ami azonban bizonyos, hogy a nagyobb involváltság nem jár együtt a politika sokkal pozitívabb értékelésével. A politika kifejezést a hallgatói társadalom többi részéhez hasonlóan a pártaktivista egyetemista és főiskolai hallgatók is a hazai viszonyok keretei között értelmezik, a pártpolitikával azonosítják és többnyire

62 A Momentum és a Kétfarkú Kutya Párt történetéhez és hallgatói bázisának jellemzőihez lásd Galgóczi Eszter, valamint Oross Dániel jelen kötetben közölt tanulmányát.

olyan szavakat társítanak hozzá, ami alapján a politika nem valami elismerésre méltó, vonzó cselekvés, hanem sokkal inkább olyan, ami korrump, vagy legalábbis gyanús. A pártifjúsági szervezetek esetében pedig azt is láthattuk, hogy a kint és bent lévő hallgatók nagy része egyaránt negatívan értékeli a működésüket.

Mindezek felvetik a kérdést, hogy vajon a pártaktivista hallgatók milyen szándék által vezérelve vesznek részt e szervezetek munkájában. Egyaránt elképzelhető – mint ahogyan arra a pártaktivisták motivációit vizsgáló nemzetközi kutatás is rámutatott (Bruter–Harrison 2009a; 2009b) –, hogy döntően a fennálló viszonyokat látszólag vagy ténylegesen elfogadó, azokhoz igazodó karrier-orientált fiatalokat vonzza a politika hazánkban, és az is, hogy éppen ellenkezőleg, az elkeseredettség és változtatni akarás szándéka tereli őket a pártpolitika világába. Kormányzati pozíciójából adódóan a Fidesz esetében feltehetően az előző, míg a Momentum és az MKKP esetében az utóbbi szcenárió érvényesül. Ennek eldöntése azonban túlmutat e tanulmány keretein, a jelenlegi adatok alapján csak annyit mondhatunk, hogy a demokráciával és a fennálló viszonyokkal való nagyarányú elégedetlenség a változásra orientált szemlélet túlsúlyát valószínűsíti.

IRODALOM

- Balogh Ákos (2005): A következő nemzedékek a politikában – a parlamenti pártok ifjúsági szervezeteiről. *Társadalom és politika*, 3: 36–63.
- Bartolini, Stefano – Mair, Peter (2003): Kihívás a pártokkal szemben a régi és az új demokráciákban. *Politikatudományi Szemle*, 3: 157–174.
- Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) (2005): *Ifjúság2004 Gyorsjelentés*. Budapest: Mobilitás Ifjúságkutató Iroda.
- Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) (2009): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés*. Budapest: Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.
- Bauer Béla – Pillók Péter – Ruff Tamás – Szabó Andrea – Szanyi T. Eleonóra – Székely Levente (2016): *Magyar Ifjúság Kutatás 2016. Az ifjúságkutatás első eredményei. Ezek a mai magyar fiatalok*. Budapest: Új Nemzedék Központ.
- van Biezen, Ingrid – Mair, Peter – Pogunkte Thomas (2012): Going, going, ... gone? The Decline of Party Membership in Contemporary Europe. *European Journal of Political Research*, 51: 24–56.
- Bruter, Michael – Harrison, Sarah (2009a): *The Future of Our Democracies? Young Party Members in Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
- Bruter, Michael – Harrison, Sarah (2009b): Tomorrow's Leaders? Understanding the Involvement of Young Party Members in Six European Democracies. *Comparative Political Studies*, 42 (10): 1259–1291.
- Cross, William – Young, Lisa (2008): Factors Influencing the Decision of the Young Politically Engaged to Join a Political Party: An Investigation of the Canadian Case. *Party Politics*, 14 (3): 345–369.

- Dalton, Russel J. (2013): Ifjúság és politika a választásokon túl. *Replika*, 3: 19–35.
- Dalton, Russel – Wattenberg, Martin (eds.) (2000): *Parties without Partisans. Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Enyedi Zsolt – Körösenyi András (2004): *Pártok és pártrendszerek*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Enyedi Zsolt – Linek, Lukáš (2008): Searching for the Right Organisation. Ideology and Party Structure in East-Central Europe. *Party Politics*, 14 (4): 457–479.
- Falck, Marianne (2007): *Political Youth Organisations: Strengthening the Voice of Youth in Politics. The Finnish Experience*. Merikasarmi, Finland: Ministry for Foreign Affairs of Finland.
- Fieldhouse, Ed – Tranmer, Mark – Russell, Andrew (2007): Something About Young People or Something About Elections? Electoral Participation of Young People in Europe: Evidence from Multilevel Analysis of the European Social Survey. *European Journal of Political Research*, 46: 797–822.
- Fricz Tamás (2001): A párt nem vész el csak átalakul? A német pártrendszer változásai és átalakulása a XXI. század elején. *Politikatudományi Szemle*, 3: 5–28.
- Gallagher, Michael – Marsh, Michael (2004): Party Membership in Ireland: The Members of Fine Gael. *Party Politics* 10: 407–426.
- Galston, William A. (2001): Political Knowledge, Political Engagement, and Civic Education. *Annual Review of Political Sciences*, 4: 217–234.
- Gazsó Tibor – Szabó Andrea (2002): Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In: Bauer Béla, Laki László, Szabó Andrea (szerk.): *Ifjúság 2000. Tanulmányok I*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. 240–262.
- Habermas, Jürgen (1994a): Válságtendenciák a kései kapitalizmusban. In: Felkai Gábor (szerk.): *Jürgen Habermas. Válogatott tanulmányok*. Budapest: Atlantisz Kiadó. 59–139.
- Henn, Matt – Weinstein, Mark – Wring, Dominic (2002): A Generation Apart? Youth and Political participation in Britain. *British Journal of Politics and International Relations*, 4 (2): 167–192.
- Hirschman, Albert O. (1995): *Kivonulás, tiltakozás, hűség*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Hooghe, Marc – Stolle, Dietlind (2004): Inaccurate, Exceptional, One-Sided or Irrelevant? The Debate About the Alleged Decline of Social Capital and Civic Engagement in Western Societies. *British Journal of Political Science*, 34: 149–167.
- Hooghe, Marc – Stolle, Dietlind (2005): Youth Organisations within Political Parties: Political Recruitment and the Transformation of Party System. In: Joe Forbrig (ed.): *Revisiting Youth Political Participation. Challenges for Research and Democratic Practice in Europe*. Strasbourg: Council Europe Publishing. 43–51.

- Hudon, Raymond – Hébert, Benoît-Paul (1999): Miért kellene a fiataloknak a politika iránt érdeklődniük? In: Szabó Ildikó – Csákó Mihály (szerk.) *A politikai szocializáció. Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó. 247–264.
- Hustinx, Lesley (2005): Weakening Organizational Ties? A Classification of Styles of Volunteering in the Flemish Red Cross. *Social Service Review*, 79 (4): 624–652.
- Hustinx, Lesley – Lammertyn, Frans (2003): Collective and Reflexive Styles of Volunteering: A Sociological Modernization Perspective. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 14 (2): 167–187.
- Horváth Attila – Soós Gábor (2015): Pártok és pártrendszer. In: Körösenyi András (szerk.): *A magyar politikai rendszer – negyed század után*. Budapest: Osiris Kiadó. 249–278.
- Inglehart, Ronald (1977): *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald (2003): Modernization and Volunteering. In: Paul Dekker – Loek Halman (eds.): *The Values of Volunteering. Cross Cultural Perspectives*. New York: Springer-Science – Business Media, LLC. 55–70.
- Katz, Richard S. – Peter Mair (1995): Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party. *Party Politics*, 1 (1): 5–31.
- Király Gábor – Köves Alexandra – Balázs Bálint (2017): A politikai vezetés és a rendszerszintű gondolkodás ellentmondásai. *Politikatudományi Szemle*, 3: 57–78.
- Klandermans, Bert – Oegema, Dirk (1987): Potentials, Networks, Motivations, and Barriers: Steps Towards Participation in Social Movements. *American Sociological Review*, 52 (4): 519–531.
- Kosiara-Pedersen, Karina (2016): Why are Members on the Way out of Their Political Youth Organization? Paper presented at workshop on intra-party politics in Europe, Gothenburg, 17-18. September 2015.
- Körösenyi András – Illés Gábor – Metz Rudolf (2016): The Role of Leadership in Endogenously Created Crises. *Politics and Governance*, 4 (2): 93–103.
- Lasswell, Harold D. (1948): *Power and Personality*. New York: W. W. Norton – Company.
- Merelman, Richard M. – King, Gary (1986): The Development of Political Activists: Toward a Model of Early Learning. *Social Science Quarterly*, 2: 473–490.
- Offe, Claus – Fuchs, Susanne (2002): A Decline of Social Capital? The German Case. In: Robert Putnam (ed.): *Democracies in Flux*. Oxford: Oxford University Press. 189–243.
- Oross Dániel (2013): Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012 Tanulmánykötet*. Budapest: Kutatópont. 283–315.

- Oross Dániel – Szabó Andrea (2019): *A politika és a magyar fiatalok*. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Perea, Eva Anduiza (2011): Assessing Youth Turnout. In: Russel Dalton (ed.): *Engaging Youth in Politics. Debating Democracy's Future*. New York, Amsterdam: Idebate Press. 83–95.
- Prewitt, Kenneth (1965): Political Socialization and Leadership Selection. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 361: 96–111.
- Recchi, Ettore (1999): Politics as Occupational Choice. Youth Self-Selection for Party Careers in Italy. *European Sociological Review*, 15: 107–124.
- Róna Dániel – Szabó Andrea (2017): A 2015-ös adatfelvétel módszertana. In: Szabó Andrea, Oross Dániel (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged–Budapest, Belvedere Meridionale, MTA TK PTI, 208–210. p.
- Rothstein, Bo (2002): Sweden. Social Capital in the Social Democratic State. In: Robert Putnam (ed.): *Democracies in Flux*. Oxford: Oxford University Press. 289–331.
- Scarrow, Susan E. – Gezgor, Burcu (2010): Declining Memberships, Changing Members? European Political Party Members in a New Era. *Party Politics*, 16 (6): 823–843.
- Schmitter, Philippe C. (2013): What if Political Parties were to disappear or be abolished? What would happen to ‘Real-Existing’ Democracies?
<http://politicalscience.ceu.edu/sites/politicalscience.ceu.hu/files/attachment/event/863/real-existing-democracies-without-partiespaper.pdf> (utolsó megtekintés: 2019.09.30.)
- Sik Domonkos (2014): *Demokratikus kultúra és modernizáció. Állampolgári szocializáció 20 évvel a rendszerváltás után*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Seyd, Patrick – Whiteley, Paul (2004): British Party Members: An Overview. *Party Politics*, 10: 355–366.
- Stumpf István (1995): Ifjúság, politikai részvétel, pártpreferenciák. In: Gázsó Ferenc, Stumpf István (szerk.): *Vesztesek. Ifjúság az ezredfordulón*. Budapest: Ezredforduló Alapítvány. 110–121.
- Szabó Andrea – Oross Dániel (2012): A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főiskolások körében. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged – Budapest: Belvedere Meridionale – MTA TK PTI. 65–110.
- Szabó Andrea (2014): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Budapest–Szeged, Belvedere–MTA TK PTI
- Szabó Andrea (2019a): *A hallgatók politikai integrációja, 2019*. Prága: Heinrich Böll Stiftung.

- Szabó Andrea (2019b): A 2019-es Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás módszertana. In: Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – Heinrich Böll Stiftung – TK PTI.
- Szabó Ildikó – Örkény Antal (1998): *Tizenévesek állampolgári kultúrája*. Budapest: Minoritás Alapítvány.
- Székely Levente (2014): Az új csendes generáció. In: Nagy Ádám – Székely Levente (szerk.): *Másodkézből – Magyar Ifjúság 2012*. Budapest: ISZT Alapítvány – Kutatópont. 9–28.
- Székelyi Mária – Barna Ildikó (2002): *Túlélőkészlet az SPSS-hez. Többváltozós elemzési technikákról társadalomkutatók számára*. Budapest: Typotex Kiadó.
- Verba, Sidney – Brady, Henry A. – Schlozman, Kay Lehman (2018): *Unequal and Unrepresented. Political Inequality and People's Voice in the New Gilded Age*. Princeton: Princeton University Press.
- Wattenberg, Martin (2011): Electoral Turnout. The New Generation Map. In: Russel Dalton (ed.): *Engaging Youth in Politics. Debating Democracy's Future*. New York, Amsterdam: Idebate Press. 68–82.
- Webb, Paul – Farrell, David M. – Holliday, Ian (2002): *Political Parties in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Whiteley, Paul (2007): Are Groups Replacing Parties? A Multilevel Analysis of Party and Group Membership in the European Democracies. Paper presented at the workshop on Partisanship in Europe: Members, Activists and Identifiers. ECPR Joint Sessions, University of Helsinki, May, 2007.
- Whiteley, Paul (2011): Is the Party over? The Decline of Party Activism and Membership Across the Democratic World. *Party Politics*, 17 (1): 21–44.
- Wilkinson, Helen (1996): But will they Vote? The Political Attitudes of Young People. *Children and Society*, 10: 242–244.

**PÁRTOK ÉS SZAVAZÓIK
A HALLGATÓK POLITIKAI
ORIENTÁCIÓI**

GALGÓCZI ESZTER
**TÖRÉSTESZT: VALÓBAN MEGHALADJA A
TÖRÉSVONALAKAT A MOMENTUM?
A MOMENTUM FIATALOK KÖZÖTTI
TÁMOGATOTTSÁGÁNAK OKAI**

ABSZTRAKT

Jött, látott, győzött. Bár egyesületként már előtte is működött, a Momentum Mozgalom (MoMo) 2017 januárjában lépett a nagy nyilvánosság elé, a NOLimpia kampánnyal, ekkor ráadásul még nem is pártként. A folyamatok ezek után azonban felgyorsultak, ugyanebben az évben márciusban a mozgalomból bejegyzett párt lett, a 2018-as országgyűlési választáson pedig meg is mérették önmagukat. Bár a népszavazási kezdeményezés és az aláírásgyűjtés hirtelen népszerűvé tette a mozgalmat, az 5% küszöböt már nem tudták megugrani, 2019-ben azonban az Európai Parlamenti választáson a második legsikeresebb pártként szerepetek (9,92%) az ellenzéki oldalon.

A Momentum Mozgalom szavazóiról ezidáig keveset tudunk. Feltételezzük, hogy Budapestiek, hogy az átlagéletkoruk alacsony, és azt, hogy az értelmiségi rétegből kerülnek ki. A tanulmány a meglévő adatbázisok által nyújtott lehetőségeihez mérten bemutatja a Momentum szavazóinak demográfiai összetételét, valamint azt, hogy mi jár a fejükben? Milyen politikai ideológia vezérli őket, milyen a világnézetük, milyen a politikai szocializációjuk, mennyire aktívak, ha politikai cselekvésről van szó. Mind ezentúl az elemzés egy nagyobb feladatra is vállalkozott. Amennyiben a párt önmeghatározását szeretnénk megismerni, legtöbbször abba a kijelentésbe ütközünk, hogy a Momentum az ideológiai törésvonalak, a bal-jobb skálán való elhelyezkedését tűzte ki célul, célja, hogy minél szélesebb társadalmi réteget tudjon képviselni. A tanulmány így arra kérdésre is keresi a választ, hogy valóban meg tudja-e haladni (választói szintéren) a Momentum a hagyományos ideológiai, illetve társadalmi törésvonalakat.

A tanulmány tehát két nagyobb célt tűzött ki maga elé. Elsősorban be kívánja mutatni, hogy milyenek is a Momentum szavazói, s ehhez leíró statisztikát alkalmaz. Másodsorban pedig arra a kérdésre keresi a választ, hogy meg tudja-e haladni a MoMo a társadalmi, illetve ideológiai törésvonalakat. Mindehhez pedig elengedhetetlen, hogy először a párt rövid történetével, illetve önmeghatározásával, valamint a törésvonalak szakirodalmával röviden foglalkozzon.

A MOMENTUM RÖVID TÖRTÉNETE ÉS IDEOLÓGIAI ÖN MEG (NEM) HATÁROZÁSA

A Momentum Mozgalom 2016-ban alakult, habár ekkoriban más névvel és leginkább egymás között politizáltak a lelkes fiatalok. Akarat volt bennük, a politikai élet megreformálására, már csak a hogyan volt kérdéses. Ismeretségre a 2017 januárjában kezdődő „Nolimpia” kampánnyal tettek szert, ami a 2024-es Budapesti olimpiáról szóló népszavazást kezdeményezte (volna), országos ismertségre pedig akkor, amikor az aláírásgyűjtésen a szükséges 138.000 aláírás helyett 255 611-et gyűjtöttek össze. Az ekkor hivatalosan mozgalomként bejegyzett szervezet csak ezután, 2017 márciusában lett hivatalosan is pártként bejegyezve (Angyal–Fellner–Fényes, 2017). Országjárásra indultak, elindították a *cselekvés köreit*, kampányoltak, s 2018-ban külön listán indultak az Országgyűlési választáson⁶³. A párt ekkor még sziklaszilárdan hitt abban, hogy egy új, a régi politikai harcoktól mentes pártnak igenis van helye a politikában. Mint később kiderült a közéletben valóban van, az országgyűlésben azonban 2018-ban még nem volt. A párt nem érte el az 5 százalékos küszöböt, a lelkesedés azonban csak egy éjszakára torpant meg, s másnap virradóra újrakezdődött a munka. Fél évvel később, a 2018-as decemberi tüntetéseken⁶⁴ már jelentősebb szerepet vállalt magára a párt, elnökségi tagjai még inkább a figyelem középpontjába kerültek⁶⁵. 2019 májusában már két EP képviselői helyet tudhattak magukénak, 9,92%-kal, egyrészt túlszárnyalva ezzel a kitűzött küszöb értéket, másrészt pedig második legnagyobb ellenzéki pártként kerültek ki a versenyből⁶⁶. A 2019-es önkormányzati választásoknak már az ellenzéki összefogás tagjaként vágnak neki a legtöbb településen. Eltűnt az „egyedül reformáljuk meg a politikát” *ars poetica* a párt arculatából, s úgy tűnik, hogy bár ez egyesekben visszatetszést váltott ki, a párt egyre népszerűbbé válik a magyar közéletben⁶⁷.

A Momentum rövid idő alatt befutott karrierjén túl csak az ideológiai hovatartozása az érdekesebb. Még 2016-ban az „első szabad generációként” határozták meg önmagukat (Angyal–Fellner–Fényes, 2017), a következő hónapokban a *politikai*

63 Mizsur András (2017) Bemutakoztak a Cselekvés Körei, így értelmeznék újra az államalapítást a Momentum; https://hvg.hu/itthon/20170818_momentum_mozgalom_cselekvés_körei_augusztus_20 letöltve: 2019. 08.29

64 A túlóra törvény ellen induló tüntetéssorozat, amelyet az ellenzék illetve az ellenzéki sajtó „rabszolgatörvényként” definiált. A tüntetések a törvény megszavazása után, a december 12-i ülésnap után spontán alakultak, majd napokig elhúzódott. Tüntetések a Momentum előtte is részt vett, vagy szervezett, azonban ez volt az, ahol többször is a figyelemközpontjába kerültek.

65 Mércse.hu (2018) Vasárnap Donáth Anna is beszédet tart a tüntetésen <https://merce.hu/pp/2018/12/14/harmadik-nap-is-utcarra-vonulnak-az-emberek-a-rabszolgatorveny-ellen/vasarnap-donath-anna-is-beszedet-tart-a-tuntetesen/> letöltve: 2019. 08.29

66 Pető Péter (2019) Forradalom az ellenzéknél: a DK a régi baloldalon, a Momentum a 21. századi pártok között tört át, <https://24.hu/belfold/2019/05/27/ep-valasztas-fidesz-momentum-dk/> letöltve: 2019. 08.29

67 Átlátszó (2019) Akadozva, de alakul az ellenzék összefogása a vidéki városokban az önkormányzati választásokra <https://atlatszo.hu/2019/07/04/akadozva-de-alakul-az-ellenzék-összefogása-a-vidéki-városokban-az-onkormányzati-valasztásokra/> letöltve: 2019.08.29

árvák jellemzőt aggatták önmagukra, jelezvén, hogy nem tartoznak egyik vagy másik ideológiához sem⁶⁸. A Momentum azért jött létre, hogy új politikai közösséget formáljon és alternatívát nyújtson mindazoknak, akik az eddigi rendszert meg akarják reformálni, akik nem csak a jelenlegi kormánypártokból, de az ellenzék régi szereplőiből is kiábrándultak⁶⁹. Céljuk, hogy az eredeti törésvonalak mentén való politizálás (bal és jobboldal, liberalizmus és konzervativizmus) helyett egy újfajta, ügyek mentén történő politizálást folytassanak Magyarországon. Be akarják temetni a bal és jobboldal között húzódoó árkokat, s céljuk, hogy olyan „*társadalmat építsenek, amelyet nem ideológiai harcok osztanak meg, hanem közös célok tartanak össze*”⁷⁰. A Momentum tehát az elejétől fogva megfoghatatlannak tűnt. Az első időszakban még arról lehetett olvasni, hogy egyelőre nem határozzák meg önmagukat, az *majd idővel elválnak*⁷¹. Hetekig, hónapokig folyt a találgatás, hogy vajon melyik oldalon állnak, a párt pedig minden ilyen kérdést hártott.

A 2018-as országgyűlési választásokra ezen gondolataikat programba foglalták. Új politikai generációként tekintenek önmagukra, akik a kiüresedett viták fölött állnak, és *árkok ásása helyett a hidak építését* tűzték ki végső célul, s ehhez az óta is ragaszkodnak⁷². A Momentum elutasítja a törésvonalak mentén való politizálást, mi több ezen törésvonalak meghaladását tűzte ki céljául. Bár a párt legtöbbször az ideológiai tagoltságról, a jobb-baloldali skála meghaladásáról, a liberális és konzervatív értékek felett álló ügyek menti politizálásról értekezik, gyakran megjelenik a társadalmi törésvonalak meghaladása is a párt koncepciójában. Az országgyűlési választások után azonban, a 2018-as év végére felvételt nyertek az Európai Parlament liberális pártcsaládjába⁷³, ahol az óta is helyet foglalnak. Ezt a legtöbbször állásfoglalásként tekintették.

TÖRÉSVONALAK – RÖVID SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Azt, hogy léteznek-e még, vagy már meghaladtuk a társadalmi törésvonalakat egyébként a tudományos élet is vitatja. Számos kutató amellet érvel, hogy a társadalmi törésvonalak mentén való politizálás már nem létezik (Dalton et al. 1984; Frank-

68 Tóth Richi (2017) Politikai árvák fűrnák meg Orbán olimpiáját, indul az aláírásgyűjtés <https://24.hu/kozelet/2017/01/16/politikai-arvak-furnak-meg-orban-olimpiajat-indul-az-alairasgyujtes/> letöltve: 2019.08.29

69 Panyi Szabolcs (2018) Momentum: Gyurcsány nagyon elcseszte, eltakarodhatna már https://index.hu/belfold/2017/03/07/momentum_gyurcsany_nagyon_elcseszte_eltakarodhatna_mar/?fbclid=IwAR2ngG6kwhp11htFPXveOrV11LSmuLwO1zVT-1gkJI7PLgb8VavJIWrB6Q letöltve: 2019. 08.29

70 Momentum Program 2018 (2018) Indítsuk be Magyarországot, <https://program.momentum.hu/static/pdfs/momentum-program-2018.pdf> letöltve: 2019. 08.29

71 Sajó Dávid (2017) A Momentum se nem jobb, se nem bal, majd később kiderül, mi https://index.hu/belfold/2017/07/22/momentum_nyitas_fesztival/ letöltve: 2019. 08.29

72 Momentum Program 2018 (2018) Indítsuk be Magyarországot, <https://program.momentum.hu/static/pdfs/momentum-program-2018.pdf> letöltve: 2019. 08.29

73 Fekő Ádám (2018) Hivatalosan is libsi lett a Momentum https://azonnali.hu/cikk/20181109_hivatalosan-is-libsi-lett-a-momentum letöltve: 2019. 08.29

lin–Mackie–Valen 1992). Wouter van der Brug (2010: idézi Kriesi 2010) például arra a következtetésre jutott, hogy a strukturális és ideológia alapú szavazás egyre kevésbé jellemző, azaz, meglazulnak, a kapcsolatok a különböző társadalmi csoportok, az ideológiai orientációjuk és a választási magatartásuk között. Mindennek okát a generációk cseréjében látja, következtetését pedig abból vonja le, hogy legutoljára a hagyományos törésvonalakat az 1950-es évek előtt születettek körében lehetett erősen felfedezni.

A törésvonal elméleteket Lipset és Rokkan (1967) dolgozta ki. Lényege, hogy a jobb-baloldali dimenzió nem tudja kifejezni a pártrendszer tagoltságának komplexitását, a mögöttes társadalmi konfliktusok azonban kifejezik azt. A szerzőpáros e törésvonalakat a társadalom szerkezetében lévő politikailag releváns különbségekként definiálták, ugyanakkor kiemelték „*A törésvonalak nem jelentenek automatikusan pártok közötti ellentéteket.*” (Lipset–Rokkan, 1967: 26 idézi Róna, 2004). A társadalomban meghúzódó konfliktusokról tehát csak abban az esetben beszélhetünk törésvonalként, hogy ha azt a politikai aktorok, vagy pártok politikai konfliktussá formálták őket (Sartori 1969). Lipset és Rokkan nyomán Bartolini és Mair (1990) tovább dolgozta a törésvonal elméletet, a puhább definíción finomítottak, úgy vélték a törésvonal alapú politikai konfliktusról akkor beszélhetünk, amennyiben a szembenálló politikai csoportok önmagukba zárkoznak, azaz a különböző csoportidentifikációt képező kategóriák falat húznak a csoportok köré. Később Bartolini (2005; idézi Kriesi 2010) arra is figyelmeztetett, hogy a törésvonalakat nem szabad a *konfliktusok*, illetve az *ellentétek* fogalmakkal összetéveszteni. Törésvonalakról akkor beszélhetünk, ha a különböző ideológiai vagy társadalmi különbségeket konkrét politikai cselekvők vagy normák határozzák meg. Összeségében tehát a „*A politikai törésvonalak a társadalom politikailag releváns csoporttagolódását jelentik, amelyben a csoportkonfliktusok egyszerre jelentkeznek szociokulturális csoportok, szervezetek, valamint ideológiák és/vagy kollektív identitástudatok szintjén*” (Bartolini–Mair 1990; idézi Körösi–Tóth–Török 2003), és ezen „konfliktusokat” egy politikai aktor képes politikai konfliktussá formálni.

Lipset és Rokkan (1967) eredetileg négy társadalmi törésvonalat különböztetett meg, melyek háttérben mind történelmi sajátosságokat véltek felfedezni. A négy törésvonal a (a) *többségi és kisebbségi kultúra* ellentéte, amelyet ma etnikai konfliktusként, az *állam- egyház* konfliktus, melyet ma vallásos és világiéként, a *mezőgazdasági termelők és ipari vállalkozók* között, – melyet ma vidéki-urbánus ellentétként értelmezünk, illetve a *munkások és munkaadók*, tehát tőkésék közötti ellentétek. Nyugat-Európában elsősorban az utóbbi kettő vált igencsak meghatározóvá.

A magyar politikai rendszer azonban ezektől kissé eltérően alakult. Hazánkban, a kilencvenes években, a rendszertranszformációt követő időszakban három törésvonal vált meghatározóvá, két erősebb, egy pedig gyengébben megfigyelhető. A két erősebb a vallás és a nómenklatúra⁷⁴ (Körösi 1996), míg a harmadik, gyengébb törésvonal a hagyományos vidéki urbánus, falu-város (agrár-ipari) ellentétéhez kötődtek. A vallásos-világi törésvonalat mind a pártrendszer, mind pedig a szavazói viselkedésben

74 A kommunista rendszer politikai osztálya.

megfigyelhetővé vált. Egyik legerősebb indikátora ennek a templomba járás gyakorisága volt, s minél gyakrabban járt valaki templomban, annál inkább a jobb-közép pártokhoz húzódott, s minél kevésbé, annál inkább támogatta a liberális és szocialista pártokat. A '90-es évek végére azonban ez a törésvonal egyre kevésbé volt meghatározó, mind a Fidesz mind az MSZP táborában ugyanannyi templomba járó volt megfigyelhető, azonban a 2000-es évek elején megfigyelhető maradt, hogy a szekuláris csoportok a liberális pártok felé kezdtek húzni.

Második fontos törésvonalként a múlt rendszeréhez való viszonyulást detektálták a rendszertranszformációt követő időszakban. A nómenklatúra, osztálymentén kialakult törésvonal leginkább a kommunista rendszerben való politikai integráltsággal függ össze. Mutatója tehát, hogy az egyének rendelkeztek-e a rendszertranszformációt megelőző időszakban MSZMP párttagsággal.

A magyar rendszert meghatározó harmadik törésvonal Európa szerte csakugyan megfigyelhető, *vidék-város*, agrár-ipari tengelyen mozog. A 2000-es években nyilvánvalóvá vált, hogy ezen törésvonal vidéki felén a Fidesz, míg urbánus részén az MSZP, illetve SZDSZ, tehát a szociáldemokrata, illetve liberális pártok helyezkednek el. Ez a későbbiekben, sőt a mai napig megfigyelhető, a Fidesz még mindig a vidéki városokban erős, míg az ellenzék leginkább Budapesten vagy a nagyvárosokban tud előkelő helyen szerepelni.

Mindezen felül, habár törésvonalként nem említhetjük, a szavazók részéről meghatározó szerepe volt az elmúlt harminc évben az életkori sajátosságoknak, a generációs különbségeknek (Angelusz–Tardos, 2005). Ugyanakkor a generációk között nincsen mélyen meghúzódó csoportkonfliktus, így bár a szavazói viselkedésben fontos szerepet játszik, törésvonalként nem említhetjük azt.

Ennél is fontosabb azonban az értékalapú törésvonalakról beszélni, egyrészt a tanulmány szempontjából talán ez a legfontosabb, hiszen maga a Momentum is erre hivatkozik a legtöbbit- másrészt a szavazók szempontjából talán a bal-jobb dimenzió a leginkább kézzelfogható. Persze, el kell fogadnunk a tényt, hogy a bal és jobboldaliság fogalmainak tartalma nem egyértelműen definiálható, mást jelentettek a különböző korokban, és mást jelentenek a különböző földrajzi egységekben, országokban. A bal-jobboldaliság továbbá minden állampolgár számára is más és más jelentéstartalommal bír, politikai kommunikációs szempontból azonban ezt a legegyszerűbb megragadni, s a szavazótábornak is ehhez a legkönnyebb igazodnia. Míg a 2010-es évek előtt baloldalinak, vagy jobboldalinak lenni gyakorlatilag szinonimája volt annak, hogy valaki MSZP vagy Fidesz szavazó (Tóka 2005). Annak ellenére, hogy Magyarországon a bal-jobboldali címkék sosem tudatos gazdaságpolitikai elköteleződés mentén alakultak ki, mégis a bal-jobboldali dimenzió mindig is meghatározóbb volt például a liberális konzervatív tengelynél. (Angelusz–Tardos 2005, 79). A 2010-es években pedig a Fideszes szavazók egyre inkább jobbra tolódása volt megfigyelhető, mely az MSZP-Fidesz közötti bal-jobboldali szakadékot csak tovább növelte. Érdekes azonban megfigyelni, hogy a 2010-es években a két újonnan belépő párt közül csak az egyik határozta meg magát a

bal-jobboldali skálán (Jobbik), addig a másik a hagyományos törésvonalak meghaladásával kampányolt (LMP) csakúgy, mint most a Momentum. (Bíró Nagy 2011)

ADATOK, VIZSGÁLT VÁLTOZÓK, MÓDSZEREK

A tanulmány statisztikai része két részből áll. Elsőként a Momentumos szavazók leírásával kezdem, ugyanis a párt rövid életútját tekintve vajmi keveset tudunk a szavazók jellegéről. Fontosnak tartom ezért az egyszerű keresztáblák bemutatását is, amely elsősorban arra keresi a választ, hogy kik is a Momentum szavazói. Hogy teljesebb képet kapjunk, ebben a fejezetben nem csak a Momentum fiatal, egyetemista szavazóit mutatom be, hanem a teljes népességben végzett kutatási adatokat is. Az összehasonlításához a Medián reprezentatív összevont omnibusz felvételét használom, a 2018. december, 2019. január, illetve márciusi adatfelvételből, ahol a Momentum szavazóinak elemszáma $n=88$, míg az AFM 2019⁷⁵-es adatbázisában $n=127$. A leíró statisztikai fejezetben a pártszimpátiát vizsgáltam különböző változókkal összevetve, a táblázatok tartalmazzák ezen változókat.

A statisztikai elemzés második nagyobb fejezete talán érdekesebb képet ad arról, hogy kik azok, akik a Momentumra szavaznak. Elsősorban ebben a fejezetben arra vagyok kíváncsi, hogy a hagyományos, illetve Magyarországon jellemző törésvonalak mentén határozhatóak-e meg a Momentum szavazói. Tekintve, hogy függő választó kétértékű (1: Momentumra szavazó, 0: Egyéb pártra szavaz) így binomiális logisztikus regressziós modellt alkalmaztam. A kontroll változók esetében a törésvonalakat mérő változók túl a demográfiai változókat is figyelembe vettem, mint életkor (1: 18–19, 2: 20–21, 3: 22–24, 4: 25–), illetve nem (1: férfi, 2:nő), a törésvonalak vizsgálatához pedig a településtípus 4 kategóriáját (1: Budapest, 2: megyeszékhely, 3: egyéb város, 4: község⁷⁶), a vallásosság mértékét (1: Egyház tanítását követem, 2: Vallásos vagyok a magam módján, 3: Nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e vagy sem, 4: Egészen más a meggyőződésem), valamint az ideológiai hovatartozást, a bal-jobb, konzervatív-liberális, mérsékel-radikális skálákat⁷⁷ vettem bele a modellbe, utóbbiak nélkül és azokkal együtt is lefuttatva a modellt. A statisztikai elemzésekhez minden esetben az SPSS nevű programot használtam.

MOMENTUM SZAVAZÓINAK BEMUTATÁSA

A Momentum szavazóit, – tekintve a párt eddigi rövid élettörténetét – még nem igazán ismerjük. Azt azonban már különböző közvéleménykutatásokból tudjuk,

75 Az adatfelvételtől részletesen lásd Szabó 2019 jelen kötetben.

76 Ebben az esetben a településtípus 5 kategóriájú változóját úgy kódoltam át, hogy az első 4 kategóriát megtartottam, az ötödiket pedig middingbe tettem (5: külföldön él), ugyanis az elemzés a magyar országon élő diákokra fókuszál.

77 A kérdés így hangzott: Kérlek, jellemezd Önmagad az alábbi tulajdonság-párok segítségével! A válasz pedig 1–7-es skála értéket vehetett fel.

hogya a MoMo leginkább a fiatal szavazókat tudta elérni, így nem meglepő, hogy az Aktív Fiatalok adatfelvétele során is ők mutatkoztak a legnépszerűbb pártnak a főiskolások és egyetemisták körében (17%). A párt szavazóinak körülbelül egyharmada a 18-29-es korosztályból kerül ki. A 2018-as országgyűlési választások tanulása szerint szavazóik átlagéletkora a legfiatalabb a mezőnyben (33)⁷⁸ táblázat.

1. táblázat
A Momentum szavazóinak életkora
(százalékos megoszlás)

korcsoport	18–29	30–39	40–49	50–59	60-
százalék	35	18	19	17	11

Forrás: Medián összevont omnibusz adatfelvételei, 2018 december, 2019 január és március hónap

Azt is tudjuk, hogy 2018-ban, az országgyűlési választásokon az ellenzéki pártok közül a Momentum volt leginkább képes megszólítani az új szavazókat⁷⁹. Ez a valóságban két dolgot jelenthet: a) a Momentum képes megszólítani a politikából kiábrándultakat, vagy pedig b) be tudja vonzani az első szavazókat, azokat, akik az előző választás során nem töltötték még be a 18-ik életévüket. Utóbbi mellett több érv is szól. Egyrészt a Momentum szavazóinak jelentős része a legfiatalabb korcsoportból kerül ki, másrészt közvéleménykutatási adatokból azt is tudjuk, hogy szavazói nagyrésze, közel a fele középiskolai érettséget jelölte meg legmagasabb, befejezett iskolai végzettségként. Feltételezhető tehát, hogy az egyetemista, éppen hallgatói státuszban lévő szavazók adják a párt szavazóinak jórészét. Érdekes megvizsgálni azt is, hogy mely képzési területről kerülnek ki leginkább a Momentum szavazói. Legnagyobb csoportjuk az alkalmazott tudományokat hallgat (37%), de a társadalomtudományok területén is kiemelkedő számú hallgató szavaz a MoMora (35%), a humán tudományok területéről 19% szimpatizál a Momentummal. A természettudományi szakosok aránya 9%.

2. táblázat
A Momentum támogatóinak iskolai végzettsége (százalékos megoszlás)⁸⁰

8 általános	Szaktanús bizonyítvány	Érettségi	Diploma
6	23	49	23

Forrás: Medián összevont omnibusz adatfelvételei, 2018 december, 2019 január és március hónap

A Momentumot budapesti rétegpártként is szokták emlegetni, vagy egyenesen bel-pesti, körúton belüli pártként. Egyrészt a tagok nagyrésze valóban a fővárosban élt

78 Medián közvéleménykutatás adatai; akiraly (2018) A fiatalok között a leggyengébb a Fidesz <https://444.hu/2018/04/10/a-fiatalok-kozott-a-leggyengobb-a-fidesz> letöltve: 2019.08.29

79 Medián közvélemény-kutatás; Dull Szabolcs (2018) Megdől néhány tévhit a szavazók vándorlásáról https://index.hu/belfold/2018/07/31/median-kutatas_a_jobbik_az_lmp_es_a_momentum_is_rabolt_szavazokat_a_fideszrol/ letöltve: 2019.08.29

80 $p=0,000$ Phi: 219 Cramer: 109, A kapcsolat szignifikáns, ugyanakkor gyenge

vagy született, másrészt félő volt, hogy a kezdeti sikert, amit a NOLimpia népszavazási kezdeményezés hozott meg számukra a fővárosban, majd nem tudják kiterjeszteni országos szintűre. Annak ellenére, hogy a sikeres aláírásgyűjtés után egyből országjárásra indultak, melynek deklarált célja az volt, hogy felderítse az ország egyéb területein élő választók igényeit, és bemutassa számukra a pártot, legyen ez falu, – város, község, a 2018-as választási eredmény valóban azt mutatta, hogy a MoMo maximum Budapestet tudja/ná meghódítani igazán. Az Európai Parlamenti választáson elért sikerük sem mutat mást, ekkor ugyanis a részvétel jóval magasabb volt a fővárosban⁸¹. Az Aktív Fiatalok adatai szerint, valóban az egyetemista szavazók harmada Budapesten él, ennél azonban árnyaltabb képet kapunk, amikor ezt összevetjük a Medián adataival, ezek szerint ugyanis csak minden ötödik szavazó él a fővárosban, tehát egy kevésbé koncentrált képet kapunk. Szavazóik csaknem fele mindkét adatsor szerint egyéb városokban él, s a reprezentatív minta alapján további 32% falvakban.

3. táblázat

A Momentum támogatóinak állandó lakhelye⁸²⁸³

	Budapest	Város	Község/Falu
Aktív Fiatalok	36	49	15
Medián	20	48	32

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2019, Medián összevont omnibusz adatfelvételei, 2018 december, 2019 január és március hónap

A teljes lakosság körében végzett reprezentatív mérések azt mutatják, hogy a MoMo szavazóinak közel két harmada (64%) férfi, csupán 36 százalékuk nő. A hallgatók körében készült felmérés azonban ennek pont, hogy az ellenkezőjét mutatja, köztük többségben vannak a női szavazók (58%) és kisebbségben a férfiak (42%).

A MOMENTUM SZAVAZÓINAK VILÁGNÉZETE

A Momentum világnézete mindig is kérdéses volt, így igazán izgalmas a szavazóinak világnézetét megvizsgálni. A párt ön meg nem határozásáról és a törésvo-nalak áthidalásáról az előző fejezetekben már volt szó. Ehhez képest érdekes látni, hogy hogyan viszonyulnak ehhez a választók. A bal-jobboldali skálán való elhelyezkedésen pontosan az látszik, amit a párt önmagáról állít. Jobb és baloldaltól

81 Portfolio.hu (2019) Megszületett a végeredmény – nagy meglepetések az EP-választáson <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20190527/megszuletett-a-vegeredmeny-nagy-meglepetesek-az-ep-valasztason-325553> letöltve: 2019. 08.29

82 Az eredetileg 5 kategóriájú településtípusból képeztem az AFM 2019-es adatbázisában 3 kategóriát, a (2: Megyei jogú városban, 3: Egyéb városban) kategóriákat összevontam: Város. Illetve a (5: Külföldön él) kategóriát kihagytam az elemzésből.

83 AFM 2019 $p=0,001$, Phi: 0,245, Cramer: 0,173, Ami azt jelenti, hogy van kapcsolat a két változó között, ez a kapcsolat azonban gyenge. Medián: $p=0,000$, Phi: 0,200, Cramer: 0,142, Ami azt jelenti, hogy van kapcsolat a két változó között, ez a kapcsolat azonban gyenge.

egyaránt várják a támogatást, s úgy gondolják, hogy nem ez a meghatározó törésvonal. Az világosan látszik, hogy választóik, legalábbis az egyetemista választóik szintén mindkét oldalról vannak, átlagosan pedig tökéletesen középen helyezkednek el. A hallgatóktól azt kértük, hogy egy 1-től 7-ig tartó skálán határozzák meg a saját nézeteiket, az alábbi táblázat a válaszok átlagát mutatja.

A bal-illetve jobboldali skálán a hallgatók összességében inkább jobboldalra helyezték önmagukat, ehhez képest a MoMo-t támogatók inkább középen helyezkednek el. A liberális konzervatív skálán a hallgatók átlagosan középre helyezték önmagukat, ehhez képest a Momentum szavazói inkább a liberális oldalhoz húznak. Érdekes megjegyezni, hogy a 7-est, tehát az egyértelműen konzervatív meghatározást egyetlen Momentumra szavazó hallgató sem választotta, továbbá, 5-ös, 6-os értéket is összesen csak 10% jelölt. Egyes, valamint kettes értéket (tehát liberális) összesen azonban a hallgatók közel 60 százaléka jelölte, ők azok, akik kifejezetten liberálisnak tartják önmagukat. Abban, hogy a párt szavazói inkább a liberális gondolkodás felé húznak szerepe lehet annak, hogy a párt olyan ügyek mentén is nyíltan vállalja a véleményét, amelyeket az emberek hagyományosan a liberális oldalhoz köthetnek, mint például a másság elfogadása, az egyenjogúság és sokszínűség propagálása⁸⁴.

Radikálisnak azonban sem az egyetemi hallgatók, sem a Momentum szavazói nem nevezhetőek. Míg átlagosan a hallgatók középre sem helyezik magukat, addig a skála 6-os, illetve 7-es pontjára összesen 4% helyezi önmagát. Azoknak a hallgatóknak az aránya, akik a Momentumra szavaztak és 6-osra vagy 7-esre értékelték magukat a mérsékelt-radikális skálán – ahol az 1-es a mérsékelt, a 7-es pedig a radikális-, az aránya összesen nem éri el az 1%-ot.

4. táblázat

A Momentum és a teljes egyetemista minta ideológiai önmeghatározása (átlagérték)⁸⁵

	Momentum	Teljes minta
Bal-jobb	3,5	4
Liberális-konzervatív	2,7	3,5
Mérsékelt-radikális	3	3,3

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2019

A kutatás vizsgálta, hogy melyik politikai eszme írja le leginkább a hallgatók gondolkodását.⁸⁶ A Momentum szavazói közül a legtöbben (42%) a liberális, eszmét választották, mint saját magukra legjellemzőbb szellemiség, további 24% európeerként

84 Momentum.hu Gyere a Momentummal a Pridera <https://momentum.hu/esemeny/gyere-a-momentummal-a-pride-ra/> letöltve: 2019.08.29

85 A kapcsolat a bal-jobboldali elhelyezkedés kapcsán ($p=0,000$) szignifikánsnak bizonyult, csakúgy, mint a liberális-konzervatív skálán való elhelyezkedés ($p=0,001$), azonban a mérsékelt-radikális változó összefüggésében nem ($p=167$)

86 Kérdés így hangzott: Az alábbiakban olyan politikai eszméket olvashatsz, amelyek jellemzőek lehetnek egy ember gondolkodására. Kérlek, válaszd ki ezek közül azt, amelyik a legközelebb áll a gondolkodásodhoz!

tekint önmagára, közel húsz százalékuk zöldpártiként határozza meg önmagát, s tíz százalékot sem ér el azoknak az aránya, akik rendpártiak. Napjaink egyik legégetőbb politikai kérdése a migráció, ennek köszönhetően a kérdés során egy migrációval kapcsolatos kérdés is helyett kapott a kérdőívben. A kérdés arra vonatkozott, hogy a hallgatók szigorítanak-e a menekültek befogadását. A hallgatók 58% százaléka nem szigorítaná, míg a MoMo szavazóinak 80 százaléka, tart ki amellet az álláspont mellett, hogy nem szigorítaná a menekültek befogadását.

5. táblázat
A Momentum támogatóinak politikai gondolkodása
(százalékos megoszlásban)⁸⁷

Liberális, szabadgondolkodású	42
Européer	24
Zöld, környezetvédő	17
Rend és stabilitás híve	9

Forrás: Aktív Fialok Magyarországon, 2019

A European Social Survey adatai alapján az Európai országokban egyre több fiatal (16–29) vallja magát „nem vallásosnak”, nincs ez másként Magyarországon sem, sőt 67% nem vallásos fiatalal kifejezetten előkelő helyet foglalunk el az összehasonlításban. Ez a 67% magába foglalja azokat a fiatalokat, akik a) nem tartják magukat vallásosnak b) ateistaként definiálják önmagukat c) egyik intézménysült felekezetnek sem tagja. (Bullivant 2018) Ebben a kontextusban nem meglepő tehát hogy a Momentum szavazóinak legnagyobb része úgy nyilatkozik meg a saját vallásosságáról, hogy a „maga módján” vallásos, vagy egyáltalán nem az. A MoMo-ra szavazó hallgatók közel ötöde azonban nem tudja megmondani, hogy vallásosnak tartja-e magát vagy sem. Ez egyébként inkább életkori sajátosságnak tűnik. Amennyiben a reprezentatív mintát nézzük a Momentum választóinak 91%-nak határozott véleménye van a saját vallásosságát tekintve.

6. táblázat
A Momentum támogatóinak vallásossága
(százalékos megoszlás)⁸⁸

	Egyház tanítását követi	A maga módján	Nem tudja megmondani	Nem vallásos	Egészen más a meggyőződése
Aktív Fialok	2	33	17	39	9
Medián	3	36	9	42	9

Forrás: Aktív Fialok Magyarországon 2019, Medián összevont omnibusz adatfelvételei, 2018 december, 2019 január és március hónap.

87 $p=0,000$, $\Phi:0,652$, Cramer: 0,217. Statisztikailag a két változó között viszonylag erős kapcsolat van.

88 AFM 2019: $p=0,000$ $\Phi: 0,386$, Cramer: 0,193. A kapcsolat szignifikáns, azonban gyenge.

Medián: 2019: $p=0,000$ $\Phi: 0,293$, Cramer: 0,131. A kapcsolat szignifikáns, azonban gyenge.

A DEMOKRÁCIÁRÓL ALKOTOTT VÉLEMÉNYÜK

A demokráciába vetett bizalmat és a demokratikus értékek elismerését gyakran a demokráciához fűződő személyes viszonyként tudjuk értelmezni. Ugyan a szó jelentéséről még „nem született választói konszenzus”, a magyar társadalom 56 százaléka szerint *a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb*, 27% nem lát különbséget a különböző rendszerek között és csupán 11% vallja, hogy bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint demokrácia. Ugyanez a kutatás arra a következtetésre is jutott, hogy minél magasabb az egyének iskolai végzettsége, annál nagyobb a demokráciába vetett bizalma. A kérdés során 5% nem tudta vagy nem válaszolta meg a kérdést (Bíró-Nagy–Laki, 2018).⁸⁹

Nem meglepő, hogy a teljes egyetemista minta 58 százaléka szerint a demokrácia bármely politikai rendszernél jobb, míg a Momentum szavazóinak 2/3-a, 66 százaléka szerint nincs jobb. A teljes minta negyede, a Momentum szavazók ötöde gondolja úgy, hogy egyik politikai rendszer olyan, mint a másik. Ebből következik, hogy míg a hallgatói minta 16 százaléka mondta azt, hogy bizonyos esetekben egy diktatúra jobb, mint a demokrácia, addig a Momentum szavazóinak csupán 12 százaléka vélekedett ugyanígy.

Bár a demokratikus politikai berendezkedésben hisznek, a hazai demokrácia állapotával igencsak elégedetlenek a MoMo egyetemista szavazói.

7. táblázat

A Momentum támogatóinak hazai demokráciával való elégedettsége (százalékos megoszlás)⁹⁰

	Egyáltalán nem vagyok elégedett	Nem igazán vagyok elégedett	Többé-kevésbé elégedett vagyok	Teljesen elégedett vagyok
Momentum	31	50	16	3
Teljes minta	24	41	30	5

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019

Teljesen csak 2 százalékuk elégedett a hazai demokrácia működésével, és csak 16% mondta azt, hogy többé-kevésbé elégedett, – szemben a teljes mintában közel kétszer annyian vannak azok, akik inkább elégedettek.⁹¹ A MoMo szavazóinak 50 százaléka nem igazán elégedett, közel harmaduk pedig ennél is sarkosabban fogalmaz, egyáltalán nem tetszik nekik az, ahogyan az országban működik a demokrácia. A Momentum szavazóknak tehát gyakorlatilag 4/5-e elégedetlen a hazai demokráciával, szemben a teljes egyetemista mintában 2/3 szerint nem működik úgy a hazai demokrácia, ahogyan azt ők elképzelnék. Nem meglepő tehát az sem, hogy mikor egy 11 fokú skálán kellett elhelyezniük az országot, ahol 0 a diktatúrát

⁸⁹ Az Aktív Fiatalok kérdése során a nem tudja, nem válaszol opció nem volt feltüntetve.

⁹⁰ $p=0,000$, $\Phi:0,593$, Cramer: $0,342$. A kapcsolat szignifikáns és közepesen erős.

⁹¹ A kérdés úgy hangzott: Mennyire vagy elégedett a demokrácia működésével az országban?

jelöli, 10 pedig a demokráciát, a teljes mintához képest itt is jobban a diktatúra felé húzott a véleményük, átlagosan 4,2-re értékelték, ugyanakkor ez a szám nem tér el nagyon a teljes mintához viszonyítva (4,8).⁹²

POLITIKAI SZOCIALIZÁCIÓ ÉS AKTIVITÁS

Az Aktív Fiatalok külön kérdésben tért ki arra, hogy mennyire érdeklődnek a hallgatók a politika iránt. 1–5-ös skálán kellett osztályozniuk a saját érdeklődésüket, ahol az egyes az egyáltalán nem, az 5-ös pedig a nagyon érdekelt jelentette. A hallgatók átlaga 3,1, ehhez képest a Momentumos szavazók egy kicsit érdeklődőbbnek mutatkoztak, habár nem haladták meg sokkal az átlagot, 3,4-esre értékelték saját érdeklődésüket. A politika iránt, csak úgy, mint a többi hallgató 16 éves korukban kezdtek átlagosan érdeklődni. Politikai kérdésekben a Momentumos hallgatók 43 százaléka legalább az egyik szülőjével egyetért, 43% részben ért egyet a szüleiével, s csak 8 százalékuk mondta azt, hogy egyáltalán nem ért egyet egyikükkel sem, további 6% pedig nem is ismeri a szülei véleményét. Ehhez képest, ahogyan azt alábbi táblázat is mutatja 11százalékuknál nem kerülnek otthon terítékre közéleti, társadalmi problémákról való beszélgetések, továbbá 9% barátaival sem szokott hasonló beszélgetéseket folytatni.

8. táblázat

Milyen gyakran szoktál családdal, barátokkal közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról beszélgetni (százalékos megoszlás)⁹³

		Rendszeresen	Alkalmanként	Soha
Momentum	családdal	28	61	11
Teljes		26	63	11
Momentum	barátokkal	36	55	9
Teljes		33	54	13

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019.

A Momentum egyetemi, főiskolás szavazói politikai közéleti tájékozottsága leginkább az online hírportálok olvasásából eredeztethető. Hetente többször, vagy akár napi szinten, több mint 70 százalékuk olvas, további 15% pedig legalább hetente értesül ugyanebből a hírforrásból. Elenyésző, 13% az, aki csak ritkábban vagy soha nem olvas hírportálokat. Amennyiben a televíziót választják forrásként inkább a kereskedelmi televíziós csatornákat keresik fel, hetente többször vagy mindennap csak 17 százalékuk értesül innen az aktualitásokról, további 13% pedig legalább hetente belenéz egy-egy hírműsorba. Nem meglepő, hogy a nyomtatott sajtótermékek, illetve rádióból való rendszeres értesülés csak néhány százalék választotta.

92 A kérdés úgy hangzott: Szerinted, ha egy skála egyik szélén a demokrácia, a másikon pedig a diktatúra található, akkor jelenleg Magyarország hol helyezkedik el ezen a skálán?

93 Családdal beszél: $p=0,003$, $\Phi:0,230$ Cramer:0,162, Barátokkal beszél: $p=0,000$ $\Phi:0,269$, Cramer: 0,191. A kapcsolat szignifikáns, mindkét esetben gyenge.

9. táblázat

Milyen gyakran szoktál politikai hírekről tájékozódni az alábbi médiumokból? (százalékos megoszlás)⁹⁴

	Soha	Ritkábban	Hetente	Hetente többször	Minden nap
Online hírportálok	2	11	15	31	42
Közszolgálati tv	55	26	13	5	2
Kereskedelmi tv	35	34	13	14	3
Napi és hetilapok	56	33	6	5	1
Közszolgálati rádió	70	22	4	3	1
Kereskedelmi rádió	54	30	9	6	1

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019

Facebookon napi szinten találkozik közéleti tartalmakkal a hallgatók 53 százaléka, további 25 százalék pedig hetente többször. Ezzel szoros összhangban áll az online participáció sajátos megoszlása (online participációról részletesen lásd Oross–Szabó 2019, 68).

10. táblázat

Az alábbi tevékenységek közül részt vettél-e valamelyikben az utóbbi 12 hónapban? (százalékos megoszlásban)⁹⁵

	Momentum	Teljes minta
Lájkolt közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos bejegyzéseket	65	56
Szavazott interneten valamilyen közélettel kapcsolatos kérdésben	45	28
Aláírt online petíciót	43	30
Megosztott véleményedet tükröző képeket, videókat, posztokat	19	20
Posztolt közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos témában	13	12
Kommentelt, hozzászóltál közösségi oldalakon, blogokon	11	15
Blogbejegyzést írtál közügyekkel, társadalmi témákkal kapcsolatban	1	2

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019

Ahogy az a fenti táblázat is mutatja, a Momentumra szavazó hallgatók bizonyos tekintetben aktívabbak a társaiknál a közösségi oldalon, bár az is nyilvánvaló, hogy ahogyan a legtöbb hallgató-ők is azokban a cselekvési formákban vesznek részt, amelyek nem igényelnek különösebb idő-, illetve energiaráfordítást, illetve nem jelenik meg a saját profiljukon vagy nem kell megnyilatkozniuk a saját nevükben. Azokban a cselekvési formákban hajlandóak leginkább részt venni, ame-

94 A kapcsolat csak a hetilapok, közszolgálati rádiók, illetve kereskedelmi rádiók összefüggésében nem volt szignifikáns.

95 A kapcsolat csak a Blogbejegyzés írása összefüggésében nem bizonyult szignifikánsnak.

lyek kisebb energia befektetéssel járnak, mégis valahol kifejezhetik vele a (nem) tetszésüket. Azt is láthatjuk, hogy minél hosszabban fejthetné ki a hallgató a saját véleményét, annál kevesebben teszik azt, megosztani, még közel 20% megosztja azokat a posztokat, amelyekkel azonosulni tud, vagy van róla véleménye, kommentálni csak a hallgatók tizede szokott, blogbejegyzést pedig már csak 1 százalékuk ír, ha van véleménye társadalmi problémákkal kapcsolatban. Ugyanakkor azt is látjuk, hogy amint kilépnek az online tér biztonságos elzártaságából, és „arctalanságából”, már a Momentumra szavazó fiatalok sem kifejezetten aktívak, bár a teljes mintához képest így is nagyobb százalékban aktivizálják magukat.

A Momentumra szavazó hallgatók közül tehát többen vannak, akik a hagyományos aktivitási formákat gyakorolják, mint hallgató társaik. A Momentum-szavazóinak több mint harmada buzdított korábban szavazásra, s közel ugyan ennyien aláírtak politikai nyilatkozatot. Törvényes demonstráción majd’ minden negyedik tagjuk részt vett, majdnem ugyanannyian, mint ahányan már aláírásgyűjtésen is megfordultak.

11. táblázat
Az alábbi tevékenységek közül részt vettél-e valamelyikben az utóbbi 12 hónapban?
(százalékos megoszlásban)⁹⁶

	Momentum	Teljes
Buzdított szavazásra	35	24
Aláírt politikai nyilatkozatot	32	25
Aláírásgyűjtésen	25	19
Törvényes demonstráción, tüntetésen	24	19
Termékbojkotton	14	15
Spontán demonstráción	13	9
Politikai jelvényeket viselt	10	6
Kapcsolatba lépett képviselővel	9	8
Kampánytevékenységben	3	4

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019

JÖVŐKÉP?

A Momentum szavazóinak 93 százaléka legalább középfokon beszél angolul, további 6 százalékuk pedig alapfokon. A teljes minta 89% szintén beszél minimum középfokon a nyelvet, további 10% pedig alapfokon. Németül a MoMo szavazók 38 százaléka beszél legalább középfokon, a teljes minta 34 százalékhoz viszonyítva. Nyelvi akadályokról tehát nem beszélhetünk, amikor a külföldre költözés szóba kerül. Bár egyetemre a MoMo szavazók csupán 21 százaléka szeretne külföldön menni, a

⁹⁶ A kapcsolat az aláírásgyűjtésen való részvétel, a kampánytevékenységben való részvétel, a politikai jelvények viselése, a képviselőkkel való kapcsolatba lépés összefüggésében nem bizonyult szignifikánsnak.

munka világában már 71 százalékuk kipróbálná magát a nemzetközi piacon, hosszútávon viszont csak 60 százalékuk tervez ott karriert építeni, kint élni pedig mindösszesen 40 százalékuk. A külföldre költözés okait is érdemes megvizsgálni, 72 százalékuk jobb megélhetést és fizetést remél, 54 százalékuk a jobb karrierlehetőségekben bízik, kicsit több mint felük tapasztalatot kíván szerezni. Összehasonlítva a teljes minta szintén 21 százaléka tanulna külföldön, 66% rövid, 51 százaléka pedig hosszútávon is külhonban dolgozna, 35 százalékuk képzeli el ott az életét.

12. táblázat

A Momentum támogatóira épített logisztikus regressziós modell

	B	S.E.	Wald
Konstans	1,237	1,223	1,023
Nem	-0,212	0,216	0,968
Kor	-0,055	0,051	1,169
Településtípus			3,732
Budapest ⁹⁷	0,382	0,322	1,403
Megyei jogú város	-0,086	0,343	0,062
Egyéb város	-0,050	0,331	0,023
Vallás			9,697
Egyház tanításait követi ⁹⁸	-0,553	0,711	0,605
Vallásos a maga módján	0,055	0,397	0,019
Nem tudja, hogy vallásos-e	0,933	0,447	4,355
Nem vallásos	0,295	0,389	0,576
Bal-jobboldali	-0,097	0,090	1,149
Liberális-Konzervatív	-0,360**	0,087	16,929
Mérsékelt-Radikális	-0,058	0,082	0,508

p=0,00**

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019

A Magyarországon meghatározó három társadalmi törésvonalból csak kettőt érdemes vizsgálni a hallgatók összefüggésében.⁹⁹ A város-vidék, vallásos-nem vallásos törésvonalakon túl a modellben az ideológiai törésvonalak hatását teszteljük a Momentumra való szavazási hajlammal. A modellben ezentúl alapvető demográfiai kérdések is helyet kaptak, kontrolláltam a nem illetve kor változóra.

A modellt az ideológiai változók nélkül és azokkal együtt is lefuttattam, s bár a táblázatba csak az utóbbi adatai kerültek, érdemes említést tenni az anélkül kapott eredményekről. Mindkét modell statisztikailag szignifikáns (p=0,000). A nők körében magasabb a Momentum támogatottsága, ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy az ideológiai változók bevonása után megszűnt a szignifikancia. Ugyanebben a modellben a településtípus és a vallásosság is szignifikánsnak bizonyult. Utóbbiból egyértelműen látszik, hogy nem a vallásos szavazók szimpatizálnak a Momentummal.

97 Referencia: Község

98 Referencia: Egészen más a meggyőződés

99 A nomenklatura törésvonal értelmezése ebben a kontextusban értelmét veszti, ugyanis a hallgatók életkorukból kifolyólag nem lehettek MSZMP- párttagok.

Az ideológiai változók bevonásával a modell magyarázó ereje megnőtt (Nagelkerke R^2 0,72-ről 0,144-re). A három ideológiai változó közül azonban csak egy bizonyult szignifikánsnak, minél inkább liberális valaki, annál nagyobb valószínűséggel választja a Momentumot.

A táblázat alapján azt is el tudjuk mondani, hogy a hagyományos törésvonalak valóban nem mutatkoznak meghatározónak, amennyiben az ideológiai változókra is kontrollálunk. A Momentum szavazóit tehát egyedül a liberális-konzervatív skálán betöltött szerepükkel tudjuk jellemezni. Ezzel együtt is be kell látnunk, hogy a Momentum tehát nem képes teljes mértékben meghaladni a törésvonalakat, ugyanis az ideológiai törésvonalra még így is érzékeny. Ugyanakkor egy másik magyarázat is szolgálhat a Momentum népszerűségére a liberális fiatalok körében. Az eddigi Aktív Fiatalok kutatásokból ugyanis egyértelműen kibontakozott egy szavazói bázis, amely mindig a fiatalabb, fiatalokat megszólító pártok felé tendált. Az első Aktív Fiatalok hullámban ezek a fiatalok az LMP-t, majd a második adatfelvételkor már a Bajnai Gordon névvel fémjelzett Együtt- PM pártszövetségét támogatták, majd annak felbomlása után visszatértek az LMP-hez (Böcskei, 2015). Feltételezhető tehát, hogy az egyetemista szavazók egy része nem rendelkezik erős pártkötődéssel. Ők azok, akik társaiknál liberálisabb szemlélettel rendelkeznek, s egyelőre nem találják biztos helyüket a pártrendszerben.

ÖSSZEFOGLALÁS

A Momentum szavazói között felülreprezentáltak a fiatal szavazók, főleg Budapestiek, vagy egyéb városokban élnek. Ez egyébként új pártoknál nem meglepő. A bal-jobb skálán középre helyezik magukat, azonban többségében liberális gondolkodásúak. A demokráciát, mint rendszert támogatják, azonban a hazai demokrácia működésével nem értенek egyet. A barátaik körében gyakrabban kerül szóba a politika, mint a szűk családjuk, szüleik körében, azonban kifejezetten sokan beszélnek közügyekkel kapcsolatos kérdésekről. Politikai ismeretüket főleg az online térből gyűjtik, és ugyanitt aktivizálódnak politikailag, viszont főleg azon aktivitási formákat választják, melyek kevés energiaráfordítással járnak. A Momentum szavazóinak, csak úgy, mint az egyetemista minta egészének nyitott a világ, s sokan ezzel élni is szeretnének. Nyelvtudásuk van ahhoz, hogy külföldön folytassák az életüket, motiválni pedig karrierlehetőség motiválja őket.

A hagyományos törésvonalak nem meghatározóak a Momentum pártszimpátiáját illetően. Ami igazán hatással van a Momentumra való szavazási hajlamra az a liberális-konzervatív skálán való elhelyezkedés, a liberális gondolkodás. A Momentum fiatal szavazóit az különbözteti meg más szavazóktól tehát, hogy liberálisok. Ebből két feltételezés következik. A Momentum fiatal szavazói bázis szintjén nem tudja meghaladni a törésvonalakat. Bár a hagyományos társadalmi törésvonalak elhalványulnak, s talán legmeglepőbb módon a vidék-város ellentét

sem áll fent a párttal kapcsolatban, ideológiai szinten a párt szavazói elkötelezettek látszanak a liberalizmus irányába. Ugyanakkor ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy a Momentum elkötelezett szavazóbázisa liberális gondolkodású egyénekből áll. Feltételezhető, hogy ezen hallgatók nem a Momentumhoz, mint párthoz, hanem a Momentumhoz, mint új párt jelenségéhez vonzódnak, s hogy ugyan arról a szavazói bázisról beszélhetünk most, akik az Aktív Fiatalok első hullámában az LMP-t, majd a másodikban az Együtt-PM pártszövetséget, majd a harmadikban ismét az LMP-t támogatták. Valószínűbb tehát, hogy ezt a politikára fogékony, liberális beállítású réteget az új, fiataloknak szóló pártok tudják meggyőzni, s ez ebben a hullámban ez a párt a Momentum volt.

IRODALOM

- Angelusz Róbert – Tardos Róbert (2005): A választói tömbök rejtett hálózata. In: In: Angelusz Róbert-Tardos Róbert (szerk.): *Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon*. Budapest: DKMKA.
- Angelusz Róbert-Tardos Róbert (szerk.): *Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon*. Budapest: DKMKA.
- Angyal Emese Éva:Fellner Zita:Fényes Csongor (2017): Új kihívók. Politikai szocializációs utak a Momentum Mozgalomban; *Politikatudományi Szemle* 2017/4, 55-79 pp.
- Bartolini, S., – Mair, P. (1990): *Identity, Competition and Electoral Availability*. Colchester: ECPR Press.
- Bartolini, Stefano. (2005): ‘La formation des clivages’. *Revue internationale de politique compare*, 12(1): 9:34.
- Bíró Nagy András (2011): Az új pártrendszer térképe. Programok, Pártelitek és szavazótáborok a 2010-es választások után. In: *Magyarország Politikai Évkönyve 2010-ről*, Budapest DKMKA
- Bíró-Nagy András, Laki Gergely (2018): *A Demokrácia és a Magyar társadalom*, Friedrich-Ebert-Stiftung – Policy Solutions
- Böcskei Balázs (2015): Összerendeződéstől összerendeződésig – Critical Mass nemzedék 2012–2015. Az LMP-s egyetemisták-főiskolások értékvilága, aktivitása és társadalmi háttere In: Szabó Andrea és Oross Dániel szerk. *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)* Budapest–Szeged, Belvedere – MTA TK PTI.
- Bullivant, S. (2018): *Europe’s Young Adults and Religion Findings from the European Social Survey (2014-16) to inform the 2018 Synod of Bishops* Benedict XVI Centre for Religion and Society 2018
- Dalton Russell Scott C. Flanagan Paul A. Beck (1984): *Electoral Changes in Advanced Industrial Democracies. Realignment or Dealignment?* Princeton, NJ Princeton University Press

- Fábián Zoltán (2007): Törésvonalak és a politikai-ideológiai azonosulás szerepe a pártszimpátiák magyarázatában. In: Angelusz Róbert-Tardos Róbert (szerk.): *Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon*. Budapest: DKMKA.
- Franklin Mark N. Tom T. Mackie Henry Valen (1992): *Electoral Change. Responses to Evolving Social and Attitudinal Structures in Western Countries* Cambridge Cambridge University Press
- Körösényi András – Tóth Csaba – Török Gábor (2006): *A magyar politikai rendszer* Budapest: Osiris 2006
- Körösényi András (1996): *Nómenklatúra és vallás – törésvonalak és pártrendszer Magyarországon*. In Századvég. 1996. Nyár
- Kriesi, H. (2010). Restructuration of Partisan Politics and the Emergence of a New Cleavage Based on Values. *West European Politics*, 33(3), 673-685.
- Kriesi, H., Grande, E., Lachat, R., Dolezal, M., Bornschier, S., – Frey, T. (2006). Globalization and the transformation of the national political space: Six European countries compared. *European Journal Of Political Research*, 45(6), 921-956.
- Lipset, S. M., – Rokkan, S. (1967). Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction. In S. M. Lipset – S. Rokkan (Eds.), *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: Free Press.
- Oross Dániel, Szabó Andrea (2019): *A politika és a magyar fiatalok*, Budapest: Noran Libro Kft.
- Róna Dániel (2008): A törésvonal fogalma a politikatudományban* Magyarországon; *Politikatudományi Szemle* 2008/4 121–144 pp.
- Szabó Andrea (2019): A 2019-es Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás módszertana. In: Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – Heinrich Böll Stiftung – TK PTI.
- Teney, C., Laceywell, O., – De Wilde, P. (2013). Winners and losers of globalization in Europe: attitudes and ideologies. *European Political Science Review*, 6(4), 575–595.
- Tóka Gábor (2005): A magyarországi politikai tagoltság nemzetközi összehasonlításban. In: Angelusz Róbert-Tardos Róbert (szerk.): *Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon*. Budapest: DKMKA.
- Van der Brug, Wouter. (2010): ‘Structural and Ideological Voting in Age Cohorts’. *West European Politics*, 33(3): 586:607.

KMETTY ZOLTÁN
**A NARANCS ÁRNYALATAI – FIATAL ÉS IDŐS
FIDESZ SZAVAZÓK DIPLOMÁN INNEN ÉS TÚL**

ABSZTRAKT

Tanulmányomban elsősorban azt vizsgálom, hogyan alakult a Fidesz szavazóbázisa az egyetemisták között, az Aktív Fiatalok Magyarország korábbi hullámaihoz képest, és melyek azok a demográfiai és ideológia változók, amelyek leginkább meghatározzák a Fidesz szimpátiát. Kiemelten vizsgálom azt is, hogy ideológia szempontból mennyire tér el a Fidesz szavazóbázisa más pártoktól és saját szülei ideológia beállítódásától. A tanulmány második felében tágabb kontextusba helyezem az eredményeket és megvizsgálom, hogy iskolai végzettség és korcsoport bontások szerint milyen különbségek vannak a Fidesz szimpatizánsok között.

BEVEZETÉS

Az Aktív Fiatalok Magyarország (AFM) kutatás korábbi hullámai azt mutatták, hogy a Fidesz teljes népességben mért támogatottsági előnye az egyetemista szavazók között bár nem olyan jelentős, mint a teljes lakosság körében, de a párt ebben a csoportban is biztos táborral rendelkezik (Reiner–Oross–Keil 2012; Kmetty 2014, 2017). A korábbi kutatások szerint a párt támogatottsága az egyetemisták között elsősorban a vallásossággal függött össze, kiegészülve a szülőkkel való politikai konszenzussal, tehát a közeli kapcsolathálózat szerepével. A Fidesz táborának nagysága nem változott jelentősen a korábbi kutatási hullámok között és gyakorlatilag a párttal való szimpátia mögött ugyanazok a mechanizmusok működtek. A vallásosság mellett, illetve ezt részben felül írva a jobboldali kötődés az, amely leginkább befolyásolta a kormánypárt támogatását. A klasszikus demográfia változók, tehát a tágan vett szocio-kulturális helyzet nem igazán játszott szerepet abban, hogy ki szavaz a kormánypártra, míg a szocializációs közeg (elsősorban olyan hosszú-távú és mély szocializációs mechanizmusok alapján, mint a vallásosság), és a párt-identifikáció jelentősen befolyásolja azt. Tanulmányom első részében azt vizsgálom meg, hogy a korábbi hullámokhoz képest hogyan alakult a Fidesz támogatottsága az egyes demográfiai csoportokban és mennyire erős esetükben az egyes szocializációs ágensek

jelenléte. Az elemzésben hangsúlyosan foglalkozom az egyes pártok szavazóinak ideológia távolságával és ezen ideológia távolságok változásával is. Ez különösen érdekes kérdésnek gondolom a Jobbik néppártosodási próbálkozásai után. Ehhez az elemzéshez az AF kutatás legfrissebb és korábbi adatbázisait használom.

A tanulmány második részében a kapott eredményeket tágabb kontextusba helyezem. 2018-ban a Fidesz az elemzők által vártnál nagyobb fölényrel nyerte az országgyűlési választást, igen magas részvétel mellett. A választással kapcsolatos elemzések azt mutatták, hogy a fiatalabb kohorszokban is magas volt a Fidesz támogatottsága (Mikecz–Oross 2018). De az elemzések arra is rámutattak, hogy a Fidesz elsősorban a rosszabb társadalmi státuszú csoportokban tudott magas támogatást elérni. Ez valószínűsíti azt is, hogy a fiatalok körében nem elsősorban a magas végzettségük között tudott a Fidesz sok szavazót bevonni. De vajon az alacsonyabb státuszú Fidesz szavazó fiatalok pártválasztását is elsősorban a mélyebbe épült szocializációs mechanizmusok hajtják? És az idősebb Fidesz szavazók esetében mik a legmeghatározóbb demográfia változó. Ezt a kérdést teszem a tanulmányom második nagy fejezetének középpontjába. Ehhez az elemzéshez egy 2018-as választási időszakban zajlott országos felmérés adatait fogom használni.

ELMÉLETI ÖSSZEFOGLALÓ

A fiatalok a Nyugat-Európai kutatási eredmények szerint általában a liberális pártokat támogatják kiugró arányban. Magyarországon ezzel szemben 1990-től 2010-ig a 35 év alatti korosztályban folyamatosan a Fidesz volt a legnépszerűbb párt (Szabó 2010). Szabó szerint ez abból következett, hogy a párt sikeresen tudta alkalmazni az ifjúsági kultúra stílusjegyeit és magát a fiatalok pártjának tudta megjeleníteni. A 2010-es választásokon is sikeresen szerepelt a Fidesz. A Demokrácia Kutatások Magyarországi Intézete (DKMKA) által a 2010-es választás előtt készített 1500 fős kutatásában a párt-szimpatáival rendelkező fiatalok 54 százaléka mondta azt, hogy a Fideszre fog szavazni a választásokon, ami megegyezett a teljes sokasági arányokkal. Ez az arány gyakorlatilag nem különbözött egyik iskolai végzettségi csoportban sem (Kmetty 2014). Az Ifjúságkutatások szintén a Fidesz magas támogatottságát mutatták a fiatal korosztályban. A Fidesz támogatottsága a pártválasztók között 2000-ben 49 százalék volt, 2004-ben 59 százalék, 2008-ban pedig 66 százalék. A 2012-es kutatás ehhez képest csökkenést mutatott, de a 40 százalékos támogatottsággal továbbra is a Fidesz vezetett ebben a korcsoportban¹⁰⁰ (Oross 2013; Szabó et al 2002; Bauer–Szabó 2005, 2009). Az Aktív Fiatalok kutatás első hulláma szerint (2012) a Fidesz támogatottsága 15 százalék volt az összes kérdezett között, míg a pártválasztók körében 24 százalék (Reiner–Oross–Keil 2012). A kutatás legfontosabb tanulása az volt, hogy a Fidesz szimpatáit leginkább a vallásosság határozta meg, valamint a fiatal Fidesz szavazók között az átlagnál nagyobb volt a szülőkkel való politikai egyetértés gyakorisága is (Reiner–Oross–Keil 2012).

100 Az összes válaszoló között a párt támogatottsága 15 százalék volt.

Az Aktív Fiatalok kutatás második hulláma nem mutatott változást az első adatfelvételhez képest, annak ellenére sem, hogy a két kutatás között eltelt időszakban több olyan esemény is történt (tünetések az egyetemi reformokkal szemben, HABA megerősödése), ami gyengíthette a Fidesz egyetemisták közötti pozícióit (Kmetty 2014). A kutatás szerint továbbra is a vallásosság volt a meghatározó tényező a Fidesz támogatottságában, bár az anyagi helyzet szerepe felértékelődött, a jobb helyzetű fiatalok támogatták a kormánypartot. Az inkubens szerep (Calle et al 2010) viszont nem jelent meg markánsan a párt támogatottságában, bár az elképzelhető, hogy a negatív történések szerepét ez tudta valamennyire ellensúlyozni. Az ideológia pozíciók hatása viszont kevésbé volt erős az egyetemista Fidesz szavazók között, összevetve a teljes népességben mérhető tendenciákkal, ami a gyengébb párt-identifikáció indikátora (Kmetty 2014).

A 2015-ös Aktív Fiatalok kutatás a Fidesz támogatói struktúrája kapcsán nem hozott sok újdonságot. A Fidesz nem erősödött, de nem is gyengült a korábbi kutatásokkal összevetve és gyakorlatilag a párttal való szimpátia mögött ugyanazok a mechanizmusok működtek (Kmetty 2017). A vallásosság és a jobboldali kötődés volt az, amely leginkább meghatározta azt, hogy ki szavaz a kormánypártra. A 2015-ös kutatás előtti időszak sem volt eseménymenten a felsőoktatásban. A 2014-es választási évben a Fidesz politikai fókuszából kikerült a felsőoktatás, más ügyekre terelték a figyelmet, a téma a kampányban sem jelent meg¹⁰¹. De a 2014-es újabb kétharmados Fidesz siker után ismét nekifutott a kormánypart a felsőoktatás átalakításnak. 2015 márciusában megindult a diskurzus több népszerű szak megszüntetéséről, mint például a kommunikáció vagy a nemzetközi kapcsolatok szak. Erre reakcióként az egyetemista hallgatók ismét utcára vonultak, hogy kifejezzék tiltakozásukat a szakválasztás megváltoztatása és az egyetemi autonómia csorbításával szemben. A negatív ügymenet ellenére nem csökkent a kognitív szavazók aránya a Fidesz táborában, akik ügyek mentén állnak a párt mellé a rituális (párt-identifikáció) (Dalton 2012) szavazókhoz képest. Erre valószínű magyarázat lehet, hogy magasabb politikai affinitás esetében a mélyebb ideológia azonosulás erősebb a párttal. Ezt támasztja alá a vallásosság és a szülői szocializáció jelentős szerepe a Fidesz támogatottságában (Kmetty 2014).

ELEMZÉS I – A FIDESZ TÁBORA AZ EGYETEMISTÁK CSOPORTJÁBAN

Adatok és változók

A Fidesz egyetemista szavazótáborának megvizsgálásához az Aktív Fiatalok Magyarország kutatás két adatbázisát használtam. Első lépésben kialakítottam egy olyan adatfájlt, amiben a 2019-es kutatás adatai mellett (módszertan kapcsán lásd

101 http://peripato.blog.hu/2014/05/07/orokzold_botranyok

Szabó 2019 jelen kötetben) megtalálhatók a 2015-ben lekérdezett egyetemisták eredményei is¹⁰². A két időszakot is tartalmazó adatra építettem egy regressziós modellt, hogy megvizsgáljam, mik azok a tényezők, amik meghatározzák a Fidesz szimpátiát. A modell függő változója az volt, hogy szavazna-e a Fideszre a kérdezett. Kétkategóriás változót alakítottam ki, a más pártra szavazók, bizonytalanok, nem válaszolók 0-ás értéket kaptak, azok, akik pedig egy most vasárnap tartandó választáson szavaznának a Fideszre 1-est.

A kontroll változók közül keményebb és puhább változók is szerepelnek. A szocio-demográfia változók közül szerepeltettem a modellekben a nemet (1: férfi, 2 nő), a korcsoportot (1: 18–19, 2:20–21, 3:22–24, 4:25+), az állandó lakhelyet (1: Budapest, 2: Megyeszékhely, 3: Egyéb város, 4: Község), a szülők iskolai végzettségét vizsgáló hat kategóriás változót (az apa és anyag végzettségéből a magasabb), és a vallásosságot (5: egyház tanítása szerint vallásos, 4: maga módján vallásos, 3: nem tudja, megmondani, hogy vallásos, 2: nem vallásos, 1: ateista). Az anyagi helyzet méréséhez egy 5 kategóriás szubjektív anyagi helyzet változót használtam (1: nélkülözés között él 2: hónapról hónapra anyagi gondjai vannak, 3: éppen, hogy kijön a pénzből, 4: okos beosztással kijön, 5: gond nélkül él). A korábbi témára vonatkozó kutatási eredmények fontosnak mutatták az intézmény fenntartóját is. Ezt egy 3 kategóriás változóval vizsgáltam (1: állami, 2: egyházi, 3: magán).

A 2015-ös és 2019-es kutatásban is vizsgáltam külön kérdéssel, hogy politikai kérdésekben mekkora az egyetértés a szülőkkel. Ebből a kérdésből 3 kategóriás ordinális változót alakítottam ki (1: nem értenek egyet, 2: részben értenek egyet, vagy nem ismeri a szülei nézetét, 3: egyetértenek). Az ideológiai azonosulást 3 skálával vizsgálta a kutatás, a bal-jobb, a liberális-konzervatív, és a mérsékelt-radikális tengelyen való elhelyezkedés segítségével. Mind a három dimenziót 1-7 skálán mérték és a magasabb érték a jobboldali/konzervatív/radikális önazonosulást jelölték. Az utolsó változó, amit bevontam az elemzésbe pedig az volt, hogy melyik kutatásban szerepelt a kérdezett (2015: 0, 2019: 1).

Mivel a függő változó kétértékű volt, ezért binomiális logisztikus regressziós modelleket használtam az elemzésben. Külön modellt futtattam az ideológia változók nélkül és az ideológia változókat bevonva.

Az elemzés következő lépcsőjében bevontam a kutatási időszak változó interakcióját egyenként a többi független változóval a modellbe. Minden interakciós hatást külön modellben teszteltem le. Mivel a logisztikus regressziós modellekben az interakció értelmezése különösen problémás, ezért a szakirodalmi ajánlásoknak megfelelően a marginális hatáserősségeket mutatom be az interakciós tagoknál (Bartus et al 2019).

Az egyetemista szavazók vizsgálatának utolsó lépcsőjében az egyes ideológia változók mentén vett távolságot számoltam ki a Fidesz szavazók és más párt szavazói között. Ehhez kiszámoltam a három ideológia dimenzió átlagát pártonként,

102 A 2015-ös adatfelvételtől részletesen lásd: Róna–Szabó 2017.

ezt követően pedig vettem két párt ideológia változónként vett távolságának négyzetét, majd ezt összeadtam. A következő képet mutatja a számolást:

$$D(p_1p_2) = (BJ_{p_1} - BJ_{p_2})^2 + (LK_{p_1} - LK_{p_2})^2 + (MR_{p_1} - MR_{p_2})^2$$

ahol p_1 az első párt és p_2 a másik párt, BJ jelöli az adott párt bal-jobb skálán elfoglalt átlagát, LK a liberális-konzervatív skálán kapott átlagát, MR pedig a mérsékelt-radikális skála értékét a pártmál.

Az elemzésben nemcsak az egyes pártok ideológia távolságát vizsgáltam, hanem a pártok egyetemista szavazóinak és szüleinek ideológia távolságát is. Ehhez pártanként kiszámoltam a válaszolók ideológia pozícióját és a szüleik ideológia helyzetét. Majd a fenti képlet szerint kiszámoltam a válaszolók és szüleik esetében pártanként az ideológia távolságot. A fenti képet annyiban módosul, hogy a második pát helyett a válaszolók szüleinek ideológia pozícióját használom.

Az elemzéseket R programban végeztem el, a marginális hatások kiszámításához a margins csomagot használtam fel (Leeper 2018).

ELEMZÉS

A többváltozós elemzések előtt röviden bemutatjuk a pártpreferencia változó alakulását a két vizsgált adatfelvételben. 2018-ban a Fidesz ismét megnyerte a választásokat, a vártnál magasabb részvétel mellett is. A 2019-es AFM kutatás egyetemista válaszolói a teljes középiskolai szocializációjukat már úgy töltötték, hogy a Fidesz volt hatalmon. A fiatalok csoportjában hagyományosan erős Jobbik mellett megjelent a politikai palettán a Momentum is, akik témaválasztásaikkal és fiatal vezetőivel számíthatnak a fiatalok támogatottságára. A 2019-es adatfelvétel ezt vissza is igazolta az összes válaszoló között a Momentumnak 16 százalék volt a támogatottsága a Jobbiknak pedig 14 százalék. A Fidesz a két ellenzéki párt közé ékelődött be, 15,5 százalékos támogatottsággal. A kutatás 800 fős mintája szerint, tehát gyakorlatilag nem volt szignifikáns különbség a három párt támogatottsága között. A biztos szavazó pártválasztók csoportjában a Momentum 23, a Fidesz 21 a Jobbik pedig 19 százalékos támogatottságot tudhat magának. A 2015-ben mért 12,3 százalékos támogattsághoz képest a Fidesz több mint 3 százalékkal több szimpatizánst tudott felmutatni maga mögött az egyetemisták körében 2019-ben. A Fidesz szavazótáborának növekedése azonban nem egyedülálló tendencia, összességben jelentősen nőtt a pártot választani tudók aránya. A 2011-es Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás szerint még az egyetemisták 47 százaléka nem tudott pártot választani. Ez a szám valamennyire csökkent 2015-re (42 százalék), de továbbra is magas volt. Ezzel szemben 2019-ben mindössze 27 százalék volt, aki nem választott pártot, vagy nem mondta meg melyik pártra szavazna. Plauzibilisnek tűnik, hogy ennek az oka az lehet, hogy jelentősen nőtt a fiatalok politika iránti érdeklődése. A kutatási adatok azonban ezt csak részben támasztják alá. A

politikai érdeklődés átlaga (1–5 skála) 3,1 volt 2019-ben, a közélet iránti érdeklődés átlaga pedig 3,6. Ezek az értékek 2,7 és 3,4 voltak 2015-ben. A növekedés egyértelmű, de annyira nem jelentős, hogy magyarázza a pártot nem választók arányának drasztikus csökkenését. A magyarázat inkább az lehet, hogy a fiatalok a politikával szembeni kiábrándultságukat, illetve az alternatívák hiányát úgy fejezték ki, hogy a pártválasztás kérdésnél a Magyar Kétfarkú Kutya Pártot (MKKP) jelölték be. A viccpárt 13 százalékos támogatottságot kapott az egyetemisták között. Ha összeadjuk a viccpárt támogatottságát és a pártot nem választók arányát, akkor megközelítőleg egy akkora csoportot kapunk (40 százalék), amekkora a korábbi kutatásokban volt a pártot nem választók aránya. A tanulmányom fókusza miatt, az ezzel kapcsolatos további fejtegetésektől azonban itt most el kell tekintsek.

A leíró elemzések után a következő részekben már a pártpreferenciát meghatározó tényezőkre koncentrálunk. A regressziós modellek függő változója a Fidesz preferencia, független változóként pedig demográfia és ideológia pozíciós változókat használtunk. A következő táblázat (1. táblázat) a modell eredményeit mutatja.

1. táblázat
A Fidesz szimpátiára épített hierarchikus logisztikus regressziós modellek, 2015 és 2019

* p=0.05 ** p=0.01	Modell 1			Modell 2		
	B	S.E.	Wald	B	S.E.	Wald
Konstans	-2,94**	0,78	14,34	-6,41**	0,95	45,39
Nem	-0,34*	0,16	4,72	-0,06	0,17	0,12
Kor: 18-19	-0,35	0,59	0,36	-0,24	0,61	0,16
Kor: 20-21	0,47	0,26	3,24	0,49	0,28	3,06
Kor: 22-24	0,21	0,26	0,65	0,28	0,28	1,01
<i>Kor: 25+ – referencia</i>						
<i>Teltp: Budapest</i>	-0,01	0,25	0,00	0,04	0,27	0,02
Teltp: Megyei jogú város	-0,02	0,24	0,01	-0,15	0,26	0,33
Teltp: Egyéb város	0,17	0,23	0,57	0,11	0,24	0,22
<i>Teltp: Község – referencia</i>						
Szülő iskolai végzettsége	0,06	0,07	0,93	0,05	0,07	0,46
Szubjektív anyagi helyzet	0,34**	0,12	7,29	0,34**	0,13	6,83
Vállalosság	0,62**	0,08	65,13	0,43**	0,08	28,83
Intézmény: Egyházi	-0,70	0,42	2,82	-0,77	0,44	3,02
Intézmény: Magán	0,38	0,33	1,35	0,40	0,35	1,29
<i>Intézmény: Állami – referencia</i>						
Politikai egyetértés szülőikkel	0,42**	0,14	9,06	0,38**	0,15	6,29
Kutatás hulláma	0,35*	0,16	4,68	0,39*	0,17	5,08
Bal-jobb skála				0,45**	0,08	34,05
Liberális-konzervatív skála				0,35**	0,06	30,34
Mérsékelt-radikális skála				-0,21**	0,06	11,20
Cox and Snell R²	7.8%			14.6%		

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

Az első és talán legfontosabb, amit az eredmények kapcsán érdemes kiemelni az, hogy a kutatás hullámát mérő változó szignifikanciája 0,05 alatt van. A Fidesz valamelyest növekvő támogatottságát a nyers adatok is mutatták, de a modell tanulsága szerint ez a különbség a demográfia és ideológia változók kontrol alatt tartása után is fennáll. A korábbi hullámokkal megegyezően a vallási változóknak és az anyagi helyzetnek is van hatása a Fidesz szimpátiára. Minél vallásosabb egy hallgató és minél jobb a szubjektív anyagi helyzete annál nagyobb valószínűséggel szavazna a kormánypártra. Az egyetem típusa viszont nem függött össze a Fidesz szimpátiával, tehát az egyházi egyetemre járók körében nem mértünk magasabb értéket. Ha direktbe vizsgáljuk az összefüggést az egyetemi fenntartója és a Fideszre szavazás között még találunk összefüggést. Azonban a vallásosság változó és az egyetem választás közötti erős összefüggés miatt, a regressziós modellben már nem tud érvényesülni a fenntartó változó hatása. A korábbi kutatásokhoz hasonlóan a politikai egyetértés a szülőkkel szintén magasabb Fidesz szimpátiával járt együtt. A vallásosság változóhoz hasonlóan ez is a szocializációs momentum fontosságát bizonyítja.

A nem változó szintén szignifikáns volt a demográfia modellben, a férfiak körében valamivel nagyobb a Fidesz támogatottsága (az ideológia változókat is tartalmazó modellben már nem volt szignifikáns a hatás). Fontos azonban ennek kapcsán megjegyezni, hogy itt elsősorban annak a hatását látjuk, hogy az egyetemista férfiak jobban érdeklődnek a politika iránt, mint az egyetemista nők és nagyobb valószínűséggel választanak pártot. Ha leszűkítjük az elemzést a pártválasztók csoportjára, akkor azon belül a Fidesz szimpátiát nem magyarázza már a nem változó.

Több olyan változó is volt a modellben, ami nem mutatott összefüggést a kormánypárt támogatásával. Se a korcsoport, se a településtípus, se a szülő iskolai végzettsége nem bizonyult szignifikánsnak.

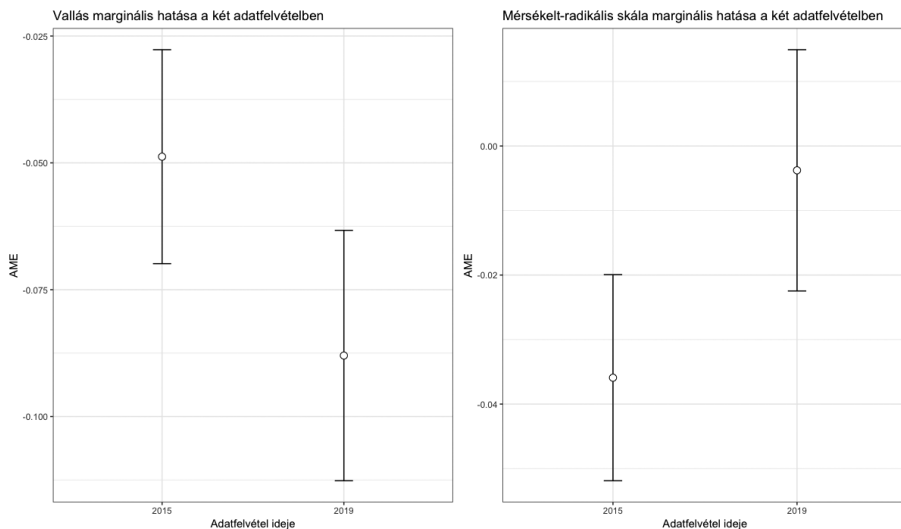
A második modellbe három ideológia változót vontam be. A magyarázó erő jelentősen megnő ezen változók bevonása után – 0,078-ról 0,146 (Cox and Snell mutató). Mind a három változó szignifikáns volt. Minél inkább jobboldali, minél inkább konzervatív és minél inkább radikális valaki, annál nagyobb valószínűséggel választja a kormánypártot. Ezek az eredmények megegyeznek a korábbi években mértekkel.

A binomiális logisztikus modellekben problémás hatásereőről beszélni. A Wald statisztikára azonban támaszkodhatunk, amikor a változók nagyságrendbeli magyarázó erejéről gondolkodunk. Az első modellben egyértelműen a vallásosság emelkedik ki a Wald értékek alapján. A szülőkkel való politikai egyetértésnek és a szubjektív anyagi helyzetnek jóval gyengébb hatása van. A második modellben jelentősen lecsökken a vallási változó magyarázó ereje. Ez annak köszönhető, hogy a bevont ideológia változók erősen korrelálnak a vallásossággal és így a reziduális hatásereősége a vallásosságnak jóval alacsonyabb lesz. A második modellben a bal-jobb ideológia választásnak, a liberális-konzervatív tengelyen való elhelyezkedésnek és a vallásosságnak van megközelítőleg hasonlóan erős hatása. A többi változó magyarázó ereje jóval kisebb.

Ahogy az eredmények eddigi bemutatásából látható, a 2015-ös és 2019-es öszszevont adatok a szocializációs mechanizmusok fontosságát mutatják a Fidesz melletti szimpátia kapcsán. A modell azonban azt nem mutatja meg, hogy változott-e bármelyik változónak a szerepe a két időszakban. Ahhoz, hogy ezt megvizsgáljuk olyan modelleket illesztettem, amiben szerepeltettem a vizsgált változóink és a kutatási időszak interakcióját. A módszertani fejezetben leírtaknak megfelelően a marginális hatáserőségekre fókuszálunk a következőkben.

A tesztelt változók közül kettő esetben volt legalább 10%-os¹⁰³ szinten összefüggést. Az egyik a vallás változó volt, a másik pedig a mérsékelt-radikális skálán való elhelyezkedés. A következő ábrán a vallási változó és a mérsékelt-radikális skála változó átlagos marginális hatását (AME) ábrázoltam $p=0.05$ értékhez tartozó hiba taggal a két idődimenzióban.

1. ábra
A vallás és a mérsékelt-radikális változó marginál hatás erőssége
2015 és 2019

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

A vallási változó marginális hatása (akárcsak a meredeksége) pozitív volt, ami azt jelenti, hogy minél vallásosabb valaki annál inkább szavaz a Fideszre. Ahogy az ábra (baloldal) mutatja a marginális hatás a második adatfelvétélben magasabb, mint az elsőben. Ez azt jelenti, hogy a vallásossággal nőtt az összefüggése a Fideszre szavazásnak, tehát a korábbinál még inkább igaz 2019-ben, hogy a vallásosság az elsődleges magyarázó ok a Fidesz szimpátia mögött. A mérsékelt-radikális

¹⁰³ Mivel az interakciós tagok szignifikancia értéke logisztikus modellben pontatlan, ezért a szokásosnál valamivel megengedőbb határértéket alkalmaztunk.

skálánál a negatív AME érték azt mutatja, hogy a mérsékeltőbbek inkább szavaznak a Fideszre. Ahogy látható az ábra jobb oldali részén a második időszakban ez az érték azonban nulla körül mozog, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy ennek a skálának megszűnik a hatása a Fideszre szavazásban. A konfidencia intervallumok azonban jól mutatják mind a két interakciós tag esetében, hogy mérsékelt hatásokról beszélhetünk, tehát inkább összességben azt mondhatjuk, hogy a kormánypárti szimpátia mögötti tényezők alig változtak 2015 és 2019 között.

A regressziós adatok jól mutatták, hogy milyen erős szerepe van az ideológia változóknak a Fidesz szimpátiában. Ebben a rövid fejezetben azt mutatom be, hogy ezen ideológia változók mentén mekkora különbség volt a Fidesz és a többi párt között és ez a különbség hogyan változott a két időszak között. Első lépésben megvizsgáltam a három ideológia változó átlagos értékét a két adatfelvételben pártos bontásban.

2. táblázat

Ideológia változók átlaga a két adatfelvételben, 2015 és 2019

	Bal-jobb		Liberális-konzervatív		Mérsékelt-radikális	
	2015	2018	2015	2018	2015	2018
Fidesz	5,0	5,0	4,4	4,8	3,3	3,5
Jobbik	5,1	4,5	4,2	3,9	4,4	3,7
LMP	3,7	3,5	2,9	2,8	3,1	2,7
MSZP	3,1	2,6	3,6	3,2	3,0	2,5
DK	3,5	3,0	3,2	2,9	2,5	3,6
Momentum		3,5		3,0		3,3
MKKP		3,5		2,7		3,0

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015 és 2019.

A Fidesz a bal-jobb skálán nem mozdult el a két időszakban ($p=1$), kicsit konzervatívabb volt a szavazótáborra és talán picit radikálisabb. A Jobbiknál sokkal látványosabb volt az elmozdulás a párt szavazó balra tolódtak, kicsit kevésbé voltak konzervatívak és kevésbé voltak radikálisak. Az LMP az MSZP és a DK valamennyit balra tolódott a két időszak között és kicsit liberálisabbak lettek. A DK szavazói jóval radikálisabbnak mondták magukat, az MSZP és LMP szavazó viszont valamivel mérsékeltbbnek. Ennél a 3 pártnál érdemes vigyázni az eredmények érvényessége kapcsán az alacsony esetszámok miatt. A Momentum és az MKKP nem szerepelt a 2015-ös kutatásban, ezért esetükben nem tudjuk összevetni az eredményeket a korábbi időszakban.

A következő táblázat a Fidesz többi párttól vett ideológia távosságát mutatja (ennek kiszámolása kapcsán lásd a módszertani fejezetet).

3. táblázat
Pártok távolsága ideológia változók alapján, 2015 és 2019

	2015	2018
Jobbik	1,2	0,9
LMP	3,9	6,4
MSZP	4,3	8,9
DK	4,2	7,4
Momentum		5,2
MKKP		6,6

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015 és 2019.

Mind a két adatfelvételben a Jobbikhoz volt a legközelebb a Fidesz tábor a kiszámolt mutató alapján. A távolság még csökkent is a két párt között valamelyest. Utóbbi abból adódott, hogy a Jobbik szavazók mérsékeltbé váltak és ezáltal közelebb kerültek a Fidesz szavazókhoz a mérsékelt-radikális tengelyen. Gyakorlatilag ez okozza azt, hogy a mérsékelt-radikális skála szerepe csökkent a második adatfelvételre. A többi párttól jóval távolabb helyezkedik el a Fidesz tábor, főleg az MSZP és DK szavazóktól. Ez a távolság még jelentősen nőtt is a második adatfelvételre, tehát a baloldali pártok szavazói ideológiailag még jobban elkülönültek a Fidesztől.

Az ideológia távolságot nemcsak a pártok között lehet vizsgálni, hanem a válaszolók és szülei között is. A 2019-es adatfelvételben megkérdezték az apa/anya elhelyezkedését a 3 ideológia skálán. A következő táblázat az ezzel kapcsolatos eredményeket tartalmazza.

4. táblázat
Ideológia változók átlaga a szülőknél és a kérdezett tanulóknál, AFM 2019 kutatás

	Bal-jobb		Liberális-konzervatív		Mérsékelt-radikális	
	Szülő	Válaszó	Szülő	Válaszó	Szülő	Válaszó
Fidesz	4,8	5,0	4,8	4,8	3,4	3,5
Jobbik	4,5	4,5	4,4	3,9	3,4	3,7
LMP	3,9	3,5	3,9	2,8	2,9	2,7
MSZP	3,0	2,6	3,2	3,2	3,4	2,5
DK	3,1	3,0	3,3	2,9	3,1	3,6
Momentum	3,9	3,5	3,7	3,0	3,1	3,3
MKKP	4,1	3,5	4,0	2,7	3,1	3,0

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015 és 2019.

A Fidesz szavazók esetében alig van különbség a szülői és válaszolói szinten az ideológiai értékekben. A négyzetes távolság (lásd módszertan) mindössze 0,05 egység, ami kifejezetten alacsonyak számít. A másik pólus az MKKP és az LMP – esetükben bőven 1 fölé van ez a mutató. Összességben az jellemző, hogy a fiatalok a szülőkhöz képest inkább balra helyezik magukat és inkább liberálisnak, a mérsékelt-radikális skálán nincs nagy mozgás.

Az ideológia hasonlóság magas foka a Fidesz esetén annak az indikátora, hogy az otthoni szocializációnak van az egyik legfontosabb szerepe a politikai preferencia alakításában az egyetemisták körében. A következő részben azt vizsgálom meg, hogy a teljes népességben hogyan alakult a Fidesz támogatottsága 2018-ban.

ELEMZÉS II: FIATAL ÉS IDŐS FIDESZ SZAVAZÓK DIPLOMÁN INNEN ÉS TÚL

Adatok és változók

A korábbi fejezetben részletesen bemutatam azokat a tényezőket, amelyek alapvetően meghatározzák a Fideszre való szavazás valószínűségét a fiatalok között. Ezek a változók, főleg a vallásosság alapvető fontosságúnak tűnik a Fidesz szimpátia kialakulásában. A korábbi kutatások és a legutóbbi Aktív Fiatalok adatfelvétel azt is jól mutatta, hogy a jobb társadalmi helyzetnek szintén szerepe lehet abban, hogy a kormánypárttal szimpatizálnak az egyetemisták, vagy akár úgy is fogalmazhatunk, hogy a jelenlegi rendszer nyerteseinek gyerekei szavaznak inkább a Fideszre (ebben a csoportban az anyagi helyzet elsősorban még a szülői lehetőségektől függ).

Ebben a fejezetben azt járom körbe, hogy az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás eredményei mennyire jellemzőek úgy általában a Fidesz szavazókra. Ezt aztán pedig tovább bontjuk korcsoport és iskolai végzettség szerinti demográfia szegmensekre. Jelen vizsgálódáshoz az adatokat, az MTA TK PTI 2018-as választás előtt és után elvégzett adatfelvételei adják¹⁰⁴. A három kutatási hullám válaszolójának száma 3018 fő. A minta reprezentatív a magyar lakosságra. A kutatás személyes adatfelvétellel zajlott.

Két hullámot a választás előtt kérdeztek le, egy hullámot pedig a választás után. Az adatokat egybe kezeltem, nem tettem különbséget a kutatás egyes hullámai között. Elemzési stratégiám az volt, hogy az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatásban használthoz képest a lehető leginkább identikus modellt próbáltam előállítani az adatokból. A célváltozó értelemszerűen ebben az adatfelvételben is a Fideszre való szavazás volt. A két választás előtti adatfelvételben azt kérdezték, hogy mire fog szavazni a kérdezett majd a választásokon. A post-election felvételen pedig a már lezajlott szavazásra kérdeztek rá a kérdezőbiztosok. A kérdés önkitaltós volt.

Az elemzéshez a mintát hat részre bontottam. Egyrésztől alkalmaztam egy korosztályos bontást. Itt a határt 30 évben és 60 évben húztam meg. Másrésztől alkalmaztam egy iskolai végzettség szerinti bontást is, amiben a diplomásokat választottam el a nem diplomásoktól. Azokat, akik már rendelkeznek legalább érettségivel és az adatfelvétel alatt is tanultak, a diplomások közé soroltam. Az ő esetükben azt feltételeztem, hogy

¹⁰⁴ MTA TK PTI Választáskutatási panelvizsgálat. NKFI-6, NKFI-119603 *Részvétel, képviselet, pártosság. Választáskutatás, 2018.* Kutatásvezető: Szabó Andrea. Választáskutatási panelvizsgálat első hullám. N=2000 fő. Az adatfelvétel ideje: 2017. december – 2018. január. A három hullámból álló panel második hulláma 2018 márciusában (N=1500 fő) a harmadik pedig 2018. május–június folyamán készült (N=1100 fő).

nagy valószínűséggel most folytatják az egyetemi képzésüket. A 30 év alatti diplomás fiatalok csoportja feleltethető meg leginkább az Aktív Fiatalok mintájának. Bár utóbbi egyetemista minta előbbi pedig inkább már az egyetemet elvégzettek tartalmazza, de talán élhetünk azzal a feltételezéssel, hogy az egyetemről kikerülve nem változnak meg rövid időn belül a pártválasztás mögötti tényezők.

Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatásban használt változók közül a szülő iskolai végzettsége, a szülőkkkel való politikai konszenzus, a liberális-konzervatív skála, illetve a mérsékelt-radikális skála nem volt (minden adatfelvételben) elérhető, ezért ezeket kénytelenek voltam kihagyni az elemzésből. A kor változót arra használtam, hogy több részre bontsam a mintát, ezért ezt az elemzésben már nem használtam fel. A kérdezett neme a településtípus és a bal-jobb változó ugyanúgy volt kérdezve az MTA TK PTI kutatásban, mint az AFM felvételben. A szubjektív anyagi helyzet változó bár tartalmilag hasonló volt a két kutatásban picit máshogy kérdezték az MTA-PTI adatfelvételben. A kérdés úgy szólt, hogy: „*Véleménye szerint, hogyan tudja fedezni az Ön háztartása a szokásos kiadásokat?*”. 1-6 skálán válaszolhattak erre a kérdezettek, az 1-es azt jelentette, hogy nagy nehézségek árán, a 6-os pedig azt jelentette, hogy nagyon könnyen. A vallásosság kérdésnél is eltérő volt az operacionalizálás a két kutatásban. Az MTA TK PTI kutatásban arra kérdezték rá, hogy milyen gyakran jár templomba, misére, istentiszteletre, vallási összejövetelre a válaszoló. Az 1-es válasz jelentette azt, hogy hetente, az 5-ös pedig azt, hogy soha. A változót az elemzéshez megfordítottam, hogy a magasabb érték jelentse az erősebb vallásosságot.

Első lépésben a teljes mintára mutatom be az eredményeket, majd a 4 alcsoport (30 év alatt/felett és diplomás/nem diplomás) eredményeit hasonlítom össze.

EREDMÉNYEK

A többváltozós modellek bemutatása előtt érdemes a Fidesz szimpátiát megvizsgálni a 4 alcsoportban. A teljes mintában a válaszolók 34,5 százaléka tervezett szavazni, vagy szavazott a Fideszre. A négy alcsoportban szignifikáns eltérések voltak ezen értékek között ($p=0,014$).

5. táblázat

Fidesz szavazók aránya korcsoport*diplomás bontásban, 2018 (%)

	Nem Fidesz szavazó	Fidesz szavazó
30 év alatt, nincs diploma	69,9	30,1
30 év alatt, van diploma	74,2	25,8
30 év felett, nincs diploma	63,7	36,3
30 év felett, van diploma	67,7	32,3

Forrás: MTA TK PTI Választáskutatás 2018.

A 30 év alatti diploma nélküli csoportban 30 százalék Fidesz szimpatizáns volt. Ugyanez az érték a diplomás (vagy felsőoktatási intézménybe járó) fiatalok eseté-

ben mindössze 26 százalék volt. A legmagasabb érték a 30 év feletti nem diplomás csoportban volt (36 százalék). A 30 év feletti diplomásoknál pedig 32 százalék volt a kormánypárti szimpatizánsok aránya. Ha azt vizsgáljuk ANOVA modellekben, hogy a kornak vagy az iskolai végzettségnek van hatása akkor inkább előbbi esetben láthatunk összefüggést, bár az iskolai végzettség hatásának kimutatást nehezíti a diplomás csoport viszonylag alacsony esetszáma is.

Az alapmegozslások bemutatása után áttértünk a többváltozós modellekre. A logisztikus regressziós modellekben a B paraméterek modellek között nem összehasonlíthatók (Bartus et al 2019). Ezért a B értékek helyett az átlagos marginális hatásokat (AME) használom a modellek bemutatására és értelmezésére. Az AME értéket úgy interpretálhatjuk, hogy 1 pont elmozdulás a független változón hány százalékponttal növeli meg a függő változó 1-es értékéken bekövetkezését. Ebből következően az AME értékeit nem érdemes összevetni olyan változóknak, amik eltérően skáláznak (akárcsak a B értékeket). De ugyanannak a változónak az AME értékei különböző almintákban összehasonlíthatók.

6. táblázat

A Fidesz szimpátiára épített logisztikus regressziós modellek, teljes mintán és korcsoport*diplomás bontásban (I tábla), 2018 kutatás

	Teljes minta			30 év alatt, nincs diploma			30 év alatt, van diploma		
	AME	SE	p	AME	SE	p	AME	SE	p
Nem	0,00	0,02	0,91	0,02	0,04	0,66	-0,14	0,08	0,08
<i>Teltip: Budapest – Referencia</i>									
<i>Teltip: Megyei jogú város</i>	-0,11	0,03	0,00	-0,14	0,08	0,10	-0,22	0,12	0,06
Teltip: Egyéb város	-0,05	0,03	0,07	-0,11	0,08	0,16	-0,09	0,13	0,49
Teltip: Község	-0,03	0,03	0,26	-0,06	0,08	0,42	-0,07	0,16	0,68
Szubsjektív anyagi helyzet	0,02	0,01	0,03	-0,04	0,02	0,08	-0,05	0,05	0,30
Bal-jobb skála	0,09	0,00	0,00	0,07	0,01	0,00	0,09	0,02	0,00
Vallásosság	0,04	0,01	0,00	0,08	0,02	0,00	0,07	0,03	0,03
N	2684			413			83		
Cox and Snell R²	0,266			0,189			0,280		

Forrás: MTA TK PTI Választáskutatás 2018.

A teljes mintában a nemén kívül az összes bevont változónak szignifikáns volt a hatása. A településtípus változóban a megyei jogú városhoz tartozó negatív marginális hatás érték azt jelenti, hogy a referencia kategóriának használt Budapesthez képest a megyei jogú városokban alacsonyabb volt a Fideszre szavazás valószí-

nüsége (több mint 10 százalékponttal). A szubjektív anyagi helyzethez a bal-jobb skálához és a vallásossághoz is pozitív AME érték tartozott. A jobb anyagi helyzetben lévők inkább szimpatizáltak a Fidesszel, a jobboldaliak inkább szimpatizáltak a Fidesszel akárcsak a vallásosabbak. Ezek az eredmények hasonlóak ahhoz, amit az Aktív Fiatalok kutatásban kaptunk.

A 30 év alatti fiatalok nem diplomás almintájában már nem szignifikáns a településtípus és a szubjektív anyagi helyzet. Utóbbi azonban 10 százalékos szinten már szignifikáns lenne, méghozzá fordítva, mint a teljes mintában – inkább a rosszabb helyzetű nem diplomás fiatalok a Fidesz szimpatizánsok. A bal-jobb skála és a vallásosság esetében már egyértelmű a hatás, és ugyanúgy működik, mint a teljes mintában. A bal-jobb skálának valamivel alacsonyabb az AME értéke, a vallásosságnak viszont magasabb. Míg a teljes mintában 1 értékű elmozdulás a vallásosság skálán 4 százalékpontnyival növeli a kormánypárti szimpátia valószínűségét, ugyanez az érték a 30 év alatti nem diplomás csoportban 8 százalék. A 30 év alatti diplomások esetében, pedig szintén hasonlóan magas a vallásosság AME értéke (0,07). A 30 év alatti diplomásoknál még a bal-jobb változó bizonyult szignifikánsnak, illetve 10 százalékos szinten a nem és a településtípus. A nem esetén kapott negatív koefficiens megegyezik az AFM mintában kapott eredménnyel. Itt is feltételezhetjük, hogy részben a politikai érdeklődés hatását láthatjuk áttételesen.

7. táblázat

A Fidesz szimpátiára épített logisztikus regressziós modellek, teljes mintán és korcsoport*diplomás bontásban (II tábla), 2018

	30 év felett, nincs diploma			30 év felett, van diploma		
	AME	SE	p	AME	SE	p
Nem	-0,01	0,02	0,53	0,10	0,04	0,02
<i>Telítip: Budapest – Referencia</i>						
<i>Telítip: Megyei jogú város</i>	-0,08	0,04	0,03	-0,12	0,06	0,05
<i>Telítip: Egyéb város</i>	-0,03	0,04	0,35	-0,08	0,06	0,14
<i>Telítip: Község</i>	-0,02	0,03	0,57	-0,08	0,06	0,19
Szubjektív anyagi helyzet	0,04	0,01	0,00	0,04	0,02	0,09
Bal-jobb skála	0,09	0,00	0,00	0,10	0,01	0,00
Vallásosság	0,03	0,01	0,00	0,02	0,02	0,24
N	1873			314		
Pseudo R ²	0,290			0,327		

Forrás: MTA TK PTI Választáskutatás 2018.

A 30 év feletti csoportban az eredmények nagy része megegyezik a korábban látottakkal, de azért találunk kisebb-nagyobb eltéréseket. A 30 év alatti diploma nélkülieknél a megyei városok negatív AME értéke mellett, szignifikáns volt még az anyagi helyzet, a bal-jobb skála és a vallásosság is. A vallásosságnak itt jóval alacsonyabb volt az AME értéke, mint korábban. A szubjektív anyagi helyzet pozitív AME értéke pedig egyértelműen azt mutatta, hogy a jobb helyzetben lévők

azok, akik a Fidesszel inkább szimpatizálnak. A bal-jobb skála a szokásos módon működött. A 30 év feletti diplomások csoportjában kaptuk a legmagasabb magyarázó erőt. A nem hatása itt eltérő volt, mint korábban – ebben a csoportban inkább a nők voltak kormánypárti szimpatizánsok. A szubjektív anyagi helyzetnek ebben a csoportban is pozitív volt a marginális hatása, de csak 10 százalékos szinten volt elfogadható az összefüggés. A bal-jobb skála esetében ugyanazt az eredményt kaptuk, mint korábban. A vallásosság változó azonban nem volt szignifikáns ebben a csoportban, ami fontos eltérés az eddigiekhez képest.

A 4 alcsoport elemzése azt mutatta, hogy leginkább a vallásosság esetében van különbség, méghozzá elsősorban korcsoport bontásban. Ennek az eredménynek a megerősítésére újra-futtattuk a modellünket a teljes mintára. A modellbe bevettük a korcsoport (30 év alatt/felett) és a diplomás változót. A vallásosság változó hatásának vizsgálatához pedig kiegészítettük a modellünket a korcsoport és vallásosság változó interakciójával.

8. táblázat

A Fidesz szimpátiára épített logisztikus regressziós modellek, teljes mintán interakciós tagokkal,

	AME	SE	p
Nem	0,00	0,02	0,88
<i>Teltip: Budapest – Referencia</i>			
<i>Teltip: Megyei jogú város</i>	-0,11	0,03	0,00
<i>Teltip: Egyéb város</i>	-0,06	0,03	0,03
<i>Teltip: Község</i>	-0,04	0,03	0,12
Szubjektív anyagi helyzet	0,02	0,01	0,01
Bal-jobb skála	0,09	0,00	0,00
Vallásosság	0,04	0,01	0,00
Korcsoport (30 alatt/felett)	0,06	0,02	0,00
Diplomás	-0,06	0,02	0,01
Korcsoport * vallásosság			0,012
N	2684		
Pseudo R ²	0,273		

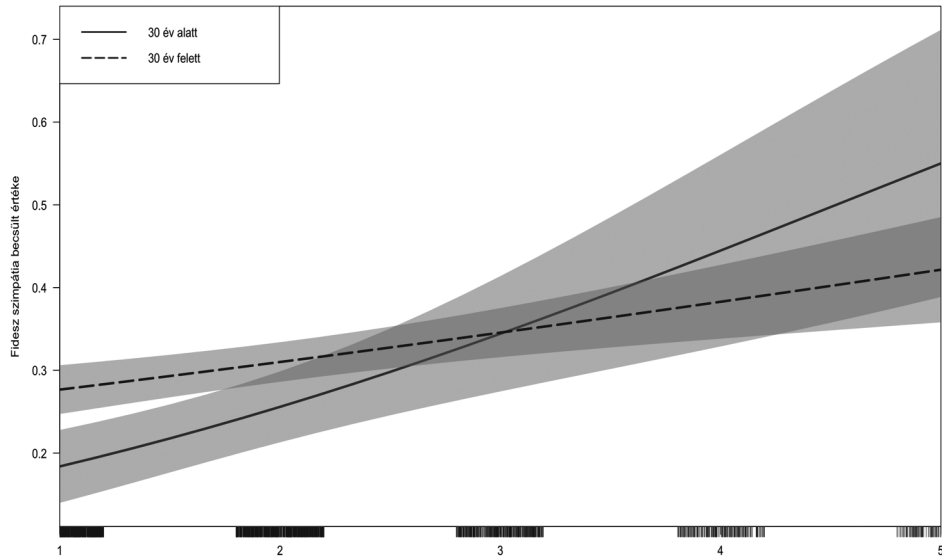
Forrás: MTA TK PTI Választáskutatás 2018.

A kiegészített modellben mind a korcsoport, mint a két kategóriás iskolai végzettség változó, mind a korcsoport és vallásosság változó interakciója szignifikánsnak bizonyult. Ahogy láttuk már az alapmegoszlások vizsgálatánál mind a korcsoport mind az iskolai végzettség szignifikánsan összefüggött a kormánypárti szimpátiával. A magasabb végzettségűek kevésbé valószínű, hogy szimpatizáltak a Fidesszel, akárcsak a fiatalabb szavazók. Az interakciós tag szignifikanciája pedig azt is megerősítette, hogy a vallásosság változó eltérően működik a fiatal és idős korosztályokban. Mivel interakciós tag esetében nincs értelme magában az

AME értéknek, ezért az interpretációhoz felrajzoltuk, hogy 30 év alatt és 30 év felett hogyan működik a vallásosság változó. Az Y tengelyen ebben a modellben a Fidesz szimpátia becslült valószínűsége látható a vallásosság változó egyes értékeinek esetében.

2. ábra
Fidesz szimpátia valószínűsége vallásosság és korcsoport
hatással – marginális hatáserőségek,

A Fidesz szimpátia valószínűsége vallásosság és korcsoport bontásban

Forrás: MTA TK PTI Választáskutatás 2018.

A két korcsoport esetében ahogy látható, nagyon eltérő a vallásosság változó meredeksége. A 30 év feletti korcsoportban egy nagyon enyhe emelkedés látható, ezzel szemben a 30 év alattiak esetében egy sokkal meredekebb növekedés. A 30 év alatti soha templomba járóknál 20 százalék alatti a becslült Fidesz szimpátia valószínűsége, míg a rendszeresen templomba járóknál ez 50 százalék feletti. Ugyanezen arányok a 30 év felettiak esetében 30 és 40 százalék. Ezek az ábrák megerősítik azokat az eredményeket, amiket a filterezett modellekben esetében láhattunk – a fiatal szavazóknál jóval nagyobb a vallásosság szerepe a Fidesz szimpátiában, mint az időseknél. Ezek az eredmények átvezetnek minket a tanulmány diszkusziójára.

ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányomban elsősorban azt vizsgáltam meg, hogyan alakult a Fidesz egyetemista szavazóbázisa a korábbi AFM kutatásokhoz képest (Elemzés I). Az

eredmények azt mutatták, hogy valamelyest nőtt a Fidesszel szimpatizálók aránya 2015-höz képest. Továbbra is elsősorban a vallásosság az, ami meghatározza a kormánypárti szimpátiát, de valamennyire számít a jobb társadalmi helyzet és a szülőkhöz hasonló politikai vélemény. Utóbbi változónak a fontosságát még inkább kidomborította az az elemzés, amiben a szülőkkel vettem össze a kérdezettek ideológia beállítottságát. Ebben az elemzésben egyértelműen azt kaptam, hogy a Fidesz szavazók esetében a legkisebb a távolság szülők és gyermekeik ideológia beállítottságában.

A mélyebb elemzések azt mutatták, hogy valamelyest módosult a háttérváltozók szerepe 2015-höz képest. A vallásosság még fontosabbá vált, ezzel szemben a mérsékelt-radikális skála szerepe eltűnt. Az ideológia változók két időszak közötti változásának vizsgálata ezt az eredményt tovább árnyalta. A fiatal Jobbik szavazók kevésbé voltak radikálisak 2019-ben és így ebből a szempontból sokkal közelebb került egymáshoz a Fidesz és a Jobbik.

A tanulmány második felében (Elemzés II) azt vizsgáltam, hogy a teljes népéségen belül mennyiben különböznek a Fidesz 30 alatti és 30 év feletti szavazói, valamint a diplomások és a nem diplomások. Az idősebbek és nem diplomások között felül volt reprezentálva a Fidesz a 2018-as választások környékén. A két változó közül a kornak valamennyivel nagyobb volt a szerepe. A legfontosabb eredmény azonban nem ezzel, hanem a vallásossággal kapcsolatos. A marginális hatások alapján a fiatalabb csoportokban inkább számított a vallásosság, mint az idősebb kohorszokban. A 30 év alatti soha templomba nem járóknál 20 százalék alatti volt a becsült Fidesz szimpátia valószínűsége, míg a rendszeresen templomba járóknál ez 50 százalék feletti. Ugyanezen arányok a 30 év felettiak esetében 30 és 40 százalék.

Tanulmányomat egy rövid kitekintéssel zárom. A Fidesz lassan 10 éve van újra hatalmon, ami azt jelenti, hogy a mostani egyetemista korosztály a politikai szocializáció szempontjából fontos időszakát végig Fidesz kormány alatt töltötte. A Fidesz bár nem extra erős ebben a korosztályban, de nem is szerepel kirívóan rosszul. A stabil bázist elsősorban a vallásos fiatalok adják. Érdekes kérdés lesz a jövőben, hogy az egyre több embert lefedő vallásos iskolákban tanuló alapvetően nem vallásos fiatalok milyen szocializációs impulzusokat fognak kapni. Ezek a csatornák segíthetik a Fideszt abban, hogy a jelenlegi kurzust minél tovább megtartsák. Ennek a sikerességét azonban nem most fogjuk látni, hanem 5-10 éven belül...

IRODALOM

- Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) 2005. *Ifjúság2004 Gyorsjelentés*. Budapest, Mobilitás Ifjúsági iroda
- Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) 2009. *Ifjúság2008 Gyorsjelentés*. Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.

- Bartus Tamás – Kisfalusi Dorottya – Koltai Júlia (2019). Logisztikus regressziós együtthatók összehasonlítása. *Statisztikai Szemle*, 97(3), 221-240.
- Calle de la L., Martinez A., Orriols L. (2010): Voting without ideology. Evidence from Spain (1979-2008). *Revista Espanola de Investigaciones Sociológicas* (Reis). N129. 107-129p. <http://reis.metapress.com/content/7j0v43v8g6101810/fulltext.pdf>
- Dalton, R.J. (2012): Apartisan and the changing German electorate. *Electoral Studies* 31, 35–45.
- Kmetty Zoltán (2014): Fiatall, vallásos és Fideszes. In: Szabó A. (szerk.): *Racionálisan lázadó fiatalok II*. Budapest-Szeged, Belvedere-Meridionale . MTA-TK-PTI. 181-195
- Kmetty Zoltán (2017) Elkötelezettek...: A Fidesz egyetemista szavazóbázisának strukturája In: Szabó, Andrea; Oross, Dániel (szerk.) *Csendesek vagy lázadók?: A hallgatók politikai orientációi Magyarországon*. Budapest, Magyarország, Szeged, Magyarország: Belvedere Meridionale, MTA TK PTI, (2017) p. 158
- Leeper TJ (2018). Margins: Marginal Effects for Model Objects. R package version 0.3.23.
- Mikecz Dániel – Oross Dániel (2018): Rendszerváltóktól a bulitüntetőkig: generációs mintázatok a választó magatartásban In: Böcskei, Balázs; Szabó, Andrea (szerk.) *Várákózások és valóságok. Parlamenti választás 2018* Budapest, Napvilág Kiadó, MTA TK PTI, (2018) pp. 241-266. , 26 p.
- Oross Dániel (2013): Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In: *Magyar Ifjúság 2012. Tanulmánykötet* (szerk: Székely Levente). Budapest 2013. Kutatópont
- Reiner Roland – Oross Dániel – Keil András (2012): Trendforduló: Új fejezet a Fidesz és a legfiatalabb választó korosztály kapcsolatában? In: Szabó A. (szerk): *Racionálisan lázadó hallgatók* Szeged. Belvedere 183-202p
- Róna Dániel – Szabó Andrea (2017): A 2015-ös adatfelvétel módszertana. In: Szabó Andrea, Oross Dániel (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged–Budapest, Belvedere Meridionale, MTA TK PTI, 208–210. p.
- Szabó Ildikó (2010): Nemzeti Identitás és politikai szocializáció. *Új Ifjúsági szemle*. 2010/tavaszi 75-98
- Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (2002): *Ifjúság2000. Tanulmányok I*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. Budapest
- Szabó Andrea (2019): A 2019-es Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás módszertana. In: Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – Heinrich Böll Stiftung – TK PTI.

RÓNA DÁNIEL
MÚLÓ DICSŐSÉG?
A JOBBIK EGYETEMISTÁK KÖZÖTTI
TÁMOGATOTSÁGA 2019-BEN

ABSZTRAKT

A tanulmány a Jobbik 2019-es egyetemista közönségét hasonlítja össze a 2015-össel, illetve – ahol rendelkezésre álltak az adatok – a teljes népességben lévő táborával, felhasználva az Aktív Fiatalok egyetemi és főiskolai diákokra reprezentatív adatbázisát, és a Medián országos felméréseit. Az összehasonlítás kiterjed a szavazók szociológiai, demográfiai hátterére, világnézetére, politikai attitűdjeire és ideológiai önelhelyezésére is. Azt vizsgálja az írás, hogy mely csoportokban volt jelentős változás a négy évvel ezelőtti támogatottsági szinthez képest. Míg 2015-ben az volt a fő kutatási kérdés, hogy miért tudott ilyen kiugró népszerűsége szert tenni a Jobbik a fiatalok és különösen az egyetemi-főiskolai hallgató között, 2019-ben inkább az szorult magyarázatra, hogy miért esett vissza a párt. A tanulmány végén többváltozós elemzéssel kívánjuk megvilágítani az új (és lecsökkent) Jobbik tábor karakterét és jellegzetességeit, a konklúzióban pedig a negatív tendencia mögött meghúzódó okokra térünk ki.

BEVEZETÉS¹⁰⁵

A Jobbik 2019-ben eddigi története legnagyobb választási kudarcát élte át: mindössze 6 százalékot szerzett az Európai Parlamenti választáson, olyan pártok is jócskán megelőzték (DK, Momentum), amelyek korábban sokkal kisebbnek számítottak. Az Aktív Fiatalok Magyarországon egyetemista-főiskolás adatfelvételének időszakában (2019 februárjában) már sok problémával kellett megküzdenie a Jobbiknak, ám az országos közvélemény-kutatásokban még valamivel 10 százalék felett állt a párt, az egyetemisták között pedig 19 százalékon. Persze már ez is markáns visszaesésnek számított a 2015-ös eredményekhez képest (25 százalék körüli eredmény az országos felmérésekben, 35 százalék az egyetemisták körében), ám,

105 Róna Dániel kutatását az MTA Prémium Posztdoktori Ösztöndíj programja támogatja.

mint utólag kiderült, még messze nem jelentette a lejtmenet végét.¹⁰⁶ Jelen tanulmány ezért nem is tudja teljes mértékben megvilágítani a párt visszaesésének okait, a veszteség karakterét.

Arra viszont lehetőség nyílik, hogy összehasonlítsuk a Jobbik 2019-es és 2015-ös egyetemista és főiskolás bázisát. Nagyon fontos ugyanakkor leszögezni, hogy az eltérő helyzetből eltérő kérdésfeltevések is következnek. A Jobbik 2015-ben az országos közvélemény-kutatásokban közelebb állt a Fideszhez, mint az MSZP-hez (Tóka 2018), és messze a legdinamikusabban fejlődő hálózatot üzemeltette. A Vona Gábor által vezetett párt a 2009-es áttörés óta kisebb hullámzásoktól eltekintve egyenletesen fejlődött, az egyetemisták között messze a legnépszerűbb volt (Róna 2017), de a teljes ifjúság körében is beérte a Fideszt. A Jobbik nyilvános kommunikációjában is igyekezett kihasználni ezt az erősséget, gyakran hirdette magát úgy, mint a jövő pártja, plakátkampányba is kezdett „a fiatalok között már a legnépszerűbb párt szlogennel” (Róna–Molnár 2015). 2019 februárjára – az EP-választás előtt is – egy pártszakadás utáni, lefele tendáló, karizmatikus vezető nélküli, komoly anyagi gondokkal küszködő párt képe rajzolódott ki, melynek az üzenetei is egyre homályosabbak voltak, fiatalok közötti (fogyatkozó) népszerűsége pedig szóba sem került a kampány során.

Míg 2015-ben az volt a fő kérdés, hogy mi a Jobbik általános sikerének és fiatalok közötti kiemelkedésének oka, addig most azt kell megválaszolni, hogy milyen tényezők húzódnak meg a visszaesése mögött, illetve mely csoportokban vesztett többet, és melyekben kevesebbet. Az összehasonlítás demográfiai, attitűdbéli jellemzők és politikai preferenciák mentén fog történni: a 2019-es Jobbik-szavazótáborot vetjük össze a 2015-össel. Ahol rendelkezésre állnak egyidejű országos, teljes népességre vonatkozó adatok, ott összehasonlítási alapként azt is fel fogjuk tüntetni. Az elemzés a választóközönségre koncentrál, nem tér ki a párt arculatának, politikusi gárdájának, ideológiájának változására (lásd Enyedi 2015; Kovarek 2016) – noha ezeket érinteni fogjuk az összegző részben.

TÁRSADALMI HÁTTÉR

Először a demográfiai változókat vettük szemügyre (1. táblázat), melyek korábbi vizsgálataink során is szignifikáns hatással voltak az egyetemisták és főiskolások pártválasztására (Róna–Sörös 2012; Róna–Reich 2013).

¹⁰⁶ A 2015-ös adatfelvétel módszertanáról részletesen lásd: Róna–Szabó 2017, a 2019-es adatfelvételt ismerteti Szabó 2019 jelen kötetben.

1. táblázat
A Jobbik támogatottsága az egyes demográfiai csoportokban (nem, életkor, lakóhely, vallásosság és anyagi helyzet).
százalékos megoszlás

		Jobbik 2015 hall- gatók	Jobbik 2019 hallgatók	Jobbik 2019 teljes népesség
nem	férfi	23	14	10
	nő	17	14	7
életkor	21–29 évesek	17	13	14
	18–21 évesek	25	16	11
lakóhely	Budapesten	9	6	8
	megyei jogú városban	19	16	9
	egyéb városban	25	18	9
	községben	28	19	7
vallásosság	vallásos vagyok, az egyház tanítását követem	21	8	5
	vallásos vagyok a magam módján	21	14	8
	nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e	15	15	13
	nem vagyok vallásos	18	17	10
	ateista vagyok	22	7	3
anyagi helyzet	gondok nélkül élek	19	16	-
	a pénzem okos beosztásával jól kijövök	18	13	-
	éppen hogy kijövök a jövedelmeimből	24	13	-
Összesen		20	14	8

Forrás: A táblázatok forrása Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

A teljes népességre vonatkozó adatok forrása a 2018 decemberi, 2019 januári és 2019 márciusi Medián-adatbázisok, összevonva (N=3600) – hasonlóképpen, az összes további táblázatban is innen származnak a teljes népességre vonatkozó adatok.

Megjegyzés: az anyagi helyzetről a “hónapról-hónapra anyagi gondjaim vannak” és a “nélkülözések között élek” válaszopciók elemszáma túl alacsony az elemzéshez. A Jobbik tehát 2015-ben a férfi hallgatók 23 százalékának a támogatását élvezte.

A radikális jobboldali pártok szavazótáborára Európa-szerte igen változatos, az egyetlen aranyszabály az, hogy népszerűbbek a férfiak között (Félix–Gregor 2014; Van der Brug et al 2013, Mudde 2007). Ez így volt korábban a Jobbikkal is, a teljes népességben éppúgy, mint a hallgatói mintákban. Most azonban némileg

megváltozott a helyzet a teljes népességben is, a diákok között pedig már nem tapasztaltunk különbséget a két nem tekintetében – a párt a nők között sokkal kevesebb támogatót veszett, mint a férfiak között. Hasonlóan mérséklődtek az életkori különbségek is, a 18-21-es korosztályban korábban tapasztalt kiugró népszerűség már a múlté, az országos Medián-adatbázisokban is. A településszerkezeti mintázat nem sokat változott, egyedül a falvakban volt tetten érhető erősebb visszaesés, követve a teljes népességbeli mintázatot. Vallásosság tekintetében éppen a két végpontnál, az ateisták és az egyházi tanítása szerinti vallásgyakorlók körében volt legjelentősebb a csökkenés a hallgatói mintában, és a teljes népességben is ez a két leggyengébb csoportja a pártnak. Anyagi helyzet tekintetében azt láthatjuk, hogy a Jobbik éppen a legszegényebb csoportban veszett a legtöbb támogatót – ott, ahol korábban a legtámogatottabb volt a hallgatók között (a teljes népességben inkább a közepes jövedelműek és a szakmunkás végzettségűek között volt a legnépszerűbb, Enyedi–Fábián–Tardos 2014).

Összességében a demográfiai adatok alapján ugyan kétségtelenül kiegyenlítettebb, néppártibb lett a párt szavazótábor – ám nem úgy, hogy a gyengébb (tehát kevésbé reprezentált) csoportok felfejlődtek az erősebbek mellé, hanem inkább a korábbi erősebb csoportok süllyedtek le a gyengébbek szintjére.

A diplomás szülők számával igyekeztünk felmérni a hallgatók családi hátterét. E tekintetben nem rajzolódott ki új tendencia.

2. táblázat

A Jobbik támogatottsága a szülők iskolai végzettsége szerint. százalékos megoszlás

	Jobbik 2019	Jobbik	Teljes minta
Egyik szülő sem diplomás	17	24	100
Egyik diplomás	14	20	100
mindkét szülő diplomás	8	11	100
Teljes minta	14	20	100

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

A Jobbik változatlanul az “elsőgenerációs értelmiségi” (alapfokú vagy szakmunkás végzettségű) családból származó hallgatók között a legnépszerűbb (a korábbiakról: Róna-Reich 2013). A radikális párt több, mint kétszer olyan támogatott azon hallgatók körében, akiknek a családjában mindkét szülőnek legfeljebb szakmunkás végzettsége van, azokhoz képest, akiknek édesapjuk és édesanyjuk is diplomás. A következő szemügyre vett változó a diákok által választott szak volt.

3. táblázat.
A Jobbik támogatottsága szakok szerint.
Százalékos megoszlás

	Jobbik 2019	Jobbik 2015	Teljes minta
agrár	10	19	100
bölcsészettudományi	12	22	100
egészségtudomány (nem orvosi)	15	31	100
gazdaságtudományi	16	17	100
informatikai	18	26	100
jogtudomány	6	15	100
műszaki tudományok	18	26	100
művészet	0	12	100
orvostudomány	25	22	100
pedagógusképzés	15	24	100
társadalomtudomány	5	7	100
természettudomány	9	11	100
	14	20	100

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

Látható, hogy a Jobbik orvosi, informatikai és műszaki képzésre járó hallgatók között tett szert a legmagasabb támogatottságra, és kifejezetten gyengén áll a társadalomtudományi, művészeti és jogi képzéseken. A különbségek nemcsak a képzési helyszínek oktatásának szellemiségéből adódhatnak: más társadalmi háttérű hallgatók választják az egyes szakokat, művészeti képzések például tipikusan olyan nagyvárosokban, főleg Budapesten vannak, ahol a Jobbik gyengébb. A párt elitjére sem jellemző annyira a bölcsészek, művészek és társadalomtudósok jelenléte, illet inkább az LMP-nél tapasztaltunk korábban. Érdekes fejlemény, hogy a Jobbik az orvosok között egyenesen erősödött, miközben országosan gyengült, ám ebben nagy a statisztikai bizonytalanság az alacsony elemszám miatt, így messze-menő következtetést nem vonnánk le.

TÁRSADALMI AKTIVITÁS ÉS MÉDIAFOGYASZTÁS

Ebben a részben azt vizsgáljuk meg, hogy a Jobbik fiatal hívei milyen társadalmi-közéleti aktivitást mutatnak, milyen szinten beszélnek nyelveket és milyen médiacsatornákból tájékozódnak. Ezek a változók ritkábban szerepelnek a szociológiai elemzésekben.

4. táblázat

Nyelvtudás, szervezeti kötődés és online, offline aktivitás a Jobbik táborában. Átlagpontok

	Jobbik 2019	Teljes minta 2019	Jobbik 2015	Teljes minta 2015
Nyelvtudás	3,8	4,3	3,43	3,96
Offline aktivitás	1,19	1,44	–	–
Online aktivitás	1,61	1,55	1,77	1,61

Megjegyzés: nyelv: Minden nyelv esetében a következő pontszámokat adtuk 0= nem beszéli, 1=alapfok, 2=középfok, 4=felsőfok. Ezeket összegeztük a kért 5 nyelv esetében. Offline és online aktivitás: 14 offline típusú tevékenységet és 6 online típusút adtunk meg. Az átlagpontok azt mutatják, hogy átlagosan hányféleképpen vettek részt az egyes pártok szervezésében. Konkrét típusuk leírása a kérdőívben.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

A beszélt nyelvek tekintetében egyetlen jelentős különbség van, a Jobbik szervezésében – saját bevallásuk szerint – kevesebb nyelvet ismernek, vagy alacsonyabb szinten beszélnek azokat (ez 2015-ben és 2019-ben egyaránt így volt). Életszerűnek tűnik, hogy a Jobbik híveinek kevésbé privilegizált helyzete, családi háttere húzódik meg a különbség mögött. Internetes aktivitás (kommentelés, Facebook-megosztás, stb.) tekintetében a jobbikosok átlag feletti értékeket produkáltak, ez persze nem meglepő a párt virulens netes háttérét ismerve. Ugyanakkor elmaradnak az átlagról offline aktivitásban (tüntetések, petíciók aláírása, stb.). Nagy különbségek persze nincsenek a pártok vonatkozó értékei között, az átlagpontok közötti 2-3 tizedes eltérések voltak 14-es, 12-es, illetve 6-os skálán (4-es táblázat). Folytatódik az a 2011 óta tartó tendencia, miszerint csökkent a teljes hallgatói társadalomban csökkent az offline és online aktív aránya (Oross–Szabó 2017).

Itt jegyezzük meg azt, hogy a Jobbik fiatal közönsége esetében (is) mennyire fontos szerepet tölt be a Facebook: a pártnak több, mint félmillió követője van a közösségi médiában – ez a szám jóval magasabb annál, mint ahányan rá az EP-választáson. Míg egy 2013-as teljes ifjúságra kiterjedő Ipsos-kutatásban¹⁰⁷ még a TV és az internetes hírportálok is valamivel – a már akkor is népszerű – Facebook előtt voltak, ez már 2015-re sem volt igaz (legalábbis az egyetemisták és főiskolások körében), akkor 52 százalékuk rendszeresen, további 34 százalékuk alkalmanként gyűjtötte a közösségi oldalon a politikai információit, és csak 14% válaszolta azt, hogy soha. Az összes többi tájékoztató forrás kevésbé volt népszerű. 2019-ben is a 2015-öshöz hasonló adatokat láthatunk: 45% minden nap, további 28% pedig legalább hetente többször találkozott a Facebook-on politikai tartalmakkal. Ugyanakkor, míg korábban a Jobbik támogatói nagyobb arányban tájékoztak a közösségi médiából az átlaghoz képest, 2019-ben ez már nem volt így (37 százalékuk minden nap, további 36 százalékuk legalább hetente többször lát a Facebook-on politikai tartalmat).

107 <http://ipsos.hu/hu/news/leginkabb-a-tevebol-tajekozodnak-a-fiatalok>

POLITIKAI ÉRTÉKVÁLASZTÁS

Ebben az alfejezetben a politikai értékválasztás és pártpreferencia közötti összefüggést vesszük szemügyre. Elsőként a bal-jobb, liberális-konzervatív és mérsekelt-radikális skálán való önelhelyezést vizsgáljuk.

5. táblázat

A baloldal-jobb skála megoszlása a Jobbik táborában. Százalékos megoszlás (oszlopszázalékok)

„Kérlek, jellemezd Önmagad az alábbi tulajdonság-párok segítségével!”

	Jobbik 2019 teljes népesség	Jobbik 2019 hallgatók	Jobbik 2015 hallgatók	Teljes hallgatói minta (2019)
1 – 3 bal	20	15	7	29
4	14	40	24	42
5 – 7 jobb	66	45	69	29
	100	100	100	100

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

A Jobbik 2019-es hallgatói közönségét három számsorral is érdemes összevetni. 2015-ös hallgatói sokasághoz képest jelentős átrendeződés következett be: nagyon lecsökkent a jobboldaliak aránya, és megugrott a középértéket választóké. 2019-re már a Jobbik táborában csak kicsivel különbözött a teljes hallgatói mintától: valamivel kevesebb baloldali és több jobboldali volt benne arányaiban, de a különbség sokkal kevésbé volt számottevő, mint 2015-ben. A teljes népességgel összehasonlítva pedig az szúrhat szemet, hogy ahhoz képest mennyivel magasabb a középértéket választók aránya: ez valószínűleg nem elsősorban a bal-jobb skálán való önelhelyezés elutasításából, hanem bizonytalanságból fakadhat, ami a fiatalokra jobban jellemző politikai kérdésekben. Erre a jelenségre már 2012-ben is felhívtuk a figyelmet, és az akkori magyarázat az volt, hogy a fiatalok nézetei még kiforratlanok, sokuk nincs is tisztában a jelzők tartalmával, a Jobbikra szavazásnak nem ideológiai, hanem habituális, szervezeti, vagy egyszerű proteszt okai vannak (Róna–Sörös 2012).

6. táblázat

**A liberális-konzervatív skála megoszlása a Jobbik pártok táborában.
Százalékos megoszlás.**

„Kérlek, jellemezd Önmagad az alábbi tulajdonság-párok segítségével!”

	Jobbik 2019 teljes népesség	Jobbik 2019 hallgatók	Jobbik 2015 hallgatók	Teljes hallgatói minta (2019)
1 – 3 liberális	36	32	23	48
4	19	42	39	28
5 – 7 konzervatív	45	26	37	23
	100	100	100	100

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

A 2015-höz viszonyított változás itt is tetten érhető: a Jobbik hallgatói között jelentősen megnőtt a liberálisok, és lecsökkent a konzervatívok aránya – ezáltal ebben a dimenzióban is tapasztaljuk, hogy a Jobbik közelíti, de még nem éri el a teljes mintaátlagot. Szintén az 5-ös táblázatot ismétli az a tendencia, hogy jóval több a középérték a hallgatói mintában, mint a teljes népességben. Érdekes megemlíteni, hogy a Jobbik önképének, üzeneteinek még mindig ellentmond a fiatal hívei körében népszerű liberális címke. Noha a párt sokat változott, azért még mindig konzervatívként, és nem liberálisként definiálja önmagát.

A néppártosodás tekintetében viszont követi a tábor a párt irányvonalát: sokfélébb lett, ez a demográfiai jellemzők után a bal-jobb és a liberális-konzervatív önelhelyezésben is tükröződött.

7. táblázat

**A mérsékelt-radikális skála megoszlása a Jobbik táborában.
Százalékos megoszlás.**

„Kérlek, jellemezd Önmagad az alábbi tulajdonság-párok segítségével!”

	Jobbik 2019 teljes népesség	Jobbik 2019 hallgatók	Jobbik 2015 hallgatók	Teljes hallgatói minta (2019)
1 – 3 mérsékelt	28	33	23	49
4	18	44	39	35
5 – 7 radikális	54	23	38	16
	100	100	100	100

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

A néppártosodás fokozódása 2015 és 2019 között ebben a dimenzióban is felfedezhető volt, a radikális skálárészt választók aránya jelentősen visszaszorult 2015 óta. Ebben a táblázatban a korábbiaknál is jobban közelíti a jobbikos hallgatók elhelyezkedése a teljes hallgatói sokaságét. Számottevően eltér viszont a teljes népességtől, amelyben sokkal kisebb arányban választanak középértéket. Meglepő,

hogya a Jobbik híveinek többsége még mindig radikálisnak tartja magát, miközben a párt már évek óta nem használja ezt a kifejezést az öndefiníciójában.

Ebből a táblázatból is látványosan kirajzolódik, hogy a bizonytalan hallgatók ezekben a választásokban sem hazudtolják meg magukat: a 4-es középérték kiemelkedő népszerűsége a körükben tökéletesen passzol a közömbös, érdektelen, idegenkedő lelkiállathoz. A teljes népesség sokkal kisebb arányban választ középértéket.

A néppártosodás egyébként mindhárom dimenzióban érvényesül a teljes népességbeli adatok alapján is, csak ott valamivel lassabb a változás, mint a hallgatói mintában: 2013-ban a Medián 6 hónapnyi összevont adatai szerint a jobbikosok 5 százaléka volt baloldali, 21 százaléka liberális, és 19 százaléka mérsékelt ugyanezek a skálákon (ezek az arányok most 20, 36 és 28 százalékok).

A sokfélebbé válást azonban ebben az esetben sem úgy érte el a Jobbik, hogy a gyengébb csoportjai (baloldali, mérsékelt, liberális) felerősödtek a már eleve erősekhez képest, hanem az erősebbek (jobboldali, konzervatív, radikális) estek vissza a gyengébbek szintjére.

A következő táblázatban egyetlen címkét kellett választaniuk a válaszadóknak a felkínált lehetőségek közül.

8. táblázat.
A Jobbik támogatottsága politikai címkék szerint.
Százalékos megoszlás (sorszázalék)

	Jobbik 2018 december teljes népesség	Jobbik, hallgatói minta 2019	Jobbik, hallgatói minta 2015	Teljes hallgatói minta
liberális, szabadgondolkodású	9	10	8	100
européer/nyugatos	2	9	10	100
konzervatív, hagyománytisztelő	6	19	26	100
erős nemzeti érzésű	27	24	52	100
rend és stabilitás	10	21	31	100
zöld, környezetvédő	0	15	24	100
vallásos, hívő ember	3	7	17	100
Teljes minta	9	14	20	100

Megjegyzés: így szólt a kérdés: “Az alábbiakban olyan politikai eszméket olvashatsz, amelyek jellemzőek lehetnek egy ember gondolkodására. Kérlek, válaszd ki ezek közül azt, amelyik a legközelebb áll a gondolkodásodhoz!”

A kereszténydemokrata, baloldali radikális és szociáldemokrata címkéket csak 1-3 százalékos válaszadó említette, így az alacsony elemszám miatt a megoszlásaikat nem tüntettük fel. A teljes népességre vonatkozó adatok a 2018 decemberi Medián-kutatásból származnak (N=1200).

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

Minden viszonyítási alapon a magukat erős nemzeti érzésűnek vallók között bizonyult a legnépszerűbbnek, a rendpártiak között a második legnépszerűbbnek a Jobbik. A többi csoportban sosem volt az átlagtól lényegesen eltérő támogatottsága, sem a hallgatók között, sem a teljes népességben – leginkább a nyugatos és vallásos válaszadók idegenkedtek a párttól, előbbieket hagyományosan inkább a baloldali (Bíró-Nagy 2012), utóbbiak inkább a Fidesz hívei közé tartoztak (Kmetty 2012). A néppártosodás és a gyengülés újabb bizonyítéka, hogy a hallgatók között egyedül a liberális és a nyugatos csoportban nem esett vissza a Jobbik – a legnagyobb csökkenést pedig éppen a legerősebb közegekben szenvedte el (nemzetiek). A teljes népességben és a hallgatói mintában hasonló tendenciákat fedezhettünk fel, a legnagyobb különbség az, hogy a zöld identitású emberek közül csak az egyetemistákat tudta megszólítani a Jobbik, a teljes népességben nem volt kimutatható támogatottsága ebben a kisszámú csoportban.

A következő szakaszban a demokráciához és a diktatúrához való viszonyuk kifejezésére kértük a válaszadókat, ezúttal újra csak a hallgatói mintában. A demokrácia jelenlegi működésével értelemszerűen minden ellenzéki párt hívei elégedetlenek voltak, egyedül a kormánypártiak nyilatkoztak megértőbben. Ennél sokatmondóbbak a 9. táblázat adatai, melyek a demokrácia és a diktatúra, mint politikai rendszer közötti választást mutatják.

9. táblázat

A demokratikus és a diktatórikus politikai rendszer megítélése a Jobbik táborában. Százalékos megoszlás.

(Oszlopszázalék)

	Jobbik 2019	Teljes min- ta 2019	Jobbik 2015	Teljes minta 2015
A demokrácia minden más politikai rendszernél jobb	51	58	33	47
A hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint bármelyik másik	32	26	37	32
Bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokratikus politikai rendszer	17	16	30	21
	100	100	100	100

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

A korábbi vizsgálatainkhoz képest 2019-ben jelentősen megnőtt a demokrácia elkötelezett híveinek aránya, a teljes mintában abszolút többségbe kerültek. A Jobbik tábora még ennél is nagyobb mértékben tolodott el a „demokraták” irányába: minden harmadik helyett immár minden második tartozott ide 2019-ben – ismét a néppártosodásnak megfelelően. Ugyanakkor persze továbbra is riasztó jelenség, hogy az egyetemisták bő négytizede, a jobbikos fiatal majdnem fele közömbösen, vagy egyesek a diktatúrát előnyben részesítő módon áll a kérdéshez.

Kérdőívünkben – az előző hullámokhoz hasonlóan – szerepeltek tekintélyelvűséget (az Adorno által kidolgozott F-skála nyomán), szociális érzékenységet, vezérkultuszt, rendpártiságot és cigányellenességet mérő állítások is

10. táblázat

**Politikai állításokkal való egyetértés átlagpontjai a Jobbik táborában és a teljes hallgatói mintában. 1–5 skála átlaga
(1=egyáltalán nem ért egyet; 5=teljes mértékben egyetért)**

	Jobbik 2019	Teljes minta 2019	Jobbik 2015	Teljes minta 2015
A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmisség és a tekintélytisztelet.	3,57	3,21	3,72	3,42
Az állam helyett az embereknek kellene több felelősséget vállalniuk önmagukért	-	-	3,4	3,46
Az országnak nem politikai programokra van szüksége, hanem erőskezű vezetőkre.	3,04	2,67	3,55	3,06
A szegények többsége saját maga felelős azért, hogy szegénységben él.	2,56	2,25	2,57	2,39
Fokozott szigor szükséges a közrend védelmében: a rend fontosabb, mint a bűnelkövetők jogai	3,68	3,33	3,92	3,59
A férfi dolga az, hogy pénzt keressen, a feleségnek a háztartással és a gyerekekkel kell foglalkoznia	2,02	1,79	2,3	2,1
A bűnözési hajlam a cigányok vérében van	2,83	2,23	3,55	2,74
A menekültpolitikát nem lehet eléggé szigorítani	2,88	2,52	-	-

A tendenciák a 10-dik táblázat esetében is hasonlóak az előzőhöz: a teljes minta – és azon belül a Jobbik hallgatói szavazótábora is – eltolódott a kevésbé tekintélyelvű és rendpárti irányba, ám a jobbikosokra még így is az átlagnál nagyobb arányban jellemzőek ezek az értékek, attitűdök. Ismét, a leglátványosabb változás éppen a cigánysággal kapcsolatos előítéletben volt, ami korábban a leginkább megkülönböztette a Vona Gábor által vezetett párt híveit. 2019-ben már a 3-as középérték alatt helyezkedett el a Jobbik-tábor átlagpontja, tehát inkább elutasítják az előítéletes állítást, mint egyetértenek vele. Ez a párt genezisének elválaszthatatlan része volt (Karácsony–Róna 2010), ezért mindenképp figyelemre méltó eredmény. A többi kérdésben kisebb volt az elmozdulás, ám ott is tetten érhető a Jobbik néppártosodásának eredménye, a jobbikosok „szelídülése”. Legnagyobb mértékben a rendpártiság és a tekintélytisztelet jellemző a válaszadóikra. Noha a

teljes népesség vonatkozó adatai nem állnak rendelkezésre, azért az valószínűnek tűnik, hogy ott a menekültellenesség, a cigányellenesség, a rendpártiság és a tekintélyelvűség dimenziójában magasabb értékeket kaptunk volna.

Elemzésünk záró részében úgynevezett logisztikus regressziós modelleket futtattunk le: ez egy többváltozós statisztikai elemzési módszer, mely megmutatja, hogy a számos magyarázó változónak önállóan – a többi változó keresztthatásától megtisztított módon – milyen mértékű hatása van az eredményváltozóra. Az eredményváltozó (függő változó) a Jobbikra való voksolás volt, a fejezetben használt összes változó pedig magyarázó változóként szerepelt a modellekben. A táblázatban csak a szignifikáns magyarázó változókat tüntettük fel. Ezek azok, amelyek önállóan, minden más tényező változatlansága mellett, a legnagyobb hatással vannak a pártpreferenciákra. Az eredményeket ismét összevetettük a 2015-ös adatokkal.

11. táblázat

A Jobbik szavazótáborainak logisztikus regressziós elemzése.

Függő változó az adott pártra szavazás

	Jobbik 2019		Jobbik 2015	
Nagelkerke R négyzet	0,189		0,424	
Szignifikáns változók és esélyhányadosok (Exp Béta)	Budapest	0,380	Szülők végzettsége	14,71
	Baloldal-jobb	2,25	21 év alatti	0,402
	rendpárti	1,9	Baloldal-jobb	2,66
			Mérs-rad	0,707
			Dem. elégedett	0,679
			Kuruc.info	1,654
			Ker.Tv	0,64
		Cigányok, bűnözés		

1-nél nagyobb esélyhányados növeli a valószínűségét annak, hogy a válaszadó az adott pártra szavazzon, 1-nél kisebb pedig csökkenti. A szülők végzettségénél a nagyobb érték magasabb végzettséget jelent, így a Jobbik 1 alatti értéke azt jelenti, hogy a párt az alacsonyabb végzettségű szülővel rendelkező hallgatók körében népszerűbb. A 21 év alatti változónál a nagyobb érték jelenti azt, hogy a válaszadó 21 év alatti, közöttük magasabb a párt támogatottsága. A baloldal–jobboldal, liberális–konzervatív, mérsékelt–radikális skálán a nagyobb érték az utóbbi pólusnál van: a 7-es skálán egy egységgel jobbra történő elmozdulás 1,788-szorosára növeli a Jobbikra szavazás valószínűségét. A demokráciával való elégedettségénél a nagyobb érték jelenti az elégedettséget, így a jobbikosok elégedetlenebbek az átlagnál. A médiumok fogyasztásánál a nagyobb érték jelenti a rendszeresebb fogyasztást, így az 1 alatti esélyhányados jelzi, hogy az adott csatorna használata növeli a párt támogatásának esélyét – az 1 feletti pedig csökkenti. A jobbikosok gyakrabban használják a kuruc.info-t és a kereskedelmi tv-k híradóit. A “cigányok vérében van a bűnözés” állításnál a nagyobb érték jelzi az egyetértést, így az állítás igénylése növeli a Jobbikra szavazás esélyét. A címkéknél is az 1 feletti szám növeli az adott pártra voksolás valószínűségét, az 1 alatti pedig csökkenti. A külföldön tanulás esetében a kisebb szám jelenti azt, hogy van ilyen tapasztalata a hallgatónak, így az LMP a külföldet megjárta hallgatók között szerepel jobban.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

Az első sor Nagelkerke értékei azt jelentik, hogy a teljes modell milyen mértékben magyarázza meg az adott pártra voksolás szórását. A 2015-ös illeszkedés elég erősnek számít a politikai szociológiai gyakorlatban, a 2019-es viszont már nem inkább gyenge-közepesnek. Ez máris megerősíti azt a kétváltozós kapcsolatokból származó megállapítást, hogy a 2019-es Jobbik tábor ugyan zsugorodott a 2015-öshöz képest, ám mégis sokfélébb lett. A sokféleség azzal jár, hogy nehezen lehet a tábor demográfiai és értékbeli változók alapján beazonosítani, az átlaghoz képest nem mutatnak olyan jelentős eltérést, kevesebb a szignifikáns változó a többváltozós elemzésben.

Míg a 2015-ös Jobbikról el tudtuk mondani, hogy a 21 év alattiak és az első-generációs értelmiségiek között – minden már tényezőre való kontrollálás után is – felülreprezentáltak, addig 2019-ben csak a vidéki lakóhely növelte a pártra szavazás esélyét a demográfiai változók közül. A jobboldaliság megmaradt ugyan, ám ennek is csökkent az esélyhányadosa. Eltűnt viszont a szignifikáns változók közül a radikalizmus, a demokráciával való elégedetlenség, helyette csak a rendpártiság jött be az ideológiai változók közé. A kuruc.info olvasottsága pedig jelentősen visszaesett, 2019-ben csak 4 válaszadó jelezte, hogy használja tájékozási forrásként, így nem is kerülhetett be a modellbe.

Mindez új megvilágításba helyezi a korábbi szocializációs magyarázatokat. 2011-től 2015-ig azt tapasztaltuk, hogy a Jobbik kiugró támogattságának lehetnek életciklushoz és szocializációhoz fűződő okai is (Ichilov 1990; Inglehart 2007): a fiataloknak több szabad energiájuk és kevesebb kötöttségük van, és a szubkultúrájuk (nemzeti rock zenekarok, ifjúsági táborok, stb) is ők a leggyakoribb felhasználói (Róna-Sörös 2012; Róna 2015). Nos, ha az életciklus-hatás magyarázta volna legnagyobb mértékben a Jobbikra való fogékonyságot, akkor a 2019-es hallgatói mintában is azt kellett volna tapasztalnunk, hogy a párt támogatottsága az életkor emelkedésével csökken. Ehelyett azt látjuk, hogy az életciklusból csak nyitottság következik, elsősorban az új pártok irányába (Jobbik mellett 2011 LMP, 2013 Együtt-PM, 2019 Momentum és MKKP). A fiatalok lelkesen tudják támogatni a kormányzati tapasztalat (és ezért korrupciós gyanú) nélküli új pártokat, hiszen a régiekhez nincs kötődésük és sokan szkeptikusak is velük szemben, ugyanakkor önmagában az újdonság kevés: erős médiajelenlét, ismert politikusok és komoly szervezettség, háttország is szükséges. Különösen akkor, ha az új pártok tartós támogatottságot szeretnének elérni. Ami pedig a szocializációt illeti, azt inkább megerősítik a 2019-es adatok a Jobbik kapcsán. A párt 2005-ös 21 év alatti hívei már a 21 év felettieket erősítik, a Jobbik pedig ebben a csoportban nagyobb arányban tudta megtartani a híveit (persze ennek teljes bizonyítására panelvizsgálatra lenne szükség). A mostani 21 év alattiak pedig már olyan korban szocializálódtak, amikor a szélsőjobboldali szubkultúra (különösen a kuruc.info) jóval kevésbé népszerű, mint 2010 környékén, és abból jóval kevésbé következik a Jobbik támogatása, hiszen az efelé tendáló Fidesz és különösen a Mi Hazánk

élvezi ennek a szubkultúra szimpátiáját. A csökkenő olvasottságú kuruc.info már a 2018-as választás előtt sem túl lelkesen támogatta a Jobbikot, utána pedig egyértelműen Vona és Sneider Tamás ellen fordult (meg sem várva a pártszakadást). A Kárpátia együttes pedig nagy nyilvánosságot kapó videóban szakított a Jobbikkal. Egy 2019-ben tizenéves fiatal sokkal kisebb eséllyel találkozik a Jobbik standjával, aktivistáival, logójával, a párthoz kötődő szervezettel, mint aki 2011-ben vagy 2015-ben volt 14-20 éves. Ráadásul, ha találkozik is, akkor milyen mondanivalóval és szereplőkkel találkozik?

ÖSSZEZGÉS

Az Aktív Fiatalok első hullámában, 2011-ben a Jobbik mögött álló fiatal szavazóbázist kuruc.info nemzedéknek neveztük el, utalva az erős szubkulturális jellegre. Természetesen már akkor is jellemző volt némi sokféleség Vona Gáborék egyetemista táborára – máshogy nem is lehetett volna már akkor is a legnépszerűbb párt az egyetemeken –, de akkor még többségében radikalizmus, cigányellenesség, demokrácia-szkepszis, rendpártiság, anti-establishment attitűd és euroszkepticizmus alakította a legtöbb jobbikos választadó világnézetét, akik javarészt elsőgenerációs értelmiségi, alsó-középosztálybeli, vallásukat aktívan nem gyakorló, vidéki családi háttérrel rendelkeztek. Ennél is markánsabban rajzolódott ki a 21 év alattiak közötti kiugró népszerűség, amit életciklus-hatással (több szabadidő, kevesebb kötöttség) és szocializációval (akkor „eszméltek”, miután a Jobbik 2009-ben elérte az áttörését) magyaráztunk. A szavazótábor beállítottsága összhangban volt párt hivatalos irányvonalával is, talán csak a keresztény és a konzervatív címke kivételével. Ezek a karakterjegyek – szintén összhangban a párt változásával – fokozatosan fellazultak, már 2015-re is sokfélébb lett a Jobbik ifjú tábora, ám nyomonkövetésben mégis megmaradtak. 2015-ig ugyan a párt arculatában, nyelvezetében, külső karakterében sokat levetkőzött a korábbi radikalizmusából (Kovarek és Farkas 2016), de a fenti jobboldali vonásokat magán viselte, és a Fidesz mellett a baloldalt is elutasította. Vona Gábor személyében egy karizmatikus vezetője is volt, és ami talán a legfontosabb, a korábbi szubkultúra (nemzeti rock zenekarok, kuruc.info website, stb.) a néppártosodás ellenére is mögötte állt. A mi felmérésünkben éppúgy, mint az országos adatokban ekkor volt a csúcson a párt: anélkül tudott széles körben új szavazókat megszólítani, hogy a régieket elveszítette volna.

2019-re azonban teljesen megváltozott a képlet. A jobboldaliság már a múlté, és vele együtt távozott a pártból a markáns karakter, a konzisztens mondanivaló és a karizmatikus vezető is. Természetesen tetézte a bajt az Állami Számvevőszék büntetése miatt pénzhány, a pártszakadás és a Mi Hazánk mögött lévő óriási kormánypárti médiahátszél. Ilyen körülmények között nem az a meglepő, hogy 2019 februárjában a Jobbik visszaesett, hanem az, hogy még viszonylag magas szinten tudott maradni az egyetemisták között. Az viszont ezek után természetesnek tűnik, hogy pont a legerősebb cso-

portjaiban volt a legnagyobb a zsugorodása: férfiak, 21 év alattiak, szegények, jobboldaliak, konzervatívok, radikálisok, erős nemzeti érzésűek, demokráciával szkeptikusok, és a cigányellenesek. Ismét hangsúlyoznánk, hogy a visszaesés mögött meghúzódhat a Fidesz jobbrtolódása és a Mi Hazánk megjelenése is, amelyek jókora szeletet hasítottak ki a Jobbik hátszögéből. A választási vereség után Simicska-médiabirodalom is összeomlott, a legnagyobb jelentőséggel bíró HírTv és Magyar Nemzet pedig visszatért a NER-be. A párt így szubkultúra és baráti média nélkül maradt.

Tetézte a problémát, hogy cserébe viszont a Jobbik nem tudott gyökeret verni a centrumban és a baloldalon. Az ellenzéki médiában nem kapott nagyobb teret, és ugyan a korábbi erős ellenszenvet egy semlegesebb hangnem váltotta fel, ám kifejezetten támogató befolyásos csatorna nem akadt. Olyan térbe került a Jobbik, ahol sok baloldali és liberális párttal kellett volna versenyeznie, még hozzá jelentős helyzeti hátránnyal. A cigányellenes szavazatokat például azért is tudta felszívni 2009-ben, mert ez a pozíció teljesen üres volt. Még 2015-ben, egy mérsékelt hangnemű, de mégiscsak legalább némileg hasonló tartalmú ajánlatot tudott a választók elé tenni ebben a kérdésben. Még ekkor is monopóliuma volt a politikai piacnak ebben a szegmensében. 2019-re ugyanakkor olyan álláspontra és nyelvezetre váltott át a Jobbik, ami egyrészt nehezebben érthető, másrészt már sok szempontból közelebb van a baloldali és liberális pártokéhoz. Nem lehet pápább a pápánál, velük nem fog tudni versenyezni – a cigányellenes pólusban pedig megjelent a Mi Hazánk, amely egyetlen törökszentmiklósi felvonulással elnyerte a 2019-es EP voksok 15 százalékát, megelőzve ezzel a polgármestert is adó, ám a településen még így is csak 10 és fél százalékos Jobbikot. A törökszentmiklósi konfliktus azért is sokatmondó, mert a Jobbik meg sem jelent, és a pozíciójából adódóan meg sem jelenhetett: nem csatlakozhatott sem a liberális ellenzékhez, sem Toroczkaiékhoz.

A Fidesz ugyan 1994 környékén hasonlóan éles fordulatot mutatott be, de (1) nem vesztette el az erős vezetőjét, (2) az új hátszögét viszonylag gyorsan és ügyesen felépítette 1994 és 1998 között, (3) kifejezetten gyenge és széteső riválisokkal találta magát szembe az új térfélen (Enyedi 2004). A Jobbik esetében mindhárom feltétel teljesen máshogy alakult. Különösen fájó lehet a párt számára, hogy a DK elvette tőle a legnagyobb ellenzéki párt szerepét, a Momentum pedig a fiatalok közötti kiemelkedő népszerűségét. Mindkét párt jóval életképesebbnek és perspektivikusabbnak tűnik, mint a 90-es évek közepén a KDNP vagy az MDF voltak. A három hiányzó feltétel nélkül nehéz elképzelni, hogy akár csak közel olyan sebességgel és olyan mértékben vissza tudja építeni a Jobbik a szavazótáborát, mint ahogy azt a Fidesz tette a 94-es zuhanása után.

IRODALOMJEGYZÉK

- Enyedi Zsolt (2004): A választói döntések szociológiai modellje: törésvonal-elmélet és osztályszavazás. *Századvég*. (3). 3-27. o
- Enyedi Zsolt – Fábián Zoltán – Tardos Róbert: Pártok és szavazók 2002-2014. In Kolosi Tamás, Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport*, 2014. Budapest: Társki.
- Enyedi Zsolt (2017): Paternalista populizmus a Jobbik és a Fidesz ideológiájában. *Fundamentum*/2015 2-3. szám.
- Bíró-Nagy András: Baloldali fiatalok 2012. A balközép olvasztótégely és a fogyatkozó established baloldal. In: Szabó Andrea (szerk.) (2012): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012: Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged, Belvedere Meridionale. 208-221.o
- Félix Anikó, Gregor Anikó (2014): Kell egy csapat? A Jobbik és fiatal támogatóinak vizsgálata a társadalmi nemek szerinti megközelítésében In: Nagy Á – Szekely L (szerk.): *Másodkézből – Magyar Ifjúság 2012*, Iszt Alapítvány-Kutatópont
- Ischilov, Orit (1990) (ed): *Political Socialization, Citizenship Education, and Democracy*. New York and London, Teachers College, Columbia University.
- Inglehart, R. (2007): Postmaterialist values and the shift from survival to self-expression values. In: Dalton, R. J. – Klingemann, H-D. (szerk): *The Oxford handbook of political behavior*. Oxford: Oxford University Press
- Karácsony Gergely – Róna Dániel (2010): A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól. In *Politikatudományi Szemle* Vol. 19 No 1, pp. 94–123.
- Kmetty Zoltán: Fiatal, vallásos és fideszes. In: Szabó Andrea (szerk.) (2012): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012: Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged, Belvedere Meridionale. 181-196
- Kovarek, Dániel – Farkas Attila (2016): A Jobbik mérséklődése az egyéni képviselőjelöltek vizsgálatának tükrében. *Politikatudományi Szemle* XXVI/1. 31–54. pp
- Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge.
- Róna Dániel, Sörös Anett (2012): A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok között? In: Szabó Andrea (szerk.) (2012): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012: Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged, Belvedere Meridionale, 2012. pp. 113–157.
- Róna Dániel, Reich Jenő (2013): „Nemzetiek”, cigányokkal szemben rendpártiak, demokráciából kiábrándultak, első generációs értelmiségiek, közösségre vágnak. A Jobbik egyetemista-főiskolás támogatói. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2013. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében II*. pp 151-172. Szeged: Belvedere.

- Róna Dániel – Szabó Andrea (2017): A 2015-ös adatfelvétel módszertana. In: Szabó Andrea, Oross Dániel (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged–Budapest, Belvedere Meridionale, MTA TK PTI, 208–210. p.
- Róna Dániel (2017): „Kuruc.info-nemzedék” helyett „cukikampány-nemzedék”? A Jobbik fiatalok közötti népszerűségének okai, 2015. In Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2015. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében III. pp 140-158. Budapest: Belvedere*
- Róna Dániel – Molnár Csaba (2015): Radikális változás? A Jobbik mérséklődése. In Szabó Andrea, Boda Zsolt (eds.): *Trendek a magyar politikában 2. 168-199. Budapest: Napvilág.*
- Oross Dániel – Szabó Andrea (2017): Trendek a magyar egyetemisták és főiskolások politikai részvételében, 2011–2015. In: Oross-Szabó (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? – A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. pp 100-123. Budapest: Belvedere
- Szabó Andrea (2019): A 2019-es Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás módszertana. In: Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – Heinrich Böll Stiftung – TK PTI.
- Tóka Gábor (2018): A 2018. évi országgyűlési választás. In: Kolosi Tamás, Tóth István György (szerk), *Társadalmi Riport 2018*. Budapest: Tárki.
- Van der Brug, W. – Fennema, M. – de Lange, S. – Baller, I. (2013): Radical Right Parties: Their Voters and Their Electoral Competitors. In: Rydgren, J. (eds): *Class Politics and the Radical Right*. Oxon:Routledge.

OROSS DÁNIEL
**MIÉRT NÉPSZERŰ A MAGYAR KÉTFARKÚ KUTYA
PÁRT AZ EGYETEMI HALLGATÓK KÖRÉBEN?**

ABSZTRAKT

Habár az Európai Parlamenti választásokon nem ért el átütő sikert, az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatócsoport 2019-es eredményei szerint a magyar hallgatók körében kifejezetten nagy népszerűségnek örvend a Magyar Kétfarkú Kutya Párt. A tanulmány bemutatja az MKKP kampányának legfontosabb jellemzőit, majd feltárja, a hallgatók mely csoportjaiban erős a párt támogatottsága. A párt egyedi akcióinak bemutatásával összhangban részletesen elemzem, mely részvételi formák terén hozott újat az MKKP a hallgatók politikai részvételében, illetve a többi párttal összevetve milyen a kutyapártot választó hallgatók ideológiai profilja. Az elemzés végén igyekszem magyarázatot adni arra, a pártnak az EP kampány során miért nem sikerült a hallgatók körében mért adatokhoz hasonló mértékben mobilizálnia más választói csoportokat, s a párt eddig elért eredményeire figyelemmel azt is számba veszem, középtávon milyen esélyei vannak arra, hogy megerősítse pozícióját a magyar politikában.

BEVEZETÉS

Noha párttá alakulását több, mint másfél évtizednyi önszerveződés, társadalomkritikus művészeti és mozgalmi aktivitás (Jancsák, 2009) előzte meg (Oross–Farkas–Papp 2018), a Magyar Kétfarkú Kutya Párt (MKKP) országos ismertségre 2015 júniusában tett szert, amikor a zömmel Közel-Keletről érkező menekültek elleni a kormányzati gyűlölet-propagandára (a Nemzeti Konzultáció kérdőívének kérdéseire és a nyíltan idegengyűlölő plakátokra) reagálva a párt a Vastagbőr bloggal összefogva adománygyűjtést hirdetett. Az akcióra végül több millió forint gyűlt össze, így az összegből országszerte óriásplakátok hirdették a párt üzeneteit (például angolul kértek elnézést a magyar miniszterelnök miatt (Nagy 2016). Egy évvel később, a kormány által kezdeményezett 2016-os kvótanépszavazáson a párt eredményesen buzdította arra a választókat, hogy szavazzanak érvénytelenül. Míg más népszavazásokon az érvénytelen szavazatok aránya nem haladta meg a 2 szá-

zalékot, ebben az esetben a választók közel 7 százaléka adott érvénytelen választ a feltett kérdésre, ami a párt kampányának sikerét tükrözte. Azóta a párt országos hálózat szervezésébe fogott, és a 2018-as országgyűlési választásokon elért 1,7 százalékos eredménnyel, valamint a 2019-es Európai Parlamenti választásokon szerzett 2,6 százaléknyi szavazattal tette fel nevét az országos politika térképére.

A Magyar Kétfarkú Kutya Párt szervezeti felépítése és tevékenysége rámutat a fiatalok és a politika közötti új típusú kapcsolatra. Az MKKP szigorú értelemben véve nem viseli magán egy párt jegyeit, sokkal inkább egy olyan hálózat, amely a közösségi médián keresztül éri el a szimpatizánsait¹⁰⁸, jellemzően olyan fiatalokat, akik számára a hagyományos pártok és ideológiáik egyre kevésbé vonzóak. Humoros, a szimpatizánsokat összekötő akciókon (connective action, lásd ehhez Bennett – Segerberg, 2012) keresztül alakít ki kapcsolatát a „közönséggel”, akiket a párt vezetősége „passzivistáknak” nevez, és személyre szabott, élményközpontú lehetőségeket kínál számukra a részvételre és az önkifejezésre.

Az MKKP sikere mögötti számos tényező közül az egyik, de fontos összetevő az, hogy olyan korosztályt szólít meg, akik számára a webes adományozás egy természetes, ismerős terep. Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás 2015-ös adatai már tükrözték a párt hallgatókra gyakorolt hatását: a válaszadók 27 százaléka jelezte, hogy az elmúlt évben ajánlott fel pártok, civilszervezetek számára adományt. A hatás a pártpreferenciájukat felfedő hallgatók körében is tükröződött: bár az MKKP által elért 2 százalékos eredmény nem volt kiemelkedő, fontos hozzatenni, hogy mindezt az „egyéb” kategóriában érte el, vagyis a hallgatók maguk említették, hogy a pártra szavaznának az országgyűlési választásokon. A 2019-es adatfelvételünkben már a hallgatók 14 százaléka nyilatkozott úgy, hogy a párt szavazója, ezért minden adott ahhoz, hogy önálló elemzés keretében vizsgáljuk meg az MKKP szavazóinak demográfiai összetételét.

Az alábbi elemzés során megvizsgálom a pártot választó hallgatók legfontosabb demográfiai sajátosságait, majd bemutatom e csoport ideológiai karakterét. A párt tudatos építkezésére jellemző, hogy választói törésvonalakra épülő, ideológiai kérdések mentén megfogalmazott üzenetek helyett a közösségépítést, a közösségi akciók (szép, hasznos és vicces dolgok) megvalósítását és az aktív, cselekvő állampolgárság eszméjét állítják a középpontba, ezért az alábbi tanulmányban a pártot választók ideológiai önbesorolásán túl részletekbe menően megvizsgálom, mennyire aktívak az MKKP támogatói a politikai részvétel különböző dimenzióiban. Elemzésem végén a párt országgyűlési és EP kampányát és annak fő üzeneteit áttekintve megkísérellek választ adni arra, miért nem tudott a párt a hallgatói csoporthoz hasonló mértékű támogatottságra szert tenni a magyar választók körében. A legfontosabbnak ítélt dimenziókban az MKKP-t választó hallgatókat egy másik új párt, a Momentum szavazóival vetem össze az MKKP szavazóit annak érdeké-

108 Az MKKP fiatalok mobilizálásában elért eredményeinek bővebb áttekintését lásd Sebestyén Annamária jelen kötetben írt elemzésében.

ben, hogy lássuk, a közös mozgalmi jelleg ellenére miben különbözik a két párt szavazóinak profilja.

ADATOK ÉS MÓDSZERTAN

Az alábbi fejezetben az Aktív Fialok Magyarországon kutatás 2015-ös¹⁰⁹ és 2019-es adatbázisainak adatain keresztül (az adatfelvételtől részletesen lásd Szabó 2019 jelen kötetben) azokat a hallgatókat vizsgálom, akik azt választották, hogy a Magyar Kétfarkú Kutya Pártra szavaznának az országgyűlési választásokon. Az így kapott eredményeket összevetem a Momentum Mozgalmat választó hallgatók csoportjával, valamint a hallgatók teljes sokaságával (utóbbi esetben a 2015-ös eredményeket is figyelembe veszem, annak érdekében, hogy az elmúlt 4 év folyamán bekövetkezett változásokat is nyomon követhetővé tegyem).

AZ MKKP-T VÁLASZTÓ HALLGATÓK TÁRSADALMI-DEMOGRÁFIAI HÁTTERE

A Magyar Kétfarkú Kutya Párt szavazóinak demográfiai összetételét tekintve elsőként azt vizsgálom meg, hogy a hallgatók lakóhelye szerint mely településtípusban felülreprezentált a párt? Igaz-e az az új pártokkal kapcsolatban gyakran felmerülő állítás, miszerint a párt felülreprezentált a fővárosban, a nagyvárosokban alulreprezentált a kistelepüléseken (1. táblázat)?

1. táblázat

Az MKKP-s hallgatók megoszlása a lakóhely típusa szerint (százalék).

	Budapest	Megyei jogú város	Egyéb város	Község	Külföldön	
MKKP	25	30	26	17	2	
Momentum	36	23	26	15	0	
Összes fiatal	2015	25	27	25	23	n.a.
	2019	26	31	28	16	1

Forrás: Aktív Fialok Magyarországon 2015-ös és 2019-es kutatásai

Az adatok tükrében az látszik, hogy a Momentumtól eltérően párt egyáltalán nem felülreprezentált a fővárosban élők körében, szinte ugyanannyi a budapestiek aránya a párt támogatói között, mint a teljes mintában. Statisztikai hibahatáron belül alakul a párt támogatottsága a megyei jogú városokban, városokban és a községben élő fiatalok között, vagyis az új pártokra jellemző elvárásunk nem igazolódott, az MKKP-t választó hallgatók megoszlása a teljes népességben található

109 A 2015-ös kutatás módszertanát részletesen lásd Róna–Szabó 2017.

arányokat tükrözi. Érdekes, hogy az MKKP-t választó hallgatók között mintegy 2 százalék a külföldi lakhellyel rendelkező fiatalok aránya.

A párt szavazóinak társadalmi összetétele szempontjából fontos kérdés, mennyire jelenik meg a társadalmi mobilitás az MKKP-t választó hallgatók körében, milyen arányban jelennek meg az alacsony iskolázottságú szülők gyermekei a körükben (2. táblázat).

2. táblázat

Az MKKP-s hallgatók megoszlása az édesapa legmagasabb iskolai végzettsége szerint (százalék)

		Legfeljebb 8 osztály	Szakmunkás-képző, szakközépiskola	Gimnázium	Felsőfokú végzettség
MKKP		2	27	19	52
Momentum		2	32	14	52
Összes fiatal	2015	2	19	35	44
	2019	2	16	37	45

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015-ös és 2019-es kutatásai

A kérdésre az adatok alapján úgy válaszolhatunk, hogy az MKKP sem kifejezetten nyitott az alacsony iskolázottságú szülők gyermekei számára: bár a teljes sokaságnál nagyobb arányban található a párt szavazói között szakmunkás-képzőt, szakközépiskolát végzett szülők gyermekei (érdekes, a Momentumot választó hallgatók körében ezen hallgatók aránya még magasabb), a párt szavazóinak több, mint fele felsőfokú végzettségű szülők gyermeke, vagyis a párt szavazói többségükben diplomás kibocsátó családból érkeznek.

Az sem mellékes szempont, hogy a pártot választó hallgatók anyagi helyzete jobb-e az átlagnál, azaz a párt elsősorban a sikeres, pénzügyi gondokkal naponta nem szembesülő egyetemisták körében népszerű, vagy támogatói között megjelennek a nélkülözők is (3. táblázat)?

3. táblázat

Az MKKP-s és Momentumos fiatalok megoszlása anyagi helyzetük szempontjából „Hogyan jellemeznéd anyagi helyzeted?” (százalék)?

	MKKP	Momentum	Összes fiatal	
			2015	2019
gondok nélkül élek	18	25	23	27
a pénzem okos beosztásával jól kijövök	64	66	57	61
éppen hogy kijövök a jövedelmeimből	15	6	17	10
hónapról hónapra anyagi gondjaim vannak	3	3	3	2

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015-ös és 2019-es kutatásai

A kutatás eredményei alapján a párt szavazói nem rendelkeznek az átlagosnál jobb társadalmi háttérrel: az anyagi gondok nélkül élők aránya alacsonyabb körökben (e csoport aránya párt támogatói körében 9 százalékkal alacsonyabb a teljes sokaságnál), ugyanakkor a pénzük beosztásával jól kijövők körében mintegy 3 százalékkal magasabb a párt támogatottsága. Hozzáteve mindehhez azt, hogy a jövedelmükből éppen kijövők aránya a teljes sokaságénál 5 százalékkal magasabb a körökben, jó okkal feltételezhetjük, hogy a párt elősegíti a hallgatók társadalmi mobilitását (bár ennek bizonyításához több adatra lenne szükségünk).

Az MMKP-t támogató hallgatók társadalmi tőkét tekintve fontos információ, hogy mindösszesen 1% a párt támogatói körében azok aránya, akik úgy nyilatkoztak, hogy nem beszélnek angolul, míg 52 százalékuk középfokon, 40 százalékuk felsőfokon beszéli a nyelvet. Ezen adat tükrében nem meglepő, hogy a párt majd minden harmadik szavazója tervezi, hogy a közeljövőben külföldön végzi az egyetemet (28%), kétharmaduk (69%) pár hétre, vagy hónapra külföldre menne dolgozni, minden második MKKP-s hallgató elképzelhetőnek tartja, hogy pár évre külföldre menjen dolgozni (54%) és 38 százalékuk azt is fontolgatja, hogy hosszabb-rövidebb ideig külföldön kíván élni. Kifejezetten magas tehát a pártot választó hallgatók migrációs potenciálja, vagyis az Európai Unió nyújtotta mobilitási lehetőségek nagy népszerűségnek örvendnek a körökben, arra lehetőségként tekintenek (aminek, mint látni fogjuk, a pártot választók ideológiai beállítódásában is megvan a lenyomata).

AZ MKKP-S HALLGATÓK ÉRTÉKVILÁGA

A viccpártok ideológiai pozíciója nagyon vegyes képet mutat, épp ezért nem könnyű feladat behatárolni az MKKP értékrendjét. Nem ad ehhez sok fogódzót maga a párt sem, amelynek vezetői még a viccpárt jelleget is vitatják, s magukra inkább, mint „vicces pártra” hivatkoznak. Döme Zsuzsanna, a párt EP listavezetőjének megfogalmazásában a párt célja „az aktív, kreatív állampolgár, és hogy a felelősök végezzék el a dolgukat. Bal-jobb tengelyen nem lehet besorolni a pártot. Amúgy mi is tudunk ideológiáról beszélni, csodálatos programot írtunk most is.¹¹⁰” Ez utóbbiról, vagyis a párt EP programjáról elmondható, hogy sajátos humorral íródott, ideológiai kérdéseket, komoly szakpolitikai elképzeléseket egyetlen szava sem tükröz, ugyanakkor jó gyűjteménye, kifigurázása a hazánkban meg nem oldott közpolitikai problémáknak.¹¹¹ Az egészségügyben tapasztalható közállapotoknak állít görbe tükröt az a javaslatuk, hogy a külföldön álláshoz jutó orvosok vigyék magukkal a betegeiket is, a külpolitikai kapcsolatok kezelésének pedig ugyancsak sajátos módja az, hogy Törökország EU csatlakozásának támogatását a török hódoltság idején okozott károk megtérítéséhez kívánják kötni. Ezen javaslatok alapján sem a bal jobb, sem a konzervatív liberális, sem a mérsékelt radikális tengelyen

110 interjú a párt listavezetőjével, https://hvg.hu/itthon/20190524_Dome_Zsuzsanna_ep_listavezeto_interju

111 A program letölthető innen: <https://ketfarkukutya.mkkp.party/ep-valasztas-program/>

nem lehet elhelyezni a pártot, minden esetre a program viccpárti jellege tagadhatatlan. Paár Ádám áttekintésében¹¹² megkülönböztet 1. balközép orientációjú pártokat (Legjobb Párt, Izland) 2. anarchista pártokat (Német Anarchista Pogo Párt, Kanadai Anarchista Párt) 3. antikommunista pártokat (Narancs Alternatíva, Lengyelország) 4. pszeudo-konzervatív pártokat (Független Észt Királyságot) és végül 5. olyan pártokat, amelyeknek nincs kiforrott ideológiájuk (például a cseh Balbín poétikus párt, mely a cseh Bohuslav Balbín jezsuita szerzetesről és történelemről elnevezett kocsmában alakult meg, a kocsmák törzsközösségét alkotó művészekből). Ha mindenképpen be kellene sorolni a pártot, akkor a párt alapítóinak művészeti tevékenységét is figyelembe véve az MKKP talán ez utóbbi csoporttal mutat rokonságot. A párt elnöke, Kovács Gergely szerint „a párt programja cselekvésben rejlik, egyfelől politizálnak, azaz reagálnak arra, amit a kormány tesz, de másfelől próbálják kitalálni, mi az, amit a hozzájuk csatlakozók meg tudnának csinálni” (Oross-Farkas-Papp, 2018), vagyis olyan dolgokat, amiket közösségi szinten meg lehet oldani (például tetőt csinálni a buszmegállónak, fát ültetni).

Azonban az MKKP egyes szakpolitikai kérdésekben határozott véleményt formál, ilyen például a bevezetőben már említett bevándorlás ügye. Kutatásunkban azt kerdeztük a hallgatóktól, inkább szigorítanak, vagy inkább nem szigorítanak a menekültek befogadását Magyarországon (a kérdés bővebb áttekintéséhez lásd Jelenfi Gábor fejezetét ebben a kötetben). Erre a kérdésre az MKKP szavazók 70 százaléka mondta azt, hogy inkább nem szigorítaná a szabályozást (miközben a teljes mintában ez az arány csupán 46 százalék), 15 százalékuk szigorítaná (a hallgatók 36 százaléka nyilatkozott így), míg 15 százalékuk nem tudott, vagy nem akart állást foglalni ebben a kérdésben. Miután a pártot választó hallgatóktól kapott válaszok markánsan tükrözik a párt álláspontját, jó okunk van feltételezni, hogy nem csupán „viccből” nevezték meg a pártot, hiszen választásuk tükrözi a párt kérdésben elfoglalt álláspontját.

Bár az MKKP vezetői nem hajlandók elhelyezni a pártjukat a hagyományos dimenziók mentén, kutatásunkban kísérletet tettünk arra, hogy a párt szavazóinak ideológiai pozícióját meghatározzuk (4. táblázat).

4. táblázat

Az MKKP-s és Momentumos hallgatók önmeghatározása a bal-jobb, a liberális-konzervatív és a mérsékelt-radikális skálán (átlagpontok)

		Baloldali-jobboldali (1–7, 1=baloldali, 7=jobboldali)	Liberális-konzervatív (1–7, 1=liberális, 7=konzervatív)	Mérsékelt-radikális (1–7, 1=mérsékelt, 7=radikális)
MKKP		3,53	3,01	3,29
Momentum		3,52	2,68	3,02
Összes	2015	4,3	3,7	3,5
fiatal átlaga	2019	3,99	3,52	3,3

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015-ös és 2019-es kutatásai

112 <http://www.meltanyosság.hu/node/4696>

A párt szavazói a bal jobb-tengelyen abszolút középen helyezik el magukat (3,53), vagyis követik a párt „irányvonalát”, ezzel egyébként a Momentum szavazókhoz nagyon hasonló pozíciót foglalva el. A liberális-konzervatív skálán a teljes népességtől jelentősen (0,51 értékponntal) eltérve, a liberális pólushoz közel helyezkednek el (3,01), míg a mérsékelt radikális skálán szintén középre húznak, de kissé a mérsékelt pólushoz közeledve (3,29), amivel a teljes hallgatói sokasághoz szinte teljesen hasonló álláspontot képviselnek.

Hogy a párt szavazóinak bal-jobb skálán „középre helyezkedő”, mérsékelt, liberális ideológiai pozícióját más megvilágításban, közelebből megvizsgáljuk, érdemes kitérni arra, milyen értékcímkekkel azonosulnak legnagyobb arányban a pártot választó hallgatók. A gondolkodásukat jellemző politikai eszmék közül az európeér, nyugatos gondolkodásúnak vallja magát majd minden harmadik MKKPs hallgató (29%), egynegyedük liberális, szabadgondolkodású (26%), míg egyötödük a zöld, környezetvédő (22%) értékrenddel azonosul.

Az értékrend kapcsán fontos kérdés továbbá, hogy a párt szavazói mit gondolnak a demokratikus politikai berendezkedésről (5. táblázat).

5. táblázat

Az MMKP-s és a Momentum szavazó hallgatók demokráciával kapcsolatos attitűdje, 2019. „A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb a Te véleményedhez” (százalék)?

	MKKP	Momen- tum	Összes hallgató	
			2015	2019
A demokrácia minden más politikai rendszernél jobb	61	66	47	58
Bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokrácia	13	12	32	26
A hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a másik	26	22	21	15

Forrás: Aktív Fiatalkok Magyarországon 2015-ös és 2019-es kutatásai

Az MKKP-t választó hallgatók közel kétharmada (61%) számára a demokrácia az a politikai rendszer, amelyet minden más rendszernél jobbnak tekintenek, s bár ez csupán 3 százalékkal több, mint az összes hallgató körében kapott érték, mégis, fontos leszögezni, hogy az MKKP szavazói többségükben azon csoportba tartoznak, akik a demokrácia támogatói. Az átlagnál magasabb körökben azok aránya (26%), akik szkeptikusan tekint az ország politikai berendezkedésére. A diktatúra támogatói azonban jelentősen kisebb arányban jelennek meg a párt szavazói között (13%), mint a teljes sokaságban (26%).

Amikor azt a kérdést tettük fel ugyanezen hallgatói csoportnak, hogy a demokrácia működésével mennyire elégedett, egy kifejezetten rendszerkritikus csoport képe tárult elénk. Egyetlen MKKP-s válaszadó sem volt teljesen elégedett. Az át-

laghoz képest a párt szavazói felülreprezentáltak az egyáltalán nem elégedettek arányát (a teljes populációban mért 24 % helyett 40% körükben ez az arány), alulreprezentáltak a teljesen elégedettek (30% helyett 18%) arányát tekintve, miközben alig egyötödük (18%) többé-kevésbé elégedett a rendszerrel.

AZ MKKP ÉS A KÖZÉLET

Amint azt fent bemutattam, az MKKP bár ideológiai pozícióját tekintve nem tartja magát behatárolhatónak, ugyanakkor az aktív állampolgárság ösztönzése kifejezetten célja a pártnak. Innen tekintve nem lényegtelen az a kérdés, vajon a pártnak sikerül-e felkeltenie szavazóinak közéleti, illetve politikai érdeklődését, érdeklődőbbek -e a pártot választók, mint az átlag hallgató (6. és 7. táblázat)?

6. táblázat

Az MKKP-s hallgatók politikai és közéleti érdeklődése, „Mennyire érdekelnek téged közéleti kérdések?”

(1-5, 1=egyáltalán nem, 5=nagyon érdekel, átlag)

		Egyáltalán nem	2	3	4	Nagyon érdekel
MKKP		3	3	29	30	35
Momentum		2	4	27	47	20
Összes fiatal	2015	3	10	34	40	13
	2019	2	8	35	37	18

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015-ös és 2019-es kutatásai

A kérdést tágan, a közélet dimenziójában vizsgálva azt találjuk, hogy az MKKP szavazói között kétszer annyian vannak a közélet iránt nagyon érdeklődők, mint a teljes sokaságban. Ebben a dimenzióban a Momentumot választó hallgatóknál is aktívabbak. Ha az érdeklődők táborával egyben (a négyes és az ötös értéket választókat összeadva) vizsgálódunk, akkor is igazolódik, hogy a kutyapártot választó hallgatók többsége, közel kétharmada (65%) kifejezetten érdeklődő.

7. táblázat

Az MKKP-s fiatalok politikai érdeklődése, „Mennyire érdekel Téged a politika” (1-5, 1=egyáltalán nem, 5=nagyon érdekel, átlag)?

		Egyáltalán nem	2	3	4	Nagyon érdekel
MKKP		12	12	20	37	19
Momentum		8	17	24	35	16
Összes fiatal	2015	20	25	27	19	9
	2019	12	21	28	27	13

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015-ös és 2019-es kutatásai

A szűken értelmezett politikai kérdések iránt kevésbé érdeklődnek a párt támogatók.

gatói, a csökkenés a nagyon érdeklődők körében kifejezetten jelentős. Ugyanakkor miután ez a csökkenés a teljes sokaságban, sőt, a Momentumot választó hallgatók körében is jelentős, kijelenthető, hogy a Kétfarkú Kutya Pártot választó hallgatók messze az átlag felett érdeklődnek a politika iránt, vagyis a part teljesíti kitűzött célját a hallgatók körében.

A következőkben a politikai részvétel különböző dimenzióiban (választási, direkt és online részvétel) vizsgálódva arra a kérdésre keresek választ, aktívabak-e a párt szavazói a hallgatók teljes sokaságánál. A kérdés kapcsán elsőként az MKKP-t választó hallgatók választási hajlandóságát vizsgálom (8. táblázat).

8. táblázat

Az MKKP-s és Momentumos hallgatók választási részvételi hajlandósága, 2015-2019 (százalék)

		Biztosan elmenne	Valószínűleg elmenne	Valószínűleg nem menne el	Biztosan nem menne el
MKKP		63	28	5	4
Momentum		72	21	6	1
Összes fiatal	2015	46	32	14	8
	2019	61	26	9	4

Forrás: Aktív Fiatalkok Magyarországon 2015-ös és 2019-es kutatásai

Az adatok alapján a kutyapárt támogatói a mintában szereplő hallgatók összességénél magasabb arányban vennének részt egy most vasárnap esedékes országgyűlési választáson – igaz, nem sokkal nagyobb arányban, vagyis a párt nem rendelkezik kifejezetten elkötelezett szavazótáborral – a Momentum szavazóival összevetve 9 százalékkal alacsonyabb a részvételüket biztosra ígérők aránya.

A pártot támogatók szervezeti kötődése kifejezetten magas, különösen a szakmai szervezetekben (29%) képviseltetik magukat az átlagnál (17%) jóval magasabb arányban. Szintén sokan tagjai sportklubnak, sportegyesületnek (28%), bár ez az arány a minta egészéhez hasonló (26%). A teljes sokasághoz hasonló arányban aktívak a párt támogatói az alábbi szervezetekben: kulturális, hagyományörző, művészeti csoporthoz szervezethez a párt támogatóinak 15 százaléka kötődik, 13-13 százalékuk betegeket ápoló valamint hallgatói szervezetben aktív, 12 százalékuk egyházi szervezethez kötődik, míg 11 százalékuk a környezetvédelem terén tevékeny szervezethez kötődik. A szervezeti kötődésre vonatkozó adatokat figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy az MKKP-t választó hallgatók szervezeti kötődésüket tekintve elkötelezettek.

A Magyar Kétfarkú Kutya Párt kifejezetten ösztönzi támogatóinak politikai akcióit, olykor a hatóságok rosszállását kiváltva ezzel. Egyik gyakori tevékenységükről, az úgynevezett négy-szín festésről az Alkotmánybíróság kimondta, hogy nem szabálysértés, mert a repedezett járda nem városképi jelentőségű. A határozatban leírták, hogy a közszolgák részéről az ilyen esetekben a józan humor elvár-

ható. A járdaszegélyek színezése és buszmegállók tervezése, gerillakertész akciók kivitelezése mellett a párt egyúttal állampolgárok által javasolt projekteket is támogat.¹¹³ A RÓSÁNEKÖTÉKA-t, vagyis a Rózsa Sándor Népi Közpénztékozló Alapot kampányfinanszírozásukból, illetve 2018 óta a pártnak, illetve a pártalapítványnak nyújtott állami támogatást felhasználva szponzorálják, mindezzel ország-szerte közel kétszáz projekt megvalósulásához járulnak hozzá¹¹⁴. A fentiek alapján joggal feltételezhető, hogy a párt aktivitása a szavazóira is hatással van, s a teljes hallgatói sokaságban mért eredményeknél nagyobb arányban vesznek részt direkt politikai akciókban (9. táblázat).

9. táblázat

Az MKKP-s és a Momentumos hallgatók politikai aktivitása, 2015-2019.
„Az alábbi tevékenységek közül részt vettél-e valaha bármelyikben?”
(százalék, „igen” válaszok aránya)

	MKKP	Momentum	Összes fiatal	
			2015	2019
Aláírásgyűjtés	18	25	27	19
Politikai nyilatkozatok, kezdeményezések, petíciók aláírása	35	32	29	25
Törvényes demonstráció, tüntetés	33	24	20	19
Utcai zavargás	18	13	8	9
Termék szándékos bojkottja	27	14	20	15
Kampánytevékenység	4	3	8	4
Szavazásra buzdítás	25	35	13	24
Jelvény viselése	9	10	3	7
Kapcsolatba lépés országos politikussal	8	9	19	20
Kapcsolatba lépés helyi politikussal	18	10	n.a.	15
Párttevékenység	5	7	6	5
pénzadomány civilszervezetnek vagy pártnak	15	21	28	13

Forrás: Aktív Fialok Magyarországon 2015-ös és 2019-es kutatásai

A táblázat eredményeire tekintve szembeötlő, hogy az MKKP támogatói minden direkt akcióban aktívabbak a hallgatók teljes sokaságánál. Ugyanakkor a politikusokkal kialakított közvetlen kapcsolat, a kampánytevékenység, szavazásra buzdítás és a párttevékenység terén kevésbé aktívak, vagyis a pártpolitikához szorosan kapcsolódó tevékenységek kevésbé vonzóak számukra. A törvényes, illetve a be nem jelentett demonstrációkat tekintve az MKKP támogatói kétszer aktívabbak a többi hallgatónál, s a Momentum támogatóit messze meghaladja aktivitásuk.

113 <http://ketfarkukutya.com/?p=12929>

114 A párt honlapján részletes leírás található a támogatott projektekről: <https://webapps.mkkp-party/rosanekateka/?class=Map>

Az MKKP Facebookon követhető online aktivitása kifejezetten magas, a közösségi média által kínált platform a kéthetente megrendezett klubok mellett a legfontosabb kapcsolattartási eszköze a pártnak. Ennek tükrében adódik a kérdés, vajon a párt támogatói aktívak-e az online térben, kihasználják-e az abban rejlő lehetőségeket közéleti kérdések megvitatására (10. táblázat)?

10. táblázat

Az MKKP-s és a Momentumos fiatalok politikai aktivitása, 2015-2019. „Az alábbi tevékenységek közül részt vettél-e valamelyikben az utóbbi 12 hónapban” (százalék, „igen” válaszok aránya)?

	MKKP	Momentum	Összes fiatal	
			2015	2019
aláírtál online petíciót, nyilatkozatot	38	43	n.a.	30
lájkkoltál blogokon, közösségi oldalakon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos bejegyzéseket	65	65	47	56
szavaztál interneten valamilyen közélettel, társadalommal kapcsolatos kérdésben	33	45	32	28
megosztottál közösségi oldalon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban eseményeket, véleményedet tükröző képeket, videókat, posztokat	31	19	32	20
posztoltál közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos témában	16	11	23	12
kommenteltél, hozzászóltál közösségi oldalakon, blogokon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban	20	13	24	15

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015-ös és 2019-es kutatásai

Az eredményeket áttekintve a kérdésre egyértelműen igennel válaszolhatunk, a párt támogatói minden általunk mért dimenzióban az átlagnál nagyobb arányban használják ki az online tér közéleti funkcióit. A párt támogatóinak kétharmada lájkol közügyekkel kapcsolatban közzétett tartalmakat, emellett különösen a közügyekkel kapcsolatos képek, videók, posztok közzététele az a tevékenység, amiben a párt támogatói jelentősen (11 százalékkal) aktívabbak a hallgatók teljes sokaságánál.

KONKLÚZIÓ

A Magyar Kétfarkú Kutya Párt Európai Parlamenti választásokon képviselt programja és kampányüzenetei is tükrözték a párt viccpárti karakterét, vagyis az

MKKP továbbra sem tagozódott be sem a hazai belpolitikai szekértáborokba, sem a hagyományos európai pártcsaládokba. Mindez a pártot választó hallgatók ideológiai beállítódásában is kimutatható: az MKKP-t választó hallgatók „középre helyezkedő”, mérsékelt, liberális ideológiai pozíciót vallanak magukénak, önmagukat az európeér, liberális, zöld címkékkal jellemzik. Ugyanakkor politikai karakterének megőrzése és belpolitikai küzdelmekből, ellenzéki együttműködésből való kimaradása azzal a következménnyel járt, hogy kampányidőszakban a párt kevés médiaszerepléshez jutott, így üzenetei kevés választóhoz értek el. A párt ismertségének növelése továbbra is az egyik legfontosabb kampányszempont, hiszen még mindig jelentős azon állampolgárok aránya, akik nem ismerik a pártot.

A Magyar Kétfarkú Kutya Párt sikeresen teljesíti azon közéleti misszióját, hogy alternatívát kínáljon a közélet iránt érdeklődőknek: a hallgatók körében a párt szimpatizánsainak közel kétharmada (65%) kifejezetten érdeklődő a közélet iránt, s bár többségük a pártpolitika iránt is érdeklődik, a közéleti és a politikai érdeklődés megkülönböztetésének elméleti szempontból kutatássorozatunk során többször hangsúlyozott fontossága e párt szavazói esetében szembeötlő. A pártot támogatók szervezeti kötődése kifejezetten magas, különösen a szakmai szervezetekben (29%) képviseltetik magukat az átlagnál (17%) jóval magasabb arányban, de szintén sokan tagjai sportklubnak, sportegyesületnek (28%), így azt mondhatjuk, hogy a párt szavazói a könnyű elköteleződést jelentő akciókon (connective actions) túl szervezeti értelemben is aktív, elkötelezett, aktív hallgatók.

A kutyapártot választó hallgatók közel kétharmada (61%) számára a demokrácia az a politikai rendszer, amelyet minden más rendszernél jobbnak tekintenek, ugyanakkor kifejezetten kritikusak a fennálló rendszer működésével kapcsolatban: kétötödük (42%) nem igazán, illetve másik kétötödük egyáltalán nem (40%) elégedett azzal, ahogyan a demokrácia ma Magyarországon működik

A pártot támogató hallgatók demográfiai összetételét tekintve az MKKP-t választók leképezik a teljes népességet, vagyis nem jellemző rá az új pártok azon sajátossága, hogy kifejezetten fővárosi, nagyvárosi szavazók pártja lenne (míg ugyanez a Momentum esetében igazolódott). Fontos ugyanakkor hozzátenni azt, hogy az EP választások adatait választási térképen áttekintve, a teljes lakosság körében, a pártra ténylegesen szavazók körében, konkrét választási helyzetben mégis a fővárosban és Pest megyében szerepelt a legjobban a párt.

Az elemzésből az is kiderült, hogy a párt szavazóira nem jellemző, hogy az átlagosnál jobb társadalmi háttérrel rendelkeznek. Ugyanakkor igaz az, hogy a kutyapártot választó hallgatók magasan iskolázott szülők gyermekei, akik körében tipikusan magas az átszavazási hajlandóság, ezért az EP választásokon elért szerény eredmény oka lehet részben az is, hogy a párt szimpatizánsai mérlegelő, racionális szavazók, vagyis az utolsó pillanatban, „a szavazófülke magányában” az esélyesebb pártot támogatták szavazatukkal. Bár a kutyapárt támogatói a mintában szereplő hallgatók összességénél némileg magasabb arányban vennének részt

egy most vasárnap esedékes országgyűlési választáson, ezzel együtt a párt nem rendelkezik kifejezetten elkötelezett szavazótáborral. A párt európai parlamenti választásokon elért szerény eredményét magyarázhatja az is, hogy közülük sokan végül otthon maradtak a választások napján.

Noha választási aktivitásuk nem kiugró, az MKKP támogatói minden direkt akcióban aktívabbak a hallgatók teljes sokaságánál, kivéve az olyan, közvetlenül a pártokhoz kapcsolódó részvételi formákat, mint a politikusokkal kialakított közvetlen kapcsolat, a kampánytevékenység, a szavazásra buzdítás és a párttevékenység nem kifejezetten népszerű körökben. Miután a pártpolitikához szorosan kapcsolódó tevékenységek nem népszerűek, előfordulhat, hogy a párt „passzivistái” közül tényleg sokan passzívan követték az EP kampányt. A „békamenet” és hasonló, törvényes, illetve a be nem jelentett demonstrációk azonban vélhetően vonzzák a párt szimpatizánsait, mert ezen részvételi formákat tekintve az MKKP támogatói kétszer aktívabbak a többi hallgatónál, s a Momentum támogatóit messze meghaladja aktivitásuk. A párt támogatói minden általunk mért dimenzióban az átlagnál nagyobb arányban használják ki az online tér közéleti funkcióit, kétharmaduk lájkol közügyekkel kapcsolatban közzétett tartalmakat, emellett közel egyharmaduk a közügyekkel kapcsolatos képek, videók, posztok közzétételében aktív.

Ha egy mondatban kellene megfogalmazni, mi az, ami a Momentum és a Kétfarkú Kutya Párt egyetemista támogatóit megkülönbözteti, akkor a különbség úgy ragadható meg, hogy a Momentum szavazói liberálisabbak, választási részvételüket, valamint a kifejezetten pártpolitikai tevékenységekben való aktivitásukat tekintve aktívabbak¹¹⁵, míg az MKKP-t választók ideológiai kötődése kevésbé kiforrott, s elsősorban a közélet és a közéleti tevékenységek vonzóak a számukra.

Az új pártok élete nem könnyű és útjuk sok esetben hamar véget ér. Magyarországon a pártverseny struktúrája kifejezetten nem kedvező az új pártok számára (Oross-Szabó, 2019), az Európai Parlamenti választásokon a Magyar Kétfarkú Kutya párt a szavazatok 2,18 százalékát kapta, s míg hasonló eredménnyel (a szavazatok 2,4 százalékával) a szintén viccpárti ideológiát képviselő német Die Partei¹¹⁶ két képviselőt küldött az Európa Parlamentbe, az MKKP számára a 2019-es EP választási eredmény nem ért mandátumot. Ugyanakkor a Momentum Mozgalom egyértelműen sikeres volt, a szavazatok 9,93 százalékát megszervezve 2 mandátumot szerzett az Európai Parlamentben. Elért eredményeik és a hallgatók körében mért népszerűségük és mozgalmi beágyazottságuk alapján túlzás nélkül kijelenthető, hogy e két párt várhatóan stabilizálni tudja a helyét a magyar pártrendszerben.

A párt Európai Parlamenti választásokon elért eredménye nem hozott mandátumokban mérhető sikert. Ugyanakkor a párt jelöltjei hangsúlyozzák, hogy nem

¹¹⁵ A Momentum szavazótáborának részletesebb jellemzéséhez lásd Galgóczi Eszter cikkét ebben a kötetben.

¹¹⁶ A Die Partei (magyarul A Párt) német politikai párt, amelyet 2004-ben alapítottak a Titanic satirikus magazin szerkesztői. <https://www.die-partei.de/>

azért kérnek felhatalmazást, hogy megoldjanak ügyeket az állampolgárok feje felé, hanem arra, hogy bevonják az állampolgárokat és velük együtt keressenek megoldásokat társadalmi szempontból releváns ügyek megoldására. Miután a párt célja egyfajta szemléletváltás, a képviseleti demokrácia helyett a részvételi demokrácia ösztönzése, ezért bármely képviselői mandátum megszerzése valószínűleg mérőföldkő lesz nem csupán a párt bejutó jelöltjei, hanem a párt által képviselt választók életében is. Amennyiben így lesz, jövőbeni kutatások érdekes vizsgálati szempontja lehet, vajon a párt által képviselt önkormányzati vagy országos választókerületben nő-e a környezetükért felelősséget vállaló, aktív cselekvésre kész választók aránya, a párt által képviselt választók aktívabb résztvevői lesznek-e a közéletnek, mint mások.

IRODALOM

- Bennett, W.L. – Segerberg, A. (2012) The Logic of connective Action, *Information, Communication – Society*, 15:5, 739-768, DOI: 10.1080/1369118X.2012.670661
- Jancsák, Csaba: Miért jó a rossz a jóban?: A kétfarkú kutya jelenség megértése felé. In: Biró, István (szerk.) *Csatlakozás az Európai Ifjúsági Térséghez 3.0*. Szeged, Magyarország : Európai Ifjúsági Kutató-, Szervezetfejlesztő és Kommunikációs Központ (EIKKA), (2009) pp. 29-63. , 35 p
- Nagy, Zsófia: Repertoires of Contention and New Media: The Case of a Hungarian Anti-billboard Campaign. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 2 (4): 109 – 133 .
- Oross, Dániel – Farkas, Eszter – Papp, Réka Kinga (2018): Program nélkül, érzésre – Elemzés a Magyar Kétfarkú Kutya Pártról. In: Antal, Attila (szerk.) *Mozgalmi társadalom*. Budapest, Magyarország : Noran Libro Kiadó, (2018) pp. 166-184. , 22 p.
- Oross Daniel – Szabó Andrea (2019) Voters of new parties in an illiberal democracy. A case study from Hungary (Kézirat).
- Paár Ádám: Ki nevet a végén? <http://www.meltanyosság.hu/node/4696>
- Róna Dániel – Szabó Andrea (2017): A 2015-ös adatfelvétel módszertana. In: Szabó Andrea, Oross Dániel (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged–Budapest, Belvedere Meridionale, MTA TK PTI, 208–210. p.
- Szabó Andrea (2019): A 2019-es Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás módszertana. In: Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – Heinrich Böll Stiftung – TK PTI.

SZABÓ ANDREA
**BALOLDALI EGYETEMISTÁK ÉS
FŐISKOLÁSOK, 2019**

ABSZTRAKT

Az Aktív Fiatalok első, 2011/2012-es hulláma óta vizsgálja a baloldali orientációjú hallgatók arányának alakulását, társadalmi háttérének változását. Biró-Nagy András és Böcskei Balázs ez irányú tanulmányai megadják a háttérét a tanulmány elejének. A 2019-es adatfelvétel azt mutatja, hogy 2015-höz képest nem csökkent, igaz egy hajszálnyival sem növekedett a baloldali pártok, így az MSZP és a DK támogatottsága (együttesen 5%), viszont – és ez újdonsága a kutatásnak – az egész minta mégis baloldalibbá vált. Van tehát mit vizsgálni a baloldali fiatalok esetében is. A szövegben a pártpreferenciákon túlmenően azt is megvizsgálom, hogy milyen szocializációs háttere van az önmagukat baloldalinak tekintő hallgatóknak. A tanulmány fő kérdése, hogy van-e valamilyen sajátos szocializációs út, amelynek eredményeként baloldalivá válnak a hallgatók egy alapvetően jobboldali társadalmi közegben?

BEVEZETÉS

A magyar társadalom a 2000-es évek közepétől fokozatosan jobboldali beállítódásúvá vált oly annyira, hogy 2009-re, azaz az első kétharmados parlamenti mandátumtöbbséget eredményező országgyűlési választást megelőzően már kétszer többen voltak jobboldaliak, mint baloldaliak (Enyedi–Tardos 2018, 59). Nemzetközi összehasonlításban a magyar társadalom kiugróan, szélsőségesen jobboldali karaktere szintén adatokkal bizonyítható. A European Social Survey nyolcadik, utolsó nyilvánosan rendelkezésre álló adatai szerint a magyar társadalom 23 ország közül holtversenyben a második legjobboldalibb (0-tól 10-ig terjedő skálán 5,86 az átlag).¹¹⁷ Ráadásul a magyar fiatalok is jobboldali karakterrel rendelkeznek, ők a jobboldali–baloldali skálán Izrael és Csehország 15–29 évesei után a harmadikok (0–10-ig terjedő skála átlaga 5,83 pont). A baloldaliság tehát

117 Magyarországnál jobboldalibb ország Izrael, és hasonlóan jobboldali Lengyelország.

inkább az átlagostól eltérő ideológiai beállítódást jelent egy döntően jobboldali közegben.

Az Aktív Fiatalok kutatás korábbi hullámainak eredményeit elemző kötetekben Bíró-Nagy András részletesen vizsgálta a baloldali pártok egyetemista és főiskolás szavazóit (Bíró-Nagy 2017; Bíró-Nagy 2014; Böcskei 2014; Bíró-Nagy 2013). Bíró-Nagy az önmagukat baloldalinak, balközépnek, liberálisnak tartó pártok, így a Magyar Szocialista Párt, a Demokratikus Koalíció és az Együtt Korszakváltók Pártja szavazóit vizsgálta. A legutóbbi, 2015 tavaszán felvett Aktív Fiatalok vizsgálat óta azonban a politikai idő erősen felgyorsult, 2018-ban újabb, a korábbiaknál is jelentősebb kétharmados mandátumtöbbséget eredményező választási győzelmet aratott a Fidesz–KDNP, és ezzel párhuzamosan az önmagukat baloldalinak, balközépnek tartott aktorok politikai súlya, szerepe jelentősen leértékelődött. A 2018-as országgyűlési választáson az egykor kormányzó MSZP (kiegészülve a Párbeszéddel), listán 11,91 százalékot szerezve visszacsúszott a harmadik helyre, a DK pedig épphogy bekerült az országgyűlésbe 5,38 százalékkal. Az Együtt katasztrofális, megsemmisítő eredményt ért el (0,66%), ami után feloszlatta önmagát. Egy évvel később, 2019. május 26-án az Európa Parlamenti választáson az MSZP vesszőfutása tovább folytatódott, egyetlen képviselőt tudott Brüsszelbe küldeni (6,61%), ugyanakkor a Demokratikus Koalíció élén Dobrev Klárával, Gyurcsány Ferenc feleségével a várakozásoknál jobban szerepelt (16,05%), és 4 képviselőt küldött az EP-be. Az önmagukat baloldalinak, balközépnek és liberálisnak tartó, más politikai aktorok által hagyományos („rég”) baloldalinak tartott pártok közötti súlypontáthelyezés tartósnak tűnik, de a két párt együtt sem tudhatja magáénak a teljes választókorú népesség 25 százalékát. Mindamelllett létrejött egy teljesen új, progresszív, ideológiájában több baloldali, liberális értéket felvállaló párt, a Momentum Mozgalom. A baloldal fragmentálódása tovább folytatódott tehát egy alapvetően jobboldali társadalmi közegben.

Az Aktív Fiatalok 2019 februári – tehát a 2019. májusi EP-választás előtt készült – adatfelvételében a baloldali pártokon belüli átrendeződés még nem mutatható ki, a baloldali pártok egyetemistákon belüli eljelentéktelenedése viszont sokkal inkább bizonyítható.¹¹⁸ Álláspontom szerint ezért érdemes nem egyszerűen az MSZP–P és a DK egyetemista, főiskolás szavazóit elemezni, hanem azt vizsgálni, hogy a baloldali gondolat, a baloldaliság is megkopott-e a főiskolások és egyetemisták körében, és ezzel párhuzamosan e két párt „kifáradásáról” beszélhetünk-e.

Feltételezésem szerint a szocialisták és a DK-sok nem fedik le az önmagukat baloldalinak tekintő hallgatókat, és fordítva. Ha valaki az ideológiai palettán baloldaliként definiálja önmagát, az még automatikusan nem fogja azt jelenteni, hogy

118 Összehasonlításképpen érdemes megjegyezni, hogy az MTA TK PTI választási panel vizsgálatának 2018-as országgyűlési választások utáni 3. hullámában a 18 éven felüli népességen belül az MSZP támogatottsága 9, a DK-é 5% volt. NKFI-119603 *Részvétel, képviselet, pártosság. Választáskutatás, 2018.* Kutatásvezető: Szabó Andrea. Választáskutatási panelvizsgálat 3 hullám. N=1100 fő.

az MSZP, illetve a DK szavazója legyen. Az MSZP és a DK szavazótáborának jellemzésekor nagyban támaszkodom Bíró-Nagy András 2017-es cikkére, így a szociodemográfiai háttér bemutatásakor csak az esetleges elmozdulásokra hívom fel a figyelmet. Bíró-Nagy András korábbi elemzései alapján az MSZP és a DK egyetemista, főiskolás szavazóit egy egységként kezelem. Bíró 2017-es írásának végső konklúziója ugyanis, hogy az akkor még három párt egyetemista szavazótábor között nincs értékrendbeli, öndefiníciós különbség. „Az egyetemistákra és a főiskolásokra vonatkozóan igaznak tűnik: a baloldal belső vitái jóval inkább szólnak a politikai elitek konfliktusairól, mint a szavazótáborok közötti éles különbségekről.” (Bíró-Nagy 2017, 205).

Tanulmányomban nemcsak elhatárolom egymástól a különböző baloldali hallgatókat, nemcsak jellemzem a hagyományos baloldali pártok szavazóit, de arra is kísérletet teszek, hogy bemutassam, honnan ered a hallgatók baloldalisága – feltételezve, hogy vannak ilyen hallgatók –, másként, milyen politikai szocializációs háttér az, amelynek „eredménye” és/vagy következménye a baloldali pártok támogatása, illetve az ideológiai baloldal elfogadása. Az eddigi, témában készült tanulmányok ezt a dimenziót mérsékelt figyelemmel kísérték, tehát nincs arról empirikus eredmény, hogy milyen szocializációs közegekből érkeznek a baloldali-vá váló egyetemisták és főiskolások. Kmetty Zoltán (2017) ugyanakkor az előző Aktív Fiatalok tanulmánykötetben kísérletet tett arra, hogy bemutassa a fideszes fiatalok szocializációjának legfontosabb dimenzióit. Írásának központi gondolata, hogy „...a klasszikus demográfiai változók, tehát a tágan vett szociokulturális helyzet nem igazán játszik szerepet abban, hogy ki szavaz a kormánypártra, míg a szocializációs közeg (elsősorban olyan hosszú-távú és mély szocializációs mechanizmusok alapján, mint a vallásosság), és a párt-identifikáció jelentősen befolyásolja azt.” (Kmetty 2017, 170). Kmetty jelzi azt is, hogy a szülővel való politikai konszenzus szintén erősen befolyásolja a Fideszre-szavazás valószínűségét.

Kmetty korábbi tapasztalatai és legújabb elemzése (Kmetty 2019 jelen kötetben) alapján azt feltételelem, hogy lehetnek olyan szocializációs ágensek, amelyek erőteljesebben befolyásolhatják a hallgatói ideológiai orientációt. Az Aktív Fiatalok 2019-es kutatás tervezésekor a kutatói team több olyan új kérdést is beletett a kérdőívbe, amely segít a politikai szocializációs mechanizmusok és életutak megértését.

A tanulmányban első lépésként lehatárolom a baloldali hallgatókat, bemutattva, hogy nem is olyan nyilvánvaló, hogy kit tekintünk baloldalinak. Következő lépésként leíró statisztikai eszközökkel jellemzem a baloldali egyetemisták és főiskolások demográfiai, társadalmi hátterét. A tanulmány második részében pedig a szocializációs mechanizmusokat, a baloldaliság forrását elemzem többváltozós statisztikai eljárásokkal.

IDEOLÓGIAI BALOLDALI, BALOLDALI ÉRTÉKVILÁGÚ HALLGATÓK ÉS A BALOLDALI PÁRTOK SZAVAZÓINAK LEHATÁROLÁSA

A baloldali hallgatók meghatározásának kulcskérdése, hogy kit tekintünk pontosan baloldalinak az elemzés során. Baloldalinak tekinthetjük azt, aki

1. a baloldali – jobboldali ideológiai tengelyen (1–7-ig terjedő skála 1–3 értéke) balra helyezi magát, vagyis ideológiai értelemben baloldali,
2. és/vagy azt, aki az ideológiai értékcímkek közül a baloldalt és szociáldemokratát érzi önmagához legközelebb állónak, azaz politikai értékeit tekintve baloldali.
3. Baloldali lehet az a fiatal is, aki egy most vasárnap esedékes parlamenti választáson a Magyar Szocialista Párt–Párbeszéd szövetségre vagy a Demokratikus Koalícióra szavazna, mint két olyan pártra, pártszövetségre, amely egyértelműen felvállalja a baloldali értékeket és ideológiát.

Ennek a három halmaznak a metszete bizonyosan erős baloldaliságra utal, de kérdés, hogy mennyire állnak kapcsolatban, összefüggésben ezek a halmazok. Az alábbiakban először ezt a kérdést fogom statisztikai eszközökkel megvizsgálni.

Az Aktív Fiatalok 2019-es kutatásban¹¹⁹ a baloldali – jobboldali ideológiai skálát hétfokú, nonverbális skálával vizsgáltuk, ahol az egyes jelentette a baloldali pólust, a négyes a centrum pozíciót, míg a hetes a jobboldali pólust. Értelemszerűen a 4-es értéktől kisebb értéket felvevők önmagukat inkább balra pozícionálták, attól nagyobb értéket választók pedig, ideológiai hovatartozásukat inkább jobboldaliként definiálták. Az alábbi táblázatban a skála átlagának változása látható. Az adatokból világosan látszik, hogy 2011/12 és 2015 között a baloldali–jobboldali skálán a hallgatók ideológiai karaktere hasonlóan alakult, ugyanakkor 2019-re háromtized százalékpontot csökkent az átlag, azaz jelenleg pontosan a centrum pozícióban található.¹²⁰

1. táblázat

A magyar egyetemisták és főiskolások ideológiai önbesorolása a baloldali– jobboldali skálán (1-től 7-ig terjedő skála átlagai)

	2011/2012	2013	2015	2019
baloldali–jobboldali	4,4	4,4	4,3	4,0

Szabó 2019. 51.

Az 1. táblázatban jelzett elmozdulás úgy következett be, hogy 2015-höz képest szisztematikusan, minden baloldali kategóriában (1–3) növekedett az önmagukat

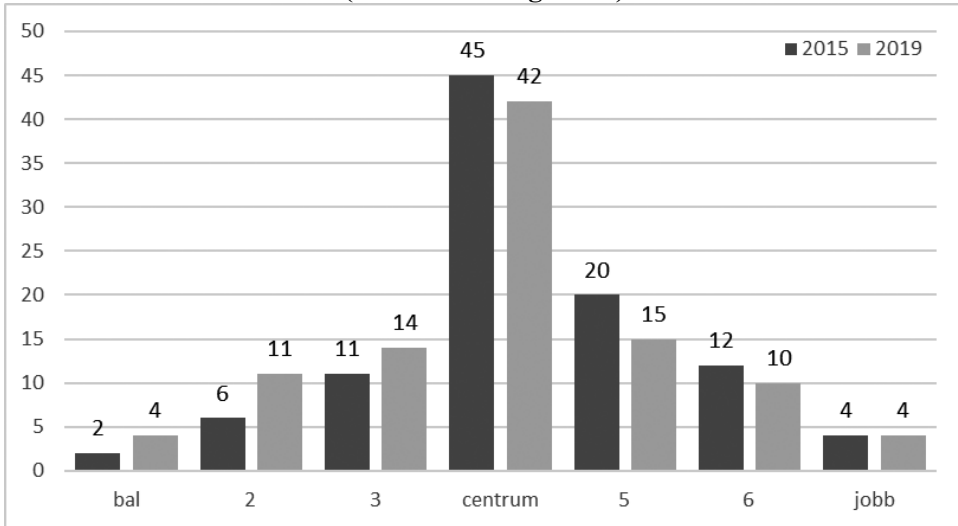
¹¹⁹ Az adatfelvételtől részletesen lásd Szabó 2019 jelen kötetben.

¹²⁰ Az elmozdulás annyiban bizonyosan szisztematikus, hogy a liberális – konzervatív és a mérsékelt – radikális skálákon is történt csökkenés (Szabó 2019a).

ide sorolók, és ezzel párhuzamosan csökkent a középen állók, valamint az ötös és hatos értéket választók aránya. Statisztikai értelemben vett szignifikáns elmozdulásról azonban csak a kettes értéknél beszélhetünk (+5%). Összességében 2015-ben a hallgatók 19, 2019-ben pedig 29 százaléka jellemezte önmagát egyes, kettes és hármas értékkel.¹²¹ Őket tekintem ideológiai értelemben vett baloldalinak az elemzés során.

5. ábra

A baloldali–jobboldali orientáció alakulása a hallgatók körében 2015, 2019 (százalékos megoszlás)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

A baloldaliság behatárolásakor egy másik szempontot is érdemes figyelembe venni. A vizsgálat során arra kértük a hallgatókat, hogy 10 értékcímke közül válasszák ki az önmagukhoz legközelebb állót. A felsorolt címkék a következők voltak: baloldali; erős nemzeti érzésű; európeér/nyugatos gondolkodású; kereszténydemokrata; konzervatív, hagyománytisztelő; liberális, szabadgondolkodású; rend és stabilitás híve; szociáldemokrata; hívő, vallásos ember és zöld, környezetvédő.¹²²

A 2. táblázat azt mutatja, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások 3–4 százaléka, vizsgálati időponttól függetlenül, önmagához a baloldali és szociáldemokrata értékcímket tartja legközelebb állónak. A liberális, szabadgondolkodású hallgatók 20 százalék felett találhatók, míg az európeér, nyugatos beállítódásúak 15–17

121 Az MTA TK PTI-ben lebonyolításra kerülő választáskutatási panelvizsgálat 3. hullámában a 18 éven felüliek 27 százaléka vallotta magát baloldalinak a 0–10-es skálán. A skála átlaga 5,72 átlagpont volt.

122 A válaszokat a kérdezők „randomizálták”, azaz a felolvasás sorrendje folyamatosan változott.

százalékot tesznek ki.¹²³ Ez utóbbi két értékcímke azonban jóval komplexebb jelentéstartalommal bír, határozottan nem jelenthető ki róluk, hogy csak a baloldali gondolkodásmóddhoz, baloldali politikához kapcsolódna. Mindezek miatt, a továbbiakban azokat tekintem baloldali gondolkodásúaknak, akik a baloldali, illetve a szociáldemokrata értékcímket választották önmagukhoz legközelebb állónak.

2. táblázat

**Az alábbiakban olyan politikai eszméket olvashatsz, amelyek jellemzőek lehetnek egy ember gondolkodásmódjára. Kérlek, válaszd ki ezek közül azt, amelyik a legközelebb áll a gondolkodásodhoz!
(kérdésre választ adók, százalékos megoszlás)**

	2015	2019
liberális, szabadgondolkodású	27	22
européer/nyugatos gondolkodású	15	17
zöld, környezetvédő	13	17
rend és stabilitás híve	16	16
konzervatív, hagyománytisztelő	7	8
hívő, vallásos ember	7	5
erős nemzeti érzésű	9	5
kereszténydemokrata	3	4
baloldali*	1	2
szociáldemokrata	2	2
összesen	100	100

*2015-ben baloldali radikális.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

Végül, a baloldali hallgatók lehatárolásának harmadik lépése, hogy leszűkítjük azokat, akik a két, önmagát (inkább) baloldalinak, balközépnek tartó pártot, pártszövetséget támogatják. Az adatok azt mutatják, hogy a hagyományos baloldali pártok körül „megállt az idő”. Az MSZP (3%) és a DK (2%) támogatottsága külön-külön a teljes hallgatói népességben 5 százalék alatti, hajszállra annyi, mint 4 évvel korábban, 2015-ben volt. A Párbeszéd csatlakozása az MSZP-hez nem tudta kibillenteni az egykori kormányzópárt támogatottságát az egyetemisták körében, hiszen 4 éve egyedül és 2019. februárjában szövetségben pontosan ugyanakkora a választottsággal rendelkezett. Ezek az adatok arra utalnak, hogy mindkét baloldali párt súlyos szavazói utánpótlás-válsággal küzd, ugyanakkor, ahogy azt többen vizionálták, nem szűnt meg, pontosan ugyanott tart, mint 4 éve, vagy mint 6 éve. Baloldali párt szavazójának összességében azt a teljes hallgatói népességre számított 5 százaléknyi egyetemistát és főiskolást tekintem, aki egy most vasárnap esedékes parlamenti választáson az MSZP-P-re vagy a DK-ra adná le a szavazatát.

123 A már jelzett választáskutatási panel eredményei szerint a teljes felnőtt népességben, 2018 nyarán a baloldali, szociáldemokrata értéket felvállalók aránya 14 százalék volt (MTA TK PTI V2018/3).

3. táblázat
Pártpreferenciák az összes hallgató körében az
Aktív Fiatalok kutatási sorozatban
(teljes hallgatói népesség, százalékos megoszlás)

pártok	2011. XII. –2012. I.	2013. III. – IV.	2015. IV.	2019. II.		
	teljes népesség	teljes népesség	teljes népesség	teljes népesség	pártot választók	biztos szavazó pártot választók
MSZP–P	5	3	3	3	4	3
DK	3	1	2	2	4	3
a két párt együtt	8	4	5	5	8	6

Forrás: Szabó 2019a, 37.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2011, 2013, 2015 és 2019.

A három halmaz lehatárolása után érdemes megvizsgálni, hogy mekkora ezek közös metszete, egyáltalán milyen kapcsolatban áll az ideológiai baloldal, a baloldali értékvilág a baloldali pártszavazat egymással. A 4. táblázat szignifikáns, de gyenge kapcsolatra utal a három változó között: a Pearson korreláció 0,2, illetve annál gyengébb, ami azt jelenti, hogy nem teljesen evidens, nem markáns, hogy ha egy egyetemista ideológiai értelemben a baloldalra sorolja magát, akkor a bal, illetve szociáldemokrata értékcímeként választaná, és az sem, hogy automatikusan MSZP–P, illetve DK-szavazó lenne. Még kevésbé erős a kapcsolat a baloldali értékválasztás és az MSZP/DK-szavazat között (0,144).

Ezt az eredményt támasztja alá, ha a három halmaz közös metszetét keressük. Mindössze 5 olyan hallgató található a mintában, aki ideológia, értékválasztás és pártszavazatot tekintve is baloldali, ezen kívül 21 olyan, aki bár ideológia és gondolkodásmód alapján baloldali, de nem az MSZP vagy a DK szavazója.¹²⁴ Ezek statisztikai értelemben olyan alacsony értékek, hogy százalékokban kifejezni szinte értelmetlen, statisztikai számításokat végezni velük pedig alig-alig lehetséges.

4. táblázat
Az ideológiai baloldal, a baloldali értékválasztás és a baloldali pártszavazat
korrelációja
(Pearson korrelációs együttható)

	ideológiai bal (1–3) vagy sem	baloldali érték- választás vagy sem	MSZP, DK szavazó vagy sem
ideológiai bal (1–3) vagy sem	1	0,209**	0,196**
baloldali értékválasztás vagy sem	0,209**	1	0,144**
MSZP, DK szavazó vagy sem	0,196**	0,144**	1

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019.

¹²⁴ Az eredményeket lásd a melléklet 1. táblázatát. A táblázatban elemszámok láthatók.

Mindez összességében azt jelenti, hogy a legnagyobb réteget kitevő (29%) ideológiai értelemben vett baloldali hallgatók többségében nem baloldali értékcímekért választanak és kevéssé – bár az átlagnál kétségtelenül nagyobb arányban (12%) – szavaznak az MSZP-re vagy a DK-ra. Mint ahogy az átlagnál nagyobb arányban szavaznak az MSZP-P-re, illetve a DK-ra (19%) azok is, akik a baloldali/ szociáldemokrata címkét választják. Mindebből két kérdés is fakad. Egyrészt, ha többségében nem a hagyományos baloldalra pártokra szavaznak a baloldali ideológiát valló egyetemisták és főiskolások, akkor mégis melyik pártra, pártokra, másrészt honnan, milyen forrásból ered az MSZP-P és a DK támogatottsága? Úgy is fogalmazhatnánk, hogy milyen szociológiai, társadalmi háttérrel rendelkeznek a hagyományos baloldali pártok támogatói, illetve ehhez képest az önmagukat ideológiai baloldalra soroló hallgatók? Másrészt milyen szocializációs mechanizmusok azok, amelynek eredményeként, egy alapvetően jobboldali politikai közegben, mégis baloldallivá válnak 18–25 éves fiatalok.

Miután a három halmaz metszetei méretüket tekintve értelmezhetetlenek, kutató döntést érdemes hozni, a baloldali fiatalok definiálásra. Az elemzés alábbi részeiben baloldali hallgatóként a baloldali – jobboldali skálán önmagukat balra sorolókat, azaz az 1–3-as értéket választókat tekintem (29%). Sajátos jellege, és a korábbi adatokkal való összehasonlíthatóság érdekében pedig elemzem az MSZP-P és a DK-szavazóit is (5%). Úgy tűnik az adatok alapján, hogy a baloldali értékcímekért választók elemzése érdemben nem tesz hozzá a baloldali egyetemisták és főiskolások kialakulásának megértéséhez.

MÓDSZERTAN

Függő változók

Az elemzés további szakaszaiban az ideológiai baloldalt és a hagyományos baloldali pártok szavazóit dichotóm változóval vizsgálom, ahol 1 mindig azt jelenti, hogy az ideológia skála 1–3 értékét veszi fel, vagy hogy MSZP-P, DK-szavazó. A 0 jelentése, hogy ideológiai értelemben nem baloldali (tehát 4–7 érték); illetve nem MSZP-P, DK-szavazó, beleértve az ismeretlen preferenciájúakat is.

Kontroll változók

Az elemzés első részében leíróstatisztikai eszközökkel mutatom be a baloldali rétegeket, azaz az ideológiai baloldalt és a hagyományos baloldali pártok szavazóit. Kontroll változóként a szokásos szocio-demográfiai változókat:

- nem (1: férfi, 2 nő), korcsoport (1: 18–19, 2: 20–21, 3: 22–24, 4: 25+), település típusa (1: Budapest, 2: megyei jogú város, 3: egyéb város, 4: község, 5: külföld), apa iskolai végzettsége (1: legfeljebb szakmunkás, 2: érettségizett, 3: diplomás), szubjektív jövedelem (2: nehezen él, 3: éppen, hogy kijön a pénzéből, 4: okos beosztással kijön, 5: gond nélkül él) mellett

a hallgatói státusra jellemző szempontokat:

- intézmény fenntartója (1: állami, 2: egyházi, 3: magán), képzési szint (1: alapképzéses, 2: osztatlan képzéses, 3: mester képzéses, 4: doktorandusz), valamint

politikai érdeklődéssel és részvétellel kapcsolatos tényezőket veszek figyelembe:

- közéleti érdeklődés (1–5 skála), politikai érdeklődés (1–5 skála), szervezettség (hány szervezethez kötődik: 0 és 8 közötti értéket vehet fel), politikai aktivitás (hagyományos (0 és 7 közötti értéket vehet fel), közvetlen (0 és 6 közötti értéket vehet fel, online (0 és 7 közötti értéket vehet fel).

A tanulmány második részében lépésenkénti bináris logisztikus regressziós modell segítségével a már leszűkített, körülhatárolt baloldali fiatalok politikai szocializációs háttérét elemzem. Ebben az esetben a függő változó az ideológiai baloldali, illetve a hagyományos baloldali pártok szavazója míg a kontrollváltozókat politikai szocializációs ágensek mentén az alábbi táblázatban foglalom össze.¹²⁵

5. táblázat
A kontrollváltozók csoportosítása

1. családi szocializáció	2. iskolai szocializáció	3. vallásosság	4. kortárs szocializáció	5. külső hatás
szülői alapelvekkel való azonosulás: 1 azonosul; 0 nem azonosul		egyház tanítása szerint vallásostól az ateistáig		volt-e valamilyen külső hatás vagy sem
szülői politikai értékkel való azonosulás: 1–4 skála	középiskola fenntartója: egyházi, illetve magán			
apa vélt ideológiai hovatartozása bal–jobb; liberális–konzervatív; mérsékelt–radikális 1–7 skála		van-e vallási szimbólum a lakásban, ahol él		
családi beszélgetés gyakorisága középiskolában	középiskolai beszélgetések gyakorisága		kortársakkal való középiskolai beszélgetés gyakorisága	
jelenlegi családi beszélgetés gyakorisága			kortársakkal való beszélgetés gyakorisága	
családi beszélgetés hangvétele				

*A páronkénti korrelációs számításokból kitűnik, hogy több változó között is 0,4 feletti korreláció mutatható ki (ezeket a párokat sötét színnel jelöltem a táblázatban). Ezért két modellt futtattam. Az elsőben a családi és kortárs beszélgetések gyakorisága jelen idejű, a másodikban középiskolás korra vonatkozik (múlt idejű). Tartalmi okok miatt az apa liberális–konzervatív,

¹²⁵ A páronkénti korrelációkat a melléklet 2. táblázatában közlöm.

illetve baloldali–jobbaldali vélt beállítódását, függetlenül attól, hogy a két változó közötti r értéke 0,428, mind a két modellbe beillesztettem. Megjegyzendő továbbá, hogy a modellekbe a település típusát, mint olyan kontrollváltozót, amely Bíró–Nagy András (2015; 2017) tanulmányai alapján különösen fontos tulajdonsága a baloldali hallgatónak, külön is beépítettem.

A táblázatból kitűnik, hogy az ágensek 5 csoportját különböztetem meg. Azt feltételezem, hogy a baloldali ideológia kialakulásának kulcsa a családi politikai szocializáció, amelyet 6 különböző változóval, tényezővel vizsgálok.

Az iskolai szocializáció esetében a kérdőív alapján 1,5 tényezőt lehet elemezni: egyrészt azt, hogy a középiskolás korában milyen gyakran beszélgettek a hallgatók az iskolában, pl. történelem, osztályfőnöki órákon, szünetben közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról. A másik (fél) szempont a középiskola fenntartója, amely részben a vallásosság kérdésével is összefügg. Ebben az esetben különösen fontos, ha egy intézményt egyház tart-e fenn (a vallás közvetett hatása), illetve magánközépiskoláról beszélhetünk-e, amely még a jelenlegi felülről irányított, központosított oktatási szisztémában is jelentősebb önállósággal, szabadsággal rendelkezik. Kmetty 2017-es cikke alapján a vallásosságot külön szocializációs mechanizmusnak tételezem annak ellenére, hogy a vallásosság feltételezésem szerint inkább negatívan hathat a baloldali ideológia kialakulására (a vallás közvetlen hatása). A vallásos tudat mélységéhez kapcsolódik, hogy a hallgató szobájában, közvetlen környezetében található-e valamilyen vallási szimbólum vagy sem.

A kortárs szocializációt a középiskolai és a jelenlegi közéleti témákkal összefüggő beszélgetések gyakoriságával mérem. Végül a modell számol ún. externális hatással is. Itt olyan külső tényezőkre gondolok, amelyek valamilyen pillanatnyi politikai eseményeket, történéseket jelentenek (pl. „őszödi beszéd”, 2006. október 23., netadós tüntetés). Ezek függetlenek lehetnek a családtól, a kortársaktól és az iskolától, de adott esetben erősen befolyásolhatják a hallgatók politikai önképét.

H1. Jennings – Stoke – Bowers (2009) alapmunkája alapján azt feltételezem, hogy a családi szocializációnak lehet a legnagyobb hatása a baloldaliság kialakulásában. Ezen belül is kiemelten fontos az apa szerepe, egészen pontosan az apa ideológiai hovatartozása. Az tehát, hogy a kérdezett hallgató hogyan vélekedik édesapja/nevelőapja baloldaliságáról–jobbaldaliságáról, liberális vagy konzervatív, illetve mérsékelt–radikális beállítódásáról erősen, döntő mértékben meghatározhatja saját ideológiai baloldaliságát. Érdekes azonban megjegyezni, hogy az apa ideológiai hovatartozását nem közvetlenül a szülőtől, hanem a hallgatótól kérdezték meg a kérdezőbiztosok. Ez tehát egy vélt, feltételezett tudás, ami hordozhat magában, akár jelentős torzítást is.

H2. Kmetty Zoltán (2017) Fidesz-szavazó egyetemistákról és főiskolásról készített elemzése alapján úgy vélem, hogy a kortárs csoportok szocializációs szerepe kevésbé fontos az ideológiai értelemben vett baloldali fiatalok kialakulásában.

Kmetty azt tapasztalta, hogy a legutóbbi Aktív Fialok kutatásban a Fideszre szavazással nem függött ugyanis össze a kortárs hatás.

H3. Végül szintén Kmetty Zoltán (2017) írását figyelembe véve úgy vélem, hogy szemben a Fideszre szavazó hallgatókkal, a baloldali fiataloknál a vallásoságnak negatív hatása lesz, tehát minél kevésbé lesz valaki vallásos (adott esetben egyenesen ateista), annál valószínűbb, hogy baloldallivá válik.

AZ IDEOLÓGIAI BALOLDALI HALLGATÓK VÁLASZTÓI MAGATARTÁSA

Az ideológiai értelemen baloldali fiatalok pártválasztása – ugyanúgy, mint maga az ellenzéki pártszerkezet – erősen, szélsőségesen fragmentált. A hallgatók 24 százaléka ugyanis a Momentum Mozgalomra¹²⁶, 18 százaléka a Magyar Kétfarkú Kutypártra,¹²⁷ míg 13 százaléka a Lehet Más a Politikára szavazna. Az ismeretlen preferenciájúak, tehát a pártválasztásukban bizonytalanok, a választukat eltitkolók és a választáson biztosan részt nem vevők 20 százalékot tesznek ki. A két hagyományos baloldali párt az ötödik legtámogatottabb erő az ideológiai baloldaliak között. Az ideológiai baloldali hallgatók szavazata tehát nem koncentráldik, mintha nem találnának megfelelő alternatívát a szóba jöhető pártok közül.

2015-höz képest a Fidesz és a Jobbik választottsága az ideológiai baloldalon belül nem változott, az LMP-é ugyanakkor a felére csökkent, az egyéb pártoké pedig lényegében megszűnt. Fontos megjegyezni, hogy 2015-ben az egyéb pártok közé az Együttet és a Párbeszéd Magyarországot soroltam. Még egy helyen mutatható ki szignifikáns változás, méghozzá az ismeretlen preferenciájúaknál (-9%). Az adatok világosan jelzik, hogy 4 év alatt az ideológiai értelemben baloldali fiatalok körében igen jelentős teret nyert a Magyar Kétfarkú Kutypárt és az akkor még nem létező Momentum Mozgalom is. A DK és az MSZP – kiegészülve a Párbeszéddel – egyszerűen nem volt képes alternatívát nyújtani a két aktivista, fiatalos párttal szemben. Úgy tűnik, hogy az egyetemistáknak és főiskolásoknak van egy folyamatos igénye egy progresszívebb, liberálisabb az established pártok melletti erők iránt. Ezek a hallgatók keresik a lendületes, kurrens pártokat, akik nemcsak ideológiájukban, de nyelvezetükben, gondolkodás módjukban is közelebb állnak hozzájuk.

A baloldali és szociáldemokrata értékcímét elfogadók között az MSZP–DK mellett az LMP a legtámogatottabb, ugyanakkor, talán kissé meglepő módon ebben a rétegben a jobbik a harmadik legerősebb párt 2019-ben. A hagyományos baloldali pártok visszaszorulása a baloldali jellegű értékcímét választók körében

126 A Momentum Mozgalom egyetemista és főiskolás támogatóiról részletesen lásd Galgóczi 2019 jelen kötetben.

127 A Magyar Kétfarkú Kutypárt egyetemista és főiskolás támogatóiról részletesen lásd Oross 2019 jelen kötetben.

is látványos. 2015-ben az MSZP és a DK együttesen ennek a rétegnek több mint a negyedét tudhatta a támogató körében és ehhez képest a többi erő választottsága alacsonyabb volt.

6. táblázat

Az ideológiai baloldali és a baloldali értékválasztású hallgatók pártpreferenciája (százalékos megoszlás)

	év	Fidesz	Jobbik	LMP	MKKP	MSZP-DK	Momentum	Egyéb párt*	Ismeretlen preferencia
ideológiai bal	2015	6	8	27	1	15	–	14	29
	2019	6	7	13	18	12	24	0	20
értékbal**	2015	4	19	4	1	27	–	15	31
	2019	6	14	19	11	19	11	3	17

*egyéb párt: Együtt, Párbeszéd Magyarországért.

**az alacsony elemszám miatt az adatok tájékoztató jellegűek.

Forrás: Aktív Fialok Magyarországon 2019.

A baloldali egyetemi és főiskolai hallgatók tehát arányukban növekedtek az elmúlt 4 évben, ugyanakkor fragmentáltságuk érdemben nem szűnt meg. 2019-ben inkább a Momentumban látják a lehetőséget, azonban ebben az esetben sem beszélhetünk domináns politikai aktorról. Ami viszont nyilvánvaló, hogy 4 év távlatában a hagyományos baloldali pártok jelentősen visszaszorultak még a baloldali hallgatók körében is.

A MSZP–P ÉS A DK, ILLETVE BALOLDAL SZAVAZÓTÁBORÁNAK JELLEMZÉSE

Bíró-Nagy András 2017-es cikkében leszögezi, hogy a baloldali pártok, akkor az MSZP, a DK és az Együtt, alapvetően kedvezőbb anyagi helyzetű, alapvetően főváros-centrikus táborral rendelkeznek: „...a baloldal általában véve is most már tartósan azzal a stratégiai kihívással küzd, hogy a nagyvárosokon kívül is hallgatói támogatókat találjon.” (Bíró-Nagy 2017, 203). A DK és az MSZP egyetemista támogatói a politika iránt kevésbé érdeklődnek, a politikai aktivitást tekintve viszont eltérnek egymástól. Míg az MSZP inkább politikailag passzív, a DK tudatos aktivista szavazói réteggel rendelkezett 4 évvel korábban. Mindhárom párt fiatal szavazói balközép gazdaságpolitikát támogattak, és kulturális kérdésekben is inkább egyező, mérsékelt liberális, és esélyegyenlőséget támogató álláspont képviseltek.

A Bíró-Nagy András által leírt megállapítások jelentős mértékben igazolhatók 2019-ben is. A hagyományos két baloldali párt¹²⁸ szavazótáborának több mint a fele, 55 százaléka fővárosi, további 15 százaléka pedig megyei jogú városban él.

128 Ahogy arra már többször utaltam az Együtt 2018-ban, az országgyűlési választás után feloszlatta önmagát.

A két párt tehát dominánsan nagyvárosi támogatói körrel rendelkezik, támogatottsága ebben az értelemben szigetszerű (ezt jelzi, hogy a fővárosi főiskolások és egyetemisták 11 százaléka szavazna az MSZP–P-re és a DK-ra, ugyanakkor ez az egyedüli kategória, ahol a két hagyományos baloldali párt eléri az 5 százalékos parlamenti küszöböt). Az anyagi helyzet szubjektív megítélése továbbra is fontos tényezője az MSZP és DK szavazótáborának. Azon hallgatók között, akik nehezen élnek 18 százalékot ér el a két párt együttesen, ugyanakkor a másik, szélső szubjektív jövedelemérzet kategóriában, „gondok nélkül élek” is meghaladja az átlagot (7%). A hagyományos baloldali pártok szavazótáborára tehát a relatíve legszegényebb és a legkevésbé szegény rétegből egyaránt verbuválódik.

Az MSZP és a DK szavazótáborára nem jellemző szempont – pontosabban nem szignifikáns – ugyanakkor a középiskola, valamint a jelenlegi intézmény fenntartójának jellege (egyházi, magán vagy állami), a hallgató képzési szintje (BA, MA, osztatlan vagy PhD) és az apa iskolázottsága sem. Bár nem kvótaszempont, ezért érdemes óvatosan kezelni az adatsort, de a bölcsészek, a jogászok és a természettudományi szakos hallgatók között az átlagosnál némileg nagyobb arányban található hagyományos baloldali szavazó.

Az MSZP és a DK egyetemista szavazóira továbbra is áll, hogy a közéleti kérdések problémák iránt az átlagoshoz hasonló mértékben érdeklődnek, míg a politikai érdeklődésük alig magasabb, mint a többieké. Fontos azonban megjegyezni – összhangban Bíró-Nagy András 2017-es megállapításával – közéleti és politikai érdeklődés vonatkozásában van érdemi eltérés a DK és az MSZP szavazói között. A DK-sok közéleti érdeklődése az egyik legmagasabb a mintában (3,88 pont az 1–5 skálán), míg az MSZP-seké átlagnál alacsonyabb (3,54 pont). Mindemellett a DK-s hallgatók politikai érdeklődése a legmagasabb a mintában (3,44 pont), a szocialista szimpatizánsoké viszont átlag körüli (3,25 pont).

Az MSZP és a Demokratikus Koalíció hallgatói támogatóinak szervezeti kötődése átlagos, illetve egy hajszállal átlag alatti. Míg egy „átlagos” egyetemista és főiskolás 1,15 szervezethez kötődik a vizsgálat alapján, a hagyományos baloldali pártok szavazói alig egyhez (1,02). Különösen alacsony a szocialistáké, hiszen az 1 egész sem éri el.

2015-höz képest egyetlen területen mutatható ki érdemi változás a hagyományos baloldali pártok szavazótáborában. Az adatok arra utalnak, hogy nemcsak a DK, de az MSZP egyetemista, főiskolás szimpatizánsai is virulens, aktív szereplőkké váltak, politikai participációjuk meghaladja az átlagot, de egyébként szinte az összes többi párt szavazótáborának átlagos részvételét is. A politikai részvétel közvetlen, hagyományos és offline formái közül az online kevésbé jellemző a két párt támogatóira.¹²⁹ Ezzel szemben az offline (közvetlen és hagyományos) részvétel indexe 2,18 pont, úgy, hogy az átlagos hallgatói részvételi index 1,44 pont.

129 A részvétel offline–online, illetve hagyományos, közvetlen formáiról részletesen lásd Szabó – Oross jelen kötetben.

Míg 4 éve csak a DK támogatói aktivizálódtak, 2019-ben a DK (2,31) és az MSZP (2,08) között jóval kisebb a különbség. Fontos megemlíteni, hogy az összes párt szavazója közül épp a Demokratikus Koalíció híveinek offline politikai aktivitása a legmagasabb.

Ha az offline részvételt szétválasztjuk közvetlen és hagyományos formákra a baloldali pártok szavazótáborának fent jelzett jellegzetessége némileg módosul. A közvetlen, direkt részvétel terén jelentős a szocialista és DK-s hallgatók és az átlag közötti különbség, míg a hagyományos formáknál ez az eltérés kisebb. Ennek oka, hogy a DK egyetemista szavazói különösen aktívak ugyanis a nagyobb intenzitást, bevonódást és elköteleződést megkövetelő repertoár típusokban, az a közvetlen formákban, sőt a legaktívabbak az egész mintában. A 2015-höz képest bekövetkezett változás leginkább pont itt mutatható ki, mert a korábbi adatfelvételhez képest az MSZP hallgatói szimpatizánsi köre is aktívabbá vált. Nagyobb arányban vesznek részt a politikai participáció erőteljes formáiban.

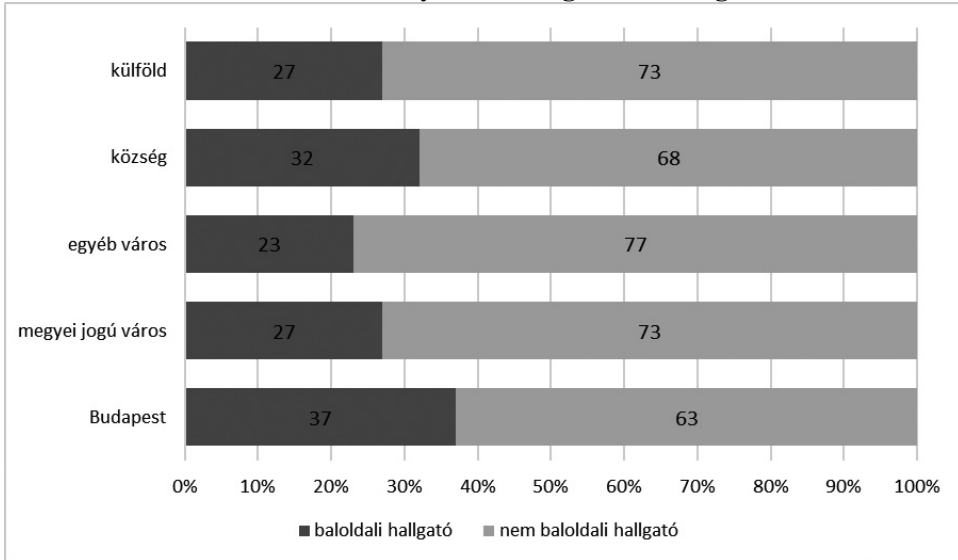
Összességében tehát a hagyományos baloldali pártok szavazótábora hasonlatos a 4 évvel korábbihoz. Legfontosabb jellemzője továbbra is a nagyvárosi háttér, ugyanakkor a két párt támogatói politikailag aktívabbakká váltak, nagyobb intenzitással vesznek részt olyan politikai participációkban, amelyek érdemi személyes elköteleződést, komolyabb bevonódást kívánnak.

Érdemes ehhez képest meghatározni, hogy a baloldali ideológiai platformon lévő hallgatók szociodemográfiai és szociokulturális háttérét. Az önmagukat a baloldali–jobboldali skálán balra sorolók (1–3 érték) háttére szignifikánsan nem különbözik a többi hallgatótól az apa iskolai végzettsége, illetve az anyagi helyzet alapján. Megjegyzendő azonban, hogy van egy szubjektív jövedelmi kategória, ahol, egyedülként a mintában, nagyobb arányban található a baloldaliak, mint a centrum pozícióban, illetve a jobboldalon lévők. Ez a kategória a „nehezen élek”, amely az MSZP és DK-szavazóknál is fontos szempont volt. A kérdezett neme alapján az látható, hogy a nők körében érdemben magasabb az ideológiai baloldalosság, mint a férfiak körében (33% vs 25%).

A fővárosi egyetemisták és főiskolások körében a legmagasabb a baloldali hallgatók aránya (37%), ugyanakkor a kisebb városokban alulreprezentált ez az ideológia.

6. ábra

A különböző állandó lakhelyen élő hallgatók ideológiai karaktere

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019.

A baloldali hallgatókat nem különbözteti meg a többi hallgatótól a középiskola, valamint a jelenlegi intézmény fenntartójának jellege (egyházi, magán vagy állami) és a hallgató képzési szintje (BA, MA, osztatlan vagy PhD) sem. A bölcsészek, a gazdaságtudományi, a társadalomtudományi szakos, valamint a pedagógus hallgatók között azonban az átlagosnál némileg nagyobb arányban található önmagát balra soroló fiatal.

A baloldali hallgatók kifejezetten nyitottak a közélet és a politikai kérdések, problémák iránt (7. táblázat). Bár szervezeti kötődésük nem tér el érdemen a többi fiatalétól, a politikai aktivitásuk lényegesen magasabb, mint a nem baloldali hallgatóké. Igaz ez akár a közvetlen, akár a hagyományos és az online részvételi formákra egyaránt. Kiemelkedik az online platformokon zajló aktivitásuk, hiszen egy baloldali hallgatóra átlagosan két online participáció jut. Tehát virulens, aktív, politikailag involválódott közegről beszélünk. Emlékeztetőül, ezen a téren sincs jelentős különbség az MSZP és még inkább a DK-szavazók és az önmagukat ideológiai skála baloldalára sorolók között.

7. táblázat
A baloldali hallgatók néhány jellemzője
(átlagok)

	Mennyire érdekelnek Téged a közéleti kérdések, társadalmi ügyek, problémák? (1–5 skála)	Mennyire érdekel Téged a politika? (1–5 skála)	közvetlen participáció indexe (0–6)	hagyományos participáció indexe (0–7)	online participáció indexe (0–7)
baloldali	3,80	3,35	1,37	0,84	2,10
nem baloldali	3,53	2,99	0,75	0,61	1,42
minta	3,61	3,09	0,93	0,67	1,62

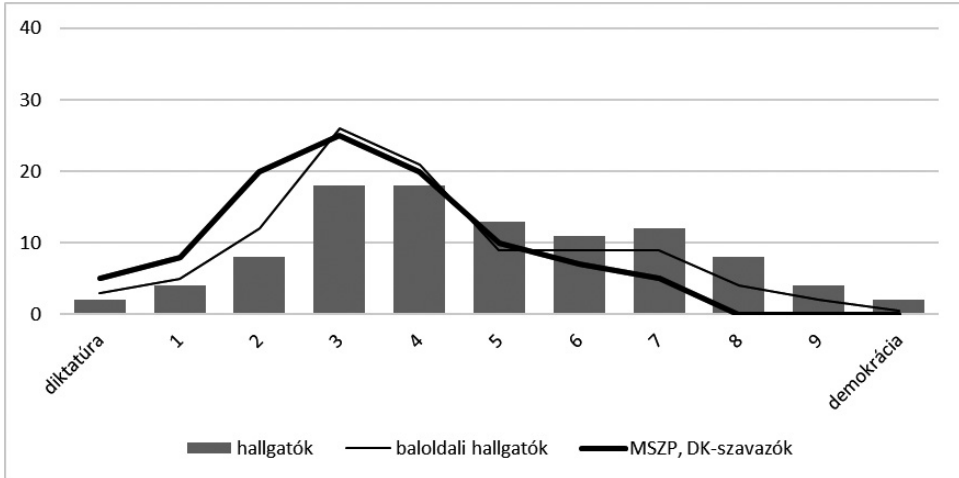
Forrás: Aktív F fiatalok Magyarországon 2019.

A baloldali egyetemisták és főiskolások erőteljes politikai aktivitásának fontos magyarázata lehet a kialakult politikai szisztémával kapcsolatos elégedetlenségük. A demokrácia működésével teljesen elégedetlenek 47 százaléka baloldalinak vallja magát, és a nem igazán elégedettek 31 százaléka is baloldali. Ezzel párhuzamosan az ideológiai skála baloldalán található hallgatók 82 százaléka elégedetlen az országban kialakult demokráciával. Helyesebben szólva a Magyarországon kialakult szisztémát ezen fiatalok egyre kevésbé tartják demokráciának. Arra a kérdésre ugyanis, miszerint „Ha egy skála egyik szélén a demokrácia, a másikon pedig a diktatúra található, akkor jelenleg Magyarország hol helyezkedik el ezen a skálán?” a baloldali fiatalok válasza jellegzetes rajzolatot mutat. Míg a 0-tól 10-ig terjedő skálán a kormányzópárt támogatóinak véleménye összességében 7,26 átlagpont, a hallgatói átlag 4,81 pont. Ehhez képest a baloldali fiatalok kritikusabbak (4,11 átlagpont), körükben legtöbben 3-as és 4-es értéket adtak. Annak ellenére egyébként, hogy a baloldali hallgatók döntő többsége, 69 százaléka elkötelezett híve a demokráciának, tehát nem magával a demokratikus államberendezkedéssel szemben kritikusak, hanem kifejezetten a Magyarországon kialakult „létező” demokráciával. Az igazsághoz tartozik, hogy a hagyományos baloldali pártok szavazóinak véleménye még az ideológiai baloldalon található egyetemistákéhoz képest is kritikusabb a demokrácia vs diktatúra megítélésében (3,33 átlagpont).

3. ábra

Szerinted, ha egy skála egyik szélén a demokrácia, a másikon pedig a diktatúra található, akkor jelenleg Magyarország hol helyezkedik el ezen a skálán? Kérlek, válaszolj egy 10-től 0-ig terjedő skálán úgy, hogy a 10 jelentse azt, hogy demokrácia, a 0 pedig, hogy diktatúra. Természetesen köztes értékeket adhatsz!*

(kérdésre választ adók százalékos megoszlása)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019.

Ezen megállapításunkat támasztja alá, ha a demokrácia tartalmi elemeit vizsgáljuk. Öt szempont alapján értékelték a hallgatók a demokratikus intézményrendszer működését. A vizsgált dimenziók a választás szabadsága, az egyszemélyes túlhatalom megítélése, a média szabadsága, a bíróságok előtti egyenlőség, valamint a véleménynyilvánítás szabadsága, mint alapvető demokratikus szabadságjogok voltak. Ahogy az alábbi táblázatból kitűnik, a baloldali hallgatók nemcsak a mintához képest elégedetlenebbek a demokratikus játékszabályok működésével, de 2015-höz képest is érdemben romlott a véleményük a magyar állapotokról (4,5 körüli átlagpontok helyett 2019-ben 3,6 körüli átlagok rögzíthetők). A romlás üteme magasabb, mint amit a teljes hallgatói népesség esetében tapasztalhatunk.

12. táblázat

Véleményed szerint a következő állítások mennyire jellemzőek Magyarországon...? Kérlek, hogy válaszolj egy 0-tól 10-ig terjedő skálán úgy, hogy a 0 jelentse azt, hogy egyáltalán nem jellemző, a 10 pedig, hogy teljes mértékben jellemző!
(0–10-es skála átlagai)

		az országgyűlési választások szabadok és tisztességesek Magyarországon?	vannak emberek, akik kezében túl nagy politikai hatalom összességében	a média szabadon bírálhatja a kormányt	a bíróságok mindenkit egyenlően kezelnek	az emberek félelem nélkül elmondhatják a véleményüket a kormányzatról
baloldali hallgatók	2015	4,51	8,73	4,46	4,63	4,40
	2019	3,57	8,80	3,65	3,99	3,50
minta	2015	4,95	8,39	5,01	4,52	4,88
	2019	4,19	8,38	4,16	4,31	4,44

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019.

Összefoglalóan a baloldali – jobboldali ideológiai skálán 1–3-as értéket felváltó hallgatók és a hagyományos baloldali pártok szavazói között bár kicsiny az átfedés, a köztük lévő korreláció nem túl robusztus, mégis hasonló szociológiai háttérű, hasonlóan gondolkodó fiatalokról beszélhetünk. A politikai érdeklődésük, aktivitásuk és demokráciáról való vélekedésük inkább összeköti őket, mint elválasztja őket egymástól. Azt, hogy a baloldali egyetemisták és főiskolások dominánsan mégsem az MSZP–P-t, illetve a Demokratikus Koalíciót választják egy most vasárnap esedékes parlamenti választáson, az adatok alapján leginkább politikai, személyzeti okokkal magyarázhatjuk és nem a hallgatói táborban meglévő tényezőkkel. Az MSZP–P és a DK nem elég progresszív, nem elég új a baloldali hallgatók számára, nem tudnak megfelelő alternatívát nyújtani az új iránt fokozottan érzékeny réteg számára.

A BALOLDALI HALLGATÓK SZOCIALIZÁCIÓS HÁTTERE

Az elemzés második részében a baloldali hallgatók bemutatása szocializációs aspektusból történik. Többváltozós statisztikai módszer segítségével igyekszem meghatározni, hogy milyen tényezők hatnak leginkább a baloldaliság kialakulásá-

ra. A modellekbe¹³⁰ ötféle szocializációs ágens változót építettem be, mint a család, az iskola, a kortársak, a vallás és az ún. külső hatások. Azt feltételeztem, hogy a családi szocializációnak lehet a legnagyobb jelentősége a baloldali gondolat kialakulásában (H1), ezen belül is úgy véltem, hogy az otthoni közéleti, politikai beszélgetések gyakorisága, valamint az apa (vélt) ideológiai hovatartozása fogja leginkább meghatározni, hogy a hallgató baloldali ideológiát fogad-e el vagy sem. A kortárs csoportok szocializációs szerepét kevésbé tételeztem fontosnak (H2), szemben a vallással, amellyel kapcsolatban viszont negatív hatást tételeztem (H3).

Az alábbi lépésenkénti¹³¹ logisztikus regressziós modellek alapján részben igazolt részben cáfolt a fenti három hipotézisem. A függő változóra – jelen esetben ideológiai baloldali vagy sem – ugyanis a vártnál jóval kevesebb tényező hat. A vizsgált, összességében 17 változóból (a két modellben 3–3 független változó cserélődik) mindössze 5 került be a modellekbe úgy, hogy az ötből két változó ráadásul korrelál egymással (hasonló a jelentésük), ezért kerültek külön modellbe.

13. táblázat
Az ideológiai baloldali hallgatók szocializációs modellje
(lépésenkénti (Wald) bináris logisztikus regressziós modellek)
Függő változó: baloldali vagy sem

*P<0,05; ** P<0,01;		Modell 1.				Modell 2.			
		B	S.E.	Wald	Exp(B)	B	S.E.	Wald	Exp(B)
Step 1	apa: bal_jobb (1–7)	-,443**	0,061	53,574	0,642	-,452**	0,06	56,195	0,636
	Constant	0,971	0,248	15,287	2,642	0,987	0,247	15,934	2,683
	-2 Log likelihood	659,568 ^a				670,763			
	Cox – Snell R ²	9,90%				10,10%			
	Nagelkerke R ²	0,139				0,143			
Step 2	apa: bal_jobb (1–7)	-,483**	0,062	59,711	0,617	-,0446	0,061	52,693	0,64
	baráti beszélg. gyak. (1: gyakran)	,791**	0,161	24,126	2,205				
	vallásosság (-2: ateista)					-,364**	0,082	19,586	0,695
	Constant	0,887	0,254	12,171	2,428	,935**	0,252	13,79	2,546
	-2 Log likelihood	633,466				650,53			
	Cox – Snell R ²	13,90%				13,10%			
	Nagelkerke R ²	0,195				0,185			

130 Ahogy azt korábban jeleztem, a középiskolai családi és a középiskolai kortárs közéleti diskurzusok intenzitása erősen korrelál a jelenlegi családi és kortárs beszélgetések gyakoriságával. Kiküszöbölendő a multikollinearitást, két modellt futtattam. Az elsőben a családi és kortárs beszélgetések gyakoriságát jelen időre vonatkoztattam: „Milyen gyakran szoktál közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról beszélgetni a családdal, a barátaiddal?“, míg a másodikban a középiskolás időszakra: „És középiskolás korodban, milyen gyakran beszélgettetek közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról otthon, a családdal?; az akkori barátaiddal?“

131 Lényege, hogy egyesével veszi a modellbe a változókat. Mindig azt, ami a legnagyobb mértékben befolyásolja a függő változót, jelen esetben a baloldali ideológiai beállítódást.

Step 3	apa: bal_jobb (1–7)	-,475**	0,064	55,56	0,622	-0,38	0,066	33,208	0,684
	vallásosság (-2: ateista)	-,364**	0,085	18,295	0,695	-0,337	0,083	16,316	0,714
	baráti beszélg. gyak. (1: gyakran)	,767**	0,163	22,113	2,153				
	apa: lib_konz (1–7)					-0,178	0,065	7,569	0,837
	Constant	0,835	0,259	10,401	2,304	1,375	0,303	20,568	3,953
	-2 Log likelihood	614,570				642,927			
	Cox – Snell R ²	16,60%				14,20%			
	Nagelkerke R ²	0,234				0,201			
Step 4	apa: lib_konz (1–7)	-,164*	0,067	6,02	0,849	-0,177	0,065	7,409	0,838
	apa: bal_jobb (1–7)	-,409**	0,069	35,186	0,664	-0,38	0,067	32,611	0,684
	vallásosság (-2: ateista)	-,341**	0,086	15,623	0,711	-0,334	0,084	15,932	0,716
	baráti beszélg. gyak. (1: gyakran)	,749**	0,164	20,798	2,115				
	baráti beszélg. gyak. középiskolában (1: gyakran)					0,352	0,139	6,408	1,422
	Constant	1,223	0,307	15,838	3,399	1,404	0,304	21,333	4,073
	-2 Log likelihood	608,525				636,45			
	Cox – Snell R ²	17,50%				15,20%			
Nagelkerke R ²	0,246				0,214				

Modell 1.: a modellben a családi és a baráti politikai, közéleti témákról szóló beszélgetés gyakorisága jelen időre vonatkozik.

Modell 2.: a modellben a családi és a baráti politikai, közéleti témákról szóló beszélgetés gyakorisága a középiskolás időszakra vonatkozik.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019.

Az ötféle szocializációs ágensből nincs szignifikáns hatása az iskolai szocializációnak, a külső, externális tényezőknek, és – ami talán meglepő – differenciáltabb a családi szocializációnak. A H1 hipotézis alapján ugyanis a baloldali ideológiai kialakulásának kulcsa a családi értékátadás. A családi szocializációs tényezők közül azonban a közéletéről, politikáról szóló beszélgetések gyakoriságának, a beszélgetések hangvételének nincs statisztikailag szignifikáns hatása arra, hogy a hallgató baloldali vagy sem. Igaz ez a jelen időben zajló családi beszélgetésekre (M1) éppúgy, mint a középiskolás korban zajló beszélgetésekre (M2).

Nincs továbbá szignifikáns hatása annak sem, hogy a hallgató mennyire ért egyet szülei életével, alapelveivel, sőt a szülők politikai nézeteivel való egyetértés vagy elutasítás sem hat a baloldaliság létrejöttére. A családi értékátadás egyetlen momentuma emelhető ki, igaz azonban, hogy ez minden független változó közül a legfontosabb: az apa vélelmezett ideológiai hovatartozása. A többváltozós elemzés Wald statisztikája alapján akkor válik egy egyetemistából, főiskolásból ideológia-

ilag baloldali, ha az édesapja/nevelőapja is baloldali beállítódású.¹³² Minden más változó ehhez képest jóval kisebb hatással rendelkezik. A családi értékátadás egy másik tényezője is bekerül a modellekbe, a harmadik vagy a negyedik lépésben. Ebben az esetben azt állíthatjuk, hogy az apa (vélt) liberális ideológiája az, ami segíti a hallgató baloldaliságát befolyásolja. A jelenleg baloldali hallgató tehát alapvetően egy baloldali és/vagy liberális ideológiájú családi közegből érkezik, az értékátadás leginkább az ideológiák szintjén történik meg és nem pedig a családi beszélgetések során.

A családi beszélgetésekkel szemben ugyanakkor a kortársakkal, ezen belül is a barátokkal folytatott közéleti, politikai eszmecsere, viták, jelentős hatással bírnak arra, hogy a hallgatóból baloldali válik-e vagy sem. A jelen idejű baráti beszélgetés a második legnagyobb hatású változó, míg a középiskolai beszélgetés a 2. modellben a negyedik lépésben kerül be a szignifikáns tényezők közé (a gyakori baráti beszélgetés ceteris paribus 2,2-szeresére növeli a baloldaliság esélyét). A H2 hipotézist tehát a regressziós számítás cáfolja, a kortárs szocializációnak kiemelt jelentősége van a baloldaliság kialakulásában.

Végül a H3 hipotézisben azt feltételeztem, hogy a vallásosság – szemben a Fidesz-re szavazó hallgatókkal – nem pozitívan, hanem negatívan fog hatni a baloldaliságra. Egyszerűbben ezt a hipotézist úgy írhatjuk le, hogy minél kevésbé vallásos az egyetemista és főiskolás, annál inkább baloldali beállítódású lesz. Ez a hipotézis alátámasztható. Mindkét modellben vagy a 2., vagy a 3. lépésben kerül a szignifikáns változók közé a vallás, méghozzá negatív előjellel. Ez pontosan azt jelenti, hogy minél kevésbé vallásos (minél közelebb van az ateistához) a hallgató, annál nagyobb a valószínűsége, hogy baloldali ideológiát fog követni.

A baloldali hallgatók politikai szocializációjában összességében tehát az apa ideológiai beállítódásának, a kortárs hatásnak, valamint a vallásnak van szerepe, jelentősége. Ezek az eredmények arra utalnak, hogy nem egyszerűen a Fidesz-szavazó hallgatók pandantjairól beszélhetünk, hanem más tényezők, más mechanizmusok is befolyásolják a baloldaliság kialakulását.

Különösen igaz a megállapítás, ha csak az MSZP-P és a DK-ra szavazó hallgatók modelljét vizsgáljuk.¹³³ Ebben az esetben ugyanis a 17 változóból összesen három szignifikáns tényező kerül be a regresszióba: az apa baloldali beállítódása, mint generális baloldali ideológiát kialakító tényező, a hallgató nagyvárosi, egészen pontosan budapesti állandó lakhelye és a középiskolai időszakban lezajló családi beszélgetések gyakorisága.

A bináris logisztikus regressziós modellek alapján ideológiai baloldali hallgatók és a hagyományos baloldali pártok szavazóinak politikai szocializációjában

132 Helyesen ez a mondat úgy szól, hogy akkor válik baloldallivá, ha a hallgató azt feltételezi édesapjáról, nevelőapjáról, hogy ő is baloldali beállítódású. Azt ugyanis nem tudjuk, hogy valójában az apa baloldalinak tartja-e magát vagy sem. Ebben az értelemben a kapott válaszokban nagyon magas lehet a torzítás, a saját ideológia kivetítésre a szülőre.

133 Lásd a Melléklet 3. táblázatát.

a családi szocializációs átörökítés vonatkozásában van a legnagyobb különbség. Míg a baloldali–jobboldali skálán 1–3 értéket felvevő egyetemistáknál és főiskolásoknál a családdal történő kommunikáció hatását nem tudjuk kimutatni, addig az MSZP–P és DK-szavazóknál nagyon is. Ráadásul, és ez különösen érdekes, a középiskolás korban zajló családi kommunikáció hatása a szignifikáns. Úgy vélem, hogy az ideológiai baloldaliság forrása az apa beállítódásán túlmentően a kortársak, az egyetemi időszak, tehát a jelenkori hatások, míg a hagyományos pártokra szavazás mintha inkább a családi viszonyokból eredne. Ezt az eltérést a későbbiekben, más kutatások révén érdemes tesztelni, pontosítani.

ÖSSZEFOGLALÁS

Elemzésemben arra tettem kísérletet, hogy több szempontból is jellemezsem a baloldali hallgatókat. A vizsgálódás érdekességét az adja, hogy Magyarországon a társadalmi közeg jobboldali jellegű, függetlenül attól, hogy a teljes felnőtt népet vagy éppen a fiatalokat vizsgáljuk. Mindamellet az elmúlt országos választásokon a balközépnek tartott aktorok politikai súlya, szerepe jelentősen leértékelődött, és egy politikai jellegű súlypontáthelyezés is történt az önmagukat baloldalinak, balközépnek és liberálisnak tartó, más politikai szereplők által hagyományos baloldalinak tartott pártok között. Ezen folyamatok alapján úgy döntöttem, hogy nemcsak a MSZP–P és a DK egyetemista, főiskolás szavazóit elemzem, hanem megvizsgálom azt is, hogy a baloldali gondolat, a baloldaliság is megkopott-e a főiskolások és egyetemisták körében, vagy e két párt kifáradásáról beszélhetünk-e.

Tanulmányomban elhatároltam egymástól a különböző baloldali hallgatókat, jellemeztem a hagyományos baloldali pártok szavazóit, és arra is kísérletet tettem, hogy bemutassam, honnan ered a hallgatók baloldalisága, vagyis, milyen politikai szocializációs háttér az, amelynek „eredménye” és/vagy következménye a baloldali pártok támogatása, illetve az ideológiai baloldal elfogadása.

Az elemzés során három baloldali halmazt különböztettem meg:

- a hallgatók 29 százaléka jellemezte önmagát egyes, kettes és hármas értékkel a hét fokú bal/jobbszociális ideológiai skálán. Őket tekintetem ideológiai értelemben vett baloldalinak.
- a magyar egyetemisták és főiskolások 3–4 százaléka vizsgálati időponttól függetlenül önmagához a baloldali és szociáldemokrata értékcímek tartja legközelebb állónak, ők az értékbaloldaliak.
- Az adatok azt mutatták, hogy a hagyományos baloldali pártok körül „megállt az idő”. Az MSZP (3%) és a DK (2%) támogatottsága külön-külön a teljes hallgatói népességben 5 százalék alatti, hajszázra annyi, mint 4 évvel korábban, 2015-ben volt.

Az ideológiai baloldal, a baloldali értékvilág és a baloldali pártszavazat között szignifikáns, de gyenge kapcsolatot mutattam ki. A legnagyobb réteget kitevő ideológiai értelemben vett baloldali hallgatók többségében nem baloldali értékcímeként választanak és kevésbé – bár az átlagnál kétségtelenül nagyobb arányban szavaznak az MSZP-re vagy a DK-ra. A három, egymástól elkülönített halmaz metszete lényegében értelmezhetetlen, az egész 800 fős mintában 5 olyan hallgató akadt, aki ideológiájában, értékvilágában és pártválasztásában is baloldali. Ezért úgy döntöttem, hogy két féle baloldaliságot vizsgálok. Egyrészt az ideológiai skálán önmagukat balra sorolókat, másrészt az MSZP–DK-szavazóit elemzem.

Az eredmények szerint – és ez kétségtelenül meglepő adat az alapvetően jobboldali társadalmi közegben – a baloldali egyetemi és főiskolai hallgatók aránya növekedett az elmúlt 4 évben, ugyanakkor fragmentáltságuk érdemben nem szűnt meg. 2019-ben inkább a Momentumban látták a lehetőséget, viszont 4 év távlatában a hagyományos baloldali pártok jelentősen visszaszorultak még a baloldali hallgatók körében is.

A hagyományos baloldali pártok (MSZP, DK) szavazótáborra hasonlatos a 4 évvel korábbihoz. Legfontosabb jellemzője továbbra is a nagyvárosi háttér, ugyanakkor a két párt támogatói politikailag aktívabbakká váltak, nagyobb intenzitással vesznek részt olyan politikai participációkban, amelyek érdemi személyes elköteleződést, komolyabb bevonódást kívánnak.

Az elemzés újdonsága, hogy többváltozós statisztikai eljárással igyekeztem bemutatni a baloldali fiatalok szocializációs hátterét, útját. Bár azt feltételezem, hogy a családi szocializációnak lehet a legnagyobb hatása a baloldaliság kialakulásában. Azt tapasztaltam, hogy az apa (hallgató által vélt) ideológiai hovatartozása a legfontosabb tényező a hallgató baloldaliságában: a baloldali hallgató alapvetően egy baloldali és/vagy liberális ideológiájú családi közegből érkezik, az értékátadás leginkább az ideológiák szintjén történik meg. Úgy véltem, hogy a kortárs csoportok szocializációs szerepe kevésbé fontos az ideológiai értelemben vett baloldali fiatalok kialakulásában, az elemzés azonban kimutatta, hogy a barátokkal folytatott közéleti, politikai eszmecsere, viták, jelentős hatással bírnak arra, hogy a hallgatóból baloldali válik-e vagy sem. A kortársak szocializációs hatása tehát a várthoz képest is jelentősebb.

A vallásosság negatív hatását azonban igazolta a vizsgálat, minél kevésbé vallásos (minél közelebb van az ateistához) a hallgató, annál nagyobb a valószínűsége, hogy baloldali ideológiát fog követni. Az ideológiai értelemben baloldalinak tekintett hallgatók és a hagyományos baloldali pártokra szavazó fiatalok szocializációjának van egy közös forrása az apa/nevelőapa (vélt) baloldalisága, és a nemvallásosság. További kutatásokra van szükség ugyanakkor annak tisztázására, hogy az ideológiai baloldaliság és a baloldali pártokra szavazás mögött milyen más tényezők húzódnak meg. Az empirikus eredmények ugyanis azt jelezték, hogy az ideológiai értelemben önmagukat baloldalinak valló egyetemistáknál és főis-

kolásoknál a családdal történő kommunikációnak nincs érdemi szerepe, viszont az MSZP–P és DK-szavazóknál nagyon is. Ráadásul, és ez különösen érdekessé teszi a kapott eredményeket, a középiskolás korban zajló családi kommunikáció hatását mutattuk ki. Érdemes lenne tehát a későbbiekben részletesen megvizsgálni az időtényező hatását.

IRODALOM

- Bíró-Nagy András (2012): Sokszínű fiatal baloldal. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia-Radikalizmus-Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Belvedere Meridionale, Szeged. p. 203–221.
- Bíró-Nagy András (2014): Baloldali fiatalok 2013: A balközép olvasztótégely és a fogyatkozó established baloldal. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II.: Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged; Budapest: Belvedere Meridionale; MTA TK, p. 199–211.
- Bíró-Nagy András (2017): Baloldali hallgatók 2011–2015: Az Együtt, az MSZP és a DK egyetemista-főiskolás támogatóinak társadalmi háttere, közéleti aktivitása és értékvilág. In: Szabó Andrea, Oross Dániel (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged–Budapest, MTATKPTI– Belvedere Meridionale, p.189–205.
- Böcskei Balázs (2014): Létezik-e magyar fiatal progresszió? Első fecskék vagy egy progresszív fiatalság igazi esélye. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II.: Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged; Budapest: Belvedere Meridionale; MTA TK, p. 213–220.
- Enyedi Zsolt – Tardos Róbert (2018): Amagyar választók társadalmi beágyazottsága és ideológiai tagoltsága. In: Böcskei Balázs – Szabó Andrea (szerk.): *Várákozások és valóságok. Parlamenti választás 2018*. Budapest, MTA TK PTI – Napvilág Kiadó, p. 43–77.
- Jennings, M. K. – Stoker, L. – Bowers J. (2009): Politics across Generations: Family Transmission Reexamined. *The Journal of Politics*, Vol. 71, No. 3, July 2009, Pp. 782–799. doi:10.1017/S0022381609090719
- Galgóczi Eszter (2019): Töréstenzt: Valóban meghaladja a törésvonalakat a Momentum? A Momentum fiatalok közötti támogatottságának okai. In: Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – Heinrich Böll Stiftung – TK PTI.

- Kmetty Zoltán (2017): Elkötelezettek... A Fidesz egyetemista szavazóbázisának struktúrája. In: Szabó Andrea, Oross Dániel (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged–Budapest, MTATKPTI– Belvedere Meridionale., p. 158–173.
- Kmetty Zoltán (2019): A narancs árnyalatai – Fiatal és idős Fidesz szavazók diplomán innen és túl In: Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – Heinrich Böll Stiftung – TK PTI.
- Oross Dániel – Szabó Andrea (2019): Aktív és fiatal = magyar egyetemista? In: Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – Heinrich Böll Stiftung – TK PTI.
- Oross Dániel (2019): Miért népszerű a Magyar Kétfarkú Kutya Párt az egyetemi hallgatók körében? In: Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – Heinrich Böll Stiftung – TK PTI.
- Szabó Andrea (2019a): *A magyar egyetemisták és főiskolások politikai integrációja 2019-ben*. Prague, Heinrich Böll Stiftung.
- Szabó Andrea (2019): A 2019-es Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás módszertana. In: Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – Heinrich Böll Stiftung – TK PTI.

MELLÉKLET

A különböző baloldali halmazok egymáshoz való viszonya (elemszám)

pártpreferencia	ideológiai hovatartozás	baloldali értékcsímke	nem baloldali értékcsímke
MSZP, DK-szavazó	ideológiai bal	5	22
	nem ideológiai bal	2	11
	Összesen	7	33
nem MSZP, DK szavazó	ideológiai bal	21	179
	nem ideológiai bal	8	530
	Összesen	29	709

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019.

**Az MSZP–P és a DK-ra szavazó hallgatók szocializációs modellje
(lépésenkénti (Wald) bináris logisztikus regressziós modellek)
Függő változó: MSZP–P, DK-szavazó vagy sem**

*P≤0,05; ** P≤0,01;		Modell 1.				Modell 2.			
		B	S.E.	Wald	Exp(B)	B	S.E.	Wald	Exp(B)
Step 1	apa: bal_jobb (1–7)	-0,442**	0,108	16,809	0,643	-,445**	,108	17,067	,641
	Constant	-1,045	0,382	7,475	0,352	-1,061	,381	7,738	,346
	-2 Log likelihood	262,934				264,7			
	Cox – Snell R ²	,031				,030			
	Nagelkerke R ²	,080				,080			
Step 2	apa: bal_jobb (1–7)	-0,411**	0,11	14,009	0,663	-,417**	,110	14,403	,659
	település típusa	0,14**	0,053	7,048	1,15	,140**	,053	7,037	1,150
	Constant	-2,013	0,552	13,316	0,134	-2,019	,549	13,535	,133
	-2 Log likelihood	255,544				257,321			
	Cox – Snell R ²	,043				,042			
	Nagelkerke R ²	,112				,112			
Step 3	apa: bal_jobb (1–7)					-,399**	,108	13,590	,671
	családi beszélg. gyak. középiskolában (1: gyakran)					,601*	,285	4,448	1,823
	település típusa					,139**	,053	6,818	1,149
	Constant					-2,154	,556	15,007	,116
	-2 Log likelihood					252,749 ^a			
	Cox – Snell R ²					,049			
	Nagelkerke R ²					,131			

Modell 1.: a modellben a családi és a baráti politikai, közéleti témákról szóló beszélgetés gyakorisága jelen időre vonatkozik.

Modell 2.: a modellben a családi és a baráti politikai, közéleti témákról szóló beszélgetés gyakorisága a középszkolás időszakra vonatkozik.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019.

**TÚL PÁRTON ÉS POLITIKÁN?
NÉHÁNY FONTOS ÜGY, TÉMA
HALLGATÓI MEGÍTÉLÉSE**

PAPHÁZI VIKTOR
**VELÜK ÉLŐ SZOCIALIZMUS?
A MAGYAR NAPPALI TAGOZATOS HALLGATÓK
KÁDÁR-KORSZAKHOZ VALÓ VISZONYA**

ABSZTRAKT

A magyarországi szocializmus történetének leghosszabb időszaka, a Kádár-korszak politikai kulturális örökségének magyar társadalomra gyakorolt tartós hatásai, valamint az 1989-ben bekövetkezett rendszerváltást követő „kádári nosztalgia” jelensége egyaránt ismert és gyakran hivatkozott jellemzői a magyarországi politikai kultúrának. Felvethető ugyanakkor, hogy a magyarországi politikai szocializációs mechanizmusok képesek lehettek-e az előző rendszer politikai kulturális örökségének áthagyományozására olyan korosztályok számára is, melyek már a rendszerváltást követő időszakban szocializálódtak. Jelen tanulmány célja, hogy e kérdésekre a jelen témában végzett legfrissebb ifjúságtudatás, az Aktív Fiatalok Magyarországon 2019 adatai segítségével igyekezzon választ adni, összehasonlítva annak eredményeit a kutatássorozat e kérdéskört szintén vizsgáló 2013-as hullámának eredményeivel. Az eredmények egyértelműen mutatják, hogy a mai magyar nappali tagozatos hallgatóktól a Kádár-kor már alapvetően túl távol esik időben ahhoz, hogy egyértelmű, határozott véleményük lehessen ezen időszakról, ugyanakkor egyes gazdasági aspektusokban a hallgatók még napjainkban is a Kádár-korszakot preferálják a rendszerváltást követő korszakokkal szemben. A tanulmány mindezekon túl többváltozós statisztikai modellek segítségével vizsgálja a nappali tagozatos hallgatók körében az esetleges „kádári minták” jelenlétét.

BEVEZETÉS

Meddig „él” egy rendszer,¹³⁴ egy társadalmi–politikai–gazdasági berendezkedés? Egy rendszerváltást követően mennyi időnek kell ahhoz eltelnie, hogy a megelőző berendezkedés politikai kulturális jellemzői véglegesen „kikopjanak” a társadalmi tudatból, és helyüket más – demokratikus – politikai magatartásminták és attitűdök vegyék át? A politikatudományi irodalomban már közismertnek tekinthető – Ralph Dahrendorf-tól származó – válasz szerint 60 évnek kell ahhoz eltelnie, hogy egy társadalom teljeskörűen, a politikai kultúra szintjén is átalakuljon, levetkőzve a „letűnt” időszakot megélt generációk beállítódásait (Szabó I. 2013, 24–25.). De vajon hogyan zajlik e folyamat hazánkban, a fiatalok egy speciális, ám annál jelentősebb rétege, a nappali tagozatos főiskolások és egyetemisták esetében? A dahrendorfi tézisből kiindulva feltételezhető, hogy 30 évvel a magyarországi demokratikus átmenetet követően még érdemi hatást gyakorolhat a magyar társadalomra a mintegy 30 évig fennálló Kádár-korszak öröksége. Ugyanakkor az 1989-es rendszerváltást megelőző időszakot már meg nem élt magyar fiatal hallgatókra mennyiben lehetnek még jellemzőek bizonyos, kádári eredetűnek tekinthető politikai viselkedési minták és attitűdök? A politikai szocializációs mechanizmusok mennyiben „örökíthettek át” e fiatalokra is a rendszerváltás előtti időkre jellemző mintákat, illetve milyen képet alakítottak ki a generáció tagjaiban a magyarországi szocializmus e leghosszabb időszakáról?

Jelen tanulmány célja, hogy e kérdésekre az e témában (is) végzett legfrissebb magyarországi hallgatókutatás, az Aktív Fiatalok Magyarországon 2019 adatai segítségével igyekezzen választ adni. Ráadásul az Aktív Fiatalok kutatássorozat 2013-as hulláma óta ez az egyetlen olyan hazai ifjúságkutatás, mely vizsgálta a megkérdezettek Kádár-korszakhoz, valamint a rendszerváltást követő politikai berendezkedés(ek)hez fűződő viszonyát, így a 2019-es adatfelvétel lehetővé teszi a friss eredményeknek a korábbi kutatási hullám eredményeivel történő összehasonlítását is. A dolgozat arra tesz kísérletet, hogy többváltozós statisztikai elemzések segítségével megvizsgálja: 1) kimutatható-e, hogy a magyar nappali tagozatos, 18–29 éves hallgatók politikai kultúrájában ténylegesen jelen lehetnek kádári eredetű minták; 2) milyenek látja a fiatalok e rétege a Kádár-kort, jellemző lehet-e rá a felnőtt magyar társadalom esetében megfigyelt kádári nosztalgia jelensége. A tanulmány tézisei e kérdésfelvetésekből kiindulva:

1. a kádári politikai kulturális örökség jelenléte a magyar egyetemisták és főiskolai hallgatók körében – bár gyengülő mértékben – még 2019-ben is kimutatható, melyet az ezen örökség megnyilvánulásának tekinthető viselkedésmintáknak és attitűdöknek a Kádár-kor rendszerváltás utáni politikai

134 Jelen tanulmány a „Kádár-kor(szak), rendszerváltás előtti időszak, szocializmus, szocialista rendszer/berendezkedés, előző rendszer” kifejezéseket a szóismétlések elkerülése érdekében szinonimaként használja. A szerző szocialista rendszer mibenlétére vonatkozó értelmezését lásd: Papházi, 2018.

rendszerekhez képest történő előnyben részesítésével való szignifikáns összefüggése jelez;

2. a vizsgált csoport a Kádár-korszakot gazdasági, megélhetési jellegű aspektusokban többségében pozitívan látja, ugyanakkor a felnőtt társadalom esetében megfigyelt erőteljesebb nosztalgia a hallgatók rétegére nem tekinthető jellemzőnek.

A kérdéskör tudományos relevanciáját annak a magyarországi demokrácia hosszú távú működésére gyakorolt hatása adja. Amennyiben ugyanis bizonyíthatóvá válik, hogy a magyar ifjúság – illetve egy jelentősnek tekinthető csoportja – tagjainak körében egy autokratikus politikai berendezkedésre jellemző politikai magatartásminták és attitűdök élnek tovább, valamint e „letűnt” rendszerhez történő viszonyulásuk valamely (vagy akár több) szempontot vizsgálva pozitívnak tekinthető, akár a magyar demokratikus politikai rendszer¹³⁵ jövőbeni működésének stabilitása kérdőjeleződhet meg hosszabb távon. Az ilyen jellegű eredmények ugyanakkor rövidebb távon is arra utalnának, hogy a hazai demokratikus berendezkedés nem volt képes saját bázisának „kitermelésére” a fiatalabb generációk körében, a demokratikus politikai szocializációs mechanizmusok nem működtek/működnek megfelelően. A következőkben a dolgozat e problémát kívánja a jelzett módon vizsgálni – elsőként a dolgozat elméleti keretét jelentő szakirodalom – kiemelten a magyar fiatalság és a Kádár-korszak viszonyával kapcsolatos eddigi kutatási eredmények –, ezt követően jelen kutatás módszertana, valamint eredményei kerülnek tárgyalásra. Az utolsó fejezetben a következtetések levonására, illetve a további lehetséges kutatási irányok megállapítására kerül sor.

FIATALOK, POLITIKAI SZOCIALIZÁCIÓ ÉS KÁDÁR-KORSZAK

Fiatalok és politika a nyugati demokráciákban és a posztszocialista térségben

A fiatalság politikai viselkedését, valamint politikai attitűdjeit nemcsak hazánkban, hanem a nemzetközi politikatudományi irodalomban is jelentősnek mondható érdeklődés övezi. A következő alfejezet célja, hogy – a teljesség igénye nélkül – egy rövid betekintést nyújtson ezen irodalomba, mely segít a magyar fiatalság politikai kulturális jellemzőinek kontextusba helyezésében. A téma iránti politikatudományi érdeklődés legutóbbi felfutását a kilencvenes évek elejétől nemzetközi szinten a fiatalok politikától történő fokozottabb elfordulásának, csökkenő

¹³⁵ Jelen tanulmány kereteit szétfeszítené a Magyarországon 2010 óta fennálló politikai berendezkedés jellegének behatóbb elemzése és értékelése, így a továbbiakban a dolgozat – a politikai szocializációs folyamatok felvázolását leszámítva – nem bocsátkozik az 1990–2010 közötti időszak és a 2010-et követő korszak különbségeinek részletekbe menő tárgyalásába.

részvételi kedvének felmerülése hozta el. E problémára már 1990-ben felhívta a figyelmet Orit Ichilov, azt állítva, hogy intézményi szempontból demokratikus politikai berendezkedésben felnőtt generációk esetében sincs arra nézve automatikus biztosíték, hogy e fiatalok a demokratikus állampolgári kultúrát teszik magukévá, és elkötelezetté válnak a demokrácia normái és intézményei iránt. Ezen elköteleződést meg kell teremteni: a fiatalok politikai érdeklődése csökkenésének és növekvő politikai apátiájának problémájára – ebből következően – a direkt iskolai politikai szocializáció, a demokratikus állampolgári nevelés jelenti a megoldást Ichilov szerint. Ezen értelmezés szerint így a – tágan értelmezett – demokratikus állampolgári szerepvállalásra történő felkészítés a politikai szocializáció legfontosabb feladatává válik (Stumpf 1994, 210.; Ichilov 1990).

A fiatalok politika iránti érdeklődése és választási részvételhez való viszonya, politikától történő esetleges növekvő elfordulása az ezredforduló óta is foglalkoztatja a politikatudományt mind az Egyesült Államokban, mind pedig a (nyugat-) európai demokráciákban. A kérdés azonban továbbra is vitatott: a kutatók egyrészt általánosságban egyetértenek látszanak abban, hogy a fiatalabb generációk körében a politikai részvétel hagyományos formái (elsődlegesen a választási részvétel, valamint a pártaktivitás) jelentősen vesztek „népszerűségükből”, vonzerejükből, másrészt elismerik ugyanakkor, hogy az állampolgári részvétel újabb, informális és alternatív formái viszont vonzzák az ifjúságot is (Pontes et al. 2019, 3–4). Fontos jelezni azon problémát is, miszerint a nemzetközi politikatudományi irodalmat e téren befolyásolhatta az Egyesült Államok kutatóinak túlzott általánosítása, akik az USA-ban tapasztalt, fiatalok politikától való fokozottabb elfordulásának jelenségét gyakran univerzális alapigazsággként tételezték (Esser–de Vreese 2007, 1195–1196). Jelzi ugyanakkor a problémák érzékelését és komolyan vételét, hogy a kilencvenes évek végétől, kétezres évek elejétől az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában egyaránt megnőtt az érdeklődés a politikai szocializáció, valamint az állampolgári nevelés kérdései iránt (Torney–Purta 2002, 204).

Más szerzők viszont amellet érvelnek, hogy az ifjúság politikai viselkedését vizsgáló irodalom nagy része mintegy „beskatulyázza” a fiatalságot. Farthing állítása szerint ugyanis a témában született szakirodalom nagy része két, elvágólagos paradigmában értelmezi az ifjúság politikához való viszonyát: az apolitikus, el nem kötelezett fiatalság (*disengaged and apolitical young people*) és a politikus, elkötelezett fiatalság (*engaged and political young people*) paradigmájában. Míg a domináns, hagyományos megközelítés a fiatalok politikától való elfordulását, azaz szembeni érdektelenségét és ismerethiányát hangsúlyozza a fiatal korosztályok hagyományos részvételi formáktól való fokozottabb tartózkodására hivatkozva, addig az újabb, kritikai megközelítés az ifjúság alternatív részvételi formákban (például internetes részvétel, önkénteskedés) való magas részvételi arányát emeli ki. A szerző szerint ugyanakkor a jelenség e két paradigma állításaihoz képest valójában komplexebb, és helyettük egy harmadik megközelítést javasol, a radiká-

lisan politikaellenes ifjúság (*radically unpolitical young people*) koncepcióját. E szerint a fiatalok aktívan elutasítják a hagyományos politizálást, és helyette annak új módjait (*'politics of fun'*) alakítják ki, melyek jellemzői többek között, hogy az önmegvalósításra épülnek, az állami intézmények helyett a nemzetközi és nem kormányzati intézményeket részesítik előnyben és globalizált világban gondolkodnak (Farthing 2010).

A kelet–közép–európai posztszocialista térségben ezzel szemben – Magyarország helyzetéhez hasonlóan – más körülmények között vetődtek/vetődnek fel a fiatalság politikai szerepvállalásával, politikától való elfordulásával kapcsolatos kérdések. A demokratikus rendszerváltást követő folyamatok alapján hasonlítanak a hazánkban tapasztalt jelenségekre: az iskola, mint politikai szocializációs ágens szerepe más országokban is visszaszorult, ezzel együtt pedig a tömegkommunikáció és a különböző vallási szervezetek hatása viszont erősödött. A fiatalokban több országban is bizalmatlanság alakult ki az új, demokratikus politikai intézményekkel, valamint a kapitalizmussal szemben is (Csákó 2004, 545–546.). Részvételi hajlandóságuk pedig – mind a hagyományos, intézményes részvételi formák, mind a nem intézményesült formák szempontjából – alacsony, és elmarad az idősebb generációk részvételi hajlandóságának szintjétől is egy kétezres évek European Social Survey-adatainak végzett kutatás eredményei szerint, melybe Horvátország kivételével valamennyi, napjainkban Európai Unió tagállamnak számító kelet–közép–európai országot bevontak (Hooghe–Quintelier 2014). Egyes kutatások ugyanakkor e régióban is az állampolgári nevelés pozitív hatásait emelik ki az ifjúság demokratikus attitűdjeire nézve: Lengyelország és Magyarország esetét összehasonlítva Fesnic a lengyelországi demokratikus állampolgári oktatás sikereit állítja szembe a magyarországi, sikertelennek tekintett próbálkozásokkal, és azok hosszabb távon kedvező hatásait hangsúlyozza (Fesnic 2016).

A szocializmus időszakának öröksége

A szocializmus időszakának politikai kulturális öröksége Kelet–Közép–Európa posztszocialista országaiban számtalanszor volt már tárgya tudományos érdeklődésnek. E kutatások az ezen „előző rendszerekre”¹³⁶ jellemzőnek tekintett politikai magatartásminták és attitűdök sorában általánosságban a politikától történő elfordulást, a társadalmi és közéleti tevékenységek iránti érdektelenséget, az apátiába torkolló politikai passzivitást, az intézményekkel szembeni szkepticizmust és bizalmatlanságot emelik ki (Voinea 2014, 43–44). Egyes kutatók említik mindezeket túl a kettős politikai szocializáció kialakulását is: ennek értelmében az in-

¹³⁶ A dolgozat helyütt olyan leírásokra reflektál, melyek a kelet–közép–európai szocializmus-változatok általánosnak tekintett, közös vonásait tárgyalják az e változatok közötti – egyébként jelentős – különbségekre tekintet nélkül. Ennek oka a magyarországi politikai kulturális örökség kontextusba helyezése, ugyanakkor jelen tanulmánynak nem célja az említett különbségek tárgyalása.

tézményes politikai szocializációs mechanizmusok által közvetített, rendszer által elvárt értékrend és magatartásformák, illetve az életvilág szintjén, az informális szocializációs folyamatok által átadott normák, viselkedésminták és beállítódások eltértek egymástól, hozzájárulva mindezzel a politikai cinizmus kialakulásához is (Szabó–Falus 2000, 384). A szerzők egy része hozzáteszi, hogy a szocializmusra jellemző politikai kultúra felsorolt elemei a térségben lezajlott demokratikus átmeneteket követően is meghatározzák a politikai magatartást, valamint beállítódásokat (Voinea 2014, 44). Más munkák a térségben élő fiatalok politikai viselkedésével kapcsolatos, politikától való elfordulást mutató eredmények alapján egy lehetséges magyarázatként fel is vetik annak lehetőségét, hogy azokat akár okozhatja az előző, szocialista rendszerre jellemző politikai szocializációs mechanizmusok fennmaradása ezen országokban, mely a fiatalabb korosztályok számára is áthagyományozhatta a „leváltott” berendezkedés politikai kulturális örökségét (Hooghe–Quintelier 2014, 223–224).

A Kádár-korszak politikai kulturális örökségéről, az időszakra jellemző politikai viselkedésmintákról és attitűdökről már Magyarországon is több ízben készült összegzés, melyek közös pontjai alapján rekonstruálhatóak az előző rendszer hagyatékának főbb elemei. A felsorolt, posztszocialista országokra általánosságban is jellemzőnek tekintett politikai kulturális minták e munkák szerint hazánkban is kialakultak a Kádár-kor időszakában, illetve adott esetben már korábban is létező politikai kulturális vonásokat erősítettek fel (Körösenyi et al. 2007, 60–71). Társadalom és politika aszimmetrikus viszonya – a politika javára – (Szabó–Falus 2000, 384–385), az ünnepnapok politikai részvételre ösztönző, ugyanakkor a polgárait az autonómiáról leszoktató és kiskorúsító rendszer a politikai passzivitás kialakulásához, valamint tovább erősödéséhez vezetett (Kéri 1998, 196–201). A társadalom dezideologizálására és depolitizálására történő törekvés és az ezek eredményeként létrejött „negatív identitás” (szemben a demokratikus állampolgári tudattal), valamint a kockázatvállalástól való félelem kialakulása (Csepeli 2001) a politikai alávetettség élményével együtt a politikai érdektelenséget, közönyt alapozta meg. Mindezek következményeként szintén jellemző a társadalmi–politikai intézményekkel szembeni bizalmatlanság is, mely ugyanakkor az állammal szembeni paternalista igényekkel egyszerre van jelen a magyar társadalomban (Körösenyi et al. 2007, 60., 68–69). A kettős szocializáció és az annak eredményeként létrejött kettős értékrend, valamint politikai cinizmus ugyancsak jelen volt a Kádár-korszak politikai kultúrájában (Szabó–Falus 2000, 384; Kéri 1998, 198–200; Körösenyi et al. 2007, 62–63). A kettős szocializációs mechanizmusok Kéri László megfogalmazásában egyenesen „paradoxon-termeléshez”, a szocializációs tényezők elmentmondásos működéséhez és azok zavaros társadalmi fogadtatásához vezettek (Kéri 1998, 200). A politikai folyamatok érdemi befolyásolására való képtelenség érzete, az abból való kirekesztettség pedig – a személyiségfejlődésre is kihatva – az alacsony szubjektív politikai kompetencia kialakulását eredményezte (Kéri

1998, 200–201; Körösenyi et al. 2007, 63), illeszkedve a saját sors alakítási és ellenőrzési nehézségeinek 20. századi történelmi tapasztalataihoz (Csepeli 2001). (A Kádár-korra jellemző politikai kulturális mintákkal kapcsolatban lásd még Pap-házi 2018, 135–137)

Fiatalok és politikai szocializáció Magyarországon

Mindezeket túl ugyanakkor, ahogy arra már a bevezetésben is történt utalás, a Kádár-kor politikai kulturális öröksége fiatalok körében való jelenlétének feltételezése – a klasszikussá vált dahrendorfi tézis mellett – elsődlegesen a magyar politikai szocializáció működésének problémáival kapcsolatos leírásokból táplálkozik. Szabó Ildikó értelmezésében a Kádár-korszak magyar társadalom depolitizálására, ezzel együtt „alattvalósítására” törekvő konfliktuskerülő politikai szocializációs modelljét (Szabó I. 2000, 48–56.) a rendszerváltást követően egy fragmentált, félperifériás modell (Szabó Andrea és Bognár Adrienn megfogalmazásában vegyes modell, lásd Bognár–Szabó 2017) váltotta fel Magyarországon. E „posztoszocialista” modellt a szocializációs tényezők közötti teljes összehangolatlanság és a politikai szocializáció célját tekintve a teljes koncepcióhiány jellemezte, mely nem tette lehetővé a rendszerváltást követően szocializálódott generációk számára sem a demokratikus politikai működés és érdekérvényesítés, sem pedig a társadalmi–politikai konfliktuskezelés módozatainak elsajátítását. Ezzel együtt az intézményes, direkt politikai szocializáció diszfunkcionális működésének köszönhetően a korábbi, kádári eredetű politikai magatartásminták és attitűdök a családi szocializációs mechanizmusok segítségével továbbhagyományozódhattak – szándékolatlanul is – a fiatal korosztályok számára (Szabó I. 2013, 28; Szabó–Oross 2013, 98–100).

A 2010-et követő időszakot tekintve az említett szerzők egyetértenek abban, hogy a magyarországi politikai szocializációs modell olyan változásokon ment/megy keresztül, melyek több szempontból is a kádári időszakra jellemző szocializációs modell sajátosságai felé mutatnak (Szabó I. 2013, 29–30; Bognár–Szabó 2017, 21). Bognár Adrienn és Szabó Andrea közös tanulmányukban fel is vetik a politikai szocializációs modellváltás bekövetkezésének lehetőségét, bár ezen állítást egyelőre nem látják teljes körűen bizonyíthatónak, így új modell helyett a kérdéses időszak változásait ideologikus–rendszerközpontú politikai szocializációs mechanizmusként határozzák meg (Bognár–Szabó 2017, 21.).

Ezen új mechanizmus leglényegesebb jellemzője, hogy a fragmentált vegyes modell széttagoltságához és összehangolatlanságához képest a direkt rendszerközpontú szocializáció megvalósítása felé mozdult el: ennek legkiemeltebb szocializációs tényezői, a teljes egészében átalakított iskolarendszer, valamint a közmédia és a sajtó egy erőteljesen központosított és kontrollált intézményrendszer részeként működnek. Céljuk pedig – a kádári konfliktuskerülő modellhez hasonlóan – a

lojális, hatalomtól függő állampolgári tudat létrehozása a keresztény–konzervatív ideológiai szocializáció monopolizálása mellett. Fontos eszközként jelenik meg az ellenségképző, konfliktusos, ugyanakkor a rendszer vívmányait illetően a sikereket súlykoló politikai kommunikáció, mely a társadalmi konfliktusok kezelését lehetővé tevő nyilvánosság korlátozásával és kontrollálásával együtt a társadalom Kádár-korra is jellemző kiskorúsítását segíti, a demokratikus alapértékek hiányával és a demokratikus szocializáció lehetőségeinek visszaszorulásával együtt. A politikai lojalitás erőteljes előtérbe kerülésének ezen túl fontos kárvallottja e mechanizmusban a szakértelem és annak megbecsültsége is (Bognár–Szabó 2017, 21–23; Oross–Szabó 2019, 40–50).

A fentiekből kiindulva, a magyar politikai szocializációs mechanizmusok képesek lehetek a Kádár-korszakból eredeztethető politikai kulturális örökség „átörökítésére” a rendszerváltást követően szocializálódott fiatalság számára is, melyet megerősíteni látszanak a magyar fiatalok politikai viselkedését és attitűdjeit vizsgáló eddigi kutatások eredményei is. Ezek tanúsága szerint – a felnőtt, rendszerváltást megelőzően szocializálódott társadalomhoz hasonlóan – jellemző az ifjúság tagjaira is többek között a politikától való elfordulás, vele szembeni érdektelenség (Szabó A. 2018, 440); a politikai passzivitás (Oross 2013, 308–310; Szabó 2015, 52–54); az állami paternalizmus (Kende, 2008: 6., idézi Szabó–Oross 2013, 99), ugyanakkor az annak intézményeivel szembeni bizalmatlanság (Laki–Szabó 2012, 27; Oross 2013, 297); a kettős értékrend (Laki–Szabó 2014, 23), valamint az alacsony szubjektív politikai kompetencia (Oross–Monostori 2018, 364) jelensége is Magyarországon (mindenről részletesebben lásd Papházi 2018).

MÓDSZERTAN

A magyar fiatalság Kádár-korhoz fűződő viszonyulását behatóbban ugyanakkor eddig viszonylag kevés politikatudományi munka tárgyalja Magyarországon, feltehetően nem függetlenül attól a ténytől, hogy napjainkig négy kérdőíves módszerrel készült ifjúságkutatás adott lehetőséget e viszony feltárására: az Ifjúság2008 és Magyar Ifjúság 2012 megnevezésű nagymintás, így a teljes magyar ifjúságra nézve reprezentatív ifjúságkutatások, illetve az Aktív Fiatalok Magyarországon 2013-as és 2019-es kutatási hullámai.¹³⁷ Mind a négy kutatásban kérdésblokk segítségével vizsgálták e viszonyt, melyben a megkérdezett fiataloknak több (például megélhetési, szabadságjogokra vonatkozó) szempontból, valamint összességében is lehetősége adódott a Kádár-korszak, valamint a rendszerváltás utáni időszak összehasonlítására. Az Aktív Fiatalok Magyarországon 2019-es hulláma esetében azonban már ez utóbbi időszak kettébontásra került: a háromosztatúvá vált blokk a Kádár-kor, az 1990–2010 közötti időszak, valamint a 2010-et követő korszak

137 A 2013-as adatfelvételtől részletesebben lásd Szabó 2014, a 2019-es adatfelvételtől részletesebben beszámol Szabó A. 2019b jelen kötetben.

összevetésére adott lehetőséget (a kérdésblokkok áttekintéséhez lásd az 1–2. táblázatot). Ezen túl valamennyi említett ifjúságkutatás, így a két nappali tagozatos hallgatók körében végzett adatfelvétel is tartalmazott olyan politikai viselkedésmintákkal, valamint attitűdökkel kapcsolatos kérdéseket, melyek esetlegesen – a korábbi fejezetben írtakat alapul véve – kádári politikai kulturális örökséget hordozhatnak.

Jelen dolgozat célja egyrészt a nappali tagozatos hallgatók Kádár-korszakhoz való viszonyának feltárása, másrészt pedig olyan valószínűségi modellek létrehozása, melyekben a 2013-as adatsor esetében a két, a 2019-es esetben a három „rendszer” összesített, mindent egybevetve történő megítélését, mint függő változót valószínűsítik az esetlegesen kádári örökséget hordozó magatartásminták és attitűdök. Mivel mind e politikai kulturális minták kialakulásának, mind a Kádár-korszak rendszerváltás utáni korszak(ok)kal szembeni előnyben részesítésének hátterében – a tanulmány elméleti keretéből kiindulva – feltételezhetően hasonló politikai szocializációs mechanizmusok húzódnak meg, az említett minták előző rendszer preferálásával történő szignifikáns összefüggése arra enged következtetni, hogy a politikai kultúra vizsgált elemei valóban egy kádári típusú szocializáció hatására alakulhattak ki (lásd még Papházi, 2018: 147–148.). Ugyanakkor, mivel a függő változó az Aktív Fiatalok Magyarországon 2013 kutatásban két-, a 2019-es esetben három értékű, eltérő elemzési modellek kerülnek alkalmazásra: az előbbi esetben bináris logisztikus regresszió-elemzés, utóbbi adatsornál multinomiális regresszió-elemzés.

A független változók¹³⁸ körének kiválasztásakor a dolgozat törekszik lehetőség szerint hasonló változók kijelölésére mindkét elemzésnél a szélesebb körű összehasonlítás érdekében, ugyanakkor ez nem minden esetben volt lehetséges. Ezen túl nem minden kádári örökséget esetlegesen hordozó viselkedésminta, illetve beállítódás szerepeltethető az elemzésekben változók híján. Mindkét adatfelvétel vizsgálta a megkérdezettek politikai érdeklődését ötfokú skálán, különböző, legális / illegális politikai tevékenységekben való részvételét (például engedélyezett / spontán tüntetés, aláírásgyűjtés, kampánytevékenység – a továbbiakban politikai tevékenységekben való részvétel), valamint egyes hétköznapi és online politikai tevékenységekben való részvételét (például részvétel hallgatói képviselőválasztáson, internetes fórumon vagy közösségi oldalon történő lájkolás, hozzászólás politikai vagy társadalmi kérdésekben stb. – a továbbiakban hétköznapi politikai aktivitás). Ezekon túl a 2013-as kutatási hullám esetében még egy állami paternalista attitűdöt mérni képes változó (egyért-e azzal a megkérdezett, hogy az állam helyett az embereknek kellene több felelősséget vállalniuk önmagukért – ötfokú skálán) került a modellben szerepeltetésre.

A 2019-es elemzési modellbe a „közös” változókon túl még a politikában való részvételi kötelességtudatot (egyért-e azzal a megkérdezett, hogy a politikában

138 Az egyes változók pontos kódolását lásd az elemzési modellek eredményeit bemutató táblázatok alatt.

történő aktív részvétel mindenkinek kötelessége – tizenegy fokú skálán)¹³⁹, a családon belüli, politikáról és társadalmi problémákról való beszélgetés gyakoriságát, a politika szülők / nagyszülők általi megítélését (pozitívan, negatívan vagy soha nem beszéltek róla), a szegények felelősségének kérdését (egyetért-e azzal a megkérdezett, hogy a szegények többsége saját maga felelős azért, hogy szegénységben él – ötfokú skálán), illetve a demokrácia absztrakt megítélését mérő változó került bevonásra. Valamennyi független változó esetében a feltételezés, hogy a passzivitás, a politikával kapcsolatos beszélgetések hiánya, az állampolgári részvételi kötelességtudat hiánya, a politikai berendezkedés jellegével kapcsolatos közöny, a szegények felelősségének kérdése esetében a fokozottabb szociális érzékenység fejezhet ki kádári attitűdöt. Szociodemográfiai változók közül a két elemzésbe a nem, az életkor, a településtípus, az aktuális legmagasabb képzési szint, a családi állapot (csak Aktív Fialok Magyarországon 2013) és a szülő legmagasabb iskolai végzettsége (csak Aktív Fialok Magyarországon 2019) került bele kontrollváltozóként.

Az eltérő többváltozós statisztikai elemzési módszer, valamint a független változók nem teljes körű egyezése folytán a két elemzés eredményei a továbbiakban külön kerülnek tárgyalásra. Megjegyzendő továbbá, hogy a két Aktív Fialok-adatfelvétel között fennáll egy módszertani különbség is. A 2013-as hullámban ugyanis az adatfelvétel összességében 1300 fős mintán történt, hibrid technikával: 859 fő esetében online kérdőív kitöltésére került sor, míg 441 személy esetében személyes, kérdezőbiztosos megkérdezés történt. A kétféle, egymást kiegészítő technika eredményeként létrejött adatok összesítésre és súlyozásra kerültek, így az összesített minta viszont alapvetően reprezentatívnak tekinthető (Szabó 2014, 14–16.). A tanulmány a következtetések levonása vonatkozásában viszont nem tesz különbséget az eltérő módszertannal készült adatfelvételek között.

A dolgozat által szintén hivatkozott nagymintás ifjúságkutatások közül az Ifjúság2008 adatfelvételét 8076 fős mintán végezték 15–29 éves, 1979–1993 között született fiatalok körében. A teljes mintán belül a kutatócsoport több almintával és módszerrel dolgozott: 2000-es mintákon vizsgálták többek között a Kádárkorszakot és a jelenlegi rendszert összehasonlító kérdésblokkot kérdezőbiztosos módszerrel, ezzel szemben a politikai részvételre vonatkozó kérdéseket 8000 fős almintán és önkitöltős módszerrel vizsgálták (Bauer–Szabó 2009, 11–12.). A másik nagymintás kutatás, a Magyar Ifjúság 2012 esetében 8000 fős mintát alkalmaztak, mely szintén 15–29 éves, ekkor 1983–1997 között született fiatalok megkérdezését jelentette. E felmérés során is két blokk foglalkozott politikai kérdésekkel: egyrészt egy az általánosságban vett politikai attitűdökkel, ennek részeként a Ká-

139 A politikában való részvételi kötelességtudatot mérő változó esetében a szerző feltételezése, hogy a kötelességtudat hiánya a politikával szembeni közönhöz, valamint passzivitáshoz hasonlóan kapcsolódhat az előző rendszer örökségéhez. Ezen túlmenően a kötelességalapú szavazásra vonatkozó munkák tárgyalása ugyanakkor túllépné jelen tanulmány kereteit, így az ehhez kapcsolódó irodalom e dolgozatban nem kerül ismertetésre.

dár-korszak megítélésével kérdezőbiztosos módszerrel, másrészt egy külön blokk a személyesebb jellegű politikával kapcsolatos kérdésekkel önkitöltős módszerrel. Ezen adatfelvétel esetében ugyanakkor már a kérdőív valamennyi kérdését lekérdezték a teljes mintán, nem hoztak létre almintákat (Szekely 2013, 331 és 333).

A NAPPALI TAGOZATOS HALLGATÓK ÉS A KÁDÁR-KORSZAK

Ahogy már korábban említésre került, a magyar fiatalok Kádár-korszakhoz való viszonyát az Aktív Fiatalok Magyarországon 2019-es adatfelvételét megelőzően két nagymintás ifjúságkutatás és a hallgatókutatás 2013-as hulláma vizsgálta. E három kutatás az „előző rendszer” és a „mostani rendszer” összehasonlítását tette lehetővé – a nagymintás kutatások eredményei a hallgatókutatások adatainak kontextusba helyezése érdekében ehelyütt közlésre kerülnek (lásd 1. táblázat).

14. táblázat

Az előző és mostani rendszer összehasonlítása – kerekített százalékos adatok

Melyik rendszer (volt) a jobb?	Ifjúság2008			Magyar Ifjúság 2012			Aktív Fiatalok 2013		
	Elő-ző	Mos-tani	NT/NV	Elő-ző	Mos-tani	NT/NV	Elő-ző	Mos-tani	NT/NV
Szociális biztonság	62	19	19	48	12	40	60	18	17
Szabadságjogok	15	70	15	21	39	40	5	75	15
Munkalehetőség	67	19	14	53	11	36	69	14	13
Fiatalok érvényesülése	33	50	17	38	23	39	24	53	19
Gyermekek helyzete	43	39	18	43	18	40	n.a.	n.a.	n.a.
Szórakozási lehetőségek	12	73	15	19	44	37	4	80	12
Felsőoktatásban való részvétel	17	67	16	28	32	40	15	62	19
Lakáshoz jutás lehetősége	62	21	17	50	13	37	63	15	17
Napi megélhetés	62	21	17	53	11	36	63	15	18
Mindent egybevetve	40	42	18	40	17	44	19	44	37

Forrás: Ifjúság2008, Magyar Ifjúság 2012, Aktív Fiatalok Magyarországon 2013

A táblázat alapján megfigyelhető, hogy a két rendszer összességében történő összehasonlításában jelentős különbség mutatkozik a három adatsor között: míg az Ifjúság2008 esetében nagyjából egyenlő arányban választották a fiatalok a két be rendezkedést, a 2012-es nagymintás kutatás esetén – a nagyarányú válaszmegtagadás hangsúlyozása mellett – a Kádár-korszak kerekedett felül, a 2013-ban megkérdezett hallgatók esetében viszont – szintén viszonylag magas válaszmegtagadási arány mellett – a rendszerváltás utáni időszak. Érdekes emellett, hogy a gazdasági,

megélhetési jellegű kérdések vonatkozásában viszont mindhárom adatsor esetén a Kádár-korszakot preferálták a megkérdezett fiatalok.

A kétosztatú „rendszer-összehasonlító” kérdésblokk az Aktív Fiatalok 2019-kutatás esetében viszont már átdolgozásra került: egyrészt változtak az összehasonlítás dimenziói, másrészt pedig – ahogy fentebb említésre került – háromosztatúvá vált a blokk, lehetővé téve immár a rendszerváltás utáni időszak differenciált vizsgálatát (lásd 2. táblázat).

2. táblázat

Három korszak összehasonlítása, Aktív Fiatalok Magyarországon 2019 – kerekített százalékos adatok

Melyik korszak (volt) a jobb?	Kádár-korszak	1990–2010	2010 utáni	NT/NV
Fiatalok helyzete	10	32	38	20
Családok helyzete	22	22	38	18
Napi megélhetés	31	24	28	16
Munkalehetőségek	38	15	31	16
Lakáshoz jutás	37	27	17	19
Vidék helyzete	24	20	29	27
Társadalom alján lévők helyzete	36	18	18	27
Politikai szabadságjogok	2	49	27	21
Mindent egybevetve	8	32	32	27

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019

Ezen átdolgozott blokk érdekes eredményeket hozott: összességében, „mindent egybevetve” a 2019-ben megkérdezett hallgatók nem tudtak dönteni a két rendszerváltást követő időszak között, a Kádár-korszak előnyben részesítése a 2013-as kutatási hullámhoz képest is visszaszorult, a válaszmegtágadás mértéke viszont magas maradt. Ezzel együtt megfigyelhető, hogy bár a családok, a fiatalok és a vidék helyzete vonatkozásában a 2010 utáni korszak vezet, gazdasági/megélhetési/szociális aspektusokban még 2019-ben is a Kádár-korszak szerepel a megkérdezett hallgatók többségénél első helyen, még ha jóval kisebb arányban is, mint bármelyik korábbi kutatás esetében. A legszembetűnőbb ugyanakkor a politikai szabadságjogok dimenziója: ez esetben ugyanis az 1990–2010 közötti poszt szocialista időszak kiugró mértékben vezet a másik két időszakkal szemben a hallgatók körében. Az egyetemi és főiskolai hallgatók e tekintetben adták a legegységesebb válaszokat (Szabó A. 2019a, 56).

Az eredmények láthatóan abba az irányba mutatnak, hogy a fiatalok vizsgált csoportja esetében a Kádár-korszak iránti nosztalgikus, pozitív érzések visszaszorulóban vannak, már nem igazán mutathatóak ki (Szabó A. 2019a, 57.). Ugyanakkor megjegyzendő, hogy mindennek ellenére a jelzett gazdasági, megélhetési dimenziók esetében még így is első helyen szerepel a Kádár-kor, még ha nem is

olyan mértékben vezet már a későbbi időszakokhoz képest, mint korábban látható volt a „mostani rendszer” kategóriájával szembeállítva. Mindez jelzi, hogy a korszakra vonatkozó, társadalmi tudatba „beleégett” vélemények és attitűdök mennyire lassan szorulnak vissza, és nyomják rá bélyegüket a fiatalabb generációk gondolkodásmódjára még olyan aspektusokban is, amelyekben legalábbis megkérdőjelezhető, hogy a kádár-kori szocialista berendezkedés valóban ennyivel „jobban teljesített-e”, például a lakáshoz jutás kérdésének vonatkozásában (Szabó–Oross 2013, 109) (nem állítva ezzel, hogy a 2010-es évek végének Magyarországon mindez egyszerű lenne a fiatalok számára). E „nosztalgikus” érzések viszont láthatóan gyengülőben vannak a magyar hallgatói társadalomban, mely szembevetve a 2013-as eredményekkel összevetve is, ahol szociális/gazdasági típusú kérdésekben még nagyon egyértelmű volt a Kádár-korszak első helye.

Mindezek tudatában is kérdéses ugyanakkor, hogy vajon a Kádár-kor megítélése milyen politikai viselkedési mintázatokkal és beállítódásokkal áll pontosan összefüggésben. Másképp fogalmazva – a fiatalok fentebb említett, kádári örökségre emlékeztető politikai kulturális mintái mennyiben tekinthetők kádári eredetűeknek, van-e tényleges kapcsolódásuk az előző rendszerhez, vagy e mintázatok inkább a fejezetben korábban tárgyalt, számos szerző által feltételezett politikától való elfordulás nemzetközi trendjéhez illeszkednek. Jelen dolgozat szerzője a korábbiakban arra tett kísérletet, hogy a 2008-as és 2012-es nagymintás ifjúságkutatások adatain vizsgálja meg e kérdést. Ennek eredményei megmutatták, hogy a társadalmi–politikai intézményekkel szembeni bizalmatlanság, valamint a politikai érdektelenség valószínűsíti a fiatalok körében a Kádár-korszak előnyben részesítését a rendszerváltást követő időszakkal szemben, mely – az ezen attitűdök háttérben álló szocializációs mechanizmusokból kiindulva – afelé mutat, hogy ezek képezhetik egy kádári örökség részét a fiatalok körében (Papházi 2018). Az említett Aktív Fiatalok kutatási hullámok adatain viszont az eddigiekben nem került sor hasonló vizsgálatra, így a továbbiakban e tanulmány erre tesz kísérletet és az ehhez kapcsolódó elemzéseket tárgyalja.

Aktív Fiatalok Magyarországon 2013 – eredmények

A 2013-as egyetemista és főiskolás-kutatás esetében az elemzést megelőzően a függő változó átkódolásra került bináris változóvá, két kontrollváltozó esetében pedig szintén átalakításra volt szükség: az életkor változójában – feltehetően az online kérdés és a hallgatói társadalom sokszínű életkori sajátosságai következtében – nem a vizsgált korosztályba tartozó személyek életkori adatai is megjelentek. A szűrést követően – a tanulmány által vizsgálandó célcsoportnak megfelelően – a 18–29 éves korosztály tagjai maradtak a változóban. A településtípus változója esetén pedig kiszűrésre került annak utolsó, külföldön élésre vonatkozó kategóriája. A független változók közül a kérdésblokkok – az elemzési modellben történő

egységes szerepeltetés érdekében – összevonásra kerültek. A hétköznapi politikai aktivitási formákban való részvétel változói főkomponens-elemzéssel kerültek összevonásra. Az elemzés elsőre nem hozott megfelelő eredményt, ugyanis a családon belül, valamint a barátokkal történő közéleti kérdésekről való beszélgetés és a hallgatói képviselőválasztáson történő részvétel változója nem illett a feltárt látens struktúrába, azonban e változók elhagyását követően már a vártak megfelelő eredmények kerültek megfigyelésre (lásd 3. táblázat). A politikai tevékenységekben való részvétel változói esetében ugyanakkor a főkomponens-elemzés nem hozott megfelelő eredményt, így ehelyett a kérdésblokk változóinak – politikai passzivitásra utaló – „nem-válaszai” kerültek összeszámlálásra, önálló változó létrehozásával. Ahogyan pedig már fentebb említésre került, legmagasabb befejezett iskolai végzettség helyett pedig – a minta sajátosságaiból következően – az aktuális legmagasabb képzési szint került kontrollváltozóként a modellbe.

3. táblázat

A hétköznapi politikai aktivitás változóinak főkomponens-elemzése – a három változó kiejtését követően

Részt vettél-e már a következőkben, csináltad-e már valamelyiket?	Kommunalitás	Komponens 1
Közösségi oldalakon közügyekkel kapcsolatos esemény létrehozása, képek, videók megosztása	,632	,795
Közügyekkel kapcsolatban blogolás	,394	,628
Közösségi oldalakon közügyekkel kapcsolatban hozzászólás, kommentelés	,667	,817
Közösségi oldalakon közügyekkel kapcsolatban lájkolás	,673	,820
Internetes szavazás közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban	,540	,735
KMO $p < 0,000$,831	
Magyarozott variancia	58,13%	

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2013.

Az elemzés – ahogy valószínűsíthető volt – a korábbi, nagymintás adatokon végzetekhez képest eltérő eredményeket hozott (lásd 4. táblázat). A modell szignifikáns és magyarózóereje is elfogadható mértékű, ugyanakkor a modellbe helyezve a magyarózó változók közül mindössze az állami paternalizmus megítélésének változója szignifikáns. E változó viselkedése viszont az előfeltevéseket igazolja: a paternalista álláspont felé „húzó” válaszadás – szemben az önmagunkért történő felelősségvállalással – magyarózza a Kádár-korszak előnyben részesítését a jelenlegi rendszerrel szemben. Érdekes még ezen kívül kitérni a politikai érdeklődés változójára is: ugyan nem bizonyult szignifikánsnak, viszont szignifikancia-szintje csak kevéssel marad el a megfelelően alacsony szinttől (0,053). Ez esetben

is elmondható, hogy a politikával szembeni érdektelenség, bár hangsúlyozottan a szükségesnél magasabb szignifikancia-érték mellett, de összefügg az előző rendszer preferálásával. A politikai tevékenységekben való részvétel változója, illetve a hétköznapi politikai aktivitás főkomponense esetén azonban a szignifikancia-szint már túl magas következtetések levonásához.

Az elemzési modellbe beépített kontrollváltozók közül jelen esetben mindössze a településtípus összesített változója, valamint annak egyetlen kategóriája bizonyult a modellbe bevonva szignifikánsnak. Ezen egyetlen kategória esetében viszont a község, mint lakóhely valószínűsíti a fővárossal szemben a Kádár-korszak pozitív megítélését. Az életkor változója viszont a főiskolás-egyetemista kutatás 2013-as modelljében nem valószínűsíti szignifikáns módon a függő változó alakulását.

4. táblázat
Logisztikus regressziós eredmények, 2013

<i>Függő változó: 0 mostani rendszer jobb, 1 előző rendszer jobb</i>	B	S.E.	Sig.	Exp(B)
Állami paternalizmus	-,502	,087	,000	,605
Politikai érdeklődés	-,141	,073	,053	,868
Politikai tevékenységekben való részvétel	,029	,041	,474	1,030
Hétköznapi politikai aktivitás	-,177	,101	,080	,838
Életkor	,001	,049	,985	1,001
Településtípus (összesített)			,000	
Budapest	-1,294	,278	,000	,274
Nagelkerke-R ²	,167			

* megjegyzés: a kontrollváltozók esetében csak azon változók kerültek a táblázatban szerepeltetésre, melyek (vagy legalább egy kategóriájuk) szignifikánsnak bizonyultak

Kódolás:

Állami paternalizmus: 1 egyáltalán nem ért egyet azzal, hogy az állam helyett inkább az embereknek kellene több felelősséget vállalniuk, 2 inkább nem, 3 igen is / nem is, 4 inkább igen, 5 teljesen egyetért

Politikai érdeklődés: 1 egyáltalán nem érdeklő, 2 inkább nem érdeklő, 3 igen is / nem is, 4 inkább érdeklő, 5 nagyon érdeklő

Politikai tevékenységekben való részvétel: 0 nem vett részt, 1 részt vett

Hétköznapi politikai aktivitás: 1 rendszeresen végzi, 2 alkalmanként, 3 soha nem végzi

Településtípus: 1 Budapest, 2 megyei jogú város, 3 egyéb város, 4 község (referenciakategória).

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2013.

Aktív Fiatalok Magyarországon 2019 – eredmények

A 2019-es adatsor esetében a változó-átalakítás a háromértékű függő változót nem érintette, a politikai tevékenységekben való részvétel, a hétköznapi politikai aktivitás, az életkor és a településtípus vonatkozásában pedig az eddigieknek megfelelően történt. A hétköznapi politikai aktivitás esetén – annak ellenére, hogy a kérdésblokk első két itemje változott – a főkomponens-elemzés is rendkívül hasonló eredményeket hozott a 2013-as adatsornál látottakhoz: ebben az esetben is „ki kellett ejteni” a létrehozott főkomponensből a nem internetes részvételre (pénzadományozás civil szervezetnek, megválasztott tisztségviselői hivatás valamely közéleti/társadalmi/politikai szervezetben, illetve a hallgatói képviselő-választáson történő részvételre) vonatkozó változókat. A végleges, ezt követően megalkotott főkomponens így ebben az esetben is az online politikai részvételre vonatkozó változókból áll, jelezve ezzel, hogy a nappali tagozatos hallgatók fejében ténylegesen elkülönülnek ezen aktivitási formák az „offline” részvétel terrénumához tartozó, kihagyott tevékenységekhez képest (lásd 5. táblázat).

5. táblázat.

A hétköznapi politikai aktivitás változóinak főkomponens-elemzése – a három változó kiejtését követően

Részt vettél-e már a következőkben, csináltad-e már valamelyiket?	Kommunalitás	Komponens
		1
Online petíció/politikai nyilatkozat/népszavazási kezdeményezés aláírása	,260	,510
Közösségi oldalakon közügyekkel kapcsolatos esemény létrehozása, képek, videók megosztása	,611	,782
Közösségi oldalakon közügyekkel kapcsolatban hozzászólás, kommentelés	,445	,667
Közösségi oldalakon közügyekkel kapcsolatban lájkolás	,363	,602
Posztolás közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban	,507	,712
Internetes szavazás közéleti, társadalmi kérdésben	,332	,576
KMO * $p < 0,000$ *		,735
Magyarozott variancia		41,98%

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019.

Átalakításra került még a családon belüli politikáról való beszélgetés változója: ebben az esetben a háromértékű változó kategóriái 1, 2, 3 értékek helyett -1, 0, 1 értékeket kaptak, hogy az elemzésben folytonos változóként is szerepeltethető legyen a változó. A demokrácia absztrakt megítélésének változója pedig bináris változóvá került átkódolásra azon feltételezésből kiindulva, hogy a kádári politikai

kultúrát tükröző vélemény az úgynevezett rendszerközömbös (Kovács, 2017: 79.) álláspont, miszerint a megkérdezett számára az egyik politikai rendszer ugyanolyan, mint bármelyik másik. A modellbe beépített változóban ez utóbbi érték ka-
pott 1-es, míg a rendszertámogató és rendszerkritikus vélemények összevonva 0-t.

A multinomiális regressziós modell szignifikáns illeszkedést és szintén elfogadható mértékű magyarázóerőt mutat (lásd 6. táblázat). A függő változó kategóriái közül az 1990–2010 közötti időszak került referencia-kategóriának való kijelölésre, mivel az elemzés célja, hogy a Kádár-korszakot közvetlenül e korszakkal hasonlíthassa össze.

6. táblázat
Multinomiális regressziós eredmények

Függő változó: 1 Kádár-korszak, 2 1990–2010 közötti időszak (referencia-kategória), 3 2010 utáni korszak volt a jobb	Aktív Fiatalok Magyarországon 2019			
	B	S.E.	Sig.	Exp(B)
Kádár-korszak				
Politikai részvételi kötelességtudat	-,143	,158	,013	,855
Egyéb város	-1,122	,486	,021	,326
2010 utáni időszak				
Szegények felelőssége	,593	,119	,000	1,809
Családi politikai beszélgetés	,401	,205	,051	1,493
Szülők nem beszéltek politikáról	-,762	,350	,030	,467
Szülők negatívan beszéltek politikáról	-1,369	,269	,000	,254
Apa (anya) legfeljebb szakmunkás	-,722	,310	,020	,486
Nem	-,489	,216	,023	,613
Nagelkerke-R ²	,276			

* megjegyzés: terjedelmi okokból ehelyütt csak azon változók kerültek a táblázatban szerepeltetésre, melyek (vagy legalább egy kategóriájuk) szignifikánsnak bizonyultak

Kódolás:

Politikai részvételi kötelességtudat: 0 egyáltalán nem ért egyet – 10 teljes mértékben egyetért azzal, hogy mindenkinek kötelessége aktívan részt venni a közügyekben, a politikában

Szegények felelőssége: 1 egyáltalán nem ért egyet – 5 teljes mértékben egyetért azzal, hogy a szegények többsége saját maga felelős azért, hogy szegénységben él

Családi politikai beszélgetés: -1 rendszeresen, 0 alkalmanként, 1 soha

Szülők véleménye a politikáról: 1 nem beszéltek róla, 2 negatívan beszéltek róla, 3 pozitívan beszéltek róla (referencia-kategória)

Nem: 0 férfi, 1 nő

Apa (anya) iskolai végzettsége: 1 legfeljebb szakmunkás, 2 érettségizett, 3 diplomás

Településtípus: 1 Budapest, 2 megyei jogú város, 3 egyéb város, 4 község (referenciakategória)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019

Az eredményekből kitűnik, hogy a Kádár-korszak a magyar nappali tagozatos hallgatók érzékelésétől már egyre távolabb kerül – a Kádár-kort és az 1990–2010 közötti berendezkedést vizsgálva ugyanis mindössze két változó bizonyult szignifikánsnak, a politikai részvételi kötelesség és a településtípus „egyéb város” kategóriája a községi lakóhellyel szembeállítva. E változók ugyanakkor mutatják, hogy a politikai részvételi kötelesség elutasítása, valamint a kisebb városokkal szemben a községi lakhely valószínűsíti a Kádár-korszak előnyben részesítését a posztszocialista, 2010 előtti időszakokkal szemben.

A 2010-et követő berendezkedés és a rendszerváltástól 2010-ig tartó időszak esetében már több változó mutat szignifikáns hatást. Ezen eredmények mutatják, hogy a szegények saját helyzetükért való felelősnek tekintése, „hibáztatása” valószínűsíti a 2010-et követő időszak preferálását. Szintén kitűnik a szülők politikáról való véleményét tekintve, hogy a pozitív szülői vélemények mutatnak a 2010 utáni korszak felé az azt megelőzővel szemben. A családi politikai beszélgetés változója épphogy nem teljesíti a megfelelően alacsony szignifikancia-szintet, viszont érdekes, hogy hatását tekintve ellentmondani látszik az imént tárgyalt változónak – ez esetben ugyanis éppen az valószínűsíti a 2010-et követő időszak preferálását, ha a hallgató családjában kevesebbet, illetve egyáltalán nem beszéltek politikáról. Mivel ugyanakkor e változó nem tekinthető szignifikánsnak, így jelen dolgozat nem kísérel meg magyarázatot adni e jelenségre. A szociodemográfiai változókat tekintve pedig látható, hogy a férfi nem, valamint a szülői iskolai végzettség esetében pedig a magasabb végzettség, a diplomás szülői háttér valószínűsíti e modellben szignifikánsan a 2010 utáni időszak preferálását.

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány arra a kérdésre igyekezett választ keresni, hogy munkálhat-e még napjainkban a magyar nappali tagozatos hallgatók politikai viselkedésében és attitűdjeiben egy kádári örökség, illetve hogyan viszonyul a fiatalok e rétege a kérdéses korszakhoz. Az eredmények alapján a második kérdést könnyebb megválaszolni: bár a hallgatói társadalom tagjainak körében már egyre kevésbé figyelhető meg bármilyen klasszikus értelemben vett kádári nosztalgia jelensége, a korszakot gazdasági, megélhetési jellegű kérdésekben a hallgatók még 2019-ben is pozitívabbnak látják a rendszerváltást követő időszakokhoz képest. Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy a 2013-as kutatási hullám eredményeivel összehasonlítva e „gazdasági kádárizmus” erősen lecsökkent, melynek oka feltételezhetően a megnövekedett időbeli távolság a korszaktól. Felvethető ugyanakkor, hogy 2019-ben a többszátú kérdésblokk is jobban „szórta” a válaszokat a 2013-as kutatáshoz képest, amikor a megkérdezett kevésbé differenciálhatott a kérdéses korszakok között. Összességében ugyanakkor a dolgozat második

tézise alapvetően igazoltnak tekinthető, hiszen gazdasági dimenzióban még valóban a Kádár-korszak vezet, legalábbis egyelőre.

Az előbbi kérdésre, mely a fiatal egyetemisták és főiskolások politikai kulturális mintáiban sejt Kádár-korból eredeztethető magatartásmintákat és attitűdöket, a pontos válasz kevésbé fogalmazható meg egyértelműen. Az Aktív Fiatalok 2013 eredményei esetében egyértelműen látható, hogy az állami paternalista attitűd szignifikánsan valószínűsíti a Kádár-korszak előnyben részesítését a rendszerváltást követő időkkel szemben, a 2019-es adatsort vizsgálva pedig a politikai részvételi kötelességtudat hiánya mutat ugyanezen irányba. Ugyanakkor mindkét elemzési modell esetében kevés a szignifikáns változó, és utóbbiak közül egyik sem található meg mindkét adatsorban, így összességében ezen elemzések inkább sejtések, mintsem messzesemenő következtetések levonását teszik lehetővé. A kérdéses attitűdök viselkedése alapján ugyanakkor megfogalmazható egy arra vonatkozó feltételezés, hogy a kádári családi mintaközvetítés maradványai még jelen lehetnek a magyar fiatalság tudatában, bár feltehetően gyengülő mértékben. Ezzel együtt hangsúlyozandó viszont, hogy a vizsgált politikai kulturális minták tekinthetőek akár tanult viselkedés eredményeinek is. Mindezek következtében a kérdéskör behatóbb vizsgálatához és a sejtések megerősítéséhez vagy cáfolásához elsődlegesen kvalitatív kutatásokra lenne szükség, melyek feltárhatnák a háttérben munkáló kádári családi szocializációs mechanizmusokat, amennyiben léteznek ilyenek.

Érdekes ugyanakkor, hogy mit sejtet az Aktív Fiatalok 2019 adatainak elemzése a 2010-et követő időszakkal kapcsolatban. Ezen eredmények alapján úgy tűnik, a magasabb státuszú hallgatók preferálják inkább a 2010 utáni korszakot. Különösen érdekes, hogy a szociális érzékenység hiánya (a szegények „hibáztatása” saját helyzetükért) láthatóan valószínűsíti a jelenkori berendezkedés iránti preferenciát éppúgy, mint a politikával kapcsolatban szülőktől/nagyszülőktől hallott pozitív megnyilvánulások és a diplomás szülői háttér. Mindennek alaposabb megértése, tanulmányozása ugyanakkor nem volt témája e dolgozatnak.

Zárásként érdemes jelezni, hogy fontos lenne e kérdéseket egy összfiatalosságra nézve reprezentatív kutatás adatain is megvizsgálni, mely pontosíthatná és kontextusba helyezhetné a hallgatói társadalom esetében feltártakat, hozzájárulva így a megfogalmazott feltételezések megerősítéséhez vagy elvetéséhez is. További lehetséges kutatási irány lehet ezen túl a válaszmegtagadók vizsgálata is, hiszen a nagyszámú „nem tudja”-válasz hátterének ismerete szintén árnyalhatná az eredményeket, és segíthetne a probléma pontosabb megértésében.

IRODALOM

- Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) (2009): *Iffúság2008 Gyorsjelentés*. Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.
- Bognár Adrienn – Szabó Andrea (2017): Politikai szocializációs modellek Magyarországon, 1990–2016. In: Szabó Andrea – Oross Dániel (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged–Budapest, Belvedere Meridionale – MTA TK PTI, 14–34.
- Csákó Mihály (2004): Ifjúság és politika. A politikai szocializáció kutatásáról. *Educatio*, 4. sz. 535–550.
- Csepeli György (2001): *Szociálpszichológia*. Osiris. Elérhető az interneten: https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_szociálpszichologia/ch01s05.html#id516643 (Utolsó letöltés: 2019.10.09.).
- Esser, Frank – de Vreese, Claes H. (2007): Comparing Young Voters' Political Engagement in the United States and Europe. *American Behavioral Scientist*, Vol. 50, No. 9 1195–1213.
- Farthing, Rys (2010): The politics of youthful antipolitics: representing the 'issue' of youth participation in politics. *Journal of Youth Studies*, Vol. 13, No. 2 181–195.
- Fesnic, Florin N (2016): Can Civic Education Make a Difference for Democracy? Hungary and Poland Compared. *Political Studies*, Vol. 64, No. 4 966–978.
- Hooghe, Marc – Quintelier, Ellen (2014): Political participation in European countries: The effect of authoritarian rule, corruption, lack of good governance and economic downturn. *Comparative European Politics*, Vol. 12, No. 2 209–232.
- Ichilov, Orit (1990): Dimensions and Role Patterns of Citizenship in Democracy. In: Ichilov, Orit (ed.): *Political Socialization, Citizenship Education, and Democracy*. New York and London, Teachers College, Columbia University, 11–24.
- Kéri László (1998): *Tíz év próbaidő. A magyar átmenet politikai szociológiája (1989-1998)*. Helikon Kiadó
- Kovács Tamás (2017): Támogatás, közöny és kritika: látkép a hallgatók demokráciához fűződő viszonyáról. In: Szabó Andrea – Oross Dániel (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged–Budapest, Belvedere Meridionale – MTA TK PTI, 77–98.
- Körösényi András – Tóth Csaba – Török Gábor (2007): *A magyar politikai rendszer*. Budapest, Osiris.
- Laki László – Szabó Andrea (2012): Fiatalok, demokrácia, jelen és múlt (1.). *Egyenlítő*, 4. sz. 24–29.

- Laki László – Szabó Andrea (2014): Mi lehet a magyar fiatalok demokráciaszkepszise mögött? In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged, Belvedere Meridionale, 18–39.
- Oross Dániel – Monostori Kristóf (2018): Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan! – ifjúságügy és civil világ. In: Nagy Ádám (szerk.): *Margón kívül – Magyar Ifjúság Kutatás 2016 tanulmánykötet*. Excenter Kutatóközpont, 350–371.
- Oross Dániel – Szabó Andrea (2019): *A politika és a magyar fiatalok*. Budapest, Noran Libro Kiadó.
- Oross Dániel (2013): Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012 – tanulmánykötet*. Budapest, Kutatópont, 283–315.
- Papházi Viktor (2018): „Kádári” minták a magyar fiatalok körében. A szocializmus öröksége a magyar fiatalok politikai magatartásában és attitűdjeiben. *Politikatudományi Szemle*, 27. évf., 3. sz. 133–151.
- Pontes, Ana Isabel – Henn, Matt – Griffiths, Mark D (2019): Youth political (dis)engagement and the need for citizenship education: Encouraging young people’s civic and political participation through the curriculum. *Education, Citizenship and Social Justice*, Vol. 14, No. 1 3–21.
- Stumpf István (1994): Politikai szocializáció: régi dilemmák, új kihívások. *Politikatudományi Szemle*, 3. évf., 2. sz. 197–213.
- Szabó Andrea – Oross Dániel (2013): A múlt jelene – a Kádár-korszak megítélése a fiatalok körében. *Metszetek*, 2–3. sz. 97–117.
- Szabó Andrea (2014): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged, Belvedere Meridionale, 13–16.
- Szabó Andrea (2015): *Az egyetemisták és főiskolások Magyarországon, 2015*. Szeged, Belvedere Meridionale.
- Szabó Andrea (2018): A magyar fiatalok politikához való viszonya. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében – Magyar Ifjúság Kutatás 2016 tanulmánykötet*. Budapest, Kutatópont Kft.–Enigma 2001 Kiadó és Médiaszolgáltató Kft., 435–457.
- Szabó Andrea (2019a): *A magyar egyetemisták és főiskolások politikai integrációja 2019-ben*. Prague, Heinrich Böll Stiftung
- Szabó Andrea (2019b): A 2019-es Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás módszertana. In: Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – Heinrich Böll Stiftung – TK PTI.
- Szabó Ildikó – Falus Katalin (2000): Politikai szocializáció közép-európai módra: a magyar sajátosságok. *Magyar Pedagógia*, 4. sz. 383–400.

- Szabó Ildikó (2000): *A pártállam gyermekei. Tanulmányok a magyar politikai szocializációról.* Budapest, Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó.
- Szabó Ildikó (2013): Folyamatosságok a változásban: kontinuitások a rendszerváltás utáni politikai szocializáció mintáiban. *Metszetek*, 2–3. sz. 22–39.
- Székely Levente (2013): Módszertani jegyzet a Magyar Ifjúság 2012 kutatáshoz. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012 – tanulmánykötet.* Budapest, Kutatópont, 331–340.
- Torney–Purta, Judith (2002): The School’s Role in Developing Civic Engagement: A Study of Adolescents in Twenty-Eight Countries. *Applied Developmental Science*, Vol. 6, No. 4 203–212.
- Voinea, Camelia Florela (2014): Eastern European Political Socialization Modeling Research: A Literature Review. *European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities – EQPAM*, Vol. 3, No. 1 43–55.

JELENYI GÁBOR
**AZ EGYETEMI HALLGATÓK
KULTURÁLIS-POLITIKAI
NÉZETRENDSZERE ÉS A BEVÁNDORLÁS.
AZ INFORMÁCIÓS CSATORNÁK SZEREPE AZ
AUTORITER VONÁSOK, POLITIKAI-IDEOLÓGIAI
ATTITÜDÖK ÉS A VÁLSÁGPERCEPCIÓ
KAPCSOLATÁBAN**

ABSZTRAKT

A tanulmány az attitűd- és vélekedés-rendszerek perspektívájából, valamint az előítéletek kiterjesztett értelmezésében vizsgálja az egyetemi és főiskolai hallgatók bevándorlással kapcsolatos véleményét. A gondolkodásmódbeli és az életformabeli jellegzetességek együtt kezelésével figyelembe vehetők a tágabb kulturális és politikai nézetrendszerek meghatározó szempontjai és a szociális és csoportközi fenyegetettség aspektusai is. A vélekedés-rendszer és az életforma különbözősége alapján az előítéletesség kapcsolatba hozható az autoriter gondolkodásmóddal, a politikai-ideológiai identifikációs nézetekkel, a vallásssággal és a szubjektív gazdasági attitűdökkel. A tanulmány az attitűdök, vélekedések szorosabb egymáshoz kapcsolódásának feltérképezése mellett ezen attitűdök alapján csoportokat különít el. Az életformában az információs csatornák használatmódjai meghatározók. A társadalmi kapcsolathálózatok jellege, a közösségi- és hagyományos média használatmódjai fontos szerepet játszanak a társadalmi identitásképződés folyamataiban. A médiafogyasztás, az interperszonális kommunikáció és a személyes tapasztalat egymással összekapcsolódva alakítják ki az egyének és csoportok információs környezetét. A tanulmány megmutatja, hogy miképpen ágyazódik be a szélesebb nézetrendszerbe a menekültek befogadásához kapcsolódó attitűd.

A kutatás eredményeképpen megállapítható, hogy nem egydimenziósak a fiatalok politikai vélekedésrendszerei, látens osztálymodell segítségével három szegmens különíthető el az attitűdök kapcsolatai alapján. Az erősen tekintélyel-

vú, a közepesen tekintélyelvű és a „demokratikus” csoport-hovatartozás mind a bevándorlásellenességgel, mind a pártválasztással és az információs milióként megjelenő életforma típusokkal, valamint több szocio-demográfiai jellemzővel is jelentős összefüggést mutat.

BEVEZETÉS

A tanulmányunkban arra keressük a választ, hogy milyen összefüggések fedezhetők fel a magyar egyetemi és főiskolai hallgatók politikai-kulturális nézetrendszere és a bevándorlás megítélése között, és hogy ezeket az attitűdöket milyen módon befolyásolják a médiafogyasztási szokások és a személyközi kommunikáció különbségei.

A bevándorlás napjaink egyik leginkább meghatározó politikai témájává vált, mely hatással volt az európai pártrendszer átalakulására és a magyarországi politikai berendezkedés stabilizálására is. A növekvő migrációellenesség, illetve a bevándorlás kérdésre épülő politikai kampányok és médiatematikák felerősítették a jobboldali populisták megerősödését, és az európai bevándorlás szerepének egyoldalú megítélését. A politikai vélemények mögött pedig egyre erősebben mutathatók ki a média keretezési és napirendkijelölési mechanizmusai, melyek kombinálódnak az interperszonális kommunikációt is egyre inkább meghatározó online közösségi média-használat torzító hatásaival. Elsősorban e fejlemények teszik fontossá kutatásunk témáját.

A bevándorlással kapcsolatos kérdésekre eltérő válaszokat adók csoportjai sok minden más véleményben is eltérhetnek egymástól. Mindenkinek megvan a saját politikai véleménye, ideológiai nézete. Az emberek véleménye adott kérdések esetén ugyanakkor nem független más témában kapott válaszaiktól. A bevándorlás megítélése nagyon erős összefüggéseket mutat az iskolai végzettséggel, illetve az egyetemisták pártválasztásával (Szabó 2019a). A bevándorlásellenesség szoros kapcsolatban áll az idegenellenességgel, az autoriter vonásokkal, a politikai-ideológiai nézetekkel, illetve a (szubjektív) anyagi helyzettel. A pártválasztás, a demokrácia megítélése, a baloldali-jobboldali önbesorolás, vagy közpolitikai ügyekben megjelenő politikai vélemények mögött különböző kulturális orientációk, eltérő szemléletmódok állhatnak, melyek egyes kérdéseknél erős heterogenitást, más témában nagyfokú homogenitást eredményeznek a válaszokban. Gyakran előfordul, hogy sok embernek nagyon hasonló valamiről a véleménye, vagy ha eltérő is, de ugyanazon séma két pólusát alkotva polarizálódik. A nézetek és a gondolkodásmód kialakulásában a szocializáció, a család, a barátok, az iskola és a média szerepe megkerülhetetlen.

Az eltérő nézetek és gondolkodásmódok szerveződése a különböző vélekedések, attitűdök összefüggéseire, összekapcsolódására vonatkozó válaszmintázatokban, míg az információs miliók a használt információforrások típusaiban ölthetnek

testet. Kutatásunkban együtt alkalmazzuk a nézetrendszerek és az információ csatornák szerepének vizsgálatát, mely módszertani újdonságot jelent a hasonló kutatásokhoz képest, mivel a szociológiai és politológiai vizsgálatok kevés figyelmet fordítanak a vélekedés-rendszerek és az információs miliő szerepének együttes elemzésére. Az előítéletek kiterjesztett értelmezésében, az életforma, és az ezzel összefüggésben lévő információs miliő alapján vizsgáljuk az egyetemi és főiskolai hallgatók bevándorlással kapcsolatos véleményét. A migráció kérdése ebben a keretben a csoport és hálózati aspektusok, illetve a kulturális jellemzők szintjén válik megragadhatóvá. Célunk, hogy bemutassuk, hogy milyen módon szerveződnek a hallgatók kulturális és politikai attitűdjei rendszerbe. Megvizsgáljuk a magyar hallgatók azon nézetrendszerének strukturális jellemzőit, amelyek survey kutatások tekintélyelvűséggel, előítéletekkel, szubjektív fenyegetettség érzetével, vallásosságával és politikai-ideológiai identifikációjával (bal-jobb, konzervatív-liberális és mérsékelt-radikális önbesorolás) kapcsolatos attitűd-kérdésekre adott válaszaikban jelennek meg. Korábbi kutatásokra alapozva azt feltételezzük, hogy egynél több előítéletekkel és autoriter vonásokkal kapcsolatos gondolkodásmód szervezi a válaszadók bevándorláshoz való viszonyát. (Bonikowski-DiMaggio 2016, 950) Arra számítunk, hogy az emberek nemcsak adott attitűdjeikben térnek el, hanem ezen attitűdök közötti kapcsolódások kialakításában, konstruktív elemekben is.¹⁴⁰

A tanulmány elméleti összefoglalója során kitérünk a bevándorlás kutatására, az idegenellenesség és autoriter vonások más attitűdöket meghatározó szerepére, az előítéleteség életformaként történő megragadására, valamint az attitűd- és vélekedés-rendszerek legfrissebb megközelítéseire. Az adatok és a felhasznált változók bemutatása után ismertetjük az életforma és a vélekedés-rendszer alapú csoportosítás azonosításának módszereit. Ezt követően az elemzés eredményeinek ismertetése során bemutatjuk az egyetemisták tekintélyelvűségének, idegenellenességének időbeli trendjeit. Megvizsgáljuk az autoriter vonások és a pártválasztás kapcsolatát. Majd pedig az életforma különböző típusait megtestesítő csoportokat hozunk létre. Hét kulturális-politikai dimenziót azonosítunk, melyek alapján az eltérő vélekedés-rendszerekkel jellemezhető orientációs típusokat ragadjuk meg. Megvizsgáljuk a különféle politikai-kulturális nézetű hallgatói csoportok bevándorlás-ellenességét és pártválasztását, valamint a szocio-demográfiai háttérüket. Végül pedig elemezzük az idegenellenes és autoriter nézetrendszer kapcsolatát a tájékozódási típusokkal, az attitűd-rendszer alapján létrehozott csoportok és az életforma csoportok összefüggései alapján. Az eredmények értelmezését a konklúzióban foglaljuk össze.

¹⁴⁰ Meg kell jegyeznünk, hogy a survey alapú kutatás limitálja a vélekedések terjedelmét, mind az operacionalizált válaszlehetőségek lehetséges számából, mind a mintavételes eljárásból és a minták méretéből adódóan.

ELMÉLETI ÖSSZEFOGLALÓ

A bevándorlás

Az elmúlt években az egész világon előtérbe került a migráció problémája, a 2015-ös európai menekültválság pedig jelentősen átrendezte az ezzel kapcsolatos magyarországi és európai közgondolkodást. A bevándorlás elutasítása sok tényezőtől függ, azonban mindenféle tényleges tapasztalattól függetlenül is kialakulhat. A bevándorlás megítélése nem különíthető el teljesen a bevándorlók megítélésétől, ugyanakkor nem is egyenlő azzal.¹⁴¹ Ha a migráció tömeges és a bevándorlókkal, menekültekkel való találkozások, vagy a bevándorlókra vonatkozó közbeszéd és a médiamegjelenés intenzív, ez erősen befolyásolhatja mind a bevándorlás (Barna–Koltai 2019; Bernáth–Messing 2015), mind a más csoportokról alkotott (sztereotip) kép megítélését (Fokasz et al 2018).

A bevándorlásellenesség magyarázatában kiemelkedő jelentőséget tulajdonítanak a kulturális félelmek keltette pániknak (Sik 2016). A bevándorlásellenességet erősen befolyásolja a félelemre épülő politikai tematika. Magyarországon 2015-től a kormányzati bevándorlásellenes médiakampánnyal vette kezdetét, majd a kormánypolitika és a Fidesz választási (mint pl. a 2016-os érvénytelen, de az Európai Unió betelepítési kvótájának erőteljes elutasítását eredményező népszavazást megelőző) kampányainak formájában jelentkezett. Igaz korábbi időszakokban is éltek ezzel a félelemkeltő eszközzel kormányok és pártok Magyarországon (erre jó példa az érdekes módon szintén egy félig sikerült -érvénytelen- népszavazáshoz kapcsolódva, az akkor kormányon lévő MSZP-nek a határon túli magyarok kettős állampolgársága elleni kampánya, 2004-ben). Ugyancsak fontos szerepe volt a bevándorlókkal kapcsolatos ellenségképnek az Amerikai Egyesült Államokban Donald Trump elnökké választásában, vagy az Egyesült Királyságban a brexit népszavazás sikerében (2016-ban). A 2019-es Európai Parlamenti választások egyik kiemelt témájává is a bevándorlás vált.

A bevándorlásellenesség szempontjából Magyarország és Kelet- Európa külön szférát képez, miközben ezen országok irányából nagymértékű a kivándorlás, az Európai Unión belüli (belső) migráció, az Európai Unió kívülről történő bevándorlás szinte mindegyik tagállamban alacsony szintű, miközben e tagállamokban a bevándorlásellenesség nagymértékű felerősödése, és a régió több országában mind az idegenellenesség, mind a bevándorlásellenesség eleve régóta magas szintje tapasztalható. Magyarországon a bevándorlás elutasításában ötszörösét mérték az európai átlagnak, 0-100 skálán 62 pontot (Messing–Ságvári 2019).

141 A bevándorlásellenesség és a bevándorlóellenesség, illetve előbbiek és az idegenellenesség megkülönböztetésének fontosságára több szerző felhívja a figyelmet (pl. Gulyás 2016)

A bevándorlás (és az idegenellenesség) két szocio-demográfiai változóval általában nagyon erős összefüggésben áll, az anyagi-gazdasági helyzettel és az iskolai végzettséggel.¹⁴² Míg az iskolai végzettség magasabb foka, vagy az oktatás jobb minősége általában a bevándorlás elutasításának csökkenését eredményezi, addig az alacsony gazdasági státusz – a gazdasági következmények miatti félelmekkel összefüggésben (elsősorban a kevésbé képzettek esetén és leginkább az anyagi helyzet negatív szubjektív megítélése tekintetében) jelentősen növeli a bevándorlás elutasítását. Ez utóbbi faktorok szerepe ugyanakkor úgy tűnik Magyarországon kevésbé erős. Magyarországon a felsőfokú végzettségűek és a szubjektív jóllétben élők is inkább bevándorlásellenesek, még ha kevésbé is mint az alacsonyabb végzettségűek, vagy az anyagiakban szűkölködők (Messing–Ságvári 2019). A politikai nézetekkel és a vallással is kimutatható a bevándorlás megítélésének kapcsolata (Knoll 2009), a jobboldali önbesorolás, a jobboldali/populista pártokkal, és azok üzeneteivel való azonosulás is növeli az elutasítás mértékét (Messing–Ságvári 2019). Az egyetemi hallgatók egy olyan társadalmi szegmenset képviselnek, akiknek mind az életkoruk, mind az iskolai végzettségi szintjük miatt a teljes lakosságétól sok tekintetben eltérő a véleménye.

Az előítéletes gondolkodás és életforma, a tekintélyelvűség

Az etnikai előítéletekkel és a tekintélyelvűséggel kapcsolatos kutatások többsége úgy képzei ezeket az attitűdöket, melyek sajátos világnézetet, átfogó nézetrendszert alkotnak. (Adorno et al 1950; Rokeach 1984) A tekintélyelvűség a stabilabb nézetrendszerek közé sorolható, mely kevésbé rezonál az exogén tényezőkre, a gyermekornak meghatározó szerepe van az alapvető kognitív sémák, morális értékek, világnézetek kialakulásában és tartós rögzülésében.¹⁴³ Ezek a korai elméletek kiindulópontjukban döntően pszichológiaiak, individuális megközelítésűek voltak, mások hangsúlyozzák a jelenség-együtteseknek a csoport- és társadalom szintű megnyilvánulásait is – mint az előítélet és életforma elmélet. (Csepeli et al 2011) Az előítélet, mint életforma elmélet az előítélet kiterjesztett értelmezésére épül, az egyéni attitűdök helyett a csoport és a hálózati aspektust emeli ki, a kognitív tartalmak helyett, pedig a mindennapi élet alapvető (előítéletes) formáit hangsúlyozza. (Case-Fuchs 1997) Az elmélet Randall Collins (1975) nyomán a

142 A bevándorlókkal kapcsolatos attitűdöket döntően pszichológiai faktorokkal magyarázzák, számos konceptuális keretet különböztetnek meg, melyekkel értelmezni lehet a kérdést, ezek kutatásunknak is kiindulópontját jelentik, ugyanakkor nem célunk az egyéni faktorok szerepének mélyebb vizsgálata, így ezek ismertetésétől eltekintünk (lásd: Szabó 2012, Van Oudenhoven et al. 2006)

143 Az Adorno által kidolgozott és mások által tovább finomított tekintélyelvűség mérésére kialakított skála és a vonatkozó elméletek ismertetését, az előítéleteség, autoriter vonások és szociális dominancia elmélet szerepének a hallgatók politikai identitásának alakulásában betöltött szerepének kifejtését lásd: Róna Dániel és szerzőtársai, valamint Bíró-Nagy András tanulmányaiban az Aktív Fialatok Magyarországon kutatás korábbi kötetiben.

rituális sűrűség fogalmát használja segédeszközként, melynek alacsony és magas formái meghatározók az előítéletek kialakulását gátló, illetve elősegítő életformákban. Az elmélet szerint a gondolkodásmódot az életforma, a találkozások, interakciók típusai, a nyelvhasználat módjai határozzák meg. Sok elemzés feltételezi a faji előítéletek, vagy az autoriter viszonyulások más -így a bevándorlással kapcsolatos- attitűdökkel való együtt-járását, kapcsolatát (Fábián-Sík 1996), illetve kialakulásukban, fennmaradásukban a (korai) szocializáció (Adorno et al 1950), illetve a kultúra (Case-Fuchs 1997) meghatározó szerepét. Az etnikai előítéleteket sok esetben más előítéletekkel (pl. a homoszexuálisokkal szembeni), illetve a saját csoport és más csoportok megítélésével, nemzeti, etnikai sztereotípiákkal hozzák összefüggésbe. Az elméletek egy része a társadalmi változások, a társadalmi traumák, illetve az egyéni bizonytalanságérzet alapvető szerepe mellett a csoportkapcsolatokat, illetve az interakciós hálózatok típusainak fontosságát hangsúlyozza a negatív előítéletek formálódásában (Csepeli et al 2011). Az autoritarianizmusnak a pártpreferenciákkal, illetve a politikai-ideológiai nézetekkel való kapcsolata az empirikus kutatás kezdeteitől fogva nyilvánvalók és hangsúlyosak a kutatásokban (Adorno et al 1950). Utóbbiak fontosságára a 2010-es évek elején végzett magyarországi előítélettel kapcsolatos, illetve a 2010-es évek második felében előtérbe kerülő bevándorlással kapcsolatos kutatások is rávilágítanak (Csepeli et al 2011; Sik et al 2016).

Az attitűd- és vélekedés-rendszerek

A megközelítésünket egy olyan elméleti keret vezérli, amely az attitűdök mögött olyan sémákat feltételez, melyek a megismerés keretként szolgálnak, amikor sok más kérdéshez hasonlóan a bevándorlással kapcsolatos információk és vélekedések megszerveződnek az emberek fejében. A megismerés során mind az információk feldolgozásának, mind az információk forrásának nagy szerep tulajdonítható. (Bonikowski-DiMaggio 2016; Előd-Jelenfi 2019)

A politikai vélekedés-rendszerek klasszikus megközelítése az attitűdök és nem attitűd jellegű vélekedések, hiedelmek kölcsönös összekapcsolódásának mértékét vizsgálja, melynek különbségeiben meghatározó szerepet tulajdonítanak egyes szocio-demográfiai, erőforrás jellemzőknek, mint pl. amilyen az iskolai végzettség és a kulturális tőke. Az ilyen irányú elméletek szerint a magas iskolai végzettséggel rendelkező válaszadókra koherensebb válaszadás, a nagyobb véleményegyezési kényszer (constraint), azaz a változók erős egymásra kapcsoltsága jellemző, továbbá a politikai tudatosság magasabb szintje (Converse 2000). A vélekedés-rendszerek újabb megközelítései a heterogenitás és relacionalitás feltételezésével, a kulturális orientációk szerkezetének vizsgálatát és ennek kongruenciáit és inkoherenciát helyezik az empirikus, pl a tudomány és a vallás viszonyára vonatkozó kutatás fókuszába (DiMaggio et al 2018). A kérdőív kérdésre adott ugyanolyan

válasz ugyanis eltérő dolgot jelenthet a különböző válaszadók számára. A kérdés pedig, hogy mi lehet a válaszok mögötti jelentés. Ez a jelentés nem az egyes entitásokból (attitűd-válaszokból), hanem a közöttük fennálló relációs viszonyból származik. A különböző jelentés-rendszereket a változók különböző viszonyai jellemzik. Ha a változók közötti kapcsolatoknak kisszámú mintázata van, akkor minden ilyen jelentés-tartomány esetén a sokaság elkülöníthető olyan alcsoportra, akiknek különbözőképpen szerveződnek az attitűdjeik (DiMaggio et al 2018). Az attitűdök összekapcsolódásai alapján, különböző szemléleti logikák feltérképezésére irányuló analitikus vizsgálatok kiterjednek az amerikai, illetve új-zélandi politikai szféra tágabb területére, így a szimbolikus politikai nézetek és a különféle közpolitikai ügyek összefüggéseinek elemzésére is (Baldassarri-Goldberg 2014, Boutyline-Vaisey 2017; Brandt et al 2019). Témánkhoz szorosabban kapcsolódik az amerikai nacionalizmus vizsgálata (Bonikowski-DiMaggio 2016, Delehanty et al 2019), mely tanulmányunk elméleti és módszertani kiindulópontjaként is szolgált. Szintén a vélekedés-rendszerek újabb megközelítésének perspektívájából olyan közpolitikai témákra koncentrálnak, mint a holland muzulmán-ellenesség, vallási ortodoxia, erkölcsi kérdések progresszivitása és az új populista szélsőjobb megjelenése (Daenekindt et al 2017), illetve a „posztnemzeti” állampolgári identitás és ezzel összefüggésben a bevándorlás kérdésének megítélése 27 ország összehasonlításában az Európai Értékrend Vizsgálat alapján (Schlicht-Schmalzle et al 2018). Tanulmányunk egy közvetlen előzménye a közgondolkodás átfogóbb szemléleti mintáinak megkülönböztetésére vállalkozott a bevándorlás, előítéletek, sztereotípiák és autoriter vonások mentén, vizsgálva a magyarok külső csoportokkal szembeni negatív kapcsolatainak szociokulturális és ideológiai beágyazottságát, még a menekültválság előtti adatok alapján (Tardos 2016).

Az információs csatornák, tájékozódási típusok életformára gyakorolt hatása

A választók, különösen a fiatalok, így az egyetemisták-főiskolások vélekedéseinek háttérében kiemelkedő helyet foglalnak el a (fiatalkori) szocializáció aspektusai (Bognár-Szabó 2017). A társadalmi tanulás során az egyén ismereteket és hajlamokat, attitűdöket sajátít el, amelyek segítségével később a politikai rendszer velejáróit és sajátosságait elfogadja/elutasítja, a szocializáció további funkciója, hogy ennek során az egyén megismeri a közösséget és a hatalmi szerepek betöltőit. A folyamatban kiemelendő mind a társadalmi és gazdasági környezet szerepe, amely a politikai tanulás kontextusát adja, mind a személyes tapasztalat (Percheron 1999). A kognitív tudomány a kultúra átvételében kevésbé a tapasztalatot hangsúlyozza, sokkal inkább például a médiakép, vagy a szóbeszéd kimagasló szerepét emeli ki az információ (akár téves információ) szerveződésében,

feldolgozásában, melyre nagyfokú inkonzisztencia jellemző (DiMaggio 1997). A szocializációs ágensek között az attitűdök formálódásában kiemelkedő szerep van a médiának és az oktatásnak.

Az előítéletes és autoriter gondolkodásmód, más attitűdökhöz hasonlóan információkon alapul, mely alapján a tudás, vélekedés, attitűd megszerveződik az emberek fejében. Az előítéletesség, mint életforma magyarázó elmélet szemszögéből az előítéletes életmód a társas szokások és a mindennapi interakciók mintázatai alapján előítéletes gondolatokat, attitűdöket, kogníciókat alakít ki. Számos kutatás azt az eredményt mutatta ki, hogy az etnikai előítéletek, az idegenellenesség mértéke a tipikusan „hátrányos” helyzetű csoportokban erősebb. Collins szerint (1975) a csoportnálzatok ritusszerkezete szabja meg az attitűdök kialakulását, mely a nyelvi kódok szintjén, a rituális sűrűség különböző típusait alakítja ki. Az életformából fakadó homofil vagy heterofil kapcsolathálózatok, a személyes tapasztalat, az interperszonális- és média kommunikáció mentén kialakuló magas vagy alacsony rituális sűrűséggel jellemezhető információs környezet hatással van a gondolkodásmódra. A személyes tapasztalat a bevándorlókkal való kapcsolattal, interakciókkal mérhető, mely számos kutatás szerint bevándorlásellenességet csökkentő hatással van, minél több a bevándorló egy országban, vagy egy országon belül minél több bevándorló él adott városban, régióba az ottlakók körében annál alacsonyabb a bevándorlásellenesség. Olyan országokban – mint Magyarországon is – ahol nagyon alacsony a külföldön születettek száma, ezt a kérdést nehezen lehet empirikusan vizsgálni, már az is támpontot jelenthet, ha azt tudjuk, hogy mekkora a találkozások valószínűsége. A tájékozódási típusok szerepe empirikusan is jól vizsgálható. A hallgatók információs környezetének része a családi vagy baráti beszélgetésekben való részvétel, a közösségi média használat, a hagyományos médiahasználat, a különböző társas tevékenységekben való részvétel, mely változók alkalmasak lehetnek arra, hogy a rituális sűrűség fogalmát (Fuchs–Case 1997) operacionalizáljuk, és segítségükkel megvizsgáljuk az életforma előítéletességgel, idegenellenességgel illetve a bevándorlásellenességgel való összefüggését (Murányi–Szabó 2007, Csepeli et al 2011). Az előítéletességet életformaként megragadó elmélet a szocializációs környezet, és a kisebbségi csoportokkal való érintkezés szerepét hangsúlyozó alapvető magyarázó modellek jellegzetességeit egyaránt ötvözi.

ADATOK, MÓDSZEREK

A tanulmányban felhasznált adatok az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatásból származnak, melynek során 2011-től kezdődően 2019-ig négy hullámban magyarországi nappali képzésben résztvevő egyetemi és főiskolai hallgatók körében országos reprezentatív közvélemény-kutatás zajlott (a 2019-es adatfelvételtől részletesen lásd Szabó 2019b. jelen kötetben).¹⁴⁴

144 A korábbi adatfelvételek módszertana Róna–Szabó 2012; Szabó 2014; Róna–Szabó 2017.

A változók definiálása

Az idegenellenességet, előítéletes és autoriter vonásokat, egy tágabb kulturális és politikai attitűdöket is magában foglaló vélekedés-rendszer keretében vizsgáltuk.¹⁴⁵ E vélekedések egymással összefüggenek, és általában az emberek nézetrendszerének vagy elutasított nézet-rendszereinek központi régiójába tartoznak, annak egy alrendszerét alkotják. (Rokeach 1984, 475) A tárgyunk alapjául szolgáló vélekedés-rendszert hét dimenzióban, az alábbi változó-csoportok bevonásával ragadtuk meg:

1. Bevándorlás-ellenesség
2. Tekintélyelvű gondolkodás
3. Etnocentrizmus (cigányellenesség)
4. Szubjektív veszteség érzés
5. Politikai rendszerhez való viszony
6. Ideológiai-politikai identifikációs nézetek
7. Vallásosság

A hét változócsoporthat három nagyobb blokkba sorolható be. Az első blokk a bevándorlás- és idegenellenes, autoriter nézetrendszer elemeit tartalmazza.¹⁴⁶ A második a szubjektív veszteség érzésére vonatkozik. A harmadik pedig a politikai-ideológiai orientációkra vonatkozik. A hét változócsoporthat összefüggései, kapcsolatai alakítják ki az általunk elemzett kulturális-politikai orientációkat és szemléletmódokat. A nem tudja, nincs válasz (együtt válaszhiány) kihagyásra került az elemzésben¹⁴⁷.

A bevándorlásellenesség, autoriter vonások, előítéletesség és idegenellenesség mérése

Az első blokk kérdéseit három változócsoporthatba (1–2–3. dimenzió) soroltuk be. Bevándorlásra vonatkozó kérdések csak 2019-ben szerepeltek a kérdőívben, az egyik egy több kérdéses kérdésblokkban kapott helyet, a másik eldöntendő kérdés pedig ettől elkülönítve szerepelt. A bevándorlásellenességet menekültek, mint kisebbségi csoport országba való beengedésének korlátozására vonatkozó kérdések

145 Az idegenellenesség (xenofóbia) és a bevándorlásellenesség is, mint minden, kisebbség-többség viszonylatában értelmezendő előítéletes attitűd, kognitív (tudati), affektív (érzelmi) és viselkedéses (diszkriminatív) elemekből áll össze. Minthogy adataink kérdőíves kutatáson alapulnak, elsősorban a tudati és érzelmi elemek megragadására van módunk.

146 Az „idegenellenesség, autoriter nézetrendszer” fogalmát tanulmányunk további részében szélesebb értelemben használjuk, ugyanis az 1-3. blokkhoz kapcsolódó 4–7. blokk – mely a „szubjektív veszteség érzés” nézetét, valamint a politikai-ideológiai orientációk többi aspektusát is magába foglalja – közös elnevezéseként is szolgál.

147 Kivéve az első blokk egyik kérdését, ahol ezt külön jelezzük.

mértét (1. dimenzió). Az egyik kérdés így hangzott: Mint bizonyára hallottál róla, a magyar politika egyik fő kérdésévé vált a bevándorlás. Inkább szigorítaná, vagy inkább nem szigorítaná a menekültek befogadását Magyarországon? A kérdésre igen/nem válaszokat adhattak a megkérdezett hallgatók. Ennél a változónál az egyetértés és az elutasítás mellett, egy harmadik, „semleges” válaszként kódoltuk a válaszhányt. A következő két dimenziót alkotó hat kérdés minden AFM adatfelvételi hullámban szerepelt a kérdőívben, melyek egy blokkot alkottak. Az itemek 1–5 Likert skála értékeket vehetnek fel (a teljes egyet nem értéstől a teljes egyetértésig). A 2019-es kérdőívben ebbe a blokkba került egy bevándorlással kapcsolatos ugyanilyen Likert skálás kérdés, melynek állítása így szólt: A menekültpolitikát nem lehet eléggé szigorítani.¹⁴⁸

A tekintélyelvűséget az Adornéhoz köthető F-skála (vagy Fasizmus skála) egy rövidített, módosított, kiegészített változata mérte, mely az előítéletes személyiségvonásokat (ezzel összefüggésben az antidemokratikus propagandára való fogékonyságot, illetve a szélsőjobboldaliságot) jól tükrözi. A változók magas értékei az előítéletes, tekintélyelvű önalávetést és agressziót, konvencionalista, etnocentrikus, a saját csoport erkölcsi tekintélyét elfogadó attitűdöt fejezik ki. A 2. dimenzióhoz öt itemet vettünk figyelembe, az engedelmességre (családi tekintély), a tradicionális női szerepre¹⁴⁹, a vezérkultuszra (hatalom tekintélye)¹⁵⁰, a rendpártiságra (bűnözőkkel szembeni)¹⁵¹ és a szegények felelőségére vonatkozó véleményeket¹⁵². A kérdések szövege a következő volt: A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytisztelet; A férfi dolga az, hogy pénzt keressen, a feleségnek a háztartással és a gyerekekkel kell foglalkoznia; Az országnak nem politikai programokra van szüksége, hanem erőskezű vezetőkre; Fokozott szigor szükséges a közrend védelmében: a rend fontosabb, mint a bűnelkövetők jogai; A szegények többsége saját maga felelős azért, hogy szegénységben él.

A cigányokkal/romákkal szembeni negatív attitűdöt (cigányellenességet), az idegenellenesség egyik specifikus típusát egy kérdés mérte, melyben az 1–5 skálán értékelendő állítás az volt, hogy: A bűnözési hajlam a cigányok vérében van. Ez a kérdés az etnocentrizmus egyik indikátora, mely a saját csoport erkölcsi tekintélyét elfogadó attitűdöt hordoz.

148 A Likert skálás blokkban szereplő bevándorlási kérdés esetén erősebb kontextus-hatással számolhatunk, ennek egyik megnyilvánulása lehet az első kérdésnél tapasztaltnál jóval alacsonyabb explicit válaszhány.

149 Az első kettő a konvencionalizmust méri. A családi tekintélyre vonatkozó kérdés része volt az eredeti F-skálának. A női szerepekre vonatkozó kérdés a politikai konzervativizmus/jobboldali tekintélyelvűség Altmeyer-féle skálájában szerepelt.

150 A kérdés a tekintélyek (állam, hatalom) előtti behódolást méri, része volt az eredeti F-skálának.

151 A kérdés az Altmeyer-féle skála része.

152 A szegények felelőségére vonatkozó kérdés a szociális dominanciát mérő skála része.

A szubjektív veszteség érzés

A vélekedés-rendszert alkotó második blokk a szubjektív veszteségérzés nézetére vonatkozó változókból áll (4. dimenzió). A bevándorlás és az idegenellenesség magyarázatában kiemelkedő jelentőséget tulajdonítanak a (szubjektív) gazdasági attitűdök szerepének. Három szubjektív mutatót vontunk be a blokkban. Az első a szubjektív jóllét mutatója, mely az anyagi helyzetre vonatkozó gazdasági attitűdöt mérte 1–5 skálán. A második a biztonságérzet, a jövőbe vetett hit, bizalom mértékének mutatója, szintén 5 kategóriával. A harmadik változó a gazdasági válság hatásának érzékelésére vonatkozik.¹⁵³ A változókat úgy kódoltuk át, hogy magas értékük az anyagi-, és jövőbeli bizonytalanságot és válságpercepció magas fokát, azaz a szubjektív veszteség érzését tükrözze.

Politikai-ideológiai orientáció

A változók harmadik blokkja három változócsoporthoz foglal magába (5–6–7. dimenzió). Az első két változócsoporthoz szimbolikus politikai-ideológiai orientációval kapcsolatos, a harmadik pedig ideológiai (vallási) orientációt tükröz.

A politikai rendszerhez való viszonyt a demokráciához, illetve a diktatúrához való viszonyra vonatkozó kérdések, a magyar politikai rendszerre vonatkozó kérdések mérték (5. dimenzió). Az első kérdés azt tudakolta, hogy a válaszadók mennyire elégedettek a demokrácia működésével az országban. A másodikban három kijelentés közül kellett a válaszadó véleményéhez legközelebb állót kiválasztani: a demokrácia minden másnál jobb, vagy a hozzám hasonló embereket egyik politikai rendszer sem képviseli, vagy bizonyos körülmények között a diktatúra a jobb. A 2019-es kérdőívben szereplő további két kérdéssel is kiegészítettük ezt a blokkot: Magyarország elhelyezése a diktatúra – demokrácia skáláján (0-10 érték), illetve a hatalomhoz való viszony mérésére létrehozott, az autoritarianizmust mérő kérdésblokkban szereplő új kérdéssel, mely a következő kijelentést értékeltette: A mai magyar politikai, gazdasági, társadalmi helyzet megfelel a várakozásaimnak (1-5 skála alapján, a teljes elutasítástól, a teljes egyetértésig).¹⁵⁴

A politikai-ideológiai nézetek, azaz szimbolikus politikai orientációk mérése a baloldali-jobboldali skálán, liberális-konzervatív skálán, és a mérsékelt-radikális skálán történő önbesorolással történt (6. dimenzió). Mindegyik skála 1–7 értékeket

153 A változót nyitott kérdésre adott válaszok bekódolásával alakítottuk ki, a kérdés arra vonatkozott, hogy volt-e olyan esemény, történés, amely alapvetően határozta meg a válaszadó jelenlegi politikai nézeteinek, orientációinak kialakulását.

154 Az egy blokkban szereplő kijelentések esetén érkező válaszokra általában, a kérdőíves módszerből fakadó (kontextus-hatással kapcsolatos, mely a vélemény nélkülieket is válaszadásra bírhatja) kismértékű felülbecslés tapasztalható, valamint az attitűd kérdéseknél megfigyelhető az egyetértési tendencia (acquiescence bias), mely már a klasszikus F-skála megalkotásakor is kritika tárgyát képezte. Ezeket a torzításokat valamelyest kontrollkérdésekkel lehet csökkenteni.

vehet fel, a skála végpontjai jelzik az adott ideológiai címkéhez való legszorosabb tartozást. A skála közepe (4-es érték) pedig azt, ha egyikhez sem közel.

A vallásosság mérése a magyar terminológiában és empirikus gyakorlatban leginkább elterjedt vallási kérdéssel és annak öt kategóriás válaszlehetőségeivel történt (7. dimenzió), melyben az egyházián vallásos, a maga módján vallásos, a nem tudja eldönteni, hogy vallásos-e vagy sem, a nem vallásos, és a határozottan nem vallásos, más meggyőződésű válaszkategóriák szerepeltek.

Pártválasztás és szocio-demográfiai ismérvek

Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás egyik legfontosabb kérdése a hallgatók pártpreferenciáinak vizsgálata. A pártválasztás mind a bevándorlással (Szabó 2009a), mind az idegenellenességgel, előítéletekkel, autoriter vonásokkal erős összefüggést mutat. A pártválasztás mérése egyrészt a pártpreferencia kérdéssel történt, melyben azt kérdeztük a válaszadótól, hogy ha most vasárnap lennének választások melyik pártra szavazna, másrészt az aktuális részvételi hajlandóságot mérő változót használtuk fel. Az elemzésben néhány rendelkezésre álló szocio-demográfiai változót is bevontunk: nem, kor, iskolával kapcsolatos státusz (középsiskola típusa, felsőoktatás képzési területe és szintje), munkával kapcsolatos státusz, állandó lakóhely településtípusa, és a szülők iskolai végzettsége.

Tájékozódási típusok, az életforma indikátorai

Az életforma változók kiválasztásának célja, hogy mérje a magas, illetve az alacsony rituális sűrűségű helyzeteket, és kapcsolódjanak a hétköznapi interakciókhoz. Az életformának része az információs milió, melynek az egyének a média környezet, a kapcsolati háló és a személyes tapasztalat megismerési csatornáin keresztül vannak kitéve. A kérdőívből ehhez a következő kérdések voltak elsősorban felhasználhatók: médiafogyasztás és közösségi médiahasználat (részletesen lásd Bene 2019. jelen kötetben), a családi és baráti politikai beszélgetések jellemzői, valamint a szervezeti tagság. Emellett három további változót is bevontunk az elemzésbe. Az első a hallgatók szabadidős tevékenységét, konkrétan zenei fesztiválokra való részvételére vonatkozó eldöntendő kérdés válaszait tartalmazza. Másrészt egy makroszintű kontextuális, közvetett változó is a rendelkezésünkre állt, a hallgatók külföldiekkel történő lehetséges találkozásainak indikátoraként, mely a válaszadó egyetemén/főiskoláján, az adott képzési szinten tanuló külföldi hallgatók arányára vonatkozott.¹⁵⁵ Végül egy attitűdökön túli, konkrét életformával kapcsolatos kérdés eredményeit is szerepeltettük, mely a válaszadók lakhe-

155 Az állami egyetemekre/főiskolákra vonatkozóan álltak rendelkezésünkre ezek a mutatók, a minta 89%-a tartozik ebbe a kategóriába, a többváltozós elemzésben való felhasználhatósága miatt a válasziányokat a teljes minta átlagával pótoltuk.

lyén, szobájukban elhelyezett kulturális jelképek, (politikai, nemzeti) szimbólumok meglétét tudakolta meg.¹⁵⁶ Elsősorban a személyes és tárgyi-kommunikációs környezet, illetve a kontaktus gyakoriság mérésének fontossága miatt vontuk be mégis ezt a három kérdést is az elemzésbe, ugyanakkor ezek a változók kevésbé erősen befolyásolták a létrejövő csoportok profilját.

Módszerek és elemzési stratégia

Az elemzés során sokváltozós statisztikai módszereket alkalmaztunk. Az információs miliőt kialakító változók, valamint a 2. és 3. változó-csoport alapján történő idegenellenes, autoriter válaszadói attitűdök elemzéséhez skálaválidáló mutatót, kategoriális főkomponenselemzést használtunk fel¹⁵⁷, az életforma csoportok kialakításához és hallgatók autoriter vonások alapján történő csoportba sorolásához kétlépcsős (2-step) klaszterelemzést alkalmaztunk.

A tágabb kulturális-politikai nézetrendszer alapján létrehozott csoportosítást nagyszámú változó alapján végzett klaszterezéssel hoztuk létre, folytatva egy olyan kutatási irányt, mely politikai orientációka vonatkozóan a teljes lakosság, illetve a főiskolai és egyetemi hallgatók körében -egy korábbi AFM felvétel alapján végzett hasonló elemzést (Jelenfi et al 2010; Szabó 2013, 64-69) látens osztály elemzést (LCA) használtunk fel.¹⁵⁸ Az LCA bár széles körben ismert a társadalomtudományokban, hasonló módszereket mégis kevesen használtak fel magyarországi szociológiai elemzésekben. Elsősorban a társadalmi struktúra elemzésében történt a módszertan alkalmazásában jelentős előrelépés (Kmetty–Tardos 2014; Kmetty–Koltai 2016, Kovách et al 2016, 2018; Albert et al 2017), valamint legutóbb kulturális fogyasztás elemzéséhez használták fel (Kristóf–Kmetty 2019).

Az LCA azokat a nem megfigyelhető konstrukciókat azonosítja, melyek magyarázzák a megfigyelt változók közötti összefüggéseket (Bonikowski–DiMaggio 2016), esetünkben a nem megfigyelhető konstrukciók többek között az előítéletes és autoriter viszonylatokat, a diktatúra/demokrácia iránti elköteleződést és politikai-ideológiai nézeteket meghatározó mögöttes attitűdök, melyek az általunk mért kérdésekben a válaszmintázatokat eredményezik. (Delehanty et al 2019, 8) Az LCA használatával egyfajta heterogenitást tárunk fel, azáltal, hogy segítségével

156 A változó szerepeltetését nagyon fontosnak éreztük, mert a kulturális és politikai szimbólumok (lásd Collins 2004, illetve Sears 1993), jelképek rendkívül fontos szerepet játszanak a politikai viselkedés szempontjából, mely tárgyak alkalmasak a mögöttes beállítódások megváltoztatására, magas affektív reakciók kiváltására.

157 A nem lineáris kapcsolatokat is feltáró optimális skálázást használó CATPCA módszerrel

158 A látens változós modell alkalmazása során két változóhalmazt különböztetünk meg, a megfigyelt és a látens változókat. Attól függően, hogy a kétféle változó milyen (kategoriális vagy magas) mérési szintű, négyféle modell típus használható. A kategoriális megfigyelt és látens változó esetén látens osztály elemzés használata javasolt. A módszerről áttekintést ad Agresti (2002) és McCutcheon (1987, 2002) illetve az R látens osztályelemzési 3-vagy több kategóriás változókra alkalmas moduljáról lásd Linzer-Lewis (2011).

az attitűdök elkülönülő mintázataival jellemezhető osztályokra bontjuk a mintát, amelyekben adott kérdésekre nagyon hasonló vagy ugyanolyan választ várunk. (Bonikowski–DiMaggio 2016) Az LCA-t azért jobb választás például az additív skálákkal szemben, mert ez a válaszadók különálló csoportjait azonosítja jól elhatárolható attitűd-csoportokkal, ahelyett, hogy előre feltételeznénk azt, hogy minden folytonos vagy ordinális skálával történő mérés logikailag ekvivalens. A módszerrel megkülönböztethetők a válaszadók azon csoportjai, akik nagyfokú hasonlóságot mutatnak az autoriter vonások, idegenellenesség, vagy a demokrácia iránti elköteleződés, politikai-ideológiai nézetek, vallásosság tekintetében, de minőségileg különböznek abban, hogy a diskurzus különböző elemeit tekintve más preferenciák vezérlik őket. (Delehanty 2018) A klaszterek kialakítását követően keresztábra elemzéssel megvizsgáljuk ezen szerveződéseknek és csoportosításoknak a kapcsolatait a bevándorlással kapcsolatos kérdésekkel, a pártpreferenciákkal, illetve az információs és tájékozódási források által meghatározott „életformával”, valamint a szocio-demográfiai jellemzőkkel.¹⁵⁹

Az elemzésekhez az SPPS és a JASP statisztikai szoftvereket, valamint az R poLCA csomagját használtuk fel.

EREDMÉNYEK

Az adataink szerint, a nappali tagozaton tanuló főiskolai és egyetemi hallgatók több mint harmada tovább szigorítaná a menekültek befogadását, közel felük inkább nem szigorítaná azt, és egyhatedük bizonytalan a kérdésben. „[A]ttól még, hogy két válaszadó egyaránt egyetért egy olyan kérdéssel, mely szerint támogatja a bevándorlás korlátozását, még nem feltételezhetjük azt, hogy hasonló meggyőződések vannak. Lehet természetesen, hogy erősen előítéletesek, de az is lehet, hogy a bevándorlóknak munkaerő-piaci versenytársat látva kifogásolják a bevándorlást. Meg kell vizsgálni a faji és gazdasági attitűdöket érintő kérdésekre adott válaszaitkat is ahhoz, hogy lássuk a bevándorlással szembeni ellenállásuk a szélesebb körű vélekedés és hiedelem-rendszerük része-e.” (DiMaggio et al 2018)

Az autoritarianizmussal és idegenellenességgel összefüggő kérdések megítélése alapján az elmúlt 8 évben a hallgatók tekintélyelvűsége összességében és az egyes kérdések átlagában is csökkenő tendenciát mutat.¹⁶⁰ A százalékos arányokat tekintve, az állításokkal inkább nem egyetértők (azaz az inkább nem autoriter, nem idegenellenes véleménnyel rendelkezők) aránya minden vizsgált kérdés esetén emelkedett. A szegényekre és a női szerepre vonatkozó állítás kivétel (itt 2013 és 2015 esetén átmeneti csökkenés volt), az elutasítók aránya folyamatosan, fokozatosan nőtt, kiváltképp az etnocentrizmussal nem egyetértők.

159 A keresztábrák esetén Chi2 statisztikát, Cramer V mutatót és az egyes cellák adjusztált sztenderdizált reziduálisait néztük meg a szignifikáns eltérések meghatározásához.

160 Az időbeli összehasonlításokra vonatkozó pontos adatokat, valamint a faktorelemzés leírását a függelék tartalmazza (lásd F1. táblázat és F1. ábra).

Ezzel párhuzamosan az egyetértők aránya némileg eltérő trendeket mutat, a család és a hatalom megítélésében a 2011-es bázisévhez viszonyítva a második és harmadik időpontban némi növekedést regisztráltunk, majd a 2019-es adatoknál jelentős csökkenést mértünk. A másik három állításnál az egyetértők aránya többéves stagnálást követően 2019-ben csökkent jelentősen. A cigányellenesség kérdésében a legegységelműbb a csökkenő tendencia, minden egyes időpontban egyre alacsonyabb lett az egyetértők aránya.

Az átlagértékek tekintetében öt tekintélyelvűséggel összefüggő kérdés (család, hatalom, szegénység, női szerep, bűnözés) esetén is három időponton át tartó stagnálás után, a nyolcadik évre egyértelmű (0,1–0,4 közötti mértékben), ha nem is jelentős csökkenés volt megfigyelhető. Az etnocentrizmus átlagos megítélése erőteljes, folyamatos csökkenő tendenciát mutat. A kérdésre adott válaszok átlaga minden mérési időpontban 0,2–0,5-del alacsonyabb lett a hallgatók körében, összességében pedig a 2011-es kiinduláshoz viszonyítva egy teljes osztályzattal csökkent (-1,0) a z érték (mely 1 és 5 között lehet).

Az egyetemi és főiskolai hallgatói politikai preferenciák erősen megosztottak és meglehetősen változékonyak is és jelentősen eltérnek más szegmensektől. A legerősebb pártok mindössze 15–16 százalékot érnek el a hallgatók körében, szemben a teljes népesség egyharmados, vagy más választói szegmensek akár 50 százalékot is meghaladó arányaival. A demokráciapártiak aránya pedig, más szegmensekkel ellentétben például relatíve magasra emelkedett, 57 százalékos ebben a populációban. Az új politikai erők gyors megjelenése és elterjedése szintén megkülönbözteti a hallgatókat más alcsoportoktól, melyet 2019-ben a Momentum, 2013-ban az Együtt kiemelkedő szereplése illusztrál.

Tekintélyelvűség, idegenellenesség klaszterei

Ha az autoriter vonásokat mérő mutatók többváltozós elemzések irányába mozdulunk el első lépésben időbeli összehasonlításban megnéztük, hogy milyen mögöttes (lineáris faktor) struktúra fedezhető fel a változók kapcsolatában. Összességében azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a tekintélyelvűség, idegenellenesség és bevándorlásellenesség attitűdje végső soron nem rendelhető hozzá egyetlen skála két végpontjához. Átlépve az esetszintű csoportosítások területére 2-step klaszteranalízis¹⁶¹ eredményeképpen minden évre vonatkozóan két csoportot tudtunk elkülöníteni, ezzel az eljárással minden esetben egy inkább előítéletes és egy kevésbé előítéletes csoportot eredményezett az alapváltozók bevonása, szignifikánsan elkülönítve a csoportok szemben álló attitűdjeit. A klaszterek arányának időbeli változása egyértelmű trendet rajzol fel. A kezdeti kétharmados (68%) erősebben előítéletes és egyharmados kevésbé előítéletes csoport (32%) arányai lassan, de fokozatosan közelítettek egymáshoz, amely folyamatban 2019 fordú-

¹⁶¹ A módszer kategoriális változók bevonását is lehetővé teszi.

lópontot jelentett, amikor is többségbe kerültek a kevésbé tekintélyelvű csoportba sorolható válaszadók (57%). 2019-ben kisebbségben vannak tehát (43%) azok, akik a bevont hat alapváltozó alapján erősen előítéletesek és autoriter vonásokkal jellemezhetők. Amennyiben a hallgatók populációjában megfigyelhető tekintélyelvűséggel, előítéletességgel kapcsolatos véleményváltozást a választói csoportok szerint is megvizsgáljuk, a csoportvélekedések további változásait is nyomon követhetjük. Míg a Fidesz bázisa egyértelműen a polarizációt erősítő módon legalább annyira tekintélyelvű, mint 8 évvel korábban, addig a hallgatók nagyobb részét kitevő új és baloldali pártok bázisában sokkal inkább a tekintélyelvűség és idegenellenesség enyhülő trendje figyelhető meg. A leginkább előítéletes, Jobbik és a legkevésbé előítéletes LMP szavazók esetén történt a legerősebb eltolódás a kevésbé tekintélyelvű csoport irányába. Előbbi esetén 9-ről 37 százalékra nőtt az inkább nem autoriter csoportba sorolódók aránya, utóbbiban pedig 53-ról 84 százalékra (mindez a két párt esetében a szavazóbázis csökkenő arányai és belső átalakulása kíséretében történt). A DK egyetemista és főiskolás szavazótáboráról a Fideszéhez hasonlóan nem mondható el, hogy a 8 év alatt szignifikánsan változott volna autoriter attitűdjeiben (fele-fele arányban vannak az inkább autoriter véleményen és inkább nem azon), az MSZP támogatóira pedig csak 2019-ben lett egyértelműen jellemzőbb, hogy inkább a kevésbé autoriter csoportba sorolhatók (51-ről 67 százalékra nőtt a csoport aránya). 2015-ben az Együtt támogatóira, 2019-ben pedig a Momentum és a Kétfarkú kutyapárt szavazótáborára volt jellemző, hogy 3/4-ük egyértelműen a kevésbé autoriter csoportba sorolható.

Információs milió és életforma klaszterei

Az életforma méréséhez használt változók nem illeszkednek egy dimenzióban (a Chronbach-féle alfa teszt eredménye 0,246, alacsony), amely eredmény alátámasztja, hogy az életforma meghatározása több dimenziós problémáról van szó. A változók kódolása úgy lett kialakítva, hogy magas értékük a kommunikáció szélesebb lehetőségét, a nagyobb heterogenitást jelzi, így az alacsonyabb rituális sűrűségű életformát jellemzi inkább. Ezzel ellentétben az alacsony értékeik inkább a magas rituális sűrűséget jelzik. Ugyanakkor a változók nagyobb része nem alkalmas arra, hogy segítségével a kommunikáció homogenitását vagy heterogenitását, illetve a homofiliát, vagy heterofiliát figyelembe vegyünk. Ahol erre lehetőség volt, ott a homofil jellemzők kapták inkább az alacsony, míg a heterofilek a magas értéket. A 18 változó alapján kategoriális főkomponens-elemzéssel két fő faktorba tömörítettük a változókat (ebben az esetben az illeszkedések magas Chronbach alfa értéket mutattak), az így létrehozott dimenziókból pedig 2-step klaszterelemzéssel¹⁶² három csoportot hoztunk létre, melyek közül az egyik (21%) nagy valószínűséggel a magas rituális sűrűségmegtévesztője (minden bevont változó esetén

162 A 2-step eljárással végzett klaszter-elemzésnél az átlagos Silhouette mutató értéke 0,5 volt.

a másik két csoport és a populáció átlaga alatti értékkel),¹⁶³ míg a másik két csoport két eltérő profilú, de alacsony rituális sűrűséggel jellemezhető, hasonló méretű (40 és 38%) csoport. Az információs miliók egyikére inkább a nagymértékű médiafogyasztás (kiemelten a közszolgálati és kereskedelmi tévéadóké) valamint kiterjedt szervezeti tagság, míg a másikra az erőteljes interperszonális kommunikáció (baráti beszélgetések, facebook használat, online hírportálokról való tájékozódás) jellemző. A magas rituális sűrűségű életforma csoport szocio-demográfiai jellemzői közül kiemelhető, hogy közöttük magasabb a nők aránya, az első generációs értelmiségiek aránya, a megyei jogú városiak aránya, a tanulmányi időszakban a szüleiknél lakók aránya, és a közéleti, társadalmi problémák iránt egyáltalán nem érdeklődők aránya.¹⁶⁴ Az elemzésben a két alacsony rituális sűrűségű csoportot összevonva és külön-külön is felhasználtuk.

Kulturális-politikai orientációk látens klaszterei

Az elemzés során a bevándorlás kérdését nem kezeltük az idegenellenesség és tekintélyelvű nézetrendszer szorosán vett részeként.¹⁶⁵ A kulturális-politikai nézetrendszert így hat dimenzió alapján vizsgáltuk. A látens klaszterelemzés alapján elvethető, hogy egyértelműen besorolhatók a hallgatók autoriter, idegen-ellenes és politikai-ideológiai attitűdjei egy egyszerű szembenállás alapján a tekintélyelvűség, idegenellenesség, illetve a „demokratikuság, antirasszizmus” alapján. Ezt az állítást az az eredményünk támasztja alá, hogy nem két látens osztály (hanem több) jött létre az analízis alapján. Az eredmény ugyanakkor azt a feltevést is eloszlatja, hogy az elemzésben felhasznált egyes attitűdök függetlenek lennének egymástól, hiszen nem egy (látens) osztályba sorolható be minden válaszadó. Az elemzés vég-eredménye ugyanis egy nagyon stabil három klaszteres modell lett.¹⁶⁶ Az egyes

163 A magas rituális sűrűségű csoport tagjai egyértelműen alacsonyabb arányban vettek részt zenei fesztiválokon, mint a másik két csoport, és bár az egyetemi külföldi hallgatói arány átlagai alapján nincs eltérés a három csoport „anyaintézményei” között, a nagyon magas külföldi aránnyal rendelkező egyetemek/főiskolák sokkal kevésbé jellemzők ebben a csoportban.

164 A magas rituális sűrűségű csoportban – a kérdezőbiztosok véleménye alapján – a kevésbé őszinte választ adók aránya is jelentősen magasabb az átlagnál.

165 A 2019-es adatok alapján két modellt készítettünk, a bevándorlással kapcsolatos kérdésekkel és azok nélkül is. A két 2019-es modell esetén 83%-os átfedést tapasztaltunk. A csoportok jellege pedig nagyon hasonló volt mindkét esetben.

166 A 3 látens osztály validitását, és stabilitását több módon teszteltük, és minden eredmény, és kapott mutató alátámasztja az eredményt. Megvizsgáltuk a különböző osztályszámú modelleket, az egy (nullmodell), két, három stb. egészen 10 csoportig és a látens osztály elemzés BIC, AIC, NPAR és Chi2 statisztikáit, valamint elvégeztük a klaszterezést egy kibővített (minden 2019-ben a kérdőívben szereplő releváns itemmel), és egy szűkebb (a 2015-össel megegyező) változókalmazon is, ezen kívül a 2019-es adatfelvétel (lásd a Függelék F3. Ábra) mellett a 2015-ös AFM kutatás adatain is elkészítettük a látens klasztereket. A Bayesian Information Criterion statisztika nullához legközelebbi értéke jelzi a legjobban illeszkedő modellt, ez minden modell esetén 3 klaszter esetén volt a legkisebb.

látens klaszterek csoportosítják a hasonló állásponton lévő válaszadókat. A látens osztályok mérete alapján a 2019-es hallgatók egy közel a minta felét kitevő közepesen erősen idegen-ellenes (48%) és két egyforma méretű (26–26%), egy erősen autoriter és egy inkább demokratikus gondolkodásmódú, a minta negyedét kitevő csoportra oszlanak. A magas iskolai végzettségűekre vonatkozó feltevéseket alátámasztva az attitűdök erősen összekapcsolódnak egymással, még ha nem is feltűnően nagy a közöttük lévő korreláció (sem a hallgatói minta egészében¹⁶⁷, sem az egyes látens osztályokban). A bevándorlásellenesség egyértelműen összekapcsolódik a többi hat dimenzió alapján kialakított szegmentálással. Az autoriter gondolkodásmódú csoport a leginkább, a „demokratikus” csoport pedig a legkevésbé bevándorlásellenes. Az elméleti várakozásokkal ellentétes eredményt egyetlen dimenzióban találunk. Utaltunk rá korábban, hogy a magyarországi mérésekben elhalványodott a szubjektív gazdasági attitűd és a bevándorlás megítélésének kapcsolata, itt az egyetemisták körében ennél is többről van szó. A magas tekintélyelvűséggel, idegenellenességgel, valamint bevándorlásellenességgel jellemezhető hallgatók csoportja anyagi biztonságban érzi magát, és a jövő szempontjából meglehetősen bizakodó. Az inkább vagy egyáltalán nem tekintélyelvű, nem idegenellenes válaszadók csoportja szubjektív jólléte és jövőbe vetett hite szempontjából is deprivált, és magas körökben a válságpercepció. Magyarországi mérésekben ez egyáltalán nem meglepetés, „a jövőkép kialakulása kapcsolatban áll a hallgatók politikai orientációival, preferenciáival” (Szabó 2019, 11–13). Azok a csoportok, akik általában a kormánypártokkal és annak tematikájával erősen szimpatizálnak, egyúttal nagyon erős szubjektív elégedettséget mutatnak sokféle mutató esetén. És fordítva, akik nem szimpatizálnak a Fidesz képviselte politikával, vagy annak tematikájával, azok rendkívül elégedetlenek mindenféle szubjektív mutató esetén. Így az általunk (mint a bevándorlásellenességet, előítéletességet erősen befolyásoló, a szakirodalom alapján azt erősítő faktorként) bevont szubjektív bizonytalanságérzetet mérő mutatóink alapján ez a „pártos”, fordított tendencia érvényesült a különféle nézetek kapcsolatában.

Az LCA használatával három olyan alszegmenset azonosítunk az AFM kutatásban megkérdezettekben belül, akik egymástól „szisztematikusan különböznek a válaszaik alapján”. (Bonikowski–DiMaggio 2016, 950-951) Az LCA használatával az előítéletesség, autoriter vélekedések és idegenellenesség, továbbá szubjektív gazdasági attitűdök, és a politikai-ideológiai nézetek egymástól különböző típusait azonosítottuk, még hozzá „anélkül, hogy logikai konzisztenciát (koherens ideológiát) tételeztünk volna fel.” (Bonikowski–DiMaggio 2016, 951) Az eredményeket a bevont változók látens csoportokban mért átlagai alapján az 1. táblázatban, a bevándorlással kapcsolatos attitűdnek és a pártválasztásnak e csoportokon belüli megoszlási arányai alapján pedig a 2. táblázatban közöljük.

167 Az egyes változók közötti kapcsolatok korreláció alapú hálózati modellezéssel történő megragadását a teljes hallgatói mintára vonatkozóan lásd a függelékben (F2. Ábra).

1. táblázat
A látens osztály elemzésben felhasznált változók átlagai a látens osztályok szerint, 2019

	LCA1 erősen tekin- télyelvű (26%)	LCA2 köze- pesen tekin- télyelvű (48%)	LC3 inkább „demok- ratikus” (26%)	Minta- átlag
családdal kapcsolatos tekintélyelvűség (1–5)	4,2	3,1	2,4	3,2
hatalommal kapcsolatos tekintélyelvűség (1–5)	3,7	2,6	1,8	2,7
szegénységgel kapcsolatos tekintélyelvűség (1–5)	2,7	2,2	1,7	2,2
bűnözéssel kapcsolatos tekintélyelvűség (1–5)	4,3	3,3	2,4	3,3
női szereppel kapcsolatos tekintélyelvűség (1–5)	2,6	1,7	1,2	1,8
etnocentrizmus (1–5)	3,2	2,2	1,4	2,2
szubjektív anyagi bizonytalanság (1–4)	1,7	1,9	2	1,9
jövő bizonytalansága (1–5)	2,1	2,6	3,3	2,7
válság esemény (1–3)	1,2	1,2	1,5	1,3
demokráciával való elégedettség (1–4)	2,7	2,2	1,5	2,2
a diktatúra elfogadhatósága (1–3)	1,8	1,6	1,3	1,6
baloldali-jobboldali (1–7)	4,8	4,1	3	4
liberális-konzervatív (1–7)	4,6	3,7	2,1	3,5
mérsékelt-radikális (1–7)	3,9	3,2	2,9	3,3
vallásosság (1–5)	3,5	3	2,6	3

Forrás: Aktív F fiatalok Magyarországon 2019.

A három látens klasztert az őket létrehozó attitűd-kérdések alapján a következők tulajdonságok jellemzik. Az első csoport (erősen tekintélyelvűek) átlag felett tradicionális-autoriter vonásokkal rendelkező, erősen etnocentrikus és idegenellenes. Politikai véleményét tekintve a csoport átlag felett diktatúra-párti, erősen jobboldali, konzervatív, és radikális nézetű. Aki e csoport tagja, az jellemzően erősen vallásos, és magas szubjektív biztonságérzettel rendelkező. A második csoport (közepesen tekintélyelvűek) átlagosnál kevésbé autoriter, kevésbé etnocentrikus. A csoportba tartozó fiatal az átlagnál kevésbé vallásos, kevésbé radikális. Ugyanakkor a második csoport valamivel „jobboldalibb” és konzervatívabb az átlagnál, a demokráciával pedig elégedettebb, és a diktatúrát is inkább elfogadhatónak tartja, mint a teljes minta. A csoportra jellemző még, hogy az átlagosnál jobb szubjektív biztonságérzettel, átlagos vallásossággal

rendelkeznek. A harmadik csoport („demokratikusak”) tagjai egyáltalán nem, vagy inkább nem tekintélyelvűek, nem idegenellenesek. A csoport demokráciapárti, inkább baloldali, liberális és mérsékelt önbesorolású, valamint szekuláris. A „demokratikus” csoportba tartozók ugyanakkor igen magas szubjektív bizonytalanságérzettel rendelkeznek.

Azután, hogy leírtuk a látens klaszterek attitűdinális összetételének jellegzeteségeit, bemutatjuk, hogy a csoportba tartozás miként kapcsolódik a bevándorlással kapcsolatos véleményekhez, majd pedig bemutatjuk a klaszterek és a pártválasztással kapcsolatát.

Az erősen tekintélyelvűek csoportja erősen bevándorlásellenes, több mint kétharmaduk (69%) tovább szigorítaná, míg ötöd részük (19%) nem szigorítaná a menekültek befogadását. A közepesen tekintélyelvűek is bevándorlásellenességgel jellemezhetőek, a csoport fele van azon a véleményen, hogy inkább nem szigorítaná a menekültek befogadását, egyharmaduk (32%) viszont tovább szigorítaná azt, körükben a legtöbb a bizonytalan választ adók aránya. A „demokratikus” csoport egytizede (10%) szigorítaná a menekültek befogadását, míg 4/5-öd részük (78%) nem szigorítaná azt tovább.

A „demokratikus” csoport 76 százaléka ígéri részvételét egy „most vasárnap” tartandó választáson, mely 14%-kal meghaladja az átlagos arányt, míg a másik két csoport részvételi hajlandósága alacsonyabb az átlagnál 4, illetve 6%-kal. Az erősen tekintélyelvű csoportban egyértelmű a Fidesz dominanciája, 37százalékuk a kormánypártra voksolna, ez az arány kétszerese az átlagos mintában mért aránynak (nagyjából megfelel a teljes népességre vonatkozó 2019. januári adatnak).¹⁶⁸ Ebben a csoportban a Jobbik is szignifikánsan magas tábórral rendelkezik (22%), 8%-kal nagyobb, mint a teljes hallgató populációban. A közepesen tekintélyelvű csoportban a Momentum és a Jobbik is enyhén az átlagos aránya felett áll, ezzel az eredménnyel e két párt határozza meg a csoport párválasztási karakterét. A Fidesz tábora (11%) átlag alatti ebben a szegmensben, a többi párt szavazóinak száma pedig átlaggal megegyező. A „demokratikus” csoportban a jobboldali pártok nagyon alacsony támogatottságúak (Fidesz 2%, Jobbik 5%), míg a többi párt átlag feletti, szignifikánsan magasabb az átlagnál az MKKP szavazóinak aránya (26%), de a Momentum is ugyanakkora tábórral rendelkezik, így e párt is 10%-kal az átlagos aránya felett szerepel. E csoportban az LMP-re 6%-kal többen szavaztak volna az átlagos aránytól, a DK-ra és az MSZP-re is 1-1%-kal többen. E csoportba a legalacsonyabb mind a bizonytalan preferenciájúak, mind a válaszmegtagadók aránya.

168 A Fidesz 38% volt a teljes népesség körében a Medián felmérése szerint 2019. januárjában, miután átmenetileg 3 százalékot esett a párt támogatottsága (lásd: https://hvg.hu/itthon/20190206_Median_Felmillio_tamogatot_veszitet_el_a_Fidesz).

2. táblázat

A bevándorlás megítélése, a párválasztás és a részvételi hajlandóság a látens osztály elemzése szerint elkülönülő csoportokban, százalékban

	erősen tekintélyelvű	közepesen tekintélyelvű	„demokratikus”	Minta
inkább szigorítaná a menekültek befogadását	69	32	10	36
inkább nem szigorítaná a menekültek befogadását	19	50	78	49
bizonytalan a menekültek befogadásának szigorításában	12	18	12	15
biztosra ígéri részvételét egy „most vasárnapi” választáson	58	56	76	62
Fideszre szavazna	37	11	2	16
Jobbikra szavazna	22	15	5	14
LMP-re szavazna	2	9	15	9
MKKP-re szavazna	4	11	26	13
Momentumra szavazna	3	18	26	16
DK-ra szavazna	1	2	3	2
MSZP-re szavazna	3	3	4	3
Nem tudja melyik pártra szavazna	9	13	7	10
Nem válaszol a pártpreferencia kérdésre	15	14	10	13

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019.

Az idegenellenes és autoriter nézetrendszer variációinak szocio-demográfiai háttere

Következő lépésben megvizsgáltuk, hogy a hat dimenzióban, a különféle kulturális-politikai nézetek alapján kialakított látens csoportoknak milyenek a szocio-demográfiai jellemzői.

A férfiak az első, erősen autoriter csoportban felülreprezentáltak. A fővárosban lakó hallgatók, továbbá a nők pedig felülreprezentáltak a „demokratikus” csoportban. A humán tudományi képzési területen tanulók szignifikáns mértékben nagyobb arányban kerültek ebbe 3. látens klaszterbe, míg az alkalmazott tudományterületek hallgatói a közepesen tekintélyelvű klaszterbe kerültek inkább. Az osztatlan képzésben résztvevők és a doktori iskolai hallgatók nagyobb arányban tartoznak a 3. „demokratikus” klaszterbe, csakúgy, mint a rendszeren dolgozók. A főiskolai hallgatók és azok a diákok, akik egyházi fenntartású középiskolába jártak felülreprezentáltak az erősen tekintélyelvű látens csoportban.

Az idegenellenes és autoriter nézetrendszer kapcsolata a tájékoztatói típusokkal

A látens klaszterek és az életforma egyértelmű pozitív összefüggést mutatnak, a magas rituális sűrűségű életforma csoportban szignifikánsan magasabb az erősen tekintélyelvű klaszterbe tartozók aránya, mint az alacsony rituális sűrűségű csoportokban, és alacsonyabb a “demokratikus” osztályba sorolhatók aránya. Az összefüggés ugyanakkor nem túl erős, és a kétféle alacsony rituális sűrűségű életformacsoport között még egyértelműbb a különbség, míg a magas médiafogyasztással jellemezhető csoport szignifikánsan magas arányban kerül az erősen tekintélyelvű látens osztályba, addig a magas interperszonális kommunikációval jellemezhető csoport nagy arányban kerül a “demokratikus” klaszterbe. A bevándorlásellenes attitűd is egyértelműen összefügg a rituális sűrűséggel, szignifikánsan magasabbak bevándorlásellenesség a magas rituális sűrűségű csoportban. A pártválasztás a rituális sűrűséggel nem, de az információs miliő típusaival szoros összefüggést mutat, a magas médiafogyasztó csoportban a Fidesz szavazók (22%), a magas interperszonális kapcsolatokkal leírható csoportban pedig az MKKP bázis aránya (20%) szignifikánsan magasabb az átlagnál.

ÖSSZEFOGLALÁS

Kutatásunk elsősorban feltáró jellegű volt, de segítségével, a módszerekből kifolyólag több egymással összefüggő kérdésre is választ kaphatunk. Megvizsgáltuk az egyetemi és főiskolai hallgatók körében a bevándorlás megítélésének más attitűdökkel és a tájékoztatói forrásokkal való kapcsolatát. A bevándorlással kapcsolatos képet olyan előítéletek, félelmek, várakozások befolyásolják, melyek egy tágabb nézetrendszert, pontosabban több párhuzamosan fennálló politikai-kulturális gondolkodásmódtípust alkotnak. A menekültek befogadásához kapcsolódó attitűd többféleképpen, egymástól eltérő módon ágyazódik be egy szélesebb szemléletmódba. Az egyetemista és főiskolás hallgatók kulturális és politikai attitűdjei ugyanis nem egydimenziósak. Megkülönböztettünk három látens klasztert, amelyekben az autoriter és idegenellenes attitűdök három mögöttes osztályát fedeztük fel, az erősen tekintélyelvű csoporttól, egy semleges csoporton át egy “demokratikus” csoportig.

A bevándorlásellenesség egyértelmű összefüggést mutatott az autoriter szemléletmóddal, de nem találtunk erős lineáris kapcsolatot közöttük. A bevándorlás megítélése és a szubjektív veszteség érzés minden csoportban negatív összefüggést mutat. Azaz az általános várakozásokkal épp ellentétes módon függenek össze, a jobb szubjektív anyagi helyzet erősíti a bevándorlásellenességet, míg a rosszabb csökkenti azt. A bevándorlásellenesség és a szimbolikus politikai-ideológiai nézetek minden csoportban nagyon erős összefüggésben állnak, a jobboldaliság,

konzervativizmus, radikalizmus bevándorlásellenességgel kapcsolódik össze, míg a skálák másik oldalát választók kevésbé bevándorlásellenesek.

A menekültképet, illetve a tekintélyelvűséggel kapcsolatos vélekedés-rendszert alapjaiban befolyásolja a médiafogyasztás, az interperszonális kommunikáció, a közösségi média használat, illetve a személyes tapasztalat, és az ezt megtestesítő életforma. A magas rituális sűrűséggel jellemezhető életformacsoport a leginkább előítéletes és bevándorlásellenes, alátámasztva azt a kiindulópontot, hogy az előítélet nem csak a gondolkodásmód szintjén, hanem az életforma, és ezzel párhuzamosan a politikai-kulturális kódrendszer, és a nyelv szintjén is értelmezhető.

A bevándorlással kapcsolatos attitűd, és az autoriter vélekedés-rendszerek összefüggésben vannak mind a pártválasztással, mind az információs milióként és életformaként megragadott tájékozódási típusokkal. Az erősen előítéletes csoportokban a Fidesz jelentős szavazótáborral bír, a közepesen erős autoriter csoportban a Momentum és a Jobbik játszik vezető szerepet, míg a „demokratikus” csoportot az MKKP és a Momentum dominálja, a baloldali pártokra szavazás is jellemzőbb az utóbbi csoportban. Az információs miliók két nagyon eltérő típusát tudtuk megragadni, az egyik típus a médiára támaszkodva erősen tekintélyelvű és elsősorban a Fidesz támogatója, míg a másik az interperszonális kommunikációt előnyben részesítve „demokratikusabb” és elsősorban az ellenzék (pontosabban leginkább az MKKP) szavazója. A 2019 elején végzett adatfelvétel szerint a közepesen előítéletes legnagyobb szegmens szavazataira elsősorban a Momentum számíthatott.

IRODALOM

- Adorno, Theodor W., – Frenkel-Brunswick, E., –Levinson, D. J., –Sanford, R. N. (1950): *The Authoritarian personality*. New York: Harper
- Agresti, Alan (2002): *Categorical Data Analysis*. Hoboken: John Wiley – Sons
- Albert Fruzsina – Dávid Beáta – Kmetty Zoltán – Kristóf Luca – Róbert Péter – Szabó Andrea (2017): Mapping the Post-communist Class Structure: Findings from a New Multidimensional Hungarian Class Survey. *East European Politics and Societies* 32:(3): 1-22.
- Baldassarri Delia – Amir Goldberg (2014): Neither ideologous nor Agnostics: Voters’ Belief System in an Age of Partisan Politics. *American Journal of Sociology* 120 (1): 45-95.
- Barna Ildikó – Koltai Júlia (2019): Attitude Changes towards Immigrants in the Turbulent Years of the ‚Migrant Crisis’ and Anti-Immigrant Campaign in Hungary. *INTERSECTIONS: East Eurpoean Journal of Society and Politics* 5 (1) 48-70.

- Bernáth Gábor – Messing Vera (2015): Bedarálva A menekültekkel kapcsolatos kormányzati kampány és a tőle független megszólalás terepei *Médiakutató* 2015/4. 7-17.
- Bognár Adrienn – Szabó Andrea (2017): Politikai szocializációs modellek Magyarországon, 1990-2016. In: Szabó Andrea–Oross Dániel (szerk): *Csendesek vagy lázadók? – A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged–Budapest, Belvedere Meridionale és MTA TK PTI, 14–34.
- Bonikowski, Bart – DiMaggio, Paul (2016): Varieties of American Popular Nationalism. *American Sociological Review* 81 (5): 949-980.
- Boutyline, Andrei (2017): Improving The measurement of shared cultural schemas with correlation class analysis: Theory and methods. *Sociological Science*, May 29, 2017
- Boutyline, Andrei – Stephen Vaisey (2017): Belief Network Analysis: A Relational Approach to Understanding the Structure of Attitudes. *American Journal of Sociology* 122 (5): 1371-1447.
- Brandt Mark J, – Chris G Sibley, –Danny Osborne (2019): What Is Central to Political Belief System Networks? *Personality and Social Psychology Bulletin* 2019. jan. 45 (9): 1352-1364.
- Collins, Randall (1975): *Conflict Sociology. Toward an Explantory Science*. New York: Academic Press
- Collins, Randall (2004): Rituals of Solidarity and Security in the wake of Terrorist Attack. *Sociological Theory* 22(1): 53-87.
- Converse, Philip E. (2000): Assessing the capacity of mass electorates. *Annual Review of Political Science*, 3, 331-353.
- Csepeli György – Murányi István – Prazsák Gergő (2011): *Új tekintélyelvűség a mai Magyarországon*. Budapest: Apeiron Kiadó.
- Daenekindt Stijn – Willem de Koster – Jeroen van der Waal (2017): How people organise cultural attitudes: cultural belief systems and the populist radical right. *West European Politics* 40(4): 791-811.
- Delehanty, Jack – Penny Edgell – Evan Stewart (2019): Christian America? Secularized Evangelical Discourse and the Boundaries of National Belonging. *Social Forces*, 97 (3): 1283–1306.
- DiMaggio, Paul (1997): Culture and Cognition *Annual Review of Sociology* Vol. 23: 263-287.
- DiMaggio, Paul – Ramina Sotoudeh – Amir Goldberg – Hana Shepherd (2018): Culture out of attitudes: Relationality, population heterogeneity and attitudes. *Poetics* Vol. 68.: 31-51.
- Előd Zoltán – Jelenfi Gábor (2019): A társadalom empirikus megismerésének információ-konstrukciós folyamata. *Jel-Kép* 2019/2. szám, 67-92.

- Fábián Zoltán – Sik Endre (1996): Előítéletesség és tekintélyelvűség In: Andorka Rudolf-Kolosi Tamás-Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport 1996.*: 381–413. Budapest: TÁRKI Századvég Kiadó
- Fokasz Nikosz – Jelenfi Gábor, Tardos Róbert (2018): Kulturális távolságok a nemzeti sztereotípiák alapján – Kognitív hálózatok. A Magyar Szociológiai Társaság éves vándorgyűlése – „Átrendeződő értékek”, SzTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Szeged, 2018. október 18.
- Fuchs, Stephan – Case, Charles (1997[1989]): Az előítélet, mint életforma. In Lengyel Zsuzsanna (szerk.) 1997 *Szociálpszichológiai szöveggyűjtemény*. Budapest Osiris Kiadó [Prejudice as Lifeform. Sociological Inquiry 1989 (59): 301-317]
- Gulyás Éva (2016): A migráció és az idegenellenesség fokozatai – egy xenofóbiaskála lehetősége. *Acta Humana* 4: 33-47.
- Jelenfi Gábor – Kmetty Zoltán – Tóth Zsolt (2010): Értékek és preferenciák in Rosta Gergely — Tomka Miklós (szerk.) *Mit értékelnek a magyarok? Az Európai Értékrend Vizsgálat 2008. évi magyar eredményei*. Budapest OCIFE – Faludi Akadémia, 313-346.
- Kmetty Zoltán – Tardos Róbert (2014): Szubjektív indikátorok szétváló európai mintái – fókuszban a szóródással és a regionális eltérésekkel válság előtt és után. *Socio.hu*, 4 : 120-149.
- Kmetty Zoltán – Koltai Júlia (2016): Státuszjelérés, társas támogatás, társadalmi törésvonalak: A kapcsolathálózati integráció aspektusai *socio.hu*, 3: 1-21.
- Knoll , Benjamin R. (2009): “And Who Is My Neighbor?” Religion and Immigration Policy Attitudes *Journal for the Scientific Study of Religion* 48 (2): 313-331.
- Kovács Imre – Szabó Andrea – Hajdu Gábor – Kristóf Luca – Gerő Márton (2018): Az integrációs modell érvényessége *Szociológiai Szemle* 28 (3): 22-42.
- Kovács Imre – Hajdu Gábor – Gerő Márton – Kristóf Luca – Szabó Andrea (2016): A magyar társadalom integrációs és rétegződésmodelljei *Szociológiai Szemle* 26 (3): 4-27.
- Kristóf Luca – Kmetty Zoltán (2019): Szereti Ön Vivaldit? Zenei izlés és társadalmi státusz. *Szociológiai Szemle* 29 (2): 49-67.
- Linzer, Drew A. – Jeffrey B. Lewis (2011): poLCA: An R Package for Polytomous Variable Latent Class Analysis. *Journal of Statistical Software* 42 (10).
- McCutcheon, Allan L. (1987): *Latent class analysis* (No. 64). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- McCutcheon, Allan L. (2002): *Basic Concepts and Procedures in Single- and Multiple-Group Latent Class Analysis*. In Jacques A. Hagenaars, Allan L. McCutcheon szerk: *Applied Latent Class Analysis*, tcheon, 1. kiad., 56–85. Cambridge, New York: Cambridge University Press.

- Messing Vera – Ságvári Bence (2019): *Still divided but more open Mapping European attitudes towards migration before and after the migration crisis*. Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung
- Murányi István – Szabó Ildikó (2007): *Középiskolások előítéletességének egy lehetséges magyarázata: az életforma Education 2007/1.*: 38-49.
- Nguyen Luu Lan Ahn, Szabó Mónika szerk. (2012): *Identitás a kultúrák kereszt-tüzében Kutatási beszámoló Tanulmánykötet. Magyarországon élő fiatalok identitás-konstrukcióinak vizsgálata*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó-Eötvös Loránd Tudományegyetem
- Percheron, Annick (1999[1993]): Az egyén politikai formálódása In Szabó Ildikó-Csákó Mihály (szerk.) *A politikai szocializáció. Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából*. Budapest Új Mandátum Kiadó, 18-43.
- Rokeach, Milton (1984) A nézetek rendszerének szerveződése. In Hunyady Gy. (szerk.): *Szociálpszichológia. 2. kiadás*. Budapest: Gondolat Kiadó. 469–489.
- Róna Dániel – Szabó Andrea (2012): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.) (2012): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012: Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged, Belvedere Meridionale, 2012. pp. 15–24.
- Róna Dániel – Szabó Andrea (2017): A 2015-ös adatfelvétel módszertana. In: Szabó Andrea, Oross Dániel (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged–Budapest, Belvedere Meridionale, MTA TK PTI, 208–210. p.
- Szabó Andrea (szerk.) (2013): *Political Orientations, Values and Activities of Hungarian University and College Students*. Prága: Heinrich Böll Stiftung.
- Szabó Andrea (2014): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Budapest–Szeged, Belvedere–MTA TK PTI.
- Szabó Andrea (2019a): *A magyar egyetemisták és főiskolások politikai integrációja 2019-ben*. Prága: Heinrich Böll Stiftung
- Szabó Andrea (2019b): A 2019-es Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás módszertana. In: Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – Heinrich Böll Stiftung – TK PTI.
- Schlicht-Schmalzle, Raphaela – Volha Chykina – Ralf Schmalzle (2018): An attitude network analysis of post-national citizenship identities. *Plos ONE* 2018. December 3.

- Sears, David, O. (1998 [1993]): Szimbolikus politika társadalom-lélektani elmélet in: Hunyady György (szerk.) 1998 Történeti és politikai pszichológia online kiadás, 414-433. [Symbolic Politics: A Socio-Psychological Theory. In S. Iyengar and W. J. McGuire (eds.): Explorations in Political Psychology. Durham, London: Duke University Press, 1993, 113-149]
- Sik Endre (2016): Egy hungarikum: a morálistánc-gomb *Mozgó Világ* október 67-80.
- Sik Endre – Simonovits Bori – Szeidl Blanka (2015): Az idegenellenesség alakulása és a bevándorlással kapcsolatos félelmek Magyarországon és a visegrádi országokban. *Régió* 24. évf. (2016) 2. szám: 81-108.
- Tardos Róbert (2016): Fortélyos félelmek. Negatív viszonylatok szociokulturális és ideológiai beágyazottsága, *socio.hu*, 2: 61-88.
- Van Oudenhoven, J. P. – Ward, C., – Masgoret, A.-M. (2006). Patterns of relations between immigrants and host societies. *International Journal of Intercultural Relations*, 30(6), 637-651.

MELLÉKLET

Faktor-elemzés

Az AF Kutatásban 2011-ben öt, majd 2013-tól hat autoritarianizmussal, előítéletességgel összefüggő változó állt rendelkezésre összehasonlítható módon (lásd F1. táblázat, F1. Ábra), mely változók alapján faktorelemzéssel, két önálló faktort hoztunk létre minden időpontra vonatkozóan. Az egyik faktor a család és a hatalom kérdését foglalja magába, míg a másik faktor a szegényekkel és a női szereppel kapcsolatos nézeteket tömöríti. A bűnözésre vonatkozó kérdés (2013-tól szerepelt a kérdőívben) bevonásával az alapváltozók és a látens faktorok összefüggése nem változott, ugyanakkor a bűnözésre vonatkozó változó mindkét faktor esetén pozitív értéket vett fel és a két faktor között fokozatosan időbeli eltolódás volt megfigyelhető. 2013-ban, illetve 2019-ben ez a változó még az első faktoriall, a közbülső két évben a másodikkal állt erősebb pozitív összefüggésben. Az etnocentrizmust is szerepeltettük egy változóval a faktoranalízisben, mely szintén eltolódó összefüggést mutatva, 2011 és 2013-ban az első faktoriall mutatott erősen pozitív összefüggést, majd a második két adatfelvétel esetén gyengült az első faktoriall és erősebb lett a másodikon. A Chronbach-féle alfa értéke a kezdeti 2011-es alacsony szintről 2019-re 0,7 fölé nőtt, amennyiben csak ezt az item-sort tekintjük. Amennyiben a bevándorlással kapcsolatos állítást (2019-ben szerepelt a kérdőívben) is bevontuk az elemzésbe az ezt képviselő változó a női szerepekhez és az etnocentrizmusához hasonlóan mindkét (rotált) faktoriall pozitív, a – a szegényekkel kapcsolatos kérdéssel jellemezhető másodikkal erősebb összefüggést mutatott, és ebben az esetben sem tapasztaltunk a bevonást követően számottevő

változást a többi kérdés súlyszáma esetén. Egy „feltáró faktorelemzéssel” pedig bevonva mind a 7 változócsoporthoz azt az eredményt kaptuk, hogy az item-ek leg-
alább négy faktorba rendeződnek, amennyiben csak az előbbtől vett különbségekre koncentrálnunk, akkor szétválk a hatalom és család tekintélyelvűsége, valamint a bűnözőkkel kapcsolatos autoriter vélemény és az etnocentrizmus. Utóbbi változók egyértelműen a mérséklet-radikális önbesorolással és a diktatúra, demokráciával szembeni nagyobb mérvű elfogadhatóságával jár együtt. Ezt a faktort erősíti a bevándorlás-ellenesség is. A szubjektív anyagi bizonytalanság egy önálló pólust alkot, csakúgy, mint a bal-jobb és liberális-skálán történő elhelyezkedés a vallá-
sossággal kiegészülve.

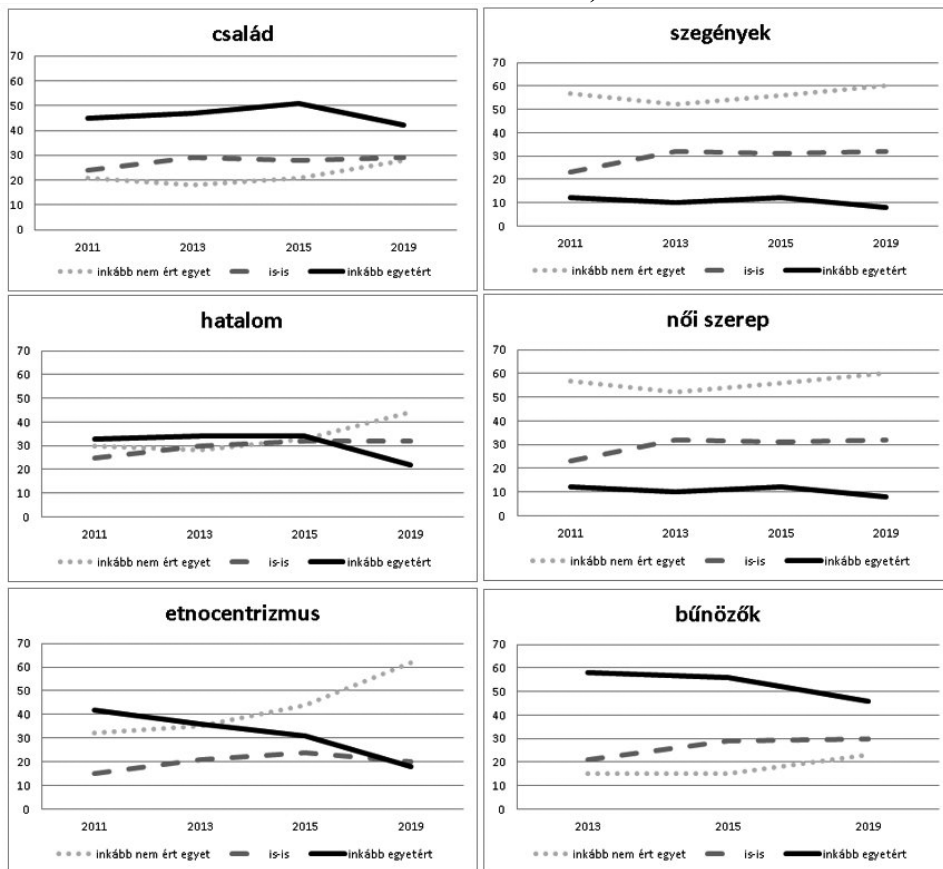
F1. táblázat
Az autoriter vonások időbeli összehasonlítása
(attitűd-kérdésekre adott válaszok átlagai alapján)

	2011	2013	2015	2019
család	3,4	3,4	3,4	3,2
hatalom	3,1	3,1	3,1	2,7
szegények	2,2	2,4	2,4	2,3
női szerep	2,2	2,2	2,1	1,8
etnocentrizmus	3,2	3	2,7	2,2
bűnözők	–	3,7	3,6	3,3
bevándorlók	–	–	–	2,5

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2011, 2013, 2015, 2019

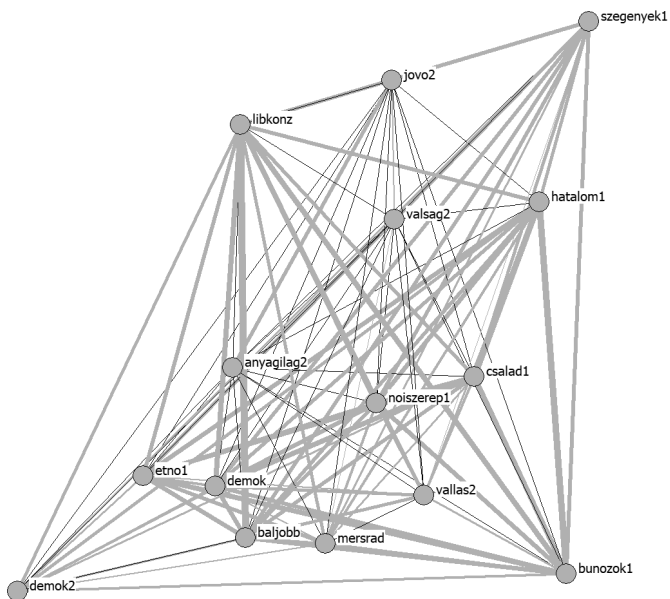
F1. ábra

Az autoriter vonások időbeli összehasonlítása (az attitűd-kérdésekre adott válaszkategóriák megoszlása alapján, százalékban, a válasziány arányának feltüntetése nélkül)

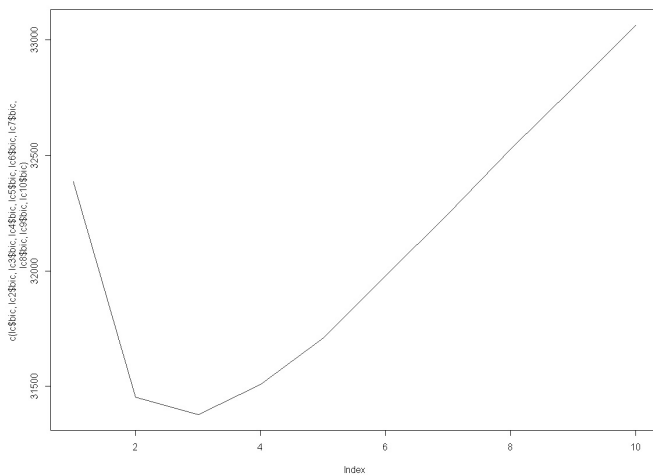
Forrás: Aktív F fiatalok Magyarországon 2011, 2013, 2015, 2019

F2. ábra.
A politikai-kulturális attitúd hálózat a bevont változók korrelációja alapján

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019

F3. ábra.
A látens osztály elemzés BIC illeszkedési mutatója 1-10 klaszter szám esetén

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019

MIKECZ DÁNIEL
**A ZÖLD, KÖRNYEZETVÉDŐ GONDOLAT
HALLGATÓI MEGÍTÉLÉSE**

ABSZTRAKT

A zöld, környezetvédő ideológiai önbesorolás a 2019-es adatfelvétel szerint is meghatározó (17%) a magyar főiskolások és egyetemisták körében. Az Aktív Fiatalok kutatás korábbi hullámának adatfelvétele azonban arról árulkodik, hogy a zöld ideológiai önbesorolás nem alakít ki egységes politikai csoportot (Keil 2014, 205). A pártválasztás és a politikai részvétel tekintetben sem predesztinál a zöld identitás. Fals tehát az a kép, hogy a környezettudatos egyetemista zöldpárti szervező és a politika aktív résztvevője lenne. Jellemző azonban a kivonulás, az intézményekkel szembeni bizalmatlanság. A 2019-es adatok is arról árulkodnak, hogy az önmagukat zöldként, környezetvédőként definiálók nem feltétlenül LMP szervezők, ugyanis körükben nagyobb támogatottsággal bír a Jobbik, a Momentum és a Kutyapárt is. A teljes mintához képest (19%), nem kimagasló körükben a tüntetési részvétel sem (17%). A közbeszédben ugyanakkor egyre meghatározóbb a klímaváltozás ügye. Európában kibontakozott egy új zöld mozgalom (Fridays For Future), amely megjelent Magyarországon is, az európai parlamenti választásokon pedig másfélszeresével nagyobb támogatottságot kapott a zöld csoport. Ezeknek a folyamatoknak a hatása a 2019 elején felvett adatokon természetesen még nem mérhető, a fejezet így azt vizsgálja, hogy jelent-e politikai elkötelezettséget a zöld, környezetvédő önbesorolás, vagy 2013-hoz hasonlóan továbbra is a kivonulás a jellemző. Másképpen megfogalmazva a kérdést: adottak-e a lehetőségei társadalmi bázisát tekintve a klímamozgalomnak Magyarországon?

A kérdés megválaszolásához az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás 2019-es hullámának azon adatait vizsgálom meg, amelyek az intézményes és azokon túli politikai részvételhez, az intézményi bizalomhoz, az értékválasztásokhoz (materiális-poszt-materiális) és mobilitáshoz kötődnek. Az Aktív Fiatalok adatai mellett a European Social Survey, valamint a Fridays For Future tüntetések kutatásának nemzetközi és hazai eredményeit kívánom használni a magyar zöld egyetemisták politikai arcélének kontextusba helyezéséhez.

BEVEZETÉS

A 2010-es évek vége a környezetvédő, zöld mozgalom teljes megújulását hozta szerte a világon. Egy új globális mozgalom jelent meg, 2019 szeptemberében a harmadik klímasztrájk során 150 országban 4500 tüntetés zajlott. A tüntetők az azonnali cselekvésre kívánják felhívni a Föld döntéshozóinak figyelmét, a klímaválság ugyanis napi szinten tapasztalható jelenség. Az új zöld mozgalom emblematisz alakja egy svéd tinédzser, Greta Thunberg, aki 2018 augusztusában kezdett a svéd törvényhozásnál tüntetni annak érdekében, hogy hazájának politikusai végre valódi lépéseket tegyenek a klímaválság további negatív környezeti hatásainak megelőzése érdekében. Az új zöld mozgalom és annak szervezetei, így a Fridays For Future és az Extinction Rebellion megjelent Magyarországon is. Ennek a mozgalomnak a különlegessége a generációs elem, a fiatalok, tanulók, gyerekek részvétele a mozgalomban. Középiskolások az iskola helyett tüntetnek péntekenként városaik közterületein. A mozgalomban ennek megfelelően sok fiatal nő vesz részt, továbbá Greta Thunberg mellett más országokban is fiatal nők képviselik a nyilvánosságban. Az új zöld mozgalomnak is betudható, hogy a 2019-es európai parlamenti választásokon másfélszeresével nagyobb támogatottságot kapott a zöld parlamenti csoport.

Önmagában a környezetvédő politikában a generációs elem nem újdonság. A zöld, környezetvédő politika megjelenésének társadalmi bázisa a második háború után született generáció volt. A zöld politika a posztmaterális értékváltásnak megfelelően tartalmában, valamint azon túl külsőségeiben is hordozta ezt a generációs meghatározottságot. A politikai programként megjelenő bázisdemokratikus, horizontális döntéshozatal, a hierarchiamentesség az interperszonális kapcsolatokban fiatalos közvetlenségként jelenik meg. Ezek a puha tényezők azonban gyakran az akadályát is jelentik annak, hogy a (felső-)középosztályi kulturális kódok, normák ismeretében a hiányában alacsonyabb státuszú fiatalok csatlakozzanak ezekhez a mozgalmakhoz (Stradbu–Krange 2003). A fiatalok és a környezetvédelem kapcsolatát vizsgáló kutatások döntő része ugyanakkor nem a fiatalok mozgalmi részvételével, hanem a környezeti tudatossággal (Wray-Lake et al. 2009), szórakozási, fogyasztási mintákkal (Wheaton 2007; Allen et al. 2013), továbbá az ezekre vonatkozó szocializációs (Arnold et al. 2009), valamint fordított szocializációs (Larsson et al. 2010) hatásokkal foglalkoznak. Mivel a fiatalok a környezetvédelmi szemléletformálásnak is célcsoportját jelentik könnyebb elérhetőségük és nyitottságuk miatt, a kutatások külön csoportját jelentik a környezettudatos nevelés hatékonyságának, a környezetvédő elköteleződés kialakításának vizsgálata (Chawla és Cushing 2007; Riemer et al. 2016). A szakirodalomban a fiatal zöld aktivizmus kutatásának hiánya annak is betudható, hogy a kortárs klímaaktivizmust megelőzően az 1990-es évektől kezdve egyre kevésbé vállalnak felelősséget a fiatalok környezeti ügyekért (Wray-Lake et al. 2009). Bár az utóbbi évtizedben megnőtt a

figyelem a kínai környezetvédelmi mozgalom iránt, abból nem nőtt ki egy új, fiatal politikai aktivizmus megjelenését (Stalley–Yang 2006).

Az Aktív Fiatalok kutatás korábbi hullámának adatfelvétele is arról árulkodik, hogy a zöld ideológiai önbesorolás nem alakít ki egységes politikai csoportot (Keil 2014, 205). A pártválasztás és a politikai részvétel tekintetben sem predesztinál a zöld identitás. Fals tehát az a kép, hogy a környezettudatos egyetemista zöldpárti szavazó és a politika aktív résztvevője lenne. Jellemző azonban a kivonulás, az intézményekkel szembeni bizalmatlanság. A 2018–2019-ben kibontakozó klímamozgalomnak a hatása a 2019 elején felvett adatokon természetesen még nem mérhető, a fejezet így azt vizsgálja, hogy jelent-e politikai elkötelezettséget a zöld, környezetvédő önbesorolás, vagy 2013-hoz hasonlóan továbbra is a kivonulás a jellemző. Arra a kérdésre is keresi a fejezet a választ, hogy adottak-e a lehetőségei társadalmi bázisát tekintve a klímamozgalomnak Magyarországon. A kérdések megválaszolásához az Aktív Fiatalok kutatás 2019-es hullámának azon adatait vizsgálja a fejezet, amelyek a intézményes és azokon túli politikai részvételhez, az értékválasztásokhoz (materiális-poszt-materiális), politikai orientációhoz és a társadalmi háttérhez kötődnek. A fejezetben először röviden bemutatom a környezetvédő, zöld politikai elköteleződés hátterét. Ezek után a szakirodalmi áttekintő a környezetvédő politikai identitás kialakulásában lényeges szerepet játszó szociodemográfiai jellemzőket, értékeket, magatartási formákat tárgyalja. A szakirodalom alapján feltett kutatási kérdések bemutatása, majd ez eredmények szemléltetése után a kutatás konklúziója zárja a fejezetet.

KÖRNYEZETVÉDŐ, ZÖLD POLITIKA

Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban a környezet- és természetvédelem, a környezet állapotát védő konzervacionizmus romantikus gyökerekkel rendelkezik és már a 19. század végén megjelent. A nemzeti parkok, természetvédő intézkedések tartoznak a zöld mozgalomnak ehhez az első hullámához (Szabó 1985). A környezetvédő politikai identitás hordozói a zöld pártok megjelenése előtt a környezetvédő, ökológiai társadalmi mozgalmak voltak. A zöld mozgalmak az 1960-as években megjelenő, majd az 1970-1980-as években kibontakozó új társadalmi mozgalmakhoz tartoznak, akár a békemozgalom, harmadik világgal szolidáris dekolonizációs mozgalom, a feminista mozgalom második hulláma, a meleg büszkeség mozgalma és Nyugat-Európában a házfoglaló mozgalom. Esetükben az „új” jelző a régi baloldali mozgalmaktól való megkülönböztetésre utal. Az új társadalmi mozgalmak tematikájukat és szerveződési elveik, továbbá az alkalmazott tiltakozási formák tekintetében is különböztek a régi baloldali mozgalmaktól (Buechler 2013). Az új társadalmi mozgalmak is kritizálták a kapitalizmust, a gyarmatosítást, azonban nem elsősorban a gazdasági termelés során megjelenő, országon belüli és országok közötti kizsákmányolásra koncentráltak. A baloldali és

a marxi hagyományból lényegesebb volt a kapitalista rendszeren belüli elidegenedés és a szűken vett termelési struktúráján kívüli intézményeknek, mint a családnak, az oktatásnak, a kultúrának a kapitalista rendszert fenntartó funkcióit kritizálták. További törekvésük volt az ez utóbbiak, tehát a család, a magánélet, a természet, a közösségek kultúrájának, tehát az életvilágnak (*Lebenswelt*) védelme a kapitálsita-technológiai konglomerátummal, a rendszerrel szemben (Habermas 1970).

Magyarországon a zöld politika gyökerei szintén az 1960-as, 1970-es évekig visszavezethetőek, a nyugat-európai mozgalmakhoz képest azonban meglehetősen eltérőek voltak a politikai keretfeltételek. Hazánkban a keleti blokk többi országához hasonlóan a környezetvédelem ügye lehetőséget adott az állampárti rendszer kritizálására, anélkül, hogy az olyan tabunak számító kérdéseket érintették volna, mint a kommunista párt vezető szerepe és a Szovjetunióhoz fűződő kapcsolat. A zöld mozgalmak a kezdetekben a viszonylagos függetlenséget élvező a természetjáró, természetvédő, konzervacionista szervezetekhez kötődtek. A szervezeti autonómia mellett a zöld mozgalmak szárba szökkenését segítette az is, hogy a keleti blokk országaiban a környezetvédelem legitimációs eszköz volt, a kapitalista rendszerrel szembeni elsőbbség demonstrálásának volt alkalmas (Berg 1999). Ezen körülmények tették lehetővé, hogy Magyarországon a rendszerváltás során a környezetvédelem, mint puha téma lehetőséget biztosított az általános rendszerkritikára és a tömeges részvételre. Másfelől a környezetvédők számára is lényeges volt az erős társadalmi környezettudatosság hiányában témáikat más politikai ügyekhez kapcsolni (Botcheva 1996). A legfontosabb ezen környezetvédő kezdeményezések közül a Duna mozgalom, valamint a Duna-kör mozgalmi szervezet volt, amelyben fontos szerepet játszottak a környezeti károk hatását, a lehetséges kockázatokat szemléltető természettudományos szakemberek, tudósok, mérnökök (Szirmai 1993).

A demokratizálódás során veszített politikai jelentőségéből a Duna-kör és a magyar környezetvédő mozgalom is. A zöld aktivisták az újonnan alakuló pártokban folytatták politikai tevékenységüket (Hajba 1994). A környezetvédelem ügyének több ellenzéki oldalit is összefogó, ernyő jellege így megszűnt. Tovább gyengítette a környezetvédelem helyzetét a rendszerváltás után bekövetkező gazdasági összeomlás és szociális válság (Berg 1999). Az életszínvonal csökkenése, a növekvő munkanélküliség és egzisztenciális bizonytalanság mellett kevesebb közfigyelem jutott a környezeti ügyeknek. A demokratizálódás további hozadéka volt a környezetvédő szervezetek intézményesedése, a munka professzionalizálódása és a külföldi donor szervezetek tevékenysége révén nyugati típusú munkafolyamatok átvétele. Ezek a körülmények a környezetvédelem depolitizálódásához vezettek. További jellemzője a rendszerváltás utáni időszak magyar zöld mozgalmanak a lokalitás. A környezetvédelmi ügyek gyakran valamilyen károkozásra vagy tervezett beruházásra való helyi reakcióként jelennek meg. A rendszerváltás után a 2000-es évek elejétől, pontosabban a tiszai ciánszennyezésre reagálva, valamint a nem-

zetközi globalizációkritikus mozgalom hatására jelentek meg új környezetvédő csoportok, szervezetek (Mikecz 2018). A hazai globalizációkritikus mozgalomban részt vettek korábbi és az új zöld szervezetek is, továbbá a nemzetközi pénzügyi rezsimek antidemokratikus működése és az iraki háború, tehát az erőszakmentesség témája mellett legfontosabb mozgalmi az épített és a természetes környezet védelme volt. A szélesebb közvélemény számára a háború ellenes tüntetések mellett környezetvédelmi és várospolitikai kérdések, konfliktusok tették ismertté az új zöld mozgalmat, mint a Critical Mass kerékpáros felvonulás és a mecseki Zengő csúcsára tervezett NATO lokátor építése. A 2000 és 2010 közötti időszakban a környezetvédelem, az ökopolitika egy alternatív politikai elit és identitás hordozójává vált, ebben az értelemben a rendszerváltás időszakához képest harmadik utas irányzat volt, amelynek betetőzése az LMP megalakítása és 2010-es országgyűlési mandátumszerzése volt.

KÖRNYEZETI TUDATOSSÁG ÉS ZÖLD POLITIKAI ELKÖTELEZŐDÉS TÁRSADALMI ALAPJAI

Posztmateriális értékek

A zöld, környezetvédő politikai identitás kialakulása a modern nyugati társadalmakban a 20. század második harmadában végbemenő értékváltozáshoz kötődik. Ronald Inglehart társadalomtudományi klasszikusnak számító művében írja le az általa “csendes forradalom” hívott társadalmi értékváltozásnak az okait és következményeit, amelyek a fejlett nyugati társadalmakban voltak megfigyelhetőek az 1970-es években (Inglehart 1977). A második világháború után a nyugati társadalmakban a gazdasági növekedés és a technológiai fejlődés nyomán jelentősen nőtt az életszínvonal, a társadalom egyre szélesebb rétegei számára nincsenek anyagi gondja. Az 1960-as évek végére, az 1970-es évek elejére egy olyan új generáció nő fel ezekben a társadalmakban, amely nem tapasztalta meg a háborús nélkülözést. Az oktatás és elsősorban a felsőoktatás bővülésével ez a generáció a korábbiakhoz képest tájékozottabb, magasabb kulturális tőkével bír és más típusú karrierutakat jelöl ki magának. A tömegkommunikáció fejlődésével a vertikális mobilitás horizontálisan is megvalósul. Az egyén esetében ezek a változások az értékek és a képességek szintjén jelennek meg. Az anyagi biztonság helyett előtérbe kerül az önmegvalósítás, a közösséghez tartozás, társadalmi és közösségi presztízs, tehát a posztmateriális értékek. Az oktatás bővülésével és a tömegtájékoztatás fejlődésével a népesség egyre nagyobb aránya lett képes a politikai események követésére, politikai véleményének megfogalmazására. Ezek az egyéni szinten megjelenő fejlemények ugyanakkor visszahatottak magára a társadalmi, politikai rendszerre is. A posztmateriális értékek megjelenésével megváltoznak a politikai ügyek is, nagyobb hangsúly kerül az életmódot érintő kérdésekre. A munkásságot

is érintő gyarapodással, a középosztályosodással párhuzamosan a politikai konfliktusok osztályjellege kezd eltűnni. A nagyobb tudás- és kulturális tőkével bíró fiatal rétegek számára a politikai intézmények autoritása, tekintélye nem magától értetődő, így csökken ezen intézményekkel és a nemzetállammal való azonosulás, megjelennek a nemzetek fölötti és a „törzsi” politikai identitások, a politikai szubkultúrák. Végül megváltozik a politikai részvétel is. Az intézményesített formák mellett bevetté válnak a nem-szokványos módszerek, mint a tüntetések, petíciók. Az elitcsoportok által felügyelt mozgósítás helyett az új típusú részvétel alulról történik és kihívást intéz az uralkodó elitek felé.

A zöld politikai identitás a posztmateriális értékek megjelenéséhez kapcsolódik, akárcsak a korábban tárgyalt új társadalmi mozgalmak. A zöld mozgalmak és a zöld pártok megjelenésével egy posztmateriális törésvonal is megjelent a nyugat-európai politikai rendszerekben. Inglehart egy későbbi könyvében a posztmateriális értékek megjelenését egy általánosabb kulturális változáshoz kapcsolja. Ez a változás többek között a tradicionális, vallási identitások gyengülésében, és a bevett társadalmi és szexuális normák fedezhető fel. Ennek politikai következménye az állami beavatkozás hatékonyságába vetett hit erodálódása a baloldalon is, továbbá az egyéni autonómia és ezzel párhuzamosan a szélesebb politikai részvételre való igény (Inglehart 1990). A posztmateriális értékekkel azonban nem feltétlenül szűnik meg teljesen a hagyományos intézmények szerepe. Ahogyan arra maga Inglehart és szerzőtársa rámutat, a posztmateriális értékeállítódással rendelkezők hajlamosabbak az élet értelmét és célját érintő kérdésekkel foglalkozni, így a kutatók érvelése szerint potenciálisan jobban érdeklődnek a vallás iránt (Inglehart–Appel 1989). Az anyagi biztonság és a posztmateriális értékorientáció közötti összefüggés azonban nem feltétlenül van olyan egyenesen arányos összefüggés, ahogyan az Inglehart modelljében szerepel. Eltérőek lehetnek ugyanis azok az értékek, amelyek a magánéleti és amelyek a politikai, közéleti célok eléréséhez szükségesek. Fontos tehát ebben az esetben az egyéni politikai szocializáció, az egyéni élethelyzet. Megférhet egymás mellett a magánéletben az anyagi biztonságra való törekvés elsődlegessége a közéletben a természet védelmének, a több állampolgári részvétel igényével (Cotgrove–Duff 1981). Hasonló eredményekre jutott egy másik kutatás, amely megállapította, hogy a posztmateriálisok, a vegyes értékorientációkkal rendelkezők és a materiálisok között a környezetvédelmi kérdések nincsen szisztematikus különbség (Davis 2000).

Osztály

Ha a környezetvédelemmel való politikai azonosulás alapjának a posztmateriális értékorientációt vesszük, akkor a zöld politika társadalmi bázisa a viszonylagos anyagi jóléttel, magas iskolázottsággal bíró közép- és felső-középosztály lehet, bár van a környezetvédelemnek munkásmozgalmi hagyománya is (Barca 2012). A

német Zöldek szavazóinak vizsgálata azt mutatja, hogy pártválasztásukat elsősorban valóban a posztmateriális értékrend, majd a végzettség (Stifel 2017). A korai magyar zöld mozgalom esetében is dominált a kulturális értelemben felső-középosztály az aktivisták között, hiszen sok tudós, környezetvédelemmel foglalkozó szakember volt található az első aktivisták között. Később a magyar globalizációkritikus mozgalomban és a megalakuló LMP-ben a környezetvédő természet-tudósok mellett civil szervezetek dolgozói és társadalmtudósok is megjelentek. Ellentmondást rejt azonban, hogy a posztmaterializmus és az új társadalmi mozgalom kapitalizmuskritikája azonban kevésbé lehet vonzó a rendszer előnyeit élvező, módosabb rétegek számára. Magasabb jövedelmük és képzési szintjük azonban nem jelenti azt, hogy a környezetvédők a minden szegmensét lefednék középosztály. Cotgrove és Duff kutatása szerint az ellentmondás kulcsa a környezetvédők foglalkozásának vizsgálatában áll. Körükben ugyanis felülreprezentáltak az orvosok, szociális munkások, tanárok és a kreatív dolgozók (Cotgrove–Duff 1980). Az említett csoportok nem-termelő szolgáltató szektorban vannak, így egyfelől nem kapcsolódnak közvetlenül a kapitalista termeléshez, tehát nem érdekelték annak bővítésében, struktúrájának fenntartásában, másfelől érdekükben áll saját társadalmi, politikai pozíciójuk erősítése érdekében az ipari, technológiai megfontolásokkal ellentétek szempontokat érvényesíteni. Bár a posztmateriális értékekkel bíró új középosztály tagjai megtalálhatóak a zöld pártok szavazói között és a második hullámos környezetvédő mozgalom támogatói között, Mertig és Dunlap kutatása szerint az új középosztályhoz való tartozás csak gyengén jelzi előre a környezetvédő mozgalom céljaival való azonosulást, a magas jövedelem pedig a vizsgált 18 országból csak kettőben korrelált pozitívan az új társadalmi mozgalmak támogatottságával (Mertig–Dunlap 2009).

Politikai orientáció

A politikai szintéren az 1980-as években megjelenő zöld pártok elutasították mindkét korábbi blokkot, köztük a hagyományos baloldalt is. Herbert Gruhl, a német Zöldek egyik alapítója a következőképpen fogalmazta meg ezt a pozíciót: „Nem állunk sem jobb-, sem baloldalon, hanem elöl” (Szabó 1985). A korábbi politikai kétosztatuság elutasítása az új, kihívó politikai alakulatok jellemzője. A zöld pártok esetében ennek a politikának a háttere a környezetet terhelő termelési, az életvilágot veszélyeztető gazdasági-politikai rendszer teljes elutasítása, amelynek részei a második világháború után kialakult politikai rendszerek pártjai is. Kezdeti különállása ellenére azonban a zöld politika és a környezetvédelem rokonítható a több ideológiával, politikai nézettel is. A baloldalhoz a kizsákmányolás és az elidegenedés koncepciói kapcsolják, amelyek ugyanakkor a zöld politika esetében nem a munkásosztály, hanem a természet, az emberi közösségek és az átfogóbb életmód egészében jelennek meg. Az ökopolitikában a környezeti kockázatok vagy, társadalmi státusz szerinti elosz-

tása is baloldali elem. Hasonlóan a munkásmozgalomhoz a zöld politika is ki akarja terjeszteni a demokratikus participációt, azonban a választási részvételen túllépve, a politikai intézményekre is kiterjesztené azt (bázisdemokrácia). A zöld politikában hangsúlyos autonómia, legyen az akár egyéni, akár közösségi, a hagyományos politikai intézmények szerepének megkérdőjelezése, továbbá az emancipációs küzdelmek támogatása a liberalizmushoz állnak közel. A természetes és az épített környezet eredeti formájának, a hagyományos emberi közösségek védelme pedig olyan elemek a zöld politikai gondolkodásban, amelyekkel konzervatív pozícióból lehet azonosulni. Európa meghatározó zöld pártjaira a baloldali orientáció a jellemző. Mind a francia, mind a német zöld párt baloldali párttal közösen kormányzott, noha a német Zöldek tartományi szinten együttműködnek a kereszténydemokratákkal. Magyarországon a bal- és a jobboldal egységes elutasítása már a hazai globalizációkritikus mozgalomra is jellemző volt, majd a szövetségi politikával kapcsolatos belső konfliktusok végül az LMP szakadásához vezettek. A zöld pártok gazdasági és környezetvédelmi pozícióinak vizsgálata azt mutatja, hogy fokozatosan alkalmazkodnak a hagyományos pártpolitikai dimenziók mentén, miközben a baloldali pártok az 1989 és 2003 közötti időszakban csak részben változtattak politikájukon a környezetvédelmi szempontoknak megfelelően (Dalton 2009). Az Egyesült Államokban pártrendszerben felvett pozíció, a választók szakpolitikai preferenciái a környezetvédelmi kérdésekben összefügg vannak a környezetvédő mozgalmak támogatottságával is (Dunlap et al.).

Politikai részvétel

A zöld mozgalmi hagyományban fontos szerepe van a politikai részvételnek az intézményesített formákon is túl. A környezet védelme közösségi önszerveződést, kiállást, egyéni elköteleződést igényel. Az új társadalmi mozgalmak gyakorlatának megfelelően a zöld mozgalmi szervezetek, csoportok hierarchia mentesen, hálózatosan szerveződtek, a csoport tagjainak lehető legszélesebb bevonásával. A politikai részvétel összefügg az osztálypozícióval, képzettséggel, vallásossággal és a posztmateriális értékekkel is (Bekkers 2005). A környezetvédelemmel foglalkozók tehát hajlandóbbak részt venni civil szervezetekben, ugyanakkor a környezeti problémák politikai számonkérése fokozottabban mozgalmi formában, az intézményesített politikán túl történik. A szakpolitikai döntéshozatalba való bekapcsolódás azonban a szaktudással bíró civil szervezetek, NGO-k számára sem minden esetben adott, ahogyan ez jellemző volt a rendszerváltás utáni időszakban Magyarországon (Rose–Ackerman 2008). A környezetvédő állampolgári önszerveződések szakpolitikai helyzetét vizsgálva Abel és Staphan arra jutott, hogy a környezetvédelmi szakpolitikai alternatíva megfogalmazásakor, valamint a szakpolitikai döntéshozatali stádiumban az állampolgároknak kevesebb szerep jut, mint a végrehajtás és a napirend meghatározása során (Abel–Staphan 2000). A döntéshozók ellenállása és adminisztratív akadályok mellett a szakpolitikai folyamatba való bekapcsolódásnak vannak olyan akadályai is, ame-

lyek az egyéni kompetenciákon múlnak. A környezetvédelem kapcsán ugyanakkor az egyéni érintettség lényeges motivációja a politikai részvételnek, ahogyan mutatja ezt Magyarország az ökológiai konfliktusok lokális jellege.

KUTATÁSI KÉRDÉSEK, MÓDSZER

A bevezetőben feltett kérdés megválaszolásához, miszerint jelent-e politikai elköteleződést a zöld, környezetvédő politikai önbesorolás, és adottak-e a lehetőségei társadalmi bázisát tekintve a klímamozgalomnak Magyarországon, a fejezet a szakirodalmi áttekintő alapján a környezetvédő, zöld politikai identitást valló egyetemisták és főiskolások értékorientációját, osztályhelyzetét, politikai orientációját és részvételi hajlandóságait vizsgálja.¹⁶⁹ Az értékválasztás kapcsán a posztmaterális attitűd meglétét a magánéletre vonatkozó kijelentések segítségével azonosítom (A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytiszteltet. A férfi dolga az, hogy pénzt keressen, a feleségnek a háztartással és a gyerekekkel kell foglalkoznia.). Az új középosztályba való tartozást az apa iskolai végzettsége és a választott szak segítségével vizsgálom. Ahogyan azt a szakirodalmi áttekintő mutatta, a zöld politika kapcsolódhat bal, vagy jobboldali pozíciókhoz is. A politikai orientáció vizsgálata így inkább arra mutat rá, hogy létezik-e ideológiai hasonlóság a környezetvédő magyar egyetemisták és főiskolások között, amely egy határozottabb politikai arcúval bíró mozgalom létrejöttét segíthetné elő. A részvételi hajlandóság indikátorai pedig a korábbi tiltakozási tapasztalatok és a tiltakozási hajlandóságra vonatkozó válasz.

EREDMÉNYEK

A zöld, környezetvédő politikai identitás 2019-ben a liberális és a nyugatos világnézeti önbesorolás után a harmadik legnépszerűbb kategória (17%). 2015-höz képest jelentősen nőtt a zöld hallgatók aránya (13%).

1. táblázat

A zöld, környezetvédő érték címke elfogadottsága (százalékos megoszlás)

Világnézeti önbesorolás	2015	2019
liberális, szabadgondolkodású	26	22
européer/nyugatos	15	18
zöld, környezetvédő	13	17

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

169 A 2015-ös adatfelvétel módszertanáról részletesen lásd Róna–Szabó 2017. A 2019-es adatfelvételt ismerteti Szabó 2019 jelen kötetben.

A 2015-ös helyzethez képest valamelyest nőtt a férfiak aránya a zöld hallgatók között, azonban a nők még mindig erősen felülreprezentáltak ebben a csoportban. Arányuk 2019-ben és jóval 60 százalék fölött van, miközben a teljes mintában kiegyensúlyozott a nemek aránya.

2. táblázat
Nemek szerinti megoszlás

	2015		2019	
	zöld egyetemisták	teljes minta	zöld egyetemisták	teljes minta
férfi	31	48	36	49
nő	69	52	64	51

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

Anyagi helyzetüket tekintve a környezetvédő egyetemisták nem számítanak kiemelt státuszú csoportnak. A felső, „gondok nélkül élek” kategóriában arányuk 7 százalékkal alacsonyabb, mint a többi válaszadónak. Nem látszik tehát, hogy a zöld elhivatottság alapja a megkülönböztetett anyagi biztonság lenne. Négy év alatt általánosságban javult a hallgatók anyagi helyzete, a környezetvédő fiatalok ugyanakkor továbbra sem emelkednek ki a teljes mintából (3. táblázat).

3. táblázat
Anyagi helyzet szubjektív megítélése
(százalékos megoszlás)

Anyagi helyzet	2015		2019	
	zöld egyetemisták	teljes minta	zöld egyetemisták	teljes minta
gondok nélkül élek	17	23	22	28
a pénzem okos beosztásával jól kijövök	62	57	66	61
éppen hogy kijövök a jövedelmeimből	17	17	10	10
hónapról-hónapra anyagi gondjaim vannak	3	3	2	2

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

A környezetvédő elköteleződés társadalmi alapja az új középosztályhoz való tartozás, amelynek nem csak gazdasági, de az életmódhoz kapcsolódó dimenziója is van. A fiatalok esetében az életmódot, a jövőt érintő legfontosabb tényező maga a pályaválasztás. A környezetvédő fiatalok esetében is jellemző a gazdasági szakválasztása, azonban megfigyelhetők jelentős különbségek is. Feltűnő a természettudományi szakra járók magas aránya mindkét évben. 2015-höz viszonyítva azonban csökkent a pedagógusnak tanuló hallgatók száma a környezetvédők között.

2019-ben az agrártudományi és az egészségtudományi szakokra járnak többen a zöld egyetemisták és főiskolások közül. Alacsonyabb ugyanakkor mindkét évben az ipari termeléshez kapcsolódó műszaki és a szolgáltató informatikai képzésekre járók aránya (4. táblázat).

4. táblázat
A zöld egyetemisták megoszlása képzési szakirányok szerint

Képzési terület	2015		2019	
	zöld egyetemisták	teljes minta	zöld egyetemisták	teljes minta
agrár	7	5	9	5
bölcsészettudományi	11	10	8	11
egészségtudomány (nem orvosi)	4	5	10	6
gazdaságtudományi	14	18	20	19
informatikai	1	6	2	7
jogtudomány	1	4	1	4
műszaki tudományok	19	19	12	16
orvostudomány	7	8	7	6
pedagógusképzés	10	6	6	7
társadalomtudomány	4	5	7	5
természettudomány	15	7	16	10

Megjegyzés: csak azokat a képzési irányokat tüntettük fel, ahol az esetszám nagyobb, mint 30 fő.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

Az 5. táblázat az Inglehart által leírt kulturális változásokat veszi alapul a posztmaterális értékorientáció vizsgálatához. Két olyan kijelentést vizsgál meg a dolgozat, amely alapján vizsgálható, hogy a válaszadó mekkora mértékben fogadja el a tekintély szerepét a családon belül, illetve, hogy mekkora mértékben ragaszkodik a férfi és női szerepeket élesen elválasztó családmodellhez. Feltűnő, hogy a teljes mintában 2015-ben és 2019-ben is a gyerekek tekintélytisztelete és a férfi-női szerepeket illető vélemények eltérése. A többi megkérdezethez képest a környezetvédő hallgatók kevésbé értenek egyet a két kijelentéssel, noha a különbség az átlagok között nem kirívó. 2015-höz képest ugyanakkor jelentősen megváltoztak a hallgatók attitűdjei, ebben a tekintetben azonban nincs jelentős különbség a környezetvédő hallgatók és a többiek között.

5. táblázat
Posztmateriális értékekhez való viszony (1–5 skála átlagai)

Posztmateriális értékek	2015		2019	
	zöld egyetemisták	teljes minta	zöld egyetemisták	teljes minta
Mennyire értesz egyet a következő kijelentésekkel?				
A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytiszteltet.	3,28	3,42	3,04	3,21
A férfi dolga az, hogy pénzt keressen, a feleségnek a háztartással és a gyerekekkel kell foglalkoznia	1,96	2,10	1,57	1,79

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

A bal–jobb önbesorolás tekintetében a zöld fiatalok nem sokban különböznek társaiktól (6. táblázat). A mérsékelt radikális tengelyen helycsere történt: a korábban a teljes mintához képest radikálisabb zöldek most mérsékeltebben lettek. Jelentősebb a különbség a liberális-konzervatív tengelyen. Noha a környezetvédelem kifejezetten megőrzésről, konzerválásról szól, a zöld egyetemisták liberálisabbak társaiknál. Tekintetbe véve azt, hogy a zöld mozgalmak és pártok gyakran a korábbi bal–jobb megosztottság meghaladásának igényével lépnek fel, továbbá a magyar politikai hagyományban meglévő politikaellenességet, a centrizmus önmagában nem feltétlenül gátja környezettudatos politikai cselekvésnek. A 2018 óta kibontakozó klímamozgalom generációs jellege mellett a korábbi politikai elitet annak ideológiai előjelétől függetlenül kritizálja, így a centrista alapállás kedvezhet a klímamozgalom mozgósításának a magyar egyetemisták között.

6. táblázat
Politikai önbesorolás (1–7-ig terjedő skála átlagai)

	2015		2019	
	zöld egyetemisták	teljes minta	zöld egyetemisták	teljes minta
baloldali – jobboldali	4,28	4,29	3,96	3,99
liberális – konzervatív	3,77	3,72	3,23	3,52
mérsékelt – radikális	3,66	3,55	3,12	3,3

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

A sikeres mozgósítás feltétele azonban nem csak az ideológiai nyitottság, vagy éppen a bevett politikai erők és kategóriák elutasítása, hanem a társadalmi, politikai részvételre való hajlam. A környezetvédő egyetemisták esetében azonban nem látszik különbség a többi hallgatóhoz képest (7. táblázat).

7. táblázat
Szervezeti részvétel megoszlása a zöld egyetemisták körében
(szervezeti kötődés átlaga)¹⁷⁰

	2015		2019	
	zöld egyetemisták	teljes minta	zöld egyetemisták	teljes minta
szervezeti típusokhoz kötődés átlaga	1,5	1,3	1,2	1,2

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015 és 2019.

A korábbi eredmények tükrében talán meglepő módon, a politikai részvétel összességében csökkent 2019-re (8. táblázat). Vannak bizonyos formák azonban, amelyek jellemzőbbek a zöld, környezetvédő egyetemistákra és főiskolásokra. Ezek az árucikkek és üzletek bojkottja, a pénzadomány és a politikusokkal való kapcsolatfelvétel. Mindhárom forma jellemzően egyéni, individuális cselekvés. A bojkott, a termékek tudatos fogyasztása, amelyben éles különbség mutatható ki a környezetvédő hallgatók és a teljes minta között, a zöld mozgalmakra igen jellemző cselekvési forma. A klímamozgalom generációs jellege miatt alkalmas lehet az ilyen részvételi tapasztalatok megszerzésére.

8. táblázat
Egyes politikai aktivitási formák megoszlása a zöld hallgatók körében
(százalékos megoszlás)

	2015		2019	
	zöld egyetemisták	teljes minta	zöld egyetemisták	teljes minta
közügyekkel kapcsolatos megosztás közösségi oldalon	29	32	23	20
bojkottált árucikket, üzletláncot	21	20	21	15
pénzt adományozott civil szervezetnek vagy pártnak	28	32	21	13
kapcsolatba lépett politikussal	20	19	20	15
politikai nyilatkozatok, tiltakozó petíciók aláírása	24	29	19	25
aláírásgyűjtésben vett részt	30	27	18	19
törvényes demonstráció	22	20	17	19
spontán tüntetés	5	8	8	9
szándékosan viselt politikai jelvényeket, jelképeket	3	3	6	6

Megjegyzés: legalább 5 százalékos gyakoriságú részvételek esetében, 2019.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

¹⁷⁰ A szervezeti kötődés index létrejöttéről részletesen lásd Oross–Szabó 2019 jelen kötetben.

Akár a többi változó esetében, a pártszimpátiát tekintve is követik az általános tendenciákat a zöld, környezetvédő hallgatók, így népszerűek esetükben is az olyan generációs pártok, mint a Jobbik, majd 2019-ben a Momentum is. A zöld, környezetvédő identitás politikai jellegére utal az LMP-nek az átlagnál nagyobb támogatottsága körükben. A teljes mintához viszonyítva mind 2015-ben, mind 2019-ben hajlamosabbak a harmadik utas politikai erővel szimpatizálni, mint a már említett Jobbik és LMP mellett a Kétfarkú Kutypárt. Feltűnő továbbá a többi egyetemistához és főiskoláshoz képest a kormánypárt elutasíthatósága.

9. táblázat
Pártszimpátia a zöld egyetemisták körében
(százalékos megoszlás)

Pártszimpátia	2015		2019	
	zöld egyetemisták	teljes minta	zöld egyetemisták	teljes minta
DK, MSZP	3	4	4	4
Fidesz	2	12	5	16
Jobbik	24	20	15	14
Kétfarkú Kutypárt	2	2	17	13
LMP	20	15	12	9
Momentum	–	–	16	16
egyéb	1	1	2	1
semmiképp se mennék el / érvénytelenül szavaznék	9	9	4	3
nem tudja, nem válaszol	36	19	25	24

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015 és 2019.

A fősodró pártok elutasítása, a harmadik utas politikai erővel való szimpátia is magyarázhatja, hogy miért nem olyan erős a választási hajlandóság a zöld, környezetvédő egyetemisták körében. Az idősoros adatok ugyanakkor azt mutatják, hogy 2015-höz képest jelentősen növekedett a zöld hallgatók választási részvételi magabiztossága. A teljes mintától csak párt százalékkal maradnak el a környezetvédő biztos szavazók.

A zöld, környezetvédelmi elköteleződés háttérváltozóit logisztikus regressziós modell segítségével mutatom be. A logisztikus regresszió a deskriptív elemzéshez hasonlóan azt mutatja, hogy a bal–jobb öndefiníció, az anyagi helyzet megítélése, a közvetlen politikai részvétel nem magyarázzák a környezetvédő, zöld politikai elköteleződést. Vannak azonban fontos tényezők, amelyek növelik annak valószínűségét, hogy a hallgató zöld, környezetvédő értékeket valljon. Mindenekelőtt ilyen a környezetvédő szervezetben való tagság, ami a zöld politikai identitás egyik legfontosabb magyarázó változója ($\text{Exp}(B)=2,283$). A modell arra is rámutat, hogy az ideológiai tengelyek közül nemcsak a bal–jobb nem szignifikáns, de

95 százalékos konfidencia intervallum mellett a liberális – konzervatív sem érdemi háttér tényező. Az ideológia értékvilágot ugyanis keresztbe vágja a legfontosabb tényező a Fidesz elutasítása. Minél valószínűbb, hogy a hallgató nem fog a Fideszre szavazni, annál egyértelműbb a zöld, környezetvédő értékcsimke elfogadottsága ($\text{Exp}(B)=0,147$).

Érdeemes megjegyezni, hogy a zöld, környezetvédő hallgatók – ahogy erre egyébként a leíró statisztikák rámutattak – inkább nők, és a település típusának is van hatása. Minél kisebb településen él valaki, annál valószínűbb, hogy felvállalja a zöld gondolatot. Az is látszik, hogy a zöld gondolat összekapcsolódik a jövőben való hittel.

10. táblázat
Környezetvédelmi elköteleződés magyarázó modellje – bináris logisztikus regressziós modell

	B	Wald	Sig.	Exp(B)
környezetvédő szervezetben tagság	,826	4,381	,036	2,283
részt vett törvényes (előre bejelentett) demonstráción, tüntetésen	-,211	,443	,506	,810
szándékosan nem vásárolt, bojkottált árucikket, elkerült üzletláncot	,580	3,576	,059	1,787
pénzt adományozott civil szervezetnek vagy pártnak	,372	1,172	,279	1,450
baloldali–jobboldali (1–7)	,146	1,890	,169	1,157
liberális–konzervatív (1–7)	-,176	3,007	,083	,839
Fideszre szavaz (1=fideszes)	-1,920	11,783	,001	,147
anyagi helyzet megítélése	-,217	1,269	,260	,805
Mennyire érzi biztosnak a jövőjét, mennyire érzi magát biztonságban a jövőjével kapcsolatban?	,318	5,391	,020	1,374
neme (0=nő)	-,742	7,860	,005	,476
település típusa (község=0)	-,085	4,319	,038	,919
apa befejezett iskolai végzettsége	-,155	3,274	,070	,857
Constant	-,291	,107	,744	,747

-2 Log likelihood: 429,262; Cox – Snell R^2 : 0,095; Nagelkerke R^2 : 0,162

Forrás: Aktív Fiatalk Magyarországon 2015 és 2019.

ÖSSZEFOGLALÁS

A fejezet arra a kérdésre kereste a választ, hogy a magukat a zöld, környezetvédő politikai eszmei kategóriával illető egyetemistákra és főiskolásokra továbbra is jellemző-e a kivonulás, vagy jelenthetik-e a bázisát a 2018-2019 során Magyarországon is kibontakozó új zöld hullámnak, a klímamozgalomnak. A Greta

Thunberg svéd diák, továbbá a hazánkban is jelen lévő Fridays For Future, ill. az Extinction Rebellion szervezetek által is képviselt mozgalom főszereplői a fiatalok, akik elszántsága és későbbi életük fenyegetettsége egyszerre hivatkozási alapja a klímavédelmi törekvéseknek. Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás során megkérdezett környezetvédő, zöld fiatalok életkoruk és önmeghatározásuk alapján a klímavédelmi mozgósítás elsődleges célpontjai lehetnek.

11. táblázat

A zöld hallgatók mozgósítására pozitívan ható tényezők

nők erős felülreprezentáltsága
centrum pozíció
szakmai csoporttudat, intézményi hálózat (cat-net)
Fidesz elutasítottsága
politikailag tudatos fogyasztás

A többi hallgatóhoz képest valamennyivel erősebb a posztmateriális értékorientáció esetükben, továbbá többségük a bal-jobb önbesoroláshoz képest centrum pozíciót vesznek fel, amelyből arra lehet következtetni, hogy a zöld mozgalmakhoz hasonlóan elutasítják ezeket a hagyományos politikai kategóriákat. Részvételi szokásaikat tekintve előnyben részesítik az egyéni formákat. Az átlagoshoz képest mintegy 7 százalékkal többen bojkottáltál terméket, üzletláncot körükben. A környezetvédő és így a klímamozgalom egyik ismérve a tudatos fogyasztás, a bojkott szorosan illeszkedik a zöld mozgalmak eszköztárához. A többi hallgatóhoz képest azonban kevesebb tüntetési tapasztalatuk van, aminek oka az is lehet, hogy az adatfelvétel idején éppen csak kibontakozott Magyarországon az új klímamozgalom.

A környezetvédő hallgatók között felülreprezentáltak a természettudományos, az agrártudományi és az egészségtudományi szakokra járók. Az utóbbi esetben ennek oka gondozó, a nem termeléshez kötődő szolgáltató szakmai posztmateriális jellegében is kereshető. A természettudósok és agronómusok esetében ugyanakkor a szak tárgya, a természet, a környezet az, ami meghatározza a politikai eszmei öndefiníciót. A zöld identitás tehát szakmai elköteleződést is takar. Ez azonban önmagában nem feltétlenül gátja a klímamozgalomhoz vagy más zöld kezdeményezéshez való csatlakozásnak. Jó példa erre az 1970-1980-as évek magyar zöld hagyománya, amikor biológusok, ökológusok, a mérnök szakértelmiség volt a Duna mozgalom motorja. A szakmai csoporttudat és a felsőoktatási intézményhálózat, tehát a kategória és a hálózat (cat-net) egysége támogathatja a mozgósítást (Tilly 1978).

Pártválasztásuk tekintetében feltűnő a harmadik utas politikai pártok, így a Jobbik, az LMP és a MKKP erősebb támogatása, továbbá a többi hallgatóhoz képest a Fidesz erős elutasítása. 2015-höz képest a zöld, környezetvédő hallgatói csoport

jóval biztosabb is abban, hogy részt fog venni az országgyűlési választásokon. Összességében elmondható, hogy csökkent a zöld, környezetvédő hallgatók kivonulása, erősödött részvételi szándékuk, olyan formákat alkalmaznak, amelyek tipikusak az ökológiai mozgalmak, politikai kezdeményezések esetében. A magyar zöld hallgatók több mint 64 százaléka nő, ami megegyezik a klímátüntetések résztvevő sokaságával (Wahlström et al. 2019). A kortárs klímamozgalom fiatal női szereplői fontos motivációs erővel bírhatnak a többségükben női zöld egyetemistákra és főiskolásokra.

IRODALOM

- Abel, T. D., – Stephan, M. (2000, 12). The Limits of Civic Environmentalism. *American Behavioral Scientist*, 44(4), 614-628. doi:10.1177/00027640021956413
- Allen, M., Wicks, R. H., – Schulte, S. (2013). Online Environmental Engagement Among Youth: Influence of Parents, Attitudes and Demographics. *Mass Communication and Society*, 16(5), 661-686. doi:10.1080/15205436.2013.770032
- Arnold, H. E., Cohen, F. G., – Warner, A. (2009). Youth and Environmental Action: Perspectives of Young Environmental Leaders on Their Formative Influences. *The Journal of Environmental Education*, 40(3), 27-36. doi:10.3200/joe.40.3.27-36
- Barca, S. (2012)- On working-class environmentalism: a historical and transnational overview. *Interface: a journal for and about social movements*, Volume 4 (2): 61 – 80 (November 2012)
- Bekkers, R. (2005, 06). Participation in Voluntary Associations: Relations with Resources, Personality, and Political Values. *Political Psychology*, 26(3), 439-454. doi:10.1111/j.1467-9221.2005.00425.x
- Berg, M. M. (1999, 01). Environmental protection and the Hungarian transition. *The Social Science Journal*, 36(2), 227-250. doi:10.1016/s0362-3319(99)00011-7
- Botcheva, L. (1996, 09). Focus and Effectiveness of Environmental Activism in Eastern Europe: A Comparative Study of Environmental Movements in Bulgaria, Hungary, Slovakia, and Romania. *The Journal of Environment – Development*, 5(3), 292-308. doi:10.1177/107049659600500303
- Buechler, S. M. (2013, 01). New Social Movements and New Social Movement Theory. *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements*. doi:10.1002/9780470674871.wbepm143
- Chawla, L., – Cushing, D. F. (2007). Education for strategic environmental behavior. *Environmental Education Research*, 13(4), 437-452. doi:10.1080/13504620701581539

- Cotgrove, S., – Duff, A. (1980, 05). Environmentalism, Middle-Class Radicalism and Politics. *The Sociological Review*, 28(2), 333-351. doi:10.1111/j.1467-954x.1980.tb00368.x
- Cotgrove, S., – Duff, A. (1981, 03). Environmentalism, Values, and Social Change. *The British Journal of Sociology*, 32(1), 92. doi:10.2307/589765
- Dalton, R. J. (2009, 03). Economics, environmentalism and party alignments: A note on partisan change in advanced industrial democracies. *European Journal of Political Research*, 48(2), 161-175. doi:10.1111/j.1475-6765.2008.00831.x
- Davis, D. W. (2000, 09). Individual Level Examination of Postmaterialism in the U. S.: Political Tolerance, Racial Attitudes, Environmentalism, and Participatory Norms. *Political Research Quarterly*, 53(3), 455. doi:10.2307/449193
- Dunlap, R., Xiao, C., – McCright, A. (2001, 12). Politics and Environment in America: Partisan and Ideological Cleavages in Public Support for Environmentalism. *Environmental Politics*, 10(4), 23-48. doi:10.1080/714000580
- Habermas, J. (1970). *Technik und Wissenschaft als „Ideologie“*: (4. Aufl.). Suhrkamp.
- Hajba, É. (1994, 09). The rise and fall of the Hungarian greens. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 10(3), 180-191. doi:10.1080/13523279408415267
- Inglehart, R. (1990). *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton Univ. Press.
- Inglehart, R., – Appel, D. (1989). The Rise Of Postmaterialist Values And Changing Religious Orientations, Gender Roles And Sexual Norms. *International Journal of Public Opinion Research*, 1(1), 45-75. doi:10.1093/ijpor/1.1.45
- Larsson, B., Andersson, M., – Osbeck, C. (2010). Bringing Environmentalism Home. *Childhood*, 17(1), 129-147. doi:10.1177/0907568209351554
- Mertig, A. G., – Dunlap, R. E. (2009, 10). Environmentalism, New Social Movements, and the New Class: A Cross-National Investigation*. *Rural Sociology*, 66(1), 113-136. doi:10.1111/j.1549-0831.2001.tb00057.x
- Mikecz, D. (2018). *A globalizációkritikus mozgalom Magyarországon: Zöldek, pacifisták, házfoglalók*. L'Harmattan.
- Szabó M. (1985). *Zöldek, alternatívok, környezetvédők*. Budapest: Gondolat.
- Riemer, M., Voorhees, C., Dittmer, L., Alisat, S., Alam, N., Sayal, R., . . . Schweizer-Ries, P. (2016). The Youth Leading Environmental Change Project: A Mixed-Method Longitudinal Study across Six Countries. *Ecopsychology*, 8(3), 174-187. doi:10.1089/eco.2016.0025
- Róna Dániel – Szabó Andrea (2012): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.) (2012): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012: Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged, Belvedere Meridionale, 2012. pp. 15–24.

- Rose-Ackerman, S. (2008, 09). The Voluntary Sector And Public Participation: The Case Of Hungary. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 79(3-4), 601-623. doi:10.1111/j.1467-8292.2008.00372.x
- Stalley, P., – Yang, D. (2006). An Emerging Environmental Movement in China? *The China Quarterly*, 186, 333-356. doi:10.1017/s030574100600018x
- Stifel, A. (2017). *Vom erfolgreichen Scheitern einer Bewegung: Bündnis 90/Die Grünen als politische Partei und soziokulturelles Phänomen*. Springer VS.
- Strandbu, Å, – Krange, O. (2003). Youth and the Environmental Movement – Symbolic Inclusions and Exclusions. *The Sociological Review*, 51(2), 177-198. doi:10.1111/1467-954x.00414
- Szabó Andrea (2019): A 2019-es Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás módszertana. In: Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – Heinrich Böll Stiftung – TK PTI.
- Szirmai, V. (1993). The Structural Mechanisms of the Organization of Ecological — Social Movements in Hungary. *Environment and Democratic Transition*, 146-156. doi:10.1007/978-94-015-8120-2_7
- Tilly, C. (1978). *From mobilization to revolution*. Boston: Addison-Wesley
- Wahlström et al. (2019). *Protest for a future. Composition, mobilization and motives of the participants in Fridays For Future climate protests on 15 March, 2019 in 13 European cities*
- Wheaton, B. (2007). Identity, Politics, and the Beach: Environmental Activism in Surfers Against Sewage. *Leisure Studies*, 26(3), 279-302. doi:10.1080/02614360601053533
- Wray-Lake, L., Flanagan, C. A., – Osgood, D. W. (2009). Examining Trends in Adolescent Environmental Attitudes, Beliefs, and Behaviors Across Three Decades. *Environment and Behavior*, 42(1), 61-85. doi:10.1177/0013916509335163

SZABÓ ANDREA
**A 2019-ES AKTÍV FIATALOK MAGYARORSZÁGON
KUTATÁS MÓDSZERTANA**

Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatássorozat¹⁷¹ negyedik, 2019. februári adatfelvételi hullámának módszertana teljes egészében megegyezik a 2015. április folyamán készített utolsó (3.) hulláméval. A társadalomtudományi kutatás 800 fős kvóta¹⁷² mintán készült, amelyet szigorított véletlen sétához hasonló utasítások révén „véletlenítettünk”.¹⁷³ A 800 főt papír alapú kérdőív segítségével, személyesen kérdezték le a magyarországi egyetemek és főiskolák kampuszain. A minta kialakítása során alapsokaságként a magyar nappali tagozatos egyetemi és főiskolai hallgatók létszámát vettük figyelembe, tehát az egyetemek és főiskolák külföldi hallgatóit nem.

Nagyon fontos leszögezni, hogy a vizsgált alapsokaság nem a teljes magyar ifjúság (15–29 évesek), hanem annak egy, egyébként számában és arányaiban is csökkenő részmintája, nagyjából 200 000 fő. Minden olyan kijelentés, ami a magyar fiatalok egészére vonatkozna túlzó, ugyanakkor az elmúlt évtizedek tapasztalatai azt mutatják, hogy a hallgatók gondolkodása, életmódja befolyással bír a teljes magyar 15–29 éves népesség viselkedésére.¹⁷⁴

A kutatás egyik unikalitását az adja, hogy a hallgatók kérdeznek hallgatókat, vagyis a kérdező és a kérdezett között életkori, státusbeli, gondolkodásbeli szakadék, ami nagyon életszerű, helyenként talán kissé karcos válaszokhoz vezet. A kapott válaszok érvényességét pont ez a frissesség és közvetlenség adja. A speciális kérdezői kör, valamint az egyetemi minta lehetővé teszi, hogy olyan kérdések is

171 A nonprofit kutatócsoport egy 2009 óta működő ifjúságkutató munkaközösség felfrissítésével jött létre 2011 tavaszán. Az Aktív Fiatalok Kutatócsoport tagjai társadalomtudományokkal (politológia, pszichológia, szociológia) foglalkozó kutatók, doktorjelöltek. A csoport vezetője Szabó Andrea PhD. Alapító tagjai Róna Dániel PhD, Oross Dániel, PhD és Keil András, doktorjelölt. A kutatócsoporthoz csatlakoztak Susánszky Pál, PhD, Csőzik Rita, Kovács Tamás, Sebestyén Annamária, Papházi Viktor doktoranduszok.

172 A kvóta alapját az Oktatási Hivatal Felsőoktatási statisztikai szolgáltatják, amelyek a 2017/2018-as tanévre vonatkoznak. https://www.oktatas.hu/felsooktatas/kozerdeku_adatok/felsooktatasi_adatok_koztetetele/felsooktatasi_statisztikak.

173 A 2015-ös kutatás módszertanáról részletesen lásd: Róna–Szabó 2017.

174 Az elmúlt évben két jelentős tanulmánykötet is vizsgálta a teljes, 15–29 éves ifjúsági korosztályt (Székely 2018; Nagy 2018).

tesztelésre kerüljenek, amelyek hagyományos, felnőtt, lakossági mintákon sokkal nehezebb; lehet tehát provokatív, szenzitív, izgalmas kérdésekkel is operálni. A kérdezést ugyanis szakmai gyakorlat és/vagy önkéntes munka keretében egyetemisták és főiskolások végezték – szám szerint 111 fő –, akik az ELTE ÁJK, az ELTE TáTK, a BCE Társadalomtudományi Kar, az Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, a Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, valamint a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar különböző társadalomtudományi képzésében vesznek részt. A kutatásban kérdezőként részt vevő hallgatók a terepmunka előtt részletes kérdezői eligazításon, kiképzésen estek át. Munkájukat utólag több szempont szerint ellenőriztük. Minden intézmény lekérdezése egy-egy kérdezői csapatra volt bízva, amelyet egy erre a feladatra kijelölt személy, „csapatkapitány” vezetett, aki az instruktoroknak tartozott beszámolási kötelezettséggel. Instruktorok: Sebestyén Annamária (ELTE) (főinstruktor), Galgóczi Eszter (BCE) Glied Viktor (Pécs), Juhász Krisztina (Szeged), Kukucska Zsuzsa (Debrecen).

A személyes kérdezésre 2019. február 11. és február 28. között került sor 187 mintavételi ponton (vagyis ennyi egyetemi, főiskolai karon vagy főiskolán). A személyes kérdezéseket minden esetben a kiválasztott főiskola vagy egyetem kampuszán, vagy a kampusz előtti területen hajtották végre a következő instrukció alapján:¹⁷⁵

- az interjúalanyok első harmadát a bejáratnál kellett kiválasztani oly módon, hogy minden második kijövő vagy bemenő hallgatótól kellett interjút kérni. Ha a hallgató elutasította a kérdezőt, akkor újra kellett kezdeni a számlálást, és az elutasítótól számított második személyt kellett újra megszólítani;
- a következő harmadot az egyetemeken és főiskolákon belül a termek mellett ülő, várakozó hallgatók közül kellett kiválasztani. Közülük legalább egynek társaságból kellett jönnie, a többi magányosan ülő is lehetett;
- az utolsó harmadot társas helyszíneken, azaz a büfében, az udvaron, aulában kellett kiválasztani. Szigorú megkötés volt azonban, hogy tanterembe nem mehetett be a kérdező. Továbbá ismerőst, barátot, azonos szubkultúrához tartozó személyt, kifejezetten szimpatikus, „jó fejnek” látszó személyt nem lehetett kérdezni.

Szigorú megkötés volt azonban, hogy tanterembe nem mehetett be a kérdező. Minden csapatkapitány megkapta az egész intézményre vonatkozó kar, nem és képzési szint szerinti kvótát, amelynek betartásáért ő és a kérdező hallgatók is írásban feleltek. A kérdezők – ha nem csapatkapitányok voltak – csak a lekérdezendő, saját (kari, képzési szint és nemek szerinti) kvótát kaptak kézhez.

¹⁷⁵ A véletlen kiválasztás szabályait 2015-ben Róna Dániel dolgozta ki, amelyet 2019-ben Susánszky Pál frissített.

1. táblázat
Képzési szint, intézmény típusa és nem szerinti teljes minta*

	1 alapképzés (BA/Bsc)		3 mesterképzés (MA/MSc)		2 osztatlan képzés		4 Phd/Dla		Összesen	
	nő	ffi	nő	ffi	nő	ffi	nő	ffi	nő	ffi
állami	242	266	40	34	62	47	12	13	356	360
egyházi	25	10	4	2	8	7	1	0	38	19
magán	13	12	1	1					14	13

*Ez a főkvóta került intézményi szintre leosztva.

2. táblázat
Intézményi kvóta*

	ALAP		MES-TER		OSZTAT-LAN		PhD		Összesen		összesen
	nő	ffi	nő	ffi	nő	ffi	nő	ffi	nő	ffi	
Állatorvostudományi Egyetem	0	0	0	0	3	1	0	0	3	1	4
Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástudományi Kar	11	10	4	3	0	0	0	0	15	13	28
Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdaságtudományi Kar	1	1	1	1	0	0	0	0	2	2	4
Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi és Nemzetközi Kapcsolatok Kar	4	2	2	1	0	0	0	1	6	4	10
Budapesti Corvinus Egyetem	16	13	7	5	0	0	0	1	23	19	42

*A csapatkapitányok egy ehhez hasonló kvótalapot kaptak a kezükbe. A kvótalap kiegészült az intézmény és kar pontos címével és a kérdezők nevével. Minden kérdező külön-külön megbízólevelet kapott, és egy részletes kérdezői utasítást is részét képezte a csomagnak. A kérdezettek kérdezés végén a Heinrich Böll Stiftung jóvoltából egy tollat és a kutatói team saját forrásából finanszírozva egy csokoládét kaptak.

A fenti elvek alapján lefolytatott kérdezést követően létrejött 800 fős minta a következő szempontok szerint reprezentatív:

1. az intézmény fenntartója (állami, egyházi főiskola, egyházi egyetem, magán egyetem, magán főiskola);
2. az intézmények súlya a felsőoktatáson belül;
3. az intézményeken belüli kari összetételre;
4. az intézményen és karon belül a nők és férfiak megoszlása;
5. az intézményen és karon belül a képzési szint megoszlása (alapképzés, mesterképzés, osztatlan képzés, PhD képzés).

Ezt az öt szempontot együttesen vettük figyelembe, ami azt jelenti, hogy például az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán pontosan annyi nappali tagozatos, osztatlan képzésre járó, lány jogász hallgató van a mintánkban, mint amennyi az Oktatási Hivatal felsőoktatási statisztikái szerint a reprezentatív mintában szükséges (és így tovább az összes magyarországi intézmény összes karára vonatkozóan). A kutatás ugyan kari szinten reprezentatív, de az egyes karok, adott esetben 1–2 fős mintája nem alkalmas arra, hogy azok mentén szegmentáljuk az adatokat. A minta nem reprezentatív képzési területekre (pl. jogtudományi, természettudományi, gazdaságtudományi).

A kutatásban részt vett hallgatók:

Árpási Botond, Artner Zsófia, Árvay Rita, Balla Kamilla, Balog Vanessza, Balogh Ádám, Baráth Krisztina, Bedő Péter, Bencsik Zsanett, Benedek Marcell, Benedek Zsanett, Benyák Laura, Béres Zsuzsa, Boda Emma, Boros Erik László, Brindza Vivien, Bruckner Máté, Burai Krisztina, Contu Sarah, Czene Flóra, Czene-Jóó Máté, Csapó Rebeka, Csatlós Kata, Csehy Sándor, Csobánczy András, Csomai József, Csordás Noémi, Demjén Anna Katalin, Doktor Andrea, Farkas Zalán, Farkas Zsolt, Fehér Szabolcs, Fesztbaum Szabolcs, Gál Gábor, Galgóczi Eszter, Glied Viktor, Gulyás Ábel, Hajnal Boglárka, Hegyesi Edina, Herbák Mihály, Hermán Vanessa Dóra, Hídi Evelin Kitti, Homonnai Hajnalka, Horváth Bánk, Jakus Kata, Jakusovszki Pál, Katatics Boglárka, Kerényi Dóra, Kiss Evelin, Kiss Róbert Dávid, Kiss Szabolcs, Kóbor Frida, Korponai Orsolya, Kovács Luca, Kovács Zsuzsanna, Kukucska Zsuzsa, Lovas Annamária, Makó Ildikó, Máté Patrik, Megyeri Fanni Réka, Mesics Gábor, Molnár Ivett, Molnár Kristóf, Nagy Attila, Nagy Attila, Nagy Klára, Némedi Fanni, Nemeshegyi Marcell, Németh Kornél, Novák István, Nyiri Szabolcs, Obendorfer Lilla, Oláh Eszter, Papházi Viktor, Papp Zsanett, Pázmándy Petra, Polácsik Anna, Posta Csongor, Rónay Máté, Ruff Petra, Ruzsik Réka, Sándor Zoltán, Sebestyén Annamária, Sebők Marcell, Szabó János, Szabó Palócz Orsolya, Szabó Péter, Székely Zsombor, Szentgyörgyi Vivien, Szilágyi Dániel, Szilasi Blanka, Szondi Ádám, Szőgyi Zalán, Szűcs Bálint, Talabér Ádám, Talabér Krisztián, Tandi Adél, Torma Noémi, Tóth Bence, Tóth Eszter, Tóvári

Adonika, Urbán Korvin, Varga Miklós, Varga Tímea, Varga Viktor, Vass Gergely, Vass Imola, Vigh Emőke, Winkelbauer Anett, Zöldi Adél, Zsitnyák János Bálint.

Köszönjük a hallgatók kiváló munkáját!

A kutatássorozat korábbi, 2011/2012-es, 2013-as és 2015-öt hullámaiból gyorsjelentés és tanulmánykötet is készült magyar, illetve angol nyelven egyaránt (a 2015-ös eredményeket lásd: Szabó 2015; Szabó–Oross 2017). A 2019-es eredményeket magyar és angol nyelven részletesen bemutatja (Szabó 2019).

IRODALOM

- Nagy Ádám (szerk.) (2018): *Margón kívül – Magyar Ifjúság Kutatás 2016*. Budapest, Excenter Kutatóközpont. Szabó 2015;
- Róna Dániel – Szabó Andrea (2012): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.) (2012): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012: Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged, Belvedere Meridionale, 2012. pp. 15–24.
- Róna Dániel – Szabó Andrea (2017): A 2015-ös adatfelvétel módszertana. In: Szabó Andrea, Oross Dániel (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged–Budapest, Belvedere Meridionale, MTA TK PTI, 208–210. p.
- Szabó Andrea (2014): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Budapest–Szeged, Belvedere–MTA TK PTI.
- Szabó Andrea (2015): *Az egyetemisták és főiskolások Magyarországon, 2015*. Szeged, Belvedere Meridionale, 83. p.
- Szabó Andrea (2019): *A hallgatók politikai integrációja, 2019. Political Integration of Hungarian Students, 2019*. Prague, Heinrich Böll Stiftung, p. 139.
- Szabó Andrea – Oross Dániel (szerk.) (2017): *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged–Budapest, Belvedere Meridionale, MTA TK PTI, 243.p.
- Székely Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúság Kutatás 2016*. Budapest, Kutatópont, Enigma 2001 Kiadó Kft.

SZERZŐK

- Bene Márton, PhD szociológus – politológus, a TK PTI tudományos munkatársa, az ELTE ÁJK egyetemi tanársegédje
- Galgóczi Eszter politológus, a Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi Kar doktorandusza
- Jelenfi Gábor szociológus, az ELTE TáTK Peripato Társadalmi Dinamika Kutatóközpont munkatársa
- Kmetty Zoltán, PhD szociológus, a szociológiatudomány doktora, az ELTE Társadalomtudományi Kar egyetemi adjunktusa, az MTA-TK CSS-RECENS kutatócsoport posztdoktori kutatója
- Mikecz Dániel, PhD politológus, a TK PTI tudományos munkatársa, az ELTE ÁJK oktatója
- Oross Dániel, PhD politológus, szabad bölcsész, a TK PTI tudományos munkatársa
- Papházi Viktor politológus, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Politikatudományi Doktori Iskola doktorandusza
- Róna Dániel, PhD politológus, a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Intézet egyetemi tanársegédje
- Sebestyén Annamária szociológus, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Politikatudományi Doktori Iskola doktorandusza
- Susánszky Pál, PhD szociológus, az a TK PTI tudományos munkatársa, az ELTE TáTK Peripato Társadalmi Dinamika Kutatóközpont munkatársa
- Szabó Andrea, PhD szociológus, politológus, a politikatudományok doktora. A Magyar Tudományos Akadémia Politikatudományi Intézet főmunkatársa, az ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet adjunktusa.

Kiadta: a TK PTI és a Belvedere Meridionale
www.belvedere.hu
Felelős kiadó: Dr. Jancsák Csaba
Műszaki szerkesztő: s-Paw Bt.
Nyomda: s-Paw Bt.